DE BEELDENAAR

JANUARI/FEBRUARI 2009, 33e JAARGANG NR. 1

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

VEILING 100 14 MAART 2009

BELANGRIJKE VERZAMELING VAN JETONS EN PENNINGEN UIT DE 18E EEUW

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32.2.734.63.56
Fax : 32.2.735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Karel de Geus
MUNTEN HANDEL

Frans Bekersstraat 1a, 5504 JA Veldhoven
Tel. 040 - 2123455 – Fax 040 - 2110845
E-mail: numis@kareldegeus.nl
Website: www.kareldegeus.nl
Voor inkoop-verkoop-veilingen-taxaties-opdrachten-adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kostenloze taxatie door onze experts van
al uw munten en bankbiljetten

Overweegt u thans uw verzameling,
of een gedeelte hiervan te verkopen?
Nu, of op de wat langere termijn,
is het goed om hierover eens met ons
van gedachte te wisselen.
Maak vrijblijvend een afspraak.

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Tel. 040 - 2123455

Van der Dussen Numismatic Books
Tel. 043 - 3215119, website: www.vanderdussen.com

Schulman b.v.

numismatists

Veilingen

Uw munten zijn welkom op onze veiling!

Internet

Op www.schulman.nl kunt u onze voorraad bezichtigen

Goud

Voor al uw goud transacties: Schulman b.v.

In aansluiting op het bovenstaande kan de koper in spe zekerheid vinden in ons lidmaatschap van het A.I.N.P., de Internationale Associatie van Professionele Numismaten. Het doel van deze Associatie, die in 1951 is opgericht en die heden wereldwijd 113 aangesloten numismatische firma's kent, is o.a. de bevordering van een gezonde en bloeiende numismatische handel, bedreven op het hoogste niveau van zakelijke ethiek en handelspraktijk. Leden garanderen de echtheid van al de munten en penningen die zij verkopen.

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum
Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878
E-Mail: info@schulman.nl
www.schulman.nl

DE BEELDENAAR 33 (2009) nr. 1

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

De Beeldenaar
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

Stichting De Beeldenaar
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
Postbank 5761252
bic: pstbnl21
iban: nl59 pstb 0005761252

Redactie
redactie@debeeldenaar.nl
M.L.F van der Beek, P.A.M. Beliën, L. Boezelijn, R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur), W.P.C. van den Nieuwenhof, L. Nijland, J.E.L. Pelsdonk, H.A. van der Vorst.

Jaarabonnementen
Nederland: € 25;
België en Luxemburg: € 27,50;
binnen Europa: € 37,50; buiten Europa: € 40,00
Losse nummers € 6.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

Aanwijzingen voor auteurs
Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

Advertenties
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

Zet- en drukwerk
Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Noodmunt 4
Janjaap Luijt

Keltische sensatie uit Maastricht 5
Raf Van Laere

Handwiel van Guido Geelen 7
Gerrit Bogaers

Goud van Franken en Romeinen 13
Paul Beliën

Het Nijmeegse waardijnregister 1581-1589 20
Stefan Gropp

Stof en loden, in soorten en maten 25
Leon C. Mijderwijk

Naar het u lijkt 30

Trouw aan den bond 31
Lucie Nijland

Potjeslatijn op de Zeeuwse duit van 1754? 33
Kees Pannekeet

Over de essentie van de penning 37
Maria Iwanna Schippers

Een muntschat die tot de verbeelding spreekt... 39
Willy Geets

Een schilderijtje met een gouden penning 47
Janjaap Luijt

Najaarsbijeenkomst van het Genootschap 49
Michiel Purmer

Penningnieuws 51
JET SCHEPP
HENK EVERTZEN
MAARTEN WELBERGEN

Euroruimte 54

Muntmelange 56
NEDERLANDS MOOISTE DESIGN
NIEUWE MUNT VOOR GOUDSCHAT VAN BEILEN
BUITENDIJK RIJKSDAALDER

Nieuws 59

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Noodmunt

JANJAAP LUIJT

Op een rommelmarkt, waarschijnlijk ergens in Zeeland, vond mijn moeder (hoogstwaarschijnlijk bij het scheiden van de markt) tussen de losse prullaria en dingetjes een munt die verdacht veel leek op een rijksdaalder. Niet nikkelglanzend, maar tin-grijs. Ze mocht hem meenemen met de andere spulletjes die ze had uitgezocht. En zoals dat meestal gaat met moeders numismatische vondsten, kwam het kleinood bij mij terecht. Op de ene zijde stond onmiskenbaar de keerzijde van een rijksdaalder 1959. Op de andere zijde een wapenschildje met daaronder de tekst: 'Buitendijk B.B.B.B. 010-4119366' (zie pag. 58)

Ik besloot een klein onderzoekje te doen naar de herkomst van dit 'muntje' en belde het desbetreffende telefoonnummer. Tevergeefs: de melodie voor afgesloten telefoonlijnen was het enige resultaat. Gelukkig bestaat er dan zoiets als internet. Met de trefwoorden Buitendijk en Rotterdam kwam ik al snel op de website van een bedrijf dat in aanmerking kwam om de penning te hebben uitgegeven (www.buitendijkrotterdam.nl). Het desbetreffende bedrijf was gespecialiseerd in 'het bereiden en leveren van dagverse producten, variërend van melk tot aan exclusieve wijnen van topniveau en van een broodje kaas tot alle ingrediënten voor uitgebreide catering'. Gelukkig vermeldde de website ook een emailadres, zodat ik in staat was contact te leggen met het bedrijf.

Van Cok Verkley, directeur van Buitendijk Dagversgroothandel te Rotterdam, ontving ik anderdaags een uitermate vriendelijke email waarin hij nadere informatie over de penning wist te geven. Hij schreef: 'Deze munt is in een oplage van duizend stuks door ons uitgegeven, toen wij in 1996 onze nieuwe lokatie betrokken in Rotterdam Spaanse Polder. De munt is met het meesterteken VIS en is iets dikker dan de toen bestaande rijksdaalder en ook iets groter. Dit was om niet in aanraking te komen met het toenmalig muntstelsel'. Verder kon Verkley melden dat zijn bedrijfsmuseum twee exemplaren bezit, die ik zou mogen komen bekijken als ik daar behoefte toe voelde.

De letters B.B.B.B. vertaalde Verkley als volgt: 'Bij Brand Bel Buitendijk'. Mocht het vuur u echter na aan de schenen liggen, weet dan dat 010-4119366 niet langer soelaas biedt.

Bij de voorplaat
1787. MACHTSHERSTEL VAN WILLEM V. *Door T. Van Berckel*
Vz. Borstbeelden van Willem V en Wilhelmina naar rechts. Omschrift: WILH.(ELMUS)V ET F.(REDERICA) S.(OPHIA) WILH.(ELMINA) AR.(AUSIAE) ET NASS.(AVIAE) PRINC.(IPES)
Kz. Pruisische arend met een olijftak in zijn bek vliegt boven een landschap waar een rivier door stroomt met in de verte een stad en schepen. Omschrift: FELICITAS TEMPORUM (heugelijke tijden). In de afsnede: LIB.(ERTAS) P.(OPULI) B.(ATAVI) RESTIT.(UTA) MDCCLXXXVII (de vrijheid aan het Nederlandse volk teruggegeven 1787).
Vvl.703; goud, 31 mm., 10,06 gram.
De aanhouding van prinses Wilhelmina van Pruisen bij Goejanverwellesluis vormde de aanleiding tot het machtsherstel van Willem V en de tijdelijke nederlaag van de patriotten. Willem V beklaagde zich bij de Staten-Generaal en in Berlijn over de aangedane belediging. Hij schreef aan zijn vrouw 'Geeft gij ervan kennis aan Uw broer (koning van Pruisen), aan de koning van Engeland en aan Uw neven, de koningen van Zweden en Denemarken.' Weldra joegen Britse diplomatie en Pruisische troepen, ondersteund door opgewonden menigten, de patriotten het land uit en herstelden zij het stadhouderschap.
Collectie: Munthandel Verschoor. Foto: Dimitri Verschoor. www.verschoor.com

Keltische sensatie uit Maastricht

RAF VAN LAERE

Tijdens het weekend van 16 en 17 november konden Maastrichtenaren en andere geïnteresseerden in het bekende Centre Céramique voor het eerst een blik werpen op de spectaculaire Keltische muntschat die eerder dit jaar gevonden werd in de wijk Amby.

Een metaaldetective signaleerde de vondst van enkele Keltische munten aan de archeologische dienst van Maastricht, die onmiddellijk het belang van de ontdekking juist inschatte. In samenwerking met de Vrije Universiteit Amsterdam en drie amateurarcheologen werd in oktober een noodopgraving opgezet. Daarbij kwam nog een aantal verspreide munten tevoorschijn, gevolgd door een dichte concentratie op grotere diepte. Uit de eerste vaststellingen mag afgeleid worden dat de munten oorspronkelijk in een buidel van textiel of leder op een diepte van ongeveer 65 cm verborgen zijn en dat het geheel relatief recent verstoord is bij het diepploegen. Opmerkelijk genoeg zijn in de omgeving van de vondst geen sporen van bewoning of andere archeologische resten uit de late IJzertijd aangetroffen.
In totaal zijn 39 goudstukken gevonden en 70 zilveren regenboogschoteltjes. De goudstukken zijn alle van het type dat traditioneel aan de Eburonen toegeschreven wordt. De regenboogschoteltjes zijn geslagen door de Germanen uit de Rijnstreek.

De Eburonenstaters tonen op de voorzijde een triskeles - een spiraal met drie benen - en op de keerzijde een paardje. De toeschrijving aan de Eburonen is vooral gebaseerd op de verspreiding van de vindplaatsen en op hun datering die afgeleid is van het lage goudgehalte van de munten. De regenboogschoteltjes tonen aan de voorzijde eveneens een triskeles, maar de beeldenaar van de keerzijde bestaat in essentie uit een driehoek van gepunte cirkels die omsloten is door een sierrand.

Afgaande op de datering van de munten (het midden van de eerste eeuw vóór onze tijdrekening) en rekening houdend met de gebruikssporen, neemt men voorlopig aan dat de schat rond 40 vóór onze tijdrekening verborgen is. Voor die periode denkt men natuurlijk onmiddellijk aan een verband met de veroveringstochten van Julius Caesar en meer in het bijzonder aan de opstand van de Eburonen van 54 vóór onze tijdrekening. Maar welk verband er precies tussen beide bestaat moet vooralsnog - en waarschijnlijk voor altijd - in het duister blijven.

Afgelopen jaren zijn in de Maas-Rijn Euregio meer spectaculaire Keltische muntschatten aan het licht gekomen: Niederzier (D), Beringen (B) en Heers (B) (zie *De Beeldenaar* 25 (2001) 198-202). Bij de opgravingen van de tempel van Empel (Noord-Brabant) zijn

eerder al Eburonenstaters en regenboogschoteltjes in dezelfde archeologische context aangetroffen, maar het is voor het eerst dat beide munttypes in zulke grote aantallen samen in één schat gevonden zijn.

Over de functie van munten in de Keltische samenleving bestaan nog veel vragen en die worden ook door deze vondst niet beantwoord. Wel is het opmerkelijk dat goud en zilver samen gevonden zijn. De Kelten lijken immers een duidelijke voorkeur voor goud gehad te hebben en de relatie tussen munten uit beide metalen is allesbehalve duidelijk. Misschien vervulden ze zelfs een andere functie. Dat munten van de Rijnlandse Germanen samen met staters van de Eburonen gevonden worden, hoeft dan weer geen verwondering te wekken. Van Caesar weten wij dat zijn aartsvijand Ambiorix, die de opstand van de Eburonen leidde, na zijn nederlaag over de Rijn in Germaans stamgebied vluchtte. Men mag zich trouwens de vraag stellen in hoeverre er in die periode een scherpe grens tussen Kelten en Germanen bestond.

De Maastrichtse vondst is hoe dan ook een primeur voor Nederland: naast een hele reeks losse vondsten van Keltische munten is er nu eindelijk ook een grote muntschat gevonden. De resultaten van verder onderzoek door de grote Nederlandse specialist ter zake prof. Nico Roymans van de Vrije Universiteit Amsterdam, wordt niet alleen door Nederlandse numismaten, maar ook door hun buitenlandse collega's met spanning afgewacht.

En de schat zelf? Hopelijk krijgt die een goede museale bestemming. Het stadsbestuur van Maastricht is alvast eigenaar van 80 munten. ■

Raf Van Laere (Hasselt (B), 1952) is redacteur van *De Beeldenaar*.

Handwiel van Guido Geelen

Overwegingen van het bestuur, meningen van leden

GERRIT BOGAERS

De ontwikkeling van de door de Vereniging voor Penningkunst (VPK) vanaf het jaar van haar oprichting in 1925 uitgegeven penningen laat een veelheid aan vormen zien, zo bewijzen publicaties in *De Beeldenaar*, de (vernieuwd wordende) website www.penningkunst.nl en de VPK-jubileum uitgave *Handzame Sculptuur*; *VPK-penningen vanaf 1925 tot en met 2000* door Louk Tilanus.

De penning kent twee stromingen, die wij, ofschoon daartussen allerlei dwarsverbindingen en overlap bestaan, binnen de vereniging aanduiden als meer of minder traditioneel, respectievelijk meer of minder modern. Het experiment, het avontuur brengt overlap en nieuwe vormen. Vast beleid van de VPK is: per jaar één min of meer traditionele penning en één min of meer moderne penning. Om en om als jaarpenning en inschrijfpenning. Het bestuur zorgt voor penningen die passen in dat beleid, zoals dat afgeleid kan worden uit de ontwikkeling in de uitgegeven penningen. In de periode 2008-2010 wil het bestuur in deze op velerlei gebied turbulente tijd in de penningkunst gaarne ruimte maken voor de vier aristotelische elementen water, aarde, lucht en vuur, alsmede voor het geestelijke element. In 2008 heeft dat geleid tot de inschrijfpenning *Man is but a worm* van Judith Pfaeltzer (uitgave in terracotta en zilver, maar ook in brons en goud besteld) staande voor de aarde en de experimentele penning *Handwiel* van Guido Geelen gebaseerd op de brandkraan of handkraan bij verwarmingssystemen, enz., staande voor het water.

Het verenigingsbestuur heeft de argumenten pro en contra van *Handwiel* verzameld en besproken en is toen, gezien de inzet, vorm en betekenis, geheel achter *Handwiel* gaan staan, mede omdat deze zowel in deze tijd als voor de VPK een symbolische betekenis heeft. De mens heeft tot op zekere hoogte zijn eigen lot in eigen hand. Dat geldt voor politiek, economie, milieu, maar ook voor de penningkunst.

De aardse handkraan mag als signaal en markeerpunt op de ontwikkelingsschaal van penningen worden geplaatst in de buurt van de penning *Uitdijend Heelal* van Barbara Kletter (jaarpenning 1997), ofschoon deze laatste zowel qua vorm als geografische hoogte nog iets verder weg ligt. *Handwiel* heeft, zoals verwacht een veelheid aan uiteenlopende reacties gegeven. Deze discussie is van belang voor de vitaliteit van de penning. Alle beoordelingen en standpunten zijn helder en goed om bij de handkraan, c.q. dit draaiwiel te koesteren en daarover na te denken. Ze zullen, meen ik, een aansprekend referentiepunt vormen voor onze gedachtevorming, ons beleid en onze penningkeuze. De penning

Guido Geelen, Handwiel, 2008

Handwiel van Geelen zal zoals verwacht, fungeren als draaipunt of draaiwiel in penningenland, wellicht ook op internationaal gebied. *Handwiel* is een markeerpunt in de discussie, wat is een penning? Hij geeft een heel zuivere, hoge toon, een trillingsgetal dat tot nadenken en bezinning stemt. De penning is zowel een eye- als een ear-opener. De onderlegger, een washandje van koninklijk damast uit het Textielmuseum van Tilburg als penninghouder en -beschermer, met veelbetekenend een schaak- of dambordpatroon, waarin geweven is het corresponderende individueel in de penning geslagen nummer van de individuele penninghouder, onderstreept de symbolische betekenis van deze penning.

Handwiel staat symbool voor de mens als soort, die zijn lot - gedeeltelijk - in eigen hand heeft. In tijden van milieu-, financiële en andere crises een moment van bezinning? Als *Handwiel* daar een heel klein accent in is, prima. Het staat voor deze tijdgeest. Tegelijkertijd geeft de penning als draaitol een rotatie. Waar het lot iets of iemand brengt, is een open einde, dat van meer afhangt dan alleen de mens. Dat zit ook in hogere sferen, waar wij geen of weinig vat op hebben, laat staan dat we alles (kunnen) begrijpen. *Handwiel* gaat verder dan de penning. Misschien is *Handwiel* voor deze of gene te vroeg, omdat men er zoals bij moderne muziek voor open moet (komen te) staan. De penning heeft dus ook een tijdswaarde. Daarin zit de kracht en waarde van deze penning. Tegelijkertijd is deze penning zeer uniek. Namaak heeft geen zin. Het is een unieke, op zich zelf staande vorm. Het zijn 450 individueel genummerde exemplaren van aluminium in dito genummerd damast. Het bestuur zou het jammer vinden als leden zo onverstandig zijn om de blauwe washand, duurzame bewaarhandschoen van de penning van Guido Geelen niet te bewaren. Zij is onderdeel van de huidige gedachten over experimentele penningkunst en als je dat weggooit, vernietig je je eigen referentiekader en iets essentieels.

Het verenigingsbestuur vindt het van belang de ontwikkeling van penningen en de vereniging te dienen en heeft daarom degenen die hun mening hebben gegeven gevraagd deze te mogen publiceren in *De Beeldenaar*. De hierna genoemde leden waren van harte bereid deze toestemming te verlenen.

Meningen en overwegingen van VPK-leden

Karel Soudijn
Gister arriveerde *Handwiel*, met washandje en al. Een mooie aanwinst! Ook als geluidspenning, want als je deze penning rechtop zet en er met een balpen tegenaan slaat, blijft de heldere klank lang hangen. Na gisteren speur ik met andere ogen naar brandkranen in gebouwen en op straat, want goede kunst verandert de waarneming van de werkelijkheid. Zou het niet mooi zijn als Mirjam Mieras haar aardige stuk over deze penning en de kunstenaar vertaalt voor *The Medal*?

Wim Korink
Guido maakt mooie dingen, maar deze penning vind ik niets.

Jos Reniers
De penning in goede staat ontvangen. Ik ben er blij mee.

Mirjam Steenbergen
Voor mij op tafel ligt een stuk gereedschap, wat is genoemd de jaarpenning 2008, welke wij vorige week mochten ontvangen. Hoe ik dit object ook wend of keer- een draai kan ik er letterlijk aan geven, figuurlijk absoluut niet. De bijpassende slang ontbreekt er nog aan. Helaas kan ik deze brandkraan, welke geen penning kan heten, niet plaatsen in onze penningvitrine. Daarom zit er niets anders op dan hem terug sturen -

ook al schrijft men er een fraai stukje over in *De Beeldenaar*, het object leuk te verpakken - voor mij lijkt dit op het sprookje van de nieuwe kleren van de keizer. Hier doe ik niet aan mee.

H.G.J. Borgers
Ik ben jaren lid van de VPK. Wat ik vanmorgen ontving is naar mijn mening de vereniging onwaardig. Ik wil het niet hebben en stuur het voorwerp dan ook retour. Dat de heer Geelen goed mallen kan maken interesseert me niet. Bij de gieterij zijn er ook mensen die dat goed en ook beter kunnen.

Ria Baltus-Beerends
Vandaag de penning *Handwiel* van Guido Geelen ontvangen. Ik ben er blij mee. Het is fantastisch om een kunstwerkje in huis te hebben van zo een beroemde kunstenaar.

H. van Osch
Geheel tegen mijn gewoonte in kan ik niet nalaten mijn mening te geven over de penning 2008. De penning is voor mij een teleurstelling. Het voorwerp ziet er armzalig uit, ligt niet fijn in de hand en laat een gebrek aan creativiteit zien. De belettering is slordig. Het is misschien ambachtelijk bijzonder, maar perfecte ambachtelijkheid wordt bij een penning voorondersteld.

Fenna Paes van Keulen
Wat een verrassing weer, die nieuwe penning. Ik weet nauwelijks wat me het beste bevalt: Het wiel of de verpakking. Eerst vond ik de penning zo licht, van revolutiemateriaal, maar sinds ik de klank heb gehoord en heb ondervonden dat het ook een goede tol is - op de kop - ben ik helemaal enthousiast. Altijd begrijp ik de bezwaren van mevrouw Nijland in ons blad, maar nooit staan die me in de weg de penning te waarderen. Misschien wel, omdat ik van imperfectie hou. Hoe het zij, deze penning kan beginnen aan zijn zwerftocht door ons huis.

T.A. v.d. Berg-Been
Hiermee beëindig ik, tot mijn spijt, mijn lidmaatschap. Met de laatste mij toegestuurde jaarpenning heb ik enige moeite. Hij past niet in mijn penningkabinet (het laatje kan niet dicht) en aan onze radiator past het ook niet. Jammer.

Annemarie Slager
Ik weet dat er over een jaarpenning heel veel gedacht en gepraat wordt. Er wordt heel veel tijd aan besteed. Zo vind ik de gedachte, de associatie: water-brandweerkraan goed gevonden. Het washandje er om heen is heel fraai. Des te sneuer vind ik het dat er een penning te voorschijn gekomen is die zo goedkoop, bijna als een Blokkerreclame oogt en - maar misschien was dat de bedoeling - slecht afgewerkt is met de bramen er nog aan. Wat een keuze voor aluminium betreft: het gewichtloze glimmateriaal associeert slecht met de zwaarte, de kracht die je nodig hebt om zo'n kraan te openen. Helaas geen ding om trots neer te leggen en aan anderen te laten zien met: 'Kijk, dit maakt de Vereniging voor Penningkunst'.

Catherine Laimböck
Geachte opdrachtcommissie van de Jaarpenning. Hierbij ontvangt u het ideeënloos prulvoorwerp retour, waarvan u meent, hieraan het predikaat jaarpenning te moeten verlenen. Penningkunst is een kunst op zich, daar heeft dit ding niets mee te maken. Het is een dieptepunt in het bestaan van de vereniging, die dit als kunst wil bestempelen. Hierbij zeg ik mijn lidmaatschap op.

O. van Loo-van Krieken
Weer een mooie penning aan mijn collectie toegevoegd. Hartelijk dank hiervoor.

Jet Schepp
Ik voel weinig voor het ontvangen van nog meer niet te plaatsen voorwerpen als gevolg van het om en om beleid. Zeker, het zakje van het handwiel is

prachtig en ideaal voor de letters van mijn scrabblespel. Het brandkraantje zelf? Ik zou willen dat ik er een schijnfunctie aan kon geven.

Karin Beek
Hierbij stuur ik de jaarpenning 2008 retour. Deze heeft wat mij betreft niets met een penning te maken. Het bijbehorende stukje in *De Beeldenaar* 2008-5 van Mirjam Mieras maakt het er ook niet beter op: een buitenrand die meandert… sierlijk functioneel…een as om te tollen…. Wat een onzin! Een originele bronzen brandkraan is mooi, functioneel en voelt prettig aan in de hand. Dat is wat mij betreft allemaal niet het geval bij *Handwiel* van Guido Geelen. De washand vind ik mooi, voelt lekker aan en is oh zo functioneel, dus die houd ik!

Dolf van Weezel Errens
Als lid van de VPK ontving ik de penning in de washand. *Handwiel* vond ik als een soort 'objet trouvé' een bijzondere toevoeging aan de penninguitgaven. Ik heb ook met belangstelling het artikel van Mirjam Mieras gelezen. Als buitenstaander vind ik dat zij ontzettend goed waarneemt en verwoordt. Ik vond de afgebeelde *Hyacint* 2007 erg boeiend.

Frans en Mayke Ruys
Na bijna 40 jaar lid te zijn van uw vereniging - tot tevredenheid - willen wij u nu onze teleurstelling en misnoegen kenbaar maken over de onlangs ontvangen jaarpenning. Zowel afbeelding en uitvoering (280-450) vinden we beneden peil. Het gelijkt een schroef uit de gereedschapskist of een mislukte kinderspeeltol… We beleven er geen andere expressie aan. Wat spijtig - wat een gemiste kans voor de vereniging! We verwachten beter!

Jan Willem Messer
De laatste penning die u aan uw leden heeft toegestuurd, *Handwiel*, heeft mij gechoqueerd. Nu is dat choqueren niet erg. Niet alleen omdat ik een onbekend lid ben, maar ook omdat kunst zowel het oog kan strelen als kan choqueren met een eigenwijze indringende verbeelding van ongeacht welk onderwerp dan ook. Het vervelende is echter dat *Handwiel* niets anders is dan een afsluitkraan. Het mist elke verbeelding van wat dan ook. In die zin is dit geen kunstwerk en geen penning. Het is alleen een flauwe grap.

Nadat het bestuur met een toelichting hierop had gereageerd, ontving het bestuur van de heer Messer de volgende reactie: Uw reactie doet mij vooral deugd omdat het interessante informatie geeft over uw gedachten en keuze met betrekking tot het handwiel. Uw toelichting geeft, veel meer dan het artikel van Mirjam Mieras, zicht op achterliggende gedachten en betekenis in de huidige tijd. Voor mij een verrijking en ook wat begrip voor uw keuze. Wellicht wordt de diversiteit van reacties die u hebt onderkend, positief beïnvloed als uw gedachten een groter publiek zouden bereiken. Hoewel *Handwiel* voorlopig zijn plaats in mijn verzameling zal behouden, hoop ik toch dat uw volgende penning dichter bij de kunst van de medailleurs blijft. Ik ben er als ruimtelijk vormgever (architect en stedenbouwkundige) van overtuigd dat de kleine platte ronde schijf nog oneindig veel vormmogelijkheden biedt (figuratief en abstract, ruimtelijk en verbeeldend) die boeiender zijn dan de onbeperkte en ongedefinieerde richtingen waarin de kunst zich in het algemeen ontwikkelt. Door de beperking ontstaat kwaliteit. Niet voor niets hebben veel bekende beeldhouwers zich gestort of zelfs beperkt tot de penningkunst. Het zou jammer zijn dat door de introductie van voorwerpen met een geheel ander uitgangspunt en andere symboliek de penningkunst zou vervagen en in kwaliteit zou afnemen. Het opzoeken van grenzen is leuk, zinvol en eigen aan kunst, maar de praktijk leert ook dat het overschrij-

Overtoom / Freek Biesiot, Handwiel vrij naar Geelen, 2008

den van grenzen, crisis en kwaliteitsverlies veroorzaakt. Dat zien we maar al te veel, juist ook in de hedendaagse kunst, waarin het unieke zo sterk wordt benadrukt dat diepgang en specialisatie verloren gaan en daarmee ook de herkenbare kwaliteit. In die zin blijft *Handwiel* voor mij een eenmalige grap die geen basis biedt om verder op door te gaan. Het slaat een weg in die de vrijwillig gekozen beperking van het penning-thema opheft en daarmee ook basis voor diepgang en kwaliteit. Wetend dat het stimuleren van vernieuwing niet eenvoudig is, maar wel noodzakelijk, wens ik uw bestuur wijsheid toe bij het maken van beleid en het kiezen van een echte penning-kunstenaar.

Meer kritiek

In *De Beeldenaar* 2008-6 geeft Lucie Nijland als buitenstaander onder een treffende titel haar beschouwing over de symboliek van *Handwiel*. Veel van haar gedachten passeerden al eerder bij het bestuur bij de keuze voor deze jaarpenning. Gaarne mogen wij naar de kritiek van Lucie Nijland verwijzen. *Handwiel* is volgens Lucie Nijland geen penning, maar daar staat deze volgens Nijland (als wij haar goed begrijpen) niet alleen in. Lees ook haar artikel *Spagaat bij penningindeling, eenvoudige classificatie* in *De Beeldenaar* 2008-3.

Tot slot

De VPK heeft als beleid om binnen het uitgeven van traditionele en experimentele penningen niet steeds meer van hetzelfde te bieden. Penningkunst mag verder kijken. Dat is een goede zaak. Het houdt ons scherp. *Over the Edge* is een goed idee. Tegelijkertijd moeten wij onze wortels niet vergeten. Vandaar de keuze tot en met heden voor traditioneel naast experimenteel. Dat is wederkerig zeer inspirerend. Het over de rand heen kijken, dit is 'over the edge', mag echter niet hetzelfde worden als 'over the top' of over de kop gaan. Als gewoon lid zei uw voorzitter het een keer anders, naar aanleiding van de tentoonstelling *Over the Edge*: 'Een penning kan een trui verbeelden, maar een trui is nog geen penning.'

Waar de grens van de penning ligt, is een kwestie van zoeken en van discussie. De ontvangen reacties geven aan dat *Handwiel* als piketpaal fungeert. De penning van Guido Geelen is in de experimentele penningkunst geen brandkraan (Ceci n'est pas une pipe), maar heeft een moderne eigenheid van een handzame

sculptuur. Het heeft twee zijden en een zijkant. Het heeft tekst, een betekenis. Het maakt bovendien een eigen zuivere toon en is, last but not least, transparant. Daarmee is het een moderne penning geworden, waar andere daarop geïnspireerde uitgaven of spotpenningen of hommages jaloers mogen worden. We kregen er al één (vrij naar Geelen) van Freek Biesiot, art-director voor film- en televisieproducties (onder andere van de serie het *Wassende Water*), bekend met penningkunst en het thema milieu en watersnood, die hier als beeldende reactie is afgedrukt.

Het bestuur vond het heel boeiend en dankbaar om *Handwiel* met al haar zichtbare en onzichtbare functies en betekenissen uit te hebben mogen geven. Het hoopt dat deze penning in de loop van deze tijd met al haar veranderingen een waardevolle en steeds meer betekenis krijgende bijdrage zal zijn voor uw verzameling. Wij koesteren de washand en *Handwiel*. Beide staan voor iets. De penningkunst, traditioneel of experimenteel, is niet dood, maar springlevend. De vele reacties zijn een prikkel om verder te zoeken, vinden, sturen en vormgeven. Als we dat nodig hebben, zijn er water en een washand. Er is altijd een moment van verfrissende ontspanning. Stromend water, levende penningkunst.

Gerrit Bogaers is sinds 2006 voorzitter van de Vereniging voor Penningkunst.

Voor leden van de
Vereniging voor Penningkunst
is het abonnement op *De Beeldenaar*
bij het lidmaatschap inbegrepen.
Nadere informatie omtrent het lidmaatschap:

Vereniging voor Penningkunst
M. Kemper-Koel, secr.
Herman de Ruijterweg 2
4254 EG Sleeuwijk
tel. (0183) 307236, fax (0183) 307356

info@penningkunst.nl / www.penningkunst.nl

Goud van Franken en Romeinen

Schatten uit de vijfde eeuw in Noordwest Europa

PAUL BELIËN

De goudschat die in 1715 in Velp is gevonden moet tot een van de meest spectaculaire archeologische vondsten worden gerekend die ooit in Nederland is gedaan. In een artikel in *De Beeldenaar* 2008-6 was te lezen hoe deze schat is ontdekt en wat er vervolgens met de objecten uit deze vondst is gebeurd.[1] Maar hoe zijn de gouden sieraden, Romeinse medaillons en munten in Velp terecht gekomen? Wat was hun functie en wie was de eigenaar? Om deze vragen te kunnen beantwoorden moeten we eerst weten wanneer de schat is begraven en wie er toen in de regio Velp woonden.

De meest recente objecten uit de vondst die we nu nog kennen zijn twee Romeinse medaillons van keizerin Galla Placidia, deze zijn gemaakt tussen 426 en circa 430 n.Chr. Dit betekent dat de schat in ieder geval niet eerder kan zijn begraven dan 426 n.Chr. Hoeveel later is helaas niet precies te zeggen. Op grond van vergelijkbare vondsten (zie hieronder) is het echter aannemelijk dat de schat niet heel lang hierna aan de bodem is toevertrouwd.

De regio Velp wordt in die tijd bewoond door groepen Franken, barbaren die van Germaanse afkomst zijn. In de vierde eeuw n.Chr. hadden zij van de Romeinen toestemming gekregen om zich binnen de grenzen van hun Rijk te vestigen. Vanaf circa 360 n.Chr. vinden we de Franken dan ook niet alleen ten noorden en oosten van de Rijn, maar ook in het oostelijk Nederlands Rivierengebied en de regio ten zuiden daarvan. Zij leven daar als 'foederati' (= bondgenoten) van de Romeinen.[2] In deze hoedanigheid helpen zij de Romeinen met de bevoorrading van hun leger en verdedigen zij het land waarop zij wonen. Ook nemen in de vierde eeuw veel Franken, van binnen en buiten het Romeinse Rijk, dienst in het Romeinse leger.

De Franken leven in relatieve rust en veroorzaken niet al te veel moeilijkheden,

Medaillon van Honorius gevonden te Velp in 1715 (61,00 gram)
foto: Geldmuseum, Utrecht

ook niet nadat het Romeinse leger de regio in 402 n.Chr. verlaat om in Italië tegen de Gothen te vechten. Deze terugtrekking uit onze streken lijkt er op te duiden dat de Rijngrens en daarmee ook het noorden van Gallië, definitief door de Romeinen wordt opgegeven. Enkele jaren later steken verschillende barbaarse stammen de Rijn over en vallen Romeins gebied binnen. Zij trekken plunderend rond en verwoesten diverse steden. Hierna zorgt een serie Romeinse burgeroorlogen ervoor dat het West-Romeins Rijk verder wordt ontwricht. Hoewel deze gebeurtenissen onzekerheid en onrust veroorzaakt zullen hebben, heeft de invasie waarschijnlijk weinig directe gevolgen gehad voor de bewoners van het Nederlandse Rivierengebied. In de Romeinse provincie *Germania II* bleef het rustig. Het gebied ten zuiden daarvan, de provincie *Germania I*, werd wel zwaar getroffen. Uiteindelijk wordt de rust hersteld en in 418 n.Chr. worden door de Romeinen voor het zuiden van Gallië nieuwe administratieve regelingen getroffen. Het noorden wordt verder aan haar lot overgelaten en de bevolking is daar op zichzelf aangewezen. Het is derhalve duidelijk dat Velp in de eerste helft van de vijfde eeuw n. Chr. in Frankisch gebied ligt. De bewoners wonen daar in relatieve vrede en zonder directe bemoeienis van de Romeinse overheid.

Goudschat

Tot zover deze korte historische schets. Het is nu tijd om terug te keren naar de goudschat die in 1715 in Velp is gevonden. Deze schat maakt deel uit van een groep vergelijkbare vondsten die alle bestaan uit gouden juwelen en soms zijn aangevuld met Romeinse solidi (zie kaart en tabel). Een van deze vondsten werd in 1851 nota bene ook in Velp gedaan. Deze schat bestaat uit drie gouden vingerringen en acht nekringen (torques).[3] Zes van de nekringen zijn voorzien van een decoratie bestaande uit kleine ingestempelde driehoekjes en stippen. Dit type halssieraad staat tegenwoordig bekend als het Velptype. Sieraden die behoren tot deze groep zijn gevonden in het Oosten en Noordoosten van Nederland en Westfalen in Duitsland. Dit roept natuurlijk de vraag op of de sieraden die in 1715 in Velp zijn gevonden ook van het Velptype waren. Dit is echter niet meer vast te stellen, omdat deze allemaal verloren zijn gegaan en een goede beschrijving ervan ontbreekt. We moeten het echter zeker niet uitsluiten.

Tien van de elf vondsten met sieraden van het Velptype zijn gedaan ten noorden en oosten van de Rijn. De enige uitzondering is Nijmegen. Maar net als de rest van het Nederlandse rivierengebied maakte deze stad na 402 n.Chr. geen deel meer uit van het Romeinse

Medaillon van Galla Placidia gevonden te Velp in 1715 (40,11 gram)
foto: Geldmuseum, Utrecht

Schatvondsten met gouden nekringen en armbanden van het Velptype	
plaats en jaar van ontdekking	inhoud
Velp 1715*	Nekring(en) van het Velptype?, armbanden, medaillons en solidi. Depositie na 426 n.Chr.
Velp 1851	Zes nekringen van het Velptype en twee andere
Beilen 1852*	Een nekring van het Velptype, een munt van Valentinianus II (geslagen 388-392)
Beilen 1955*	Vijf nekringen van het Velptype, een armband en 22 solidi (jongste munt geslagen 394-408)
Olst 1916?	Vijf nekringen van het Velptype
Nijmegen	Fragment van een nekring van het Velptype
Rhenen 1938	Twee nekringen van het Velptype en een fragment van een laat-Romeins halssieraad
Westerkappeln 1920*	Een fragment van een armband van het Velptype en circa 37 solidi, waarvan 19 geïdentificeerd (jongste munt geslagen 364-367)
Östrich 1908	Een nekring van Velptype en een conische armband
Dortmund 1907*	Drie conische nekringen, varianten van het Velptype, maar in dezelfde stijl als de armband gevonden in Östrich die samen gevonden is met een nekring van het Velptype en 444 solidi en 16 zilveren munten (jongste munt geslagen circa 420-430 n.Chr.)
Körbecke 1936	Een nekring, rond, variant van het Velptype
Vondsten gemarkeerd met een '*' bevatten ook munten[6]	

Rijk. Dit plaatst de nekringen van het Velptype en de bijbehorende vondsten, zoals de Romeinse medaillons en solidi, zonder meer in een Germaanse context. De decoratie op de nekringen van het type Velp is typisch voor Germaanse sieraden uit de eerste helft van de vijfde eeuw n.Chr. Zij lijken zo op elkaar dat gedacht wordt dat ze alle uit één werkplaats komen en binnen een relatief korte tijdspanne zijn vervaardigd.[4] Een productiedatum rond 425-430 n.Chr. lijkt goed bij het beschikbare, maar het helaas wel wat magere, bewijs te passen.[5]

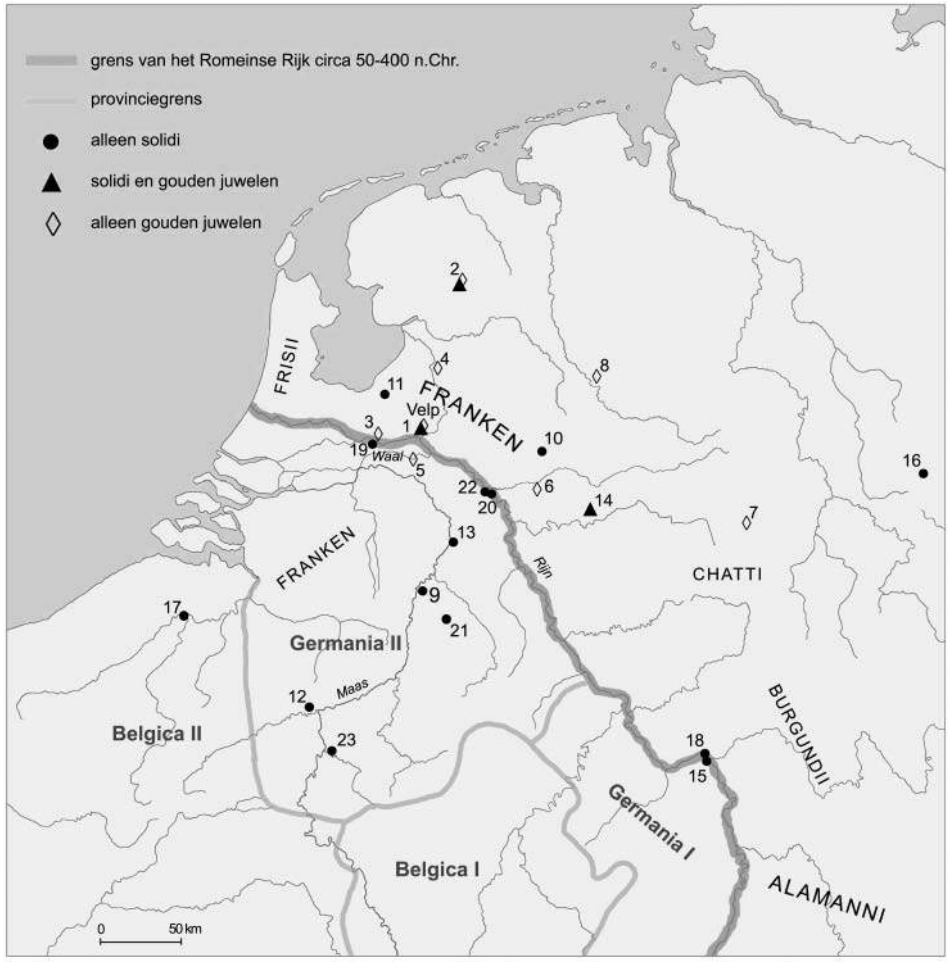
Dergelijke kostbare halssieraden en andere gouden objecten zoals medaillons en munten, stonden bij de Germanen symbool voor macht. Ze zullen toebehoord hebben aan personen uit de hoogste kringen, zoals stamhoofden of koningen. Door het geven van goud aan anderen konden zij volgelingen aan zich binden en hun prestige in stand houden. Het goud speelde dan ook een belangrijke rol tijdens sociale gebeurtenissen, zoals feesten, begrafenissen en het brengen van offers aan de goden.[7]

Het gehalte van het goud waarvan de Germaanse nekringen zijn gemaakt en het goudgehalte van laat-Romeinse solidi is hetzelfde. De nekringen zijn dan ook zeer waarschijnlijk vervaardigd van goud dat werd verkregen door het omsmelten van Romeinse solidi.[8] Er zijn verschillende manieren waarop solidi in grote hoeveelheden bij de Franken en andere barbaarse stammen buiten de grenzen van het Romeinse Rijk terecht kwamen.[9]

Een deel van het goud belandde ten noorden van de Rijn als betaling voor militaire diensten, omdat Germaanse soldaten vaak door het Romeinse leger werden ingehuurd. In Rhenen zijn bijvoorbeeld twee nekringen van het Velptype gevonden samen met een fragment van een laat-Romeins halssieraad. Een vergelijkbaar exemplaar is te vinden om

de hals van een soldaat van de keizerlijke lijfwacht die is afgebeeld op een laat-Romeinse zilveren schaal (zie pag. 18). Uit Romeinse geschriften is bekend dat de leden van de keizerlijke lijfwacht dikwijls Germanen waren. De schat van Rhenen heeft misschien wel toebehoord aan een Frankisch strijder die in Romeinse dienst is geweest. Na terugkeer in zijn moederland is het Romeinse sieraad samen met twee Germaanse nekringen in de Nederlandse bodem terecht gekomen.

Andere manieren waarop Romeins goud en andere kostbaarheden buiten de grenzen van het Romeinse Rijk terecht kwamen, was als buit van plundertochten of als losgeld voor Romeinen die gevangen waren genomen tijdens invallen en veldslagen. De Romeinen zetten goud ook in voor hun buitenlandpolitiek. Het werd veelvuldig gebruikt als diplomatieke gift aan barbaren. Er werd bijvoorbeeld regelmatig goud betaald om te voorkomen dat zij Romeinse gebieden zouden binnenvallen of om hen er toe te bewegen andere stammen aan te vallen, waarvan gedacht werd dat deze een bedreiging vormden voor de Romeinse veiligheid. Romeinse bronnen noemen de grote hoeveelheden goud die soms werden gegeven aan barbaarse stammen en buitenlandse mogendheden. Jaarlijkse betalingen van 100 tot 700 kilogram, of 1600 kilogram ineens, waren niet ongebruikelijk.[10] Het goud kon worden betaald in de vorm van solidi, medaillons, juwelen en

Het Neder-Rijngebied in de eerste helft van de vijfde eeuw n.Chr. en de geografische distributie van schatvondsten uit die periode, alleen bestaande uit solidi (•), uit solidi en gouden juwelen (▲) en uitsluitend gouden juwelen (◊).
1 Velp; 2 Beilen; 3 Rhenen; 4 Olst; 5 Nijmegen; 6 Östrich; 7 Körbecke; 8 Westerkappeln; 9 Obbicht; 10 Nottuln; 11 Bato's Erf; 12 Suarlée; 13 Venlo; 14 Dortmund; 15 Mainz; 16 Gross Bodungen; 17 Saint-Denis-Westrem; 18 Wiesbaden-Kastel; 19 Lienden; 20 Menzelen; 21 Würselen; 22 Xanten; 23 Furfooz.

andere kostbare zaken. Het zijn deze militaire en politieke betalingen die gezorgd hebben voor de rijkdom van de Franken die in de gebieden op de rechteroever van de Rijn woonden.[11] En het zijn precies deze gebieden waar we de schatvondsten vinden met de sieraden van het Velptype.

Op de kaart kunnen we zien dat de laat-Romeinse solidi zowel binnen als buiten het toenmalige Romeinse Rijk worden gevonden. De sieraden vinden we alleen daarbuiten. Dit komt omdat de Franken van oorsprong uit de regio's ten noorden en oosten van de Rijn afkomstig waren. Daar waren de oude Frankische machtscentra te vinden en daar woonden ook de Frankische stamhoofden en koningen. Het verschil in de geografische distributie van schatvondsten met alleen solidi, die juist in het gebied ten zuiden van de Rijn te vinden zijn, en die met sieraden ten noorden van de rivier, weerspiegelen dus verschillen op sociaal en politiek gebied. Tot heden is er geen Frankische nederzetting of heiligdom gevonden in de regio Velp. De twee opmerkelijke schatvondsten uit dit gebied tonen echter aan dat daar in de eerste helft van de vijfde eeuw n.Chr. wel eens een Frankisch centrum van enig belang kan zijn geweest.

Waarom zijn ze begraven?

In het verleden werd het verbergen van (goud)schatten vaak gekoppeld aan onrust veroorzaakt door invasies en oorlogsvoering en de noodzaak kostbaarheden veilig te stellen. Een andere mogelijke verklaring voor het verbergen van kostbaarheden wint de laatste jaren echter aan populariteit en sommige van de schatvondsten worden nu gezien als offergaven bij heilige plaatsen. Goud werd in deze gevallen aan de goden gegeven waneer om hun steun werd gevraagd, of als dank voor verleende gunsten. Tegelijkertijd zorgden de offers voor meer prestige voor diegenen die ze brachten.

Twee nekringen van het Velptype en een fragment van een Laat-Romeins halssieraad gevonden in Rhenen (collectie Gemeentemuseum Het Rondeel, Rhenen) (foto: Landschap Erfgoed Utrecht)

Wat de reden voor het verbergen ook geweest mag zijn, de vele goudschatten uit de eerste helft van de vijfde eeuw weerspiegelen de onstabiele politieke situatie, de vele gewapende conflicten en de competitie tussen elites en stammen in het Nederrijngebied in die periode. Dit zal er voor gezorgd hebben dat sommige schatten verborgen bleven omdat hun eigenaren misschien stierven en er zal ook voldoende aanleiding zijn geweest om de hulp van de goden in te roepen in deze onzekere tijden.

De gouden medaillons en sieraden zijn door de Romeinse keizers ondermeer ingezet als machtsmiddel om barbaarse stammen te manipuleren. Dit goud kwam als gevolg hiervan terecht in de Frankische maatschappij en werd daar ook weer gebruikt door stamhoofden of koningen om hun macht te consolideren of te vergroten. Het goud is uiteindelijk in de bodem terecht gekomen, misschien om het veilig te verbergen, of wellicht als offergave. Na de ontdekking in de achttiende eeuw werden de gouden medaillons onderdeel

Detail van een zilveren schaal, het zogenaamde Kerch Missorium. Afgebeeld is een keizerlijke lijfwacht van keizer Constantius II (337-361), met nekring. Illustratie uit: L. Matzulevič, Byzantinische Antike: Studien auf Grund der Silbergefässe der Ermitage (Berlin, 1929) pl. 23

van de collecties van de lokale elite in Velp en Arnhem, zoals de baron Van Spaen en de burgemeesters De Groot en Menthen en na hen de graaf De Thoms en prins Willem IV van Oranje. Zij hadden collecties met Romeinse oudheden, die ook fungeerden als statussymbolen en die lieten zien dat zij geleerd en cultureel onderlegd waren. De medaillons zijn tegenwoordig onderdeel van de verzamelingen van de Bibliothèque Nationale in Parijs en het Geldmuseum in Utrecht en weerspiegelen nu de rijkdom en het belang van deze collecties. ■

Paul Beliën is conservator Antieke Munten en Gesneden Stenen van het Geldmuseum in Utrecht.

NOTEN

1 BELIËN 2008b.
2. Voor de Franken en de Laat-Romeinse tijd (ook in Nederland) zie onder andere WILLEMS 1986; WILLEMS 1988; HEIDINGA 1990 en 1992; VAN ES 1994; DRINKWATER 1998; KULIKOWSKI 2000; HAALEBOS 2002.
3. JANSSEN 1852a; PLEYTE 1887, 34; BRAAT 1954, 2; BAZELMANS 2007, 4: de schat is nu in het Pushkin Museum te Moskou.
4. HEIDINGA 1990, 16, 18.
5. HEIDINGA 1990, 18; MARTIN 1997, 54.
6. Gegevens tabel uit: JANSSEN 1852b; REGLING 1908; BRAAT 1954; VAN DER VIN 1988; HEIDINGA 1990; BERGER 1992.
7. HEIDINGA 1990, 19; STUPPERICH 2006, 216.
8. BRAAT 1954, 4; WILLEMS 1988, 254; BLOEMERS 1983, 200.
9. BERGER 1992, 176.
10. HENDY 1985, 260-264.
11. Voor Franken in Nederland en de rol van goud zie: HEIDINGA 1990, 16-18.

LITERATUUR

J. BAZELMANS 'Vijfde-eeuwse goudschat duikt op' *Smallepad* 5 (2007) 4.

P.A.M. BELIËN 'Symbols of power. The Velp 1715 hoard' in: F. REINERT (ed.) *Moselgold. Der römische Schatz von Machtum, ein kaiserliches Geschenk* (Luxemburg, 2008a) 233-248.

P.A.M. BELIËN 'Gisbert Cuper en de schat van Velp' *De Beeldenaar* 31 (2008b) 245-250.

F. BERGER 'Untersuchungen zu römerzeitlichen Münzfunden in Nordwestdeutschland' *Studien zu Fundmünzen der Antike* 9 (Berlin, 1992).

J.H.F. BLOEMERS 'Acculturation in the Rhine/Meuse basin in the Roman period: a preliminary survey' in: R. BRANDT / J. SLOFSTRA (eds.) *Roman and native in the Low Countries. Spheres of Interaction*, *BAR International Series* 184 (1983) 159-209.

J.H.F. BLOEMERS / J.R.A.M. THIJSSEN 'Facts and reflections on the continuity of settlement at Nijmegen between AD 400 and 750' in: J.C. BESTEMAN / J.M. BOS / H.A. HEIDINGA (eds.) *Medieval Archaeology in the Netherlands. Studies Presented to H.H. van Regteren Altena* (Assen/Maastricht, 1990) 133-150.

W.C. BRAAT 'Les colliers d'or germaniques d'Olst (prov. d'Overijssel)' *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden* 35 (1954) 1-7.

H. CHANTRAINE 'Die Bedeutung der römischen Fundmünzen für die frühe Wirtschaftsgeschichte' in: K. DÜWEL / H. JAHNKUHN (eds.) *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mitteleuropa, Teil 1* (Göttingen, 1985) 367- 429.

J.F. DRINKWATER 'The Usurpers Constantine III (407-411) and Jovinus (411-413)' *Britannia* 29 (1998) 269-298.

W.A. ES 'Volksverhuizing en continuïteit' in: W.A. VAN ES / W.A.M. HESSING (eds.) *Romeinen, Friezen en Franken in het hart van Nederland. Van Traiectum tot Dorestad 50 v.Chr. - 900 n.Chr.* (Utrecht, 1994) 64-81.

J.K. HAALEBOS 'De laatantieke castella' in: H. VAN ENCKEVORT / J. THIJSSEN (eds.) *Cuijk. Een regionaal centrum in de Romeinse tijd, Archeologische Berichten Nijmegen 5* (Utrecht, 2002) 81-88.

P. HEATHER 'The Huns and the end of the Roman Empire in Western Europe' *The English Historical Review* 110 (1995) 4-41.

H.A. HEIDINGA 'From Kootwijk to Rhenen: in search of the elite in the Central Netherlands in the Early Middle Ages' in: J.C. BESTEMAN / J.M. BOS / H.A. HEIDINGA (eds.) *Medieval Archaeology in the Netherlands. Studies Presented to H.H. van Regteren Altena* (Assen/Maastricht, 1990) 9-40.

H.A HEIDINGA / G.A.M. OFFENBERG *Op zoek naar de vijfde eeuw, de Franken tussen Rijn en Maas* (Amsterdam, 1992).

M. HENDY *Studies in the Byzantine monetary economy c. 300-1450* (Cambridge, 1985).

L.J.F. JANSSEN 'Over de gouden halsbanden en ringen, te Velp, bij Arnhem gevonden' *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 8 (1852a) 161-180.

L.J.F. JANSSEN 'Over een gouden halsband, te Beilen (prov. Drenthe) gevonden' *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 8 (1852b) 245-254.

R. KOSLOWSKI 'Human migration and the conceptualization of pre-modern world politics' *International Studies Quartely* 46 (2002) 375-339.

M. KULIKOWSKI 'Barbarians in Gaul, usurpers in Britain' *Britannia* 31 (2000) 325-345.

M. MARTIN 'Wealth and treasure in the West, 4th-7th century' in: L. WEBSTER / M. BROWN (eds.) *The transformation of the Roman world AD 400-900* (London, 1997) 48-66.

W. PLEYTE *Nederlandse oudheden van de vroegste tijden tot op Karel den Grote. Gelderland* (Leiden, 1887).

K. REGLING *Der Dortmunder Fund römischer Goldmünzen* (Dortmund, 1908).

C. REICHMANN 'Roms Gegner und Erben. Frühe Franken in Germanien' in: L. MARK e.a. *Die Franken. Wegbereiter Europas* (Mainz, 1996) 55-65.

R. SUPPERICH 'Tempelschänder und fromme Stifter - Römische Beute in germanischen Heiligtümern' in: J. STADLER (ed.) *Geraubt und im Rhein versunken. Der Barbarenschatz* (Stuttgart, 2006) 213-218.

J.P.A. VAN DER VIN 'Late fourth-century gold hoards in the Netherlands' R*ivista Italiana di Numismatica e Scienze Affini* 90 (1988) 263-279.

J.P.A. VAN DER VIN 'Romeinse munten' in: H. VAN ENCKEVORT / J. THIJSSEN (eds.) *Cuijk. Een regionaal centrum in de Romeinse tijd, Archeologische Berichten Nijmegen 5* (Utrecht, 2002) 73-79.

W.J.H. WILLEMS *Romans and Batavians. A regional study in the Dutch Eastern River Area* (Amersfoort, 1986).

W.J.H. WILLEMS 'The Dutch river area. Imperial policy and rural developments in a late Roman frontier zone' in: R.F.J. JONES / J.H.F. BLOEMERS / S.L. DYSON / M. BIDDLE (eds.) 'First Millennium Papers, Western Europe in the First Millennium AD', *British Archaeological Reports International Series* 401 (1988) 241-256.

(advertentie)

Het Nijmeegse waardijnregister 1581-1589

STEFAN GROPP

Nadat de stad Nijmegen op 6 maart 1585 weer onder de gehoorzaamheid was gebracht van de oorspronkelijke landsheer, koning Filips II van Spanje, werd de stedelijke Munt gesloten. Vanaf dat moment nam Nijmegen niet langer deel aan de Probationstage van de Nederrijn-Westfaalse Kreits. Aan deze situatie veranderde ook na de herovering van de stad door Staatse troepen in 1591 in eerste instantie niets.[1]

Pas toen men in het voorjaar van 1601 de stedelijke muntslag wilde hervatten, nam het Nijmeegse stadsbestuur weer contact op met de muntleden van de Nederrijn-Westfaalse Kreits. In zijn brief van 25 maart van dat jaar schreef de magistraat aan de muntleden, dat de stad in de afgelopen jaren wegens de langdurige oorlogshandelingen en '... door affsterven des voirigen muntmeisters Dierick Fleminck za. ...' geen munten heeft laten slaan. Dit was ook de reden waarom men in die tijd niet door afgevaardigden en muntraden op de Probationstage was vertegenwoordigd. Nu was men echter voornemens de muntslag te hervatten. Men had derhalve al de Nijmeegse burger Reyner Hanssen tot stedelijk muntmeester benoemd en verzocht nu hem te beëdigen en de muntbus te verzegelen. Als waardijn had men meester Peter van Duyren, eveneens burger van Nijmegen, aangenomen. De nieuwe waardijn had men zelf al de vereiste eed op de 'Reichsmünz- und Probationsordnung' afgenomen, omdat hij, gezien de gevaarlijke tijden, niet naar Keulen kon reizen. Men verzocht daarmee te volstaan '... bis dat die gantz groote gevaerlicheyt eniger maten gelindert ende dat het mogelick zy sonder peryckel lyffs ende goets daerhen te commen, ende vermoegh der voorn. ordnung opde probation dagen te erschynen nae behooren'.[2]

De gevolmachtigden van de muntleden waren echter niet bereid dit verzoek van het Nijmeegse stadsbestuur zonder meer in te willigen. Als reden voor hun afwijzende houding voerden ze in hun antwoord van 8 mei 1601 aan, dat de stad sinds 1584 geen muntbus meer op de Probationstage had laten onderzoeken. Bovendien zou 'Vermudlich auch der vorige Muntzmeister unnd Werdein biß auf diese stunde seiner aidt unnd Pflicht nicht erlaßenn'.[3] De stedelijke muntmeester had daarenboven, in strijd met de 'Reichsmünzordnung', in 1579 goud en zilver op de hagemunt van Batenburg geleverd en gedurende de daarop volgende jaren slechte 'Landt Sortten' in grote hoeveelheden in omloop gebracht. De gevolmachtigden op de Probationstag wilden de kwestie derhalve eerst aan hun superieuren voorleggen en adviseerden de Nijmeegse magistraat inmiddels alles te ondernemen om de genoemde overtredingen te redresseren.

Burgemeesteren, Schepenen en Raad van Nijmegen benoemden vervolgens in september Laurents Weber tot hun gevolmachtigde op de Probationstage te Keulen.[4] Daarnaast liet de magistraat een uitvoerig verweerschrift opstellen, dat op de Probationstag in mei 1602 aan de gevolmachtigden van de muntleden werd gepresenteerd. In dit geschrift wees men er onder andere op dat zowel de vroegere muntmeester, alsook de waardijn inmiddels waren overleden en derhalve 'oeres Eedtzplicht ontledicht syn'. Wat de leveringen van

de voormalige muntmeester betreft, '... t selve is een saek ons dermaten niet betreffende, dat daermet onse Munt opgehalden mach warden, dan sal der geniger die sulx begaen soll hebben t selve toe purgieren, off die Straff daer aff toe dragen ...'.[5] Men heeft de beschuldigingen dan ook aan de erfgenamen voorgehouden, waarop 'der alster soen Jasper Flemynck, gewesener Muntmeister des Fursten toe Cleeff' ten antwoord gaf dat hij 'sulx mit verwonderingh vernoemen.' Zijn vader was na 1579, in zijn functie van stedelijk muntmeester, herhaaldelijk op de Probationstag geweest, zodat 'hy ontwivel sich van alsulcke onwarachtige beschuldigongh wel sal purgeert hebbenn'. Jasper had verder beweerd dat hij zelf, als muntmeester van de hertog van Kleef, de afgelopen jaren op alle Probationstage aanwezig was en '... noyt syn leven daer eenich vermaen, aff gehoert noch vernaemen.'

Samen met dit verweerschrift overhandigde men op de Probationstag in mei 1602 ook het waardijnregister van de stedelijke Munt over de jaren 1581-1589.[6] Uit het door waardijn Johan Koets bijgehouden register kan worden opgemaakt dat tussen 28 februari 1581 en 31 januari 1584 5687 mark Troois aan 'anderhalf stufer penningen' of 'pertgens' zijn geslagen. Dit komt overeen met een totaal gewicht van 1399,5 kilogram. Verder werd tussen 23 april 1583 en 3 juli 1584 2710 mark (= 666,89 kilogram) zilver tot rijksdaalders verwerkt, hetgeen overeenkomt met ongeveer 23.000 stuks. Aan het einde van het register staat nog aangetekend, dat op 2 januari en 3 februari 1589 101, respectievelijk 103 mark 'munker' of 'peninsken' zijn vervaardigd. Men heeft dus, hoewel de stedelijke Munt in die tijd eigenlijk was gesloten, in 1589 een kleine hoeveelheid pasmunten geslagen.

Naast de aantekeningen van de stedelijke waardijn over de op de Munt geslagen hoeveelheden, bevat het register ook de verslagen van drie sleischatberekeningen. Daarbij werd, in het bijzijn van de voltallige raad, aan de hand van de door de waardijn genoteerde productiecijfers de door de muntmeester af te dragen sleischat berekend.[7] Muntbusopeningen, waarbij de in de bus aangetroffen stukken werden onderzocht voor wat betreft hun gewicht en gehalte, vonden bij deze gelegenheid niet plaats. Dergelijke controles dienden namelijk volgens de bepalingen van de 'Reichsmünz- und Probationsordnung' op de Probationstage te Keulen te worden verricht.

De eerste sleischatberekening vond plaats '... ten huyse des Muntmeysters ...' op 3 april 1582. Bij deze gelegenheid werd de rekening opgemaakt voor de periode 28 februari 1581 tot 10 maart 1582. Het bleek dat de muntmeester in die tijd 2008 mark Troois had verwerkt tot 'anderhalf stufer penningen' of 'pertgens'.[8] Voor deze denominatie was hij 6 stuiver per mark fijn zilver aan sleischat verschuldigd. Voor de verdere berekening moesten derhalve eerst de genoemde 2008 mark werks worden omgezet in mark fijns. Aangezien vier mark werks een mark fijns maakten, kwam men uit op 502 mark fijns. De sleischat bedroeg dan ook 150 guldens en 12 stuivers, de gulden à 20 stuivers gerekend. Van dit bedrag werden vervolgens alle uitgaven afgetrokken die de muntmeester gedurende het afgelopen jaar aan de stad had voorgeschoten. Volgens een kwitantie van de rentmeester waren dit 42 guldens en 13 stuivers. Daarnaast had de muntmeester in opdracht van de raad '... gemaeckt eenen golden Ricks daler van 45 gulden 4 st., ende eenen dobbelen sylveren Ricks daler tot 4 gulden 4 st.' Het totaal bedrag van 49 guldens en 8 stuivers werd eveneens van de sleischat afgetrokken. Muntmeester Vlemminck mocht bovendien '... volghende syne verschryvonghe ...' 100 Carolusguldens in mindering brengen. De stedelijke muntmeester had inderdaad in 1568 de schriftelijke toezeg-

ging verkregen, dat hij elk jaar 100 Carolusguldens van de sleischat mocht inhouden, totdat het voorgeschoten bedrag van 1840 Carolusguldens en 10 stuivers was terugbetaald.[9] Nadat al deze voorschotten waren afgetrokken, bleef de stad de muntmeester nog 41 guldens en 9 stuivers schuldig. Verder constateerde men dat Derrick Vlemminck rijksdaalders en voor 6 mark goudguldens had geslagen. Deze denominaties duiken evenwel in de aantekeningen van de waardijn niet op. De muntmeester heeft ze dus blijkbaar buiten de waardijn om aangemaakt. Voor de rijksdaalders en goudguldens berekende men nu een sleischat van 9 guldens en 10 stuivers. Dit bedrag moest Vlemminck echter niet aan de stad vergoeden, maar de waardijn uitreiken als beloning voor het afgelopen jaar. Na afronding van de berekeningen mondde de bijeenkomst uit in een feest. De muntmeester was daarbij, als '... hierbevoirens gebruickelick ...', verplicht '... die Heeren een mael tyt, ende oir Erß. den wyn ...' te betalen.[10] Aangezien in dit geval de leden van de raad '... in tamelicker ahntal ten eten gekommen ...', werd besloten dat muntmeester Vlemminck 19 guldens en 16 stuivers voor wijn, die hij extra ten huize van burgemeester Swarthamel had moeten laten halen, bij de volgende afrekening van de sleischat mocht inhouden. Als men weet dat een kan goede wijn in die tijd ongeveer 7 stuivers kostte, kan men aannemen dat de bijeenkomst wel heel vrolijk zal zijn afgelopen.[11]

Op 6 april 1583 werd, eveneens ten huize van de muntmeester, de volgende sleischatberekening gehouden. In dit geval berekende men de sleischat voor de periode 24 maart 1582 tot 2 februari 1583. Daarbij bleek dat 2668 mark Troois tot 'anderhalf stufer penningen' of 'pertgens' waren verwerkt. Dit werd vervolgens omgerekend tot 667 mark fijns, hetgeen uiteindelijk een sleischat opleverde van 200 guldens en 2 stuivers. Van dit bedrag werden 19 guldens en 16 stuivers afgetrokken, die Derrick Vlemminck, zoals boven beschreven, bij de vorige bijeenkomst voor wijn had uitgegeven. Ook deze keer heeft de muntmeester '... den sementlichen Heren een maeltyt aengedaen ...', waarvoor '... hem tott recompens des wyns 30 gulden toegelacht.' Bij deze sleischatberekening werd dus nog meer wijn gedronken dan bij de vorige. Daarnaast mocht de muntmeester, '... volgende syn verscrievongh ...', opnieuw 100 guldens inhouden. Nadat al deze bedragen waren afgetrokken, '... kompt den Rentmr. Worckman van weghen der Statt to ontfangen 50 gulden 6 st., soe der Muntzmeister anstont betaelt heefft.' Ook in dit geval constateerde men dat Derrick Vlemminck rijksdaalders had geslagen, die in de aantekeningen van de waardijn niet opduiken. Voor deze rijksdaalders eiste men nu een stuiver per mark fijn zilver als sleischat. Men kwam daarbij uit op een bedrag van 15 guldens, hetgeen betekent dat ongeveer 300 mark fijn zilver tot daalders zijn verwerkt. Deze 15 guldens moest de muntmeester weer '... den Werdein Johan Koitz vur syn beloeningh vurlede Jaers verrichten ...'.[12]

Het Nijmeegse stadsbestuur moest dus opnieuw, voor het berekenen van de sleischat bij de rijksdaalders, steunen op de opgaven van de muntmeester, omdat desbetreffende aantekeningen van de stedelijke waardijn niet bestonden. Men bleek nu echter niet meer bereid deze frauduleuze praktijken nog langer te accepteren. Vanaf 23 april van dat jaar staan de productiecijfers voor de rijksdaalders dan ook keurig in het waardijnregister aangetekend.[13] De Nijmeegse raad vermoedde evenwel dat de stedelijke muntmeester op eigen rekening muntijzers had laten vervaardigen om de muntslag in het geheim te kunnen voortzetten, wanneer de officiële stempels waren ingetrokken. Om deze reden werd op 21 januari 1584 de stempelsnijder Hendrik Nosser, met dreiging van

zware straf, bevolen geen muntstempels voor Nijmeegse munten meer te vervaardigen, zonder daarvoor van de raad vooraf permissie te hebben verkregen.[14]

De derde sleischatberekening werd vervolgens gehouden op 17 juli 1584. Bij deze gelegenheid berekende men eerst de sleischat voor de tussen 23 april en 25 augustus 1583 geslagen rijksdaalders. In die periode had de muntmeester 2292 mark Troois verwerkt tot daalders, hetgeen overeen kwam met '... 2037 m. 4 d. ...' fijns.[15] De sleischat voor deze denominatie was weer 1 stuiver per mark fijns, wat een bedrag opleverde van 101 guldens en 17 1/2 stuivers. Daarnaast had Derrick Vlemminck, volgens de aantekeningen van de waardijn, tussen 20 februari 1583 en 31 januari 1584 1011 mark aan pertgens geslagen, '... maeckt tot fyn 252 m. 9 d. van het m. fyns tot Sleschat ses stuiffer bedraght 75 g. 16 1/2 st.' Voor beide denominaties samen was de sleischat 177 guldens en 14 stuivers. Van dit bedrag werden vervolgens 108 guldens afgetrokken, die de muntmeester volgens kwitantie '... aen den Rector Scholae Peter van Zevenar ...' had betaald. Daarnaast mocht Derrick Vlemminck, '... vermoghens syne hebbende verschrivonghe ...' opnieuw 100 guldens van de sleischat inhouden. De muntmeester moest bovendien '... Johan Koyts werdeyn voir syn beloninghe deeses iaers verrichten 24 g.'. Nadat al deze uitgaven van het oorspronkelijk berekende bedrag waren afgetrokken, bleek de stad de muntmeester nog 54 guldens en 6 stuivers verschuldigd, die Rentmeester Wilhem van Herwarden aan Vlemminck zou uitbetalen. Een vergoeding voor wijn werd deze keer niet toegekend. De verklaring hiervoor is op de tegenoverliggende pagina te vinden, waar staat aangetekend: 'Is ock damals die gemiene bykompst myner Heren up die maltit verblefen.' Men was dus in dit geval van de oude gewoonte afgeweken, dat de sleischatberekening uitmondde in een gezamenlijk feestmaal. Vreemd is ook dat men de sleischat voor wat betreft de rijksdaalders alleen tot 25 augustus 1583 berekende, terwijl tussen 19 januari en 3 juli 1584 nog eens 418 mark Troois tot daalders zijn verwerkt, die men bij deze gelegenheid eveneens had kunnen afrekenen. Voor deze 418 mark werks is verder geen sleischatberekening in het register opgenomen, evenmin als voor de in 1589 geslagen 'munkers' of 'peninsken'.

Het is tevens moeilijk te begrijpen waarom het Nijmeegse stadsbestuur het waardijnregister samen met de sleischatberekeningen aan de muntleden van de Nederrijn-Westfaalse Kreits overhandigde. Volgens de Reichsmünz- und Probationsordnung was men namelijk alleen verplicht een register van de geslagen hoeveelheden op de Probationstage in te leveren. Men had dus kunnen volstaan met een afschrift van de desbetreffende gegevens. De verslagen van de sleischatberekeningen laten wel heel duidelijk zien dat er iets mis was met de controle op de stedelijke Munt te Nijmegen, wat geen erg positieve indruk op de afgevaardigden op de Probationstag te Keulen kan hebben gemaakt.

Men was van de kant van de Kreits dan ook verder niet bereid aan de wensen van het Nijmeegse stadsbestuur tegemoet te komen. Aangezien de stad in het begin van het jaar 1602 de muntslag had hervat zonder daartoe door de Kreitsmuntleden te zijn gemachtigd, werd zelfs een plakkaat uitgevaardigd, waarin onder andere uitdrukkelijk werd gewaarschuwd voor de te Nijmegen geslagen daalders.[16] Nadat het Nijmeegse stadsbestuur kennis van dit plakkaat had verkregen, poogde het vervolgens aan alle eisen van de Kreitsmuntleden te voldoen. Om deze reden werden in mei 1604 muntmeester Reinier Hanssen en waardijn Peter van Duiren met de muntbus en alle nodige documenten naar de Probationstag te Keulen gestuurd. Aldaar werden muntmeester en waardijn, nadat ze blijk van hun vaardig-

heden hadden gegeven, uiteindelijk toch nog plechtig beëdigd. De Nijmeegse magistraat kreeg verder op dezelfde bijeenkomst officieel toestemming om binnen de eigen muren opnieuw munten te slaan. Men stelde echter als voorwaarde dat op de stedelijke Munt voortaan uitsluitend munten volgens de bepalingen van de Reichsmünz- und Probationsordnung zouden worden vervaardigd.[17]

Stefan Gropp doet onderzoek naar de muntslag van Deventer en Nijmegen.

NOTEN

1. STEFAN GROPP *De stedelijke muntslag te Deventer en Nijmegen 1528/43-1591. Stedelijk particularisme tegen Habsburgs centralisme in de Oostelijke Nederlanden* (Hilversum 2004) 199.
2. Hauptstaatsarchiv (HStA) Düsseldorf, Niederrheinisch-Westfälisches Kreisarchiv, Münzhandlung XII, Akten Nr. 27, fol. 87-88.
3. Ibidem, fol. 141.
4. Ibidem, fol. 228.
5. Ibidem, fol. 232-233.
6. Ibidem, fol. 235-250.
7. GROPP 2004, 274.
8. HStA Düsseldorf, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, fol. 236-237.
9. GROPP 2004, 214-215.
10. HStA Düsseldorf, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, fol. 237.
11. B.H.D. HERMESDORF De 'Raitztekens' in de stadsrekenboeken van Nijmegen, *Numaga* (1962) 168.
12. HStA Düsseldorf, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, fol. 239.
13. Ibidem, fol. 244.
14. Gemeentearchief Nijmegen, Oud Archief, inv. nr. 82, Raadssignaten, 21 januari 1584.
15. HStA Düsseldorf, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, fol. 241.
16. Ibidem, fol. 500.
17. Ibidem, fol. 664-665.

(advertenties)

DRINGEND GEZOCHT !!

Middeleeuws, Provinciaal en beter Koninkrijk

Wij kunnen U momenteel **zeer hoge** prijzen betalen voor dergelijke munten.
Bij ons betaalt U natuurlijk geen hoge veilingcommissies of hoge taxatiekosten,
zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt.
Let wel ! Wij berekenen **nooit** kosten en onze taxaties zijn **altijd** vrijblijvend.

MUNTHANDEL G.HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN
TEL.0343-430564 - FAX 0343-430542 - e.mail : info@henzen.org

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op: www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Stof en loden, in soorten en maten

Diverse verschijningen van Goudse textielloden

LEON C. MIJDERWIJK

Anne Arundel County in de voormalige Britse kolonie Maryland, een indianengraf op de Onondaga Iroquois site in New York, een scheepswrak bij het Zuid-Amerikaanse Ecuador en het Behouden Huys op Nova Zembla. Plaatsen die op het eerste gezicht een geheel eigen verwachtingspatroon wekken als er archeologisch onderzoek zou plaatsvinden. Niettemin hebben de sites een gemeenschappelijke vondst opgeleverd: Hollandse lakenloden. De kleine Republiek der Nederlanden doet in de zestiende, zeventiende eeuw niet alleen veel stof opwaaien door grootmachten als Spanje, Frankrijk en Engeland economisch en militair weerstand te bieden. Ook worden laken en andere weefsels uit Holland over de hele wereld verspreid. De lakenloden zijn hiervan de tastbare sporen. Dit artikel beschrijft verschillende vormen van én teksten en afbeeldingen op textielloden. Loden die dienden als keurmerk voor de textielnijverheid zijn tegenwoordig een veel gedane archeologische vondst.[1] Goudse loden vormen de leidraad langs de verschillende verschijningsvormen.

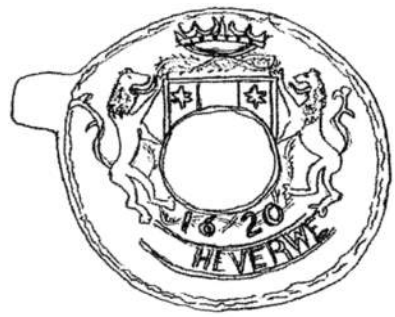
Van wol tot laken

De lakenproductie is van de middeleeuwen tot ver in de achttiende eeuw een van de belangrijkste takken van bedrijvigheid in de Republiek. Het vervaardigen van een mooie, gladde stof uit een ruwe schapenvacht is een langdurig proces. Er zijn veel bewerkingen nodig voordat de stof op de markt komt. Eerst wordt de wol gewassen en gekamd. Spinsters spinnen de wol tot draden, waarna de wever op zijn getouw de draden tot een stof kan vervaardigen. Na het weven begint de afwerking: het verwijderen van oneffenheden, het verven en het vollen om het weefsel een vaste structuur te geven. De lakenbewerkers spannen daarna de vochtige stof op de ramen om het laken weer op volle lengte te brengen. Ten slotte maken de persers de stof verkoopklaar.

De textielnijverheid is, evenals andere ambachten, in de middeleeuwen een lokale aangelegenheid. Voorschriften en toezicht worden op stedelijk niveau geregeld. Het Goudse stadsbestuur stelt in 1391 de eerste regels op die betrekking hebben op de lakennijverheid. In 1505 worden de uitgebreide 'Keuren op de Draperie' opgesteld. Om naleving van deze bepalingen af te dwingen, is uiteraard controle nodig. De keurmeesters beoordelen elke bewerking die de stof ondergaat. Om de keuring kenbaar te maken bevestigen zij een lood, het lakenlood of -zegel, aan de stof.

Gouds staal

De verschijningsvormen van de textielloden zijn divers. Ze variëren in vorm, grootte, tekst en afbeeldingen. In vorm onderscheiden we het rechthoekige pijplood en het ronde pinnenlood. De ronde loden zijn het meest gebruikt. Het lood bestaat uit twee ronde schijven. Als het op elkaar wordt geslagen,

Lood tekening: Hans van der Kleij

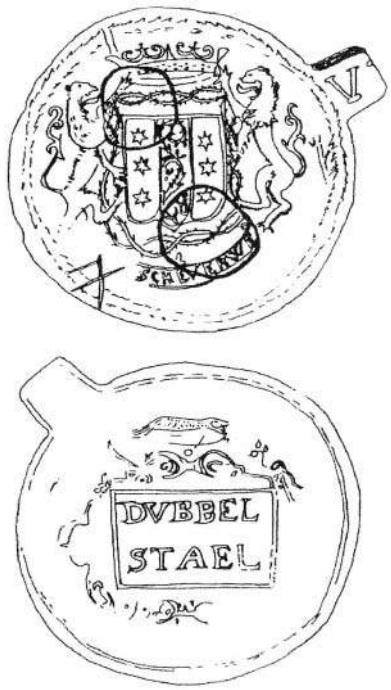

Stalenboek met lakenstalen uit 1720, Leiden.

Stalenboek uit E. de Baan, *Goed garen* (Leiden z.j.)

verbindt de pin de twee helften. Bij archeologische vondsten ontbreekt geregeld één helft en vertoont het lood een gat waar eens de pin zat.

De grootte van de loden varieert. Loden die de keurmeesters na een deelbewerking aanbrengen, zijn gemiddeld 20-24 millimeter in diameter. Het lood dat zij aan het eindproduct laken bevestigen, is meestal groter. Dit zogenaamde staallood duidt aan dat het laken gereed is en dat er geen verdere bewerkingen mogen plaatsvinden. De titel 'staal' verwijst naar een monster van laken waarmee de keurmeesters de gemaakte stof vergelijken. De stalen nemen zij op in het stalenboek.

Lood met onderschrift (GOVD)SCHE VERWE. lood tekening: Jan den Das

Tijdens de opgraving aan de Raam in Gouda (1999) is een lood met een diameter van 51 mm. aangetroffen. Hoewel slechts één kant was overgebleven, is het dankzij vergelijkbaar materiaal als staallood te determineren. Op de voorzijde staat het stadswapen, hieronder het jaartal 1620 en de tekst (GOVDSC)HE VERWE.[2] In Hazerswoude is een lood gevonden met een diameter van 77 mm. en twee gaten;[3] in Schagen (Noord-Holland) een met een bijna identieke afmeting (74 mm.), waarvan de keerzijde nog aanwezig is met de tekst DVBBEL STAEL.[4] De grootte is gerelateerd aan de kwaliteit van het laken, waarbij dubbel staal van een hogere kwaliteit is.

Stadswapen

De teksten en afbeeldingen zijn eveneens veelvormig. Aan één zijde staat veelal de plaats van herkomst. Soms is gewoon de naam GOVDA ingeslagen. Het stadswapen wordt ook gebruikt, evenals een combinatie van tekst en wapen zoals op een lood dat bij de aanleg van de Rotterdamse metro is aangetroffen.[5]

Vanuit geschiedkundig opzicht zijn de loden met wapen interessant. Zij geven inzicht in het gebruik van het stadswapen en tonen de ontwikkeling ervan. Illustratief hiervoor zijn twee Leidse loden die in Amsterdam zijn gevonden. Beide zijn op basis van erbij aangetroffen aardewerk, gedateerd in de late dertiende eeuw. Op de loden staat één sleutel. Een teken dat de tweede Leidse sleutel die nu het wapen sieren, een toevoeging van later datum is. Dit is overeenkomstig het historisch materiaal; in veertiende-eeuwse bronnen is de tweede sleutel aanwezig.[6]

Over de ontwikkeling van het Goudse stadswapen heeft archivaris J.E.J. Geselschap in 1966 het artikel *De zegels en het wapen van Gouda* gepu-

bliceerd. De kennis van het stadswapen baseert Geselschap vooral op de zegels die het stadsbestuur aan documenten hechtte.[7]

Lakenloden kunnen zeker ook een bijdrage leveren aan verder onderzoek naar de 'evolutie' en de verscheidenheid van uiterlijk van het wapen. In ieder geval zijn diverse vormen bekend van textielloden met een afwijkend Gouds wapen: met doornen in de middelste baan van het schild; met doornen om het schild heen; met aanziende leeuwen als schildhouders; met kroon en verschillende vormen van het schild. De zes sterren komen steeds voor, een lood met twee sterren, het oudst bekende Goudse wapen, is niet bekend.

Op haar beurt kan de wapenkunde verdienstelijk zijn voor het determineren van de loden. De doornkrans bijvoorbeeld is een toevoeging van 1616. Loden met krans dateren dus uit dit of een later jaar.

Lakenwerker maakt zich bekend

Op de keerzijde van kleine loden maakt de bewerker zich soms kenbaar. Veelal gebeurt dit aan de hand van een huismerk. Dan is de ware identiteit van de deelwerker echter nog niet bekend. Archiefbronnen waarin het merk aan een naam is gekoppeld, zouden uitsluitsel kunnen geven. Maar dat klinkt optimistischer dan het is, want in het Goudse geval zijn veel documenten bij een brand verloren gegaan.

Het lijkt erop dat het lood dat archeologen bij onderzoek aan de Raam (1999) vinden, zijn geheim wel prijsgeeft. De letters SA op het lood verwijzen waarschijnlijk naar Jan Gijsbertsz Sas, burgemeester van Gouda die ter plaatse een lakenververij had.[8] In 1615 heeft hij Hoge Gouwe 145 gekocht waarvan het grondgebied overeenkomt met het gebouw Raam 17- 19. Mogelijk is het pand in opdracht van Sas gebouwd aangezien het te dateren is als vroeg-zeventiende-eeuws.[9]

Lood
tekening: Jan den Das

(Vraag)tekens

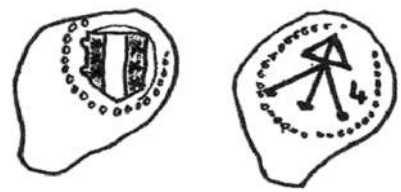
Naast de huismerken of initialen werden op de keerzijde ook andere afbeeldingen of teksten gezet. Zo werd een dubbelkoppige adelaar in diverse plaatsen gebruikt als verflood, evenals de klimmende leeuw.

Het ordeteken van het Gulden Vlies is ook een teken dat bekend is uit enkele andere steden, zoals Delft en Leiden.[10] Hoewel het lood met de letter G in Gouda is gevonden, is er geen zekerheid dat het hier een Gouds lakenlood betreft.[11]

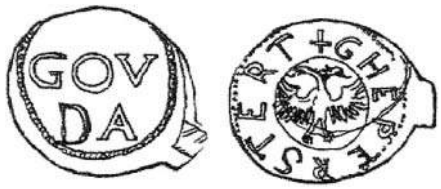
Deze verschillende tekens symboliseren soms een bepaalde kwaliteit, soms een bewerking. Maar veel afbeeldingen, tekens en cijfers op textielloden roepen slechts vragen op. De keuren aangaande de textielzegels zijn vaak beknopt en gebruiken verschillen van stad tot stad. Helaas, maar de informatieoverdracht was uiteraard bestemd voor vakbroeders en niet voor historici in later eeuwen.

Lakenlood als archeologische vondst

Het lood is weliswaar het hoofdonderwerp van dit artikel, maar tijdens het productieproces van laken is het lood slechts een bijproduct. Het gaat immers om de stof. Nadat het staallood is aangehecht, verloren alle deelwerkersloden hun waarde. Op zijn beurt verliest het staallood zijn nut als de laatste meters stof zijn verkocht. Vandaar dat de loden

Lood
tekening: Leon Mijderwijk

Lood
tekening: Jan den Das

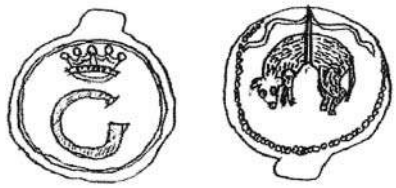
in groten getale bij het afval terechtkwamen en tenslotte deel uit gingen maken van het bodemarchief. Totdat zij, met name tijdens stadsarcheologisch onderzoek en speurwerk met de metaaldetector, weer het daglicht zien.

Het geringe aantal loden dat in Gouda is gevonden, verbaast mij. Zeker als we in ogenschouw nemen dat de lakennijverheid een nijverheid van groot belang is voor deze stad. In de middeleeuwen is alleen de bierbrouwerij van groter belang. In de zestiende en zeventiende eeuw doet het Goudse bestuur er alles aan om de lakennijverheid te stimuleren. Het aantrekken van Vlaamse lakenwerkers, het ter beschikking stellen van leegstaande kloosters en het aanbesteden van twee volmolens zijn voorbeelden van deze economische politiek. De jongste volmolen, uit 1631, bestaat nog. Het gebouw staat op de Punt, boven de gewelven van het kasteel. Het is het enige overeind gebleven bouwkundige overblijfsel van de lakennijverheid.

Tevergeefs zijn de inspanningen van het stadsbestuur overigens niet. De nijverheid biedt werkgelegenheid aan enkele duizenden inwoners en aanvankelijk stijgt de productie. In de loop van de zeventiende eeuw zet de achteruitgang in om zich niet meer te herstellen.[12]

Een verklaring voor het lage aantal loden dat in Gouda is gevonden, is een kwestie van gissen. In andere steden, zoals Rotterdam, Amsterdam en Leiden, zijn aanzienlijke aantallen aangetroffen. Hier hebben grootschalige projecten zoals metroaanleg gezorgd voor uitgebreid stadsonderzoek. Misschien dat in Gouda tot dusver ook niet de 'juiste' locaties zijn onderzocht. Plaatsen die potentie hebben, zoals de Markt, waar het laken werd verhandeld, en de bodem van het Raoul Wallenbergplantsoen, waar de Looyhal stond, dé keurplaats van laken in de zeventiende eeuw, zijn nog niet intensief onderzocht. De opgraving aan Raam 17-19 laat zien dat op productieplaatsen van laken de kans op succes groot is.

De meeste Goudse loden die mij bekend zijn, zijn gevonden buiten Gouda. Als vindplaatsen zijn ondermeer bekend: Amsterdam, Enkhuizen, Schagen, Leeuwarden, IJsselstein en dichter bij de stad: Waddinxveen, Hazerswoude en Reeuwijk. Het Goudse laken werd niet alleen binnen de stadsmuren afgezet, maar werd ook verkocht in andere steden. Hoewel voorzichtigheid blijft geboden bij het interpreteren van vondsten op weilanden en akkers. Dit kan namelijk stadsafval zijn dat ter bemesting is opgebracht. Mogelijk uit Gouda, maar de aanwezigheid van een of enkele Goudse lakenloden, geeft geen zekerheid over de afkomst van stortgrond.

Lood
tekening: Hans van der Kleij

Context

Dit brengt mij tot de vraag welke informatie de textielloden over de lakenhandel en -productie verschaffen. Deze vraag is naar mijn idee zeer belangrijk omdat (textiel-)historici de loden veelal gebruiken als plaatje-bij-het-praatje. Archeologen daarentegen beperken zich vaak tot een inventarisatie van de loden zonder deze in een historische context in te bedden. En waar dit wel gebeurt, is het vaak een algemeen verhaal. Zonder de rol van het geschreven bronnenmateriaal te willen beperken, zal de rol van de textielloden als informatiebron serieus bekeken moeten worden.

Wat de loden kunnen vertellen, is deels aan de orde gekomen. Ten eerste kunnen zij ons op het spoor van de lakenwerker zetten, via initialen of huismerk. Ten tweede verwijst het lood naar de soort bewerking. Een stempel of een inslag met de tekst GOVDA VERWE laat niets aan duidelijkheid te wensen over. Maar ook symbolen, zoals de dubbele adelaar verwijzen naar bewerkingen die in een stad plaatsvonden. Vergelijkend onderzoek met loden en historisch materiaal uit diverse lakensteden kan mogelijk ophelderen welke soort bewerking zo'n teken aanduidt.

Daarmee kom ik aan bij een derde punt waarover de loden informatief zijn: de keuring. Na welke bewerking keuren de meesters en hoe maken zij hun oordeel duidelijk? Het staallood is een teken van algehele goedkeuring. Een klop in het lood kan juist dienen om de bewerker duidelijk te maken dat zijn werk niet voldoet.

Ten slotte kan door een inventarisatie van de vindplaatsen een beeld ontstaan van het verspreidingsgebied van het laken. Kortom, voldoende redenen om de archeologie in het algemeen en de textielloden in het bijzonder een plaats te geven in het onderzoek naar de lakennijverheid. ■

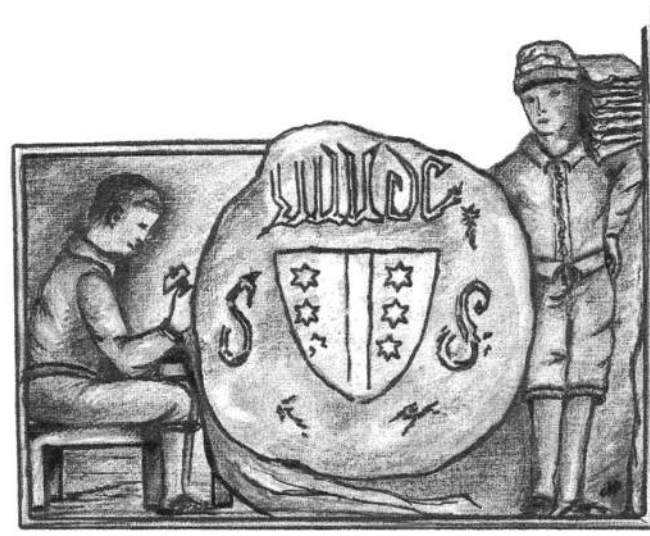

Lood
foto: Leon Mijderwijk

Leon Mijderwijk is amateur-archeoloog. Met dit artikel heeft hij de Goudse textielloden centraal willen stellen. In totaal zijn hem circa veertig Goudse loden bekend. Graag ontvangt hij reacties op het artikel of informatie over nieuwe vondsten op email leonmijdrwijk@henet.nl

NOTEN

1 De term textielloden en lakenloden gebruik ik in dit artikel door elkaar heen. Laken is slechts een term voor geweven stoffen van schapenwol. Stoffen waarvoor andere grondstoffen worden gebruikt, kennen andere namen. Ik heb dit onderscheid niet gemaakt. Ten eerste is dit onderscheid vooral interessant voor textielhistorici. Ten tweede laten de loden zich niet zo gemakkelijk ontraadselen. Hoorde dit lood aan een wollen laken of aan bombazijn (een mengweefsel van verschillende garens)? Dat onderscheid is op basis van een lood veelal niet te maken. Juist dit kan een interessant studieonderwerp zijn, want waarschijnlijk dragen diverse loden wel aanwijzingen over de stof waaraan zij hingen.
2 Raam 17-19, Golda projectnummer 9907, volgnummer 128 (put 3, vlak 2). Tijdens dit onderzoek troffen de archeologen eveneens een ongeslagen pinnenlood aan met de grootte van een staallood. *Golda* is de archeologische vereniging van Gouda.
3 Vondstmelding J. van der Vlugt, Alphen aan de Rijn.
4 Vondstmelding J. den Das, Enkhuizen.
5 Vondstmelding J. den Das, Enkhuizen.
6 J. BAART 'De materiële stadskultuur' J. BAART e.a. *De Hollandse stad in de dertiende eeuw* (Muiderberg, 1988) 93-112.
7 J.E.J. GESELSCHAP 'De zegels en het wapen van Gouda' E.C.M. LEEMANS-PRINS *Zegels en wapens van steden in Zuid-Holland, Zuid-Hollandse Studiën* XII ('s Gravenhage, 1966) 105-112.
8 Raam 17-19, Golda projectnummer 9907, volgnummer 159 (put 3, vlak 3, spoornummer 126).
9 R.S. KOK 'Een zeventiende-eeuwse industrie aan de Raam' *Monumentenzorg & Archeologie gemeente Gouda Nieuwsbrief* (oktober 1999) 3-6.
10 J.A. BOOT 'Bombazijn en bombazijnzegels in Nederland' *Textielhistorische bijdragen* 11 (1970) 29-60.
11 Groeneweg 21, Golda projectnummer 0116, vondstnummer 1 (put 1).
12 J.E.J. GESELSCHAP 'De lakennijverheid' *Gouda 1272-1972, Verzameling Bijdragen van de Oudheidkundige Kring Die Goude* 15 (Gouda, 1972) 129-148.

Zegel van de Goudse draperie, huismerk van Leon Mijderwijk

Naar het u lijkt

Zevende Van Gelder-lezing

Op 27 november hield dr. Karel Soudijn in het Geldmuseum de zevende van Gelder-lezing met als titel: 'Naar het u lijkt, munten penningen en waarnemingspsychologie'. De Van Gelder-lezingen richten zich op een multidisciplinaire benadering van de numismatiek. Soudijn, waarnemingspsycholoog aan de universiteit van Tilburg, publiceert niet alleen over zijn vakgebied, maar ook over de penningkunst, zoals de lezers van De Beeldenaar weten. Tijdens zijn boeiende betoog vertrok hij vanuit de psychologische opvattingen over de visuele waarneming. Gebeurt die top-down of bottom-up?

Bij de bottom-up benadering verzamelen we net zo lang informatie totdat we een voorwerp of een situatie herkennen. Bij de top-down benadering starten wij vanuit onze voorkennis. Past de nieuwe waarneming in een ons bekend model? Zo ja, dan stoppen we met kijken en letten we niet verder op de details. Een ontvanger of uitgever van geld weet dat hij geld in zijn handen heeft. Hij zal zich niet meer afvragen wat voor een voorwerpen hij nu ziet en voelt: het zijn munten en of biljetten en hij hoeft alleen maar uit te zoeken welke het zijn. Daarom zal alleen een numismaat (af en toe) kijken naar de jaartallen op onze euromunten. Voor een willekeurige gebruiker van die munten zijn dat niet ter zake doende details omdat de waarneming in grote lijnen (waardeaanduiding, kleur en formaat) al voldoende houvast bood.

Aan de hand van een aantal munten en penningen liet Soudijn zien hoe dit psychologisch inzicht door ontwerpers bewust en onbewust is gebruikt. Zo 'verstopte' rond 1560 de muntmeester van het Berghse munthuis de waardeaanduiding 24 SF (=24 stuivers) op een weinig opvallende plaats, waardoor de munten, die verder veel op de bekende Duitse daalders van 30 stuivers leken, ook voor 30 stuivers in ontvangst werden genomen.

De Van Gelder-lezingen worden ook gepubliceerd. U kunt ze bestellen bij het Geldmuseum.

Karel Soudijn (rechts) ontvangt uit handen van dagvoorzitter Bert van Beek de door Elisabeth Varga ontworpen Van Gelder-penning. Foto: Ans ter Woerds

Trouw aan den bond

Een vakbondsspeld door Chris van der Hoef

LUCIE NIJLAND

Ook een klein ding kan heel monumentaal zijn. Dat bewijst het revers-insigne van Chris van der Hoef (1875-1933). Je zou willen dat ons eurodubbeltje er zo uit ziet. Iedere dag de portemonnee induiken om even een glimp van schoonheid op te vangen. Was het maar waar.

Door af en toe een artikel te schrijven over penningen en aanverwant, is er wel eens iemand die, bij het zien van een aantrekkelijke penning of munt, kennelijk aan mijn interesse denkt en dat omzet in een weggeefgebaar. Op deze wijze kwam het ronde revers-insigne van Van der Hoef, ontdekt bij De Looier in Amsterdam, bij mij terecht. Zodoende kan ik dit aardige ANMB-speldje uit 1930 van de Algemene Nederlandsche Metaalwerkers-Bond als sieraad dragen en dagelijks van nabij bewonderen.

Dit insigne waardeer ik niet alleen omdat die van een groot ontwerper is. Ik vind het ding razend knap om het uitgekiende relief, dat op zeer klein formaat 'leesbaar' is in de vormgeving. De monumentaliteit (lees: monumentale mentaliteit van de ontwerper) kan ieder formaat doorstaan. En daarvoor heb je een bepaald talent nodig. Van der Hoef beschikte daarover. Net als bij een ontwerp voor bijvoorbeeld een bekend merkteken (neem dat van de Nederlandse Spoorwegen of van Albert Heijn) blijft de herkenbaarheid helder bestaan, ongeacht het gereduceerde formaat. Vanwege het monumentale raffinement in de grafisch-plastische verhoudingen zou dit insigne op knoopsgatformaat, net zo goed uitvergroot als reclamebord boven de hoofdingang van de metaalbewerkersbond kunnen hangen, zonder dat je het gevoel krijgt dat het een uit de klauwen gelopen vergroting van een sieraadontwerp is. Daarom laat ik u deze speld zien.

Meestal heeft het werk van Van der Hoef een compositorische samenstelling die door middel van het contrast tussen grote en kleine gedeelten een bepaalde frisheid van partijen weergeeft. In het geval van deze speld: tussen de verbeelde figuren en de tekst. Tekst en onderwerp worden tezamen zo veel mogelijk als aparte gebieden/elementen in het ontwerp ingedeeld. Met de niveauverschillen in het relief gaat dat al net zo. Tekstdelen hebben bij Van der Hoef altijd een functie als partijen die in het ontwerp van meet af aan een plaats krijgen en die de compositie verstevigt. De tekst 'trouw aan den bond' laat zien hoe hij het letterbeeld modelleert naar het gewenste effect, in dit geval een herhaling van het gebaar van de dragende armen. Met andere woorden: het vlak wordt 'versierd' met tekst, dat compositorisch het draaggebaar versterkt. In het ronde vlak kadert hij de twee figuren ermee in, waardoor de mannentorsen niet uit het vlak wegzakken. De gedachte van een onverzettelijke strijdbaarheid, verbeeld door de stramheid in de ruggelings

ANMB-speld, 1930, zilver, 15mm (3x ware grootte)

verbonden figuren, wordt hiermee nader ondersteund. De beide gebalde vuisten onderin het vlak geven daar een horizontale werking, waarmee ze eveneens een stabilisator zijn voor de compositorische afsluiting van de ronde speld. Om al deze redenen kan ik intens genieten van dit insigne. ■

Lucie Nijland is beeldhouwster, penningmaakster en lid van de redactie van *De Beeldenaar*.

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- **JAARBOEK**
- **DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT**
- **GRATIS TOEGANG** tot de gewone bijeenkomsten van al de aangesloten afdelingen
- **PRIJSVERMINDERING** op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog € 11 (buiten België € 17) op rekening 000-1614677-15 van het EGMP of contacteer Johnny Bosman, Spaarzaamheidstraat 8, 9330 Aalst; e-mail: JohnnyBosman@skynet.be

WWW.EGMP.be

Potjeslatijn op de Zeeuwse duit van 1754?

KEES
PANNEKEET

Over de Zeeuwse duit uit 1754 met de tekst EMENTOR in plaats van EMERGO is al veel geschreven.[1] Het artikel van G. van der Meer geeft zeer veel achtergrondinformatie en zij heeft zeer aannemelijk gemaakt dat het verhaal als zou Martinus Holtzhey junior de stempels bij wijze van kwalijke grap hebben gesneden niet klopt en naar het rijk der fabelen kan worden verwezen. De strekking van haar artikel is:

- Martinus Holtzhey junior heeft nooit stempels gesneden maar de stempels zijn gesneden door zijn vader, Martinus Holtzhey senior, die daarvoor ook het loon van stempelsnijder ontving;
- er blijkt nergens dat de zoon oneervol ontslagen zou zijn of zelfs gevangen heeft gezeten;
- de stempels zijn origineel en gemaakt met ponsoenen afkomstig uit het Zeeuwse munthuis;
- er zijn geen geschreven bronnen bewaard gebleven waaruit een verklaring voor deze duit valt op te maken;

Helaas geeft het artikel geen antwoord op de vraag wie verantwoordelijk is geweest voor deze duit en waarom deze een afwijkend opschrift heeft. Een recent in mijn bezit gekomen Zeeuwse duit van 1754 kan mogelijk iets meer licht werpen op het raadsel. Van 1724 tot en met 1753 is in Zeeland een serie duiten geslagen met op de voorzijde de tekst ZEE / LAN / DIA met boven de tekst het muntteken burcht tussen sterren en onder de tekst het jaartal. Op de keerzijde is een weinig ingebogen gekroond wapen afgebeeld voorzien van een leeuw in de golven en de spreuk: LUCTOR ET EMERGO. De serie is vanaf 1754 voortgezet met enkele wijzigingen in de uitvoering. De meest in het oog springende verandering is de vorm van het wapenschild en de daar boven geplaatste kroon. Het wapenschild is aan de zijkanten veel meer ingebogen en ook de contouren van de onder- en bovenzijde zijn gewijzigd. De kroon volgt veel meer de vorm van het wapenschild en zit daar als het ware overheen gebogen. Dit type is in gebruik geweest vanaf 1754 tot en met 1766.

In het overgangsjaar 1754 tussen deze beide typen zijn exemplaren geslagen met de afwijkende tekst: LUCTOR ET EMENTOR. Ook deze variant kan net als de reguliere duiten bestaan met de tekst ZEE / LAN / DIA uitgevoerd met grote of kleine letters en cijfers. Het wapenschild is op deze duiten van het nieuwe gewijzigde type.

In 1754 zijn ook duiten geslagen met de correcte tekst LUCTOR ET EMERGO die ook het nieuwe type wapenschild dragen. De duiten met de correcte tekst komen minder vaak voor dan de duiten met de foutieve tekst waardoor zij zelfs

Links: type duit geslagen tot en met 1753; rechts: type duit geslagen vanaf 1754

Zeeland, duit, 1754 met de tekst EMENTOR*; links: met grote letters en cijfers; rechts: met kleiner uitgevoerde letters en cijfers*

schaars zijn te noemen en die met de foute tekst zeer algemeen.

Recent is een jaartalwijziging 1754/53 in mijn bezit gekomen, die bij mijn weten nog ongepubliceerd is. Afgezien van de jaartalwijziging blijkt de munt nog op een ander punt interessant. De wapenzijde is nog van het oude type zoals deze voorkomt op de jaren 1724-1753. Normaal hebben de exemplaren met het jaartal 1754 het wapen in de nieuwe uitvoering. De jaartalwijziging is waarschijnlijk reeds vroeg in het jaar 1754 ontstaan. Een nog bruikbaar stempel van 1753 is aangepast naar het nieuwe jaar 1754. Keerzijdestempels met het gewijzigde wapenschild waren er kennelijk op dat moment nog niet en dus is ook een keerzijdestempel van het oude type gebruikt.

Met de informatie uit de munten zelf en de gegevens uit het artikel van G. van der Meer is naar mijn mening de volgende reconstructie te maken. Sinds 22 juni 1751 had de munt van Zeeland geen vaste stempelsnijder meer, omdat Daniël Drappentier op deze datum was overleden. Johannes Drappentier, als stempelsnijder werkzaam aan de munt van Holland, heeft enkele niet afgemaakte stempels voltooid en mogelijk nog enige nieuwe stempels gemaakt. Van januari tot maart 1752 was ene Samson Levy nog als tijdelijk stempelsnijder werkzaam.[2] Martinus Holtzhey volgde op 1 augustus 1752 Pieter Kappeyne op als muntmeester van Zeeland. Voor die tijd was hij sinds 1749 werkzaam geweest als muntmeester op de munt van Gelderland te Harderwijk. Wat hem in Gelderland niet was gelukt kreeg hij in Zeeland wel voor elkaar. Op 6 november 1752 werd zijn op 17 december 1737 te Amsterdam geboren jongste zoon, Martinus Holtzhey junior, alleen in naam benoemd tot stempelsnijder. In werkelijkheid sneed de vader de stempels en ontving hij hiervoor 400 gulden per jaar. In deze periode zijn in 1752 duiten geslagen welke echter schaars tot zeldzaam zijn. Zij zijn mogelijk geslagen in de periode januari-maart, met door Samson Levy gemaakte stempels. De duiten met het jaartal 1753 komen redelijk veel voor en zijn geslagen met stempels gemaakt door Martinus Holtzhey. Voor de VOC zijn in deze periode volop duiten geslagen in 1750, 1751, 1752 en 1753. De stempels voor deze duiten zijn dan gemaakt door Drappentier (1750 en 1751), Samson Levy (1752) en Holtzhey (1753).

Zeeland, duit, 1754 met correcte tekst EMERGO *en klein uitgevoerde letters en cijfers*

In januari 1754 blijken er problemen te zijn geweest met fraude of vermissing in het munthuis. Wat de problemen precies waren en wat de bestraffing is geweest is niet duidelijk.[3] De problemen gingen naar mijn mening niet over de ementor duiten. De ementor duiten komen veel voor, de correcte emergo duiten zijn zelfs wat schaarser. Zij zijn dus op grote schaal geslagen en een illegale actie van muntpersoneel lijkt mij daardoor uitgesloten. Van 1754 is nu ook de jaartalwijziging 1754/53 bekend geworden met op de keerzijde nog het oude wapen. Aannemelijk is dat deze is geslagen vroeg in 1754 (januari/februari), toen er nog geen stempels met het nieuwe

jaar waren en nog geen stempels van het nieuwe keerzijdetype. Ook voor de aanmaak van VOC-duiten zijn toen stempels van 1750 en 1753 gewijzigd naar 1754. Met deze stempels heeft Holtzhey vervolgens een kleine partij duiten geslagen. Op 27 mei 1754 verzoekt Holtzhey om het salaris van stempelsnijder van 400 gulden naar 600 gulden te verhogen. Op 7 juni ging men daar mee akkoord, waarna op 22 juni zijn neef Johan Mathias Holtzhey die te Duitsland werkte, werd aangenomen. Op 29 juni legde deze zijn eed af en ging aan het werk. De duiten die nu vervolgens werden geslagen met het jaar 1754 vertonen kleine wijzigingen zoals wel vaker voorkomt bij wisseling van stempelsnijder. Echter, de keerzijdetekst draagt het foutieve EMENTOR in plaats van EMERGO. Dit werd lange tijd niet opgemerkt want de oplage is groot geweest. De ontdekking moet laat in 1754 zijn gedaan waarna nog een partij is geslagen met de correcte tekst. Ik ben dan ook van mening dat de fout, of misschien opzettelijke wijziging, is gemaakt door de nieuwe stempelsnijder Johan Mathias Holtzhey.

Wat betekent ementor nu precies? De correcte tekst LUCTOR ET EMERGO wordt vertaald als 'ik worstel en kom boven'. Als 'luctor' en 'emergo' worden opgezocht in het Latijn/Nederlands woordenboek, dan is het resultaat:[4]

luctor, luctari (arch. lucto, luctare) 1. worstelen [fulva arena; Olympiis]; » luctando exerceri zich met worstelen trainen; inter se adversis cornibus luctantur haedi (Verg.); 2. (poët.) zich verzetten, weerstand bieden; 3. zich zeer inspannen, ploeteren (m. inf.; ut) [telum eripere]; 4. (metaf.) (tegen moeilijkheden of tegenstand) vechten, optornen, worstelen (tegen: cum; dat.) [cum morbo; cum vitiis; plaustris].
e-mergo, emergere, emersi, emersum 1. opduiken; » emersus e palude; navigia fundo emergunt; 2. te voorschijn

Zeeland, duit, 1754 over 1753

komen, zichtbaar worden, zich tonen; » emergit rursum dolor; 3. (Lucr.) (metaf.) omhoogkomen, -stijgen [ad summas opes]; 4. zich herstellen, loskomen, zich losmaken, zich bevrijden [ex paternis probris; ex iudicio peculatus];

De vertaling 'ik worstel en kom boven' zou dus wat eleganter vertaald kunnen worden als 'ik bied weerstand en maak mij vrij'. De tekst met ementor wordt wel vertaald als 'ik worstel en wordt van mijn zinnen beroofd' of 'ik worstel en geef de geest'.[5] Als aanvulling voor het artikel van G. van der Meer heeft H. Enno van Gelder haar medegedeeld dat het woord 'ementare' in het klassiek Latijn niet voorkomt. Ducange geeft in zijn *Glossarium mediae et infimae Latinitatis Dl. III* aan ementare slechts de betekenis 'doden'. De vertaling van de spreuk zou dan moeten zijn 'ik bied weerstand en dood' of misschien 'ik bied weerstand, maar ga ten onder'. Ementor is inderdaad niet te vinden in het Latijn/Nederlands woordenboek maar wel:

e-mendo, emendare (mendum) 1. fouten uit iets halen, verbeteren, perfectioneren [annales; exemplaria]; 2. (mor.) verbeteren [civitatem; consuetudinem].
e-mentior, ementiri, ementitus sum 1. liegen, verzinnen, voorwenden [falsa naufragia]; - p.p. ementitus ook pass. gelogen, verzonnen, gespeeld [auspicia; lassitudo]; 2. (m. dubb. acc.) valselijk aanwijzen als [auctorem eius doli Sullam]; 3. (abs.) valse uitspraken doen.

Beiden lijken mij niet bedoeld in de spreuk hoewel 'ementior' wel erg dicht in de buurt komt. Mijn voorkeur gaat dan ook uit naar de betekenis van doden

welke is aangedragen door H. Enno van Gelder.

Johan Mathias Holtzhey was afkomstig uit Duitsland en als vreemdeling niet bekend met de Zeeuwse tradities en de teksten op de munten. De zilveren generaliteitsmunten droegen de tekst CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT en op de scheepjesschellingen werd de tekst ITA RELINQUENDA UT ACCEPTA gebruikt. Alleen op de duiten kwam nog de tekst LUCTOR ET EMERGO voor. Deze tekst is mogelijk verkeerd geïnterpreteerd door de nieuwe stempelsnijder of hij heeft gedacht zonder overleg hier een eigen interpretatie op los te mogen laten? Mijn voorkeur gaat dan uit naar een vertaling in de zin van 'ik bied weerstand, maar ga ten onder'. Holtzhey heeft mogelijk de leeuw geïnterpreteerd als een wanhopig voor zijn leven vechtend dier en het geheel niet geassocieerd met de Zeeuwse strijd tegen de Spanjaarden, maar ook tegen het water. Door het niet officiële woord ementor te gebruiken heeft hij een raadselachtige spreuk in elkaar gezet van zogenaamd 'potjeslatijn', pseudo Latijn of barbaars Latijn. Toen de fout werd ontdekt, is men ogenblikkelijk nieuwe stempels gaan maken waarmee eind 1754 nog een partij is geslagen. De fout heeft men angstvallig stil gehouden of er is een reprimande geweest waarvan verder geen geschreven materiaal bewaard is gebleven of nooit is gemaakt.

De conclusies uit dit artikel zijn speculatief en worden niet door geschreven bronnen ondersteund. Ik hoop met dit artikel te bereiken dat meer verzamelaars geprikkeld worden om over raadsels als dit na te denken of verder onderzoek te doen. ■

Kees Pannekeet heeft een brede interesse in de numismatiek en is gespecialiseerd in het kopergeld geslagen in de periode 1500-1800. Daarnaast verzamelt hij Braziliaanse munten. Van zijn hand verschenen diverse publicaties over provinciale munten en recent een inleiding in de Romeinse numismatiek.

NOTEN:

1. M. DE MAN *Les dutes Zélandaises à la légende Luctor et Ementor* RBN 56 (1900) 303- 304; L.S. BEUTH *Geschiedenis van en Geheimschrift op de Zeeuwse Zilveren Dukaten van 1659-1798* JMP 42 (1955) 51-; G. VAN DER MEER *Martinus Holtzhey Jr. en de Zeeuwse duiten van 1754* JMP 48 (1961) 78-85.
2. Omstreeks 1765 sneed hij de zegels voor de Zeeuwse vrijmetselaarsloges 'de Harmonie' te Sluis, 'de Eendracht' te Hulst, 'de Zon' te Vlissingen en 'L'Astre de L'Orient' te Vlissingen. (AB CARANSA *Vrijmetselarij en jodendom: de wereld een tempel* (Verloren, Hilversum 2001); H.J. VAN DER WIEL *De scheepjesschellingen van Zeeland* JMP 69 (1982) 61.
3. G. VAN DER MEER *Martinus Holtzhey Jr. en de Zeeuwse duiten van 1754* JMP 48 (1961) 84.
4. www.latijnnederlands.nl (online woordenboek Latijn/Nederlands van de Amsterdam University Press).
5. B. VAN BEEK (red.) *Encyclopedie van Munten en Bankbiljetten* (Bohn, Stafleu, Van Loghum, Houten 1986); G. VAN DER MEER *Martinus Holtzhey Jr. en de Zeeuwse duiten van 1754* JMP 48 (1961) 84.

Over de essentie van de penning

Verslag van een bezoek aan Pier van Leest

MARIA IWANNA SCHIPPERS

In de reeks atelierbezoeken kwam een groep van zestien personen op 25 oktober 2008 bijeen in de werkplaats van Pier van Leest in Lage Zwaluwe. Bij binnenkomst schitterden de penningen van Pier van Leest ons al toe. Na de koffie en cake begon het bezoek met een beamerpresentatie door hem over zijn werk en de ontwikkeling van zijn werk. Eigenlijk kregen we gewoon les met een afsluitende discussie over 'de essentie van de penning'. Van Leest vertelde met alle liefde alles over zijn werk en het hoe, wat en waarom daarvan. Iedereen hing aan zijn lippen, want hij legde heel secuur zijn vooronderzoek, inspiratie en exploratieproces uit. En steeds kwam hij weer terug op de essentie van de penning.

Wat is de essentie van de penning? Wat maakt een penning tot een penning? Er werden verschillende zaken genoemd tijdens de discussie die op gang kwam. We waren het erover eens dat een penning van een duurzaam materiaal gemaakt moet zijn, iets moet memoreren en dat de voor- en de keerzijde met elkaar te maken moeten hebben. Maar Pier van Leest voegde daar nog een criterium aan toe. Al bij de bespreking van zijn werk noemde hij dat 'kunst' ook 'kunnen' is: dat je als penningmaker de traditie van de penning kent en het ambacht beheerst. Want pas als je de grenzen van de traditie kent, kun je ze verleggen. De enige grenzen die dan overblijven, zijn dan de eisen van de opdrachtgever en de uitvoerbaarheid van het idee. Duidelijk is dat Van Leest de traditie van de penning kent en het ambacht verstaat. En daarmee komen we weer terug bij de essentie van de penning.

In de traditie heeft een penning een voor- en een keerzijde, de zijkant (de dikte van de penning) is slechts noodzakelijk voor het bestaan van de twee eerste. Van Leest houdt het niet bij de voor- en keerzijde, maar betrekt ook de zijkant bij de penning, zoals bij *Rotary Club 's-Hertogenbosch oost* (2005). In wezen kunnen de voor- en keerzijde niet bestaan zonder de zijkant; zonder zijkant geen voor- of keerzijde. Van Leest wil de zijkant zijn eigenlijke erkenning geven in de vorm van 'de derde zijde'. In zijn huidige werk gaat hij daar heel ver in: de derde zijde wordt door kantelen, vouwen en op zijn kop zetten zowel tot voor- als tot keerzijde omgevormd.

Van Leest noemde nog drie punten die mogelijkheden bieden in de ontwikkeling van zijn penningen. Ten eerste het gat of de inkeping, zoals bij *La Source* (2006), ten tweede tekst als beeld, zoals bij *Geboortepenning Klaas* (1991) en *Emma* (2004) en tot slot de niet-centrale compositie en de naar de rand van de penning verschuivende afbeelding, zoals *Verboden Vrucht* (2004).

Van Leest over de essentie van de penning

Binnen alle ontwikkelingen en grensverleggingen blijft Van Leest dicht bij de kern van het onderwerp, van de penning en van de vorm. Hij vertelde dat hij bij elke opdracht helemaal teruggaat naar het prille begin van dat onderwerp. Terug naar de essentie. Dit deed hij aanvankelijk alleen bij het onderwerp, zoals bij *200 jaar parochie H. Joannes de Doper* (1987), maar later ook in vorm, zoals bij *Jasper* (2006).
Ik zou nog veel meer kunnen vertellen over het bezoek. Er kwamen zoveel onderwerpen ter sprake aan de grote vierkanten tafel waar we aan zaten. Zoals de vercommercialisering van de maatschappij, de kunst en specifiek die van de penningkunst. Moet de penning meegaan met de commercie of niet? Het antwoord van Van Leest kunnen we raden: blijf bij de essentie van de penning. En dat betekent geen geld verdienen. En dan was er nog de vraag of een penning (of in grotere zin een kunstwerk) voor zich moet spreken en dus zonder verhaal van de maker duidelijk moet zijn. Of heeft een penning een uitleg nodig? De conclusie was dat een penning wel degelijk verhelderd kan worden door het verhaal erachter te horen. En dat als het verhaal de penning versterkt, het een goede penning is. Maar als het verhaal de penning overbodig maakt (de inhoud komt niet overeen met het beeld), dan verschrompelt de penning en is deze niet goed.

Van Leests verhaal kwam recht uit zijn hart, daarom ook konden wij zo makkelijk zo lang blijven zitten en luisteren. Ik ben hem heel erg dankbaar voor zijn gastvrijheid en vrijgevigheid van informatie. Het was ontzettend inspirerend en leerzaam, het was als creatieve en geestelijke voeding, licht verteerbaar en heel gezond.

Maria Iwanna Schippers is docent beeldende kunst en vormgeving en bezoekt de penningwerkplaats bij Lucie Nijland.

Een muntschat die tot de verbeelding spreekt…

Stormstraat, Brussel 1908

WILLY GEETS

In de zomer van 1908 ontdekten arbeiders die in de ondergrond van de Stormstraat (Rue d'Assaut) te Brussel een muur uitbraken een muntschat waarvan later zou blijken dat deze de grootste muntschat ooit was. De grootste zowel in termen van aantal stukken, als in termen van waarde in het middeleeuwse Brabant. De schat bevatte circa 145.000 zilveren stukken uit de dertiende eeuw en werd in de grond gestopt rond 1267. Over dit jaartal bestond enige discussie tussen experts, waarbij sommigen het hielden bij 1264 of 1265.

In *EGMP-jaarboek* 2005 gaat Svein Gullbekk in op het verhaal achter de muntschat, waarbij hij het accent legt op de 80.927 Engelse, Schotse en Ierse sterlings die in deze middeleeuwse muntschat aanwezig waren en samen ongeveer 75 % van de totale (zilver)-waarde vertegenwoordigden.[1] Deze bijdrage is een compilatie van de meest saillante feiten in verband met de vondst en met de nadruk op de deniers uit onze gewesten waarvan er een aantal worden beschreven en afgebeeld.

Tijdens de jaren 1909, 1910 en 1911 hebben een aantal gereputeerde numismaten zoals C. Rutten, A. De Witte, V. Tourneur, L. Théry en B. de Jonghe artikelen gepubliceerd in de *Revue belge de Numismatique* waarin zij ieder op hun gebied hun bevindingen naar voren brengen.[2] Ook Aimé Haeck gebruikt deze bronnen in zijn werk *Middeleeuwse muntschatten gevonden in België (750-1433)*.[3] Met uitzondering van de 80.927 Engelse, Schotse en Ierse sterlings inventariseert hij daarin alle stukken uit de vondst.

Hoe belangrijk de analyses van Rutten, De Witte, Tourneur en anderen waren, blijkt uit het feit dat Rutten 49.266 munten in handen heeft gehad en 'bekeken', terwijl De Witte circa 10.000 (Brabantse) munten toegespeeld heeft gekregen en Tourneur circa 600 (Vlaamse). Telkens werden deze munten ter analyse voorgelegd door numismaat en veilinghouder Charles Dupriez.

Samenstelling

Het cijfermateriaal met betrekking tot de inhoud van de deniers uit de schat op een rij gezet, geeft het volgende resultaat:

- Circa 58.300 Brabantse deniers van Hendrik I (1190-1235), Hendrik II (1235-1248), Hendrik III (1248-1261) en Aleydis van Bourgondië (1261-1268), verspreid over verschillende muntateliers zoals Brussel, Leuven, Antwerpen, Nijvel, waarvan 15.661 deniers alleen al van Aleydis van Bourgondië, weduwe van Hendrik III;
- Circa 1200 Vlaamse deniers eveneens verspreid over verschillende ateliers zoals Aalst, Brugge, Gent, Diksmuide, Ieper, Rijsel, Kortrijk;
- Circa 2700 Henegouwse deniers (atelier Valencijn, vandaag Valenciennes in Frankrijk);
- Circa 430 Luikse deniers;
- Verder nog kleine aantallen deniers uit de graafschappen Loon, Holland, Gelre, uit het bisdom Utrecht enz., tezamen met enkele Brabantse obolen (waarde ½ denier). Vlaamse obolen waren niet aanwezig in de vondst.

In totaal gaat het hier over 63.370 stukken waarvan de best bewaarde opnieuw de deniers zijn van Aleydis van Bourgondië. Voor een systematisch en gedetailleerd overzicht van de inhoud van deze muntschat verwijs ik naar Haeck.[4]

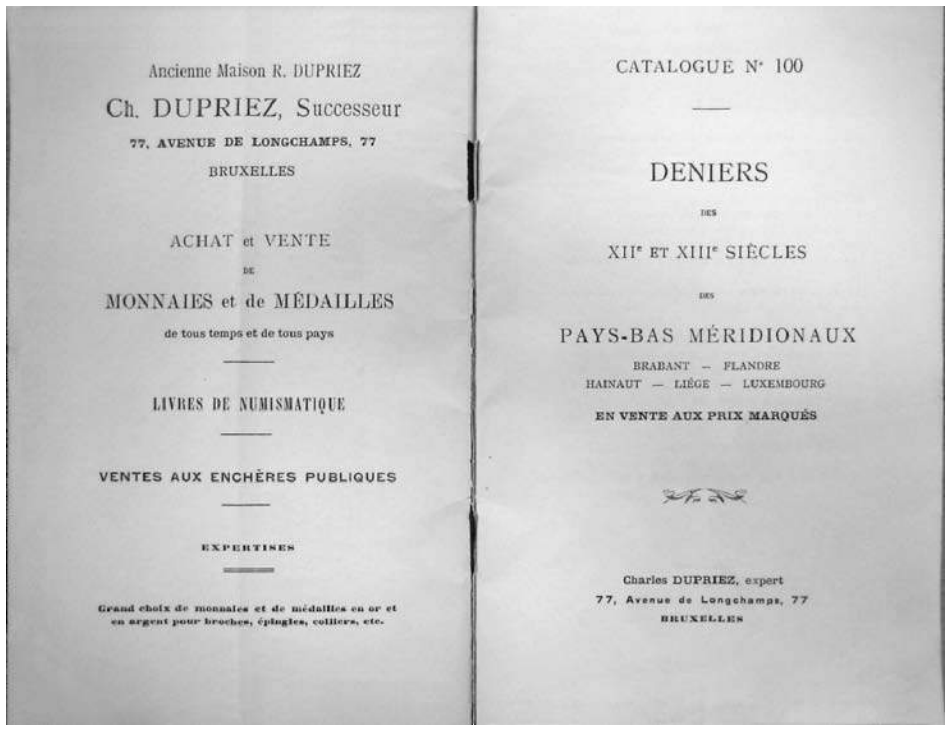
Opmerkelijk is ook de relatief grote aanwezigheid van (opzettelijk) gehalveerde deniers die dienst deden als obool vanwege een tekort aan klinkende munt.

Verblijfplaats

Wat is er van deze munten en specifiek van de deniers geworden? Het volledige verhaal is niet meer te achterhalen maar met stelligheid kan men zeggen dat de 80.927 sterlings als één enkel lot werden verkocht in 1909 aan het huis Baldwin, gereputeerd Brits numismaat. Volgens Haeck zouden deze munten rond 1996 nog steeds bewaard worden in de kluizen van het numismatische huis Baldwin. Toch zijn al 'long crosspennies' (lees sterlings) aangeboden door gerenormeerde Engelse numismaten die schriftelijk certificeren dat deze pennies via het huis Baldwin uit de 'Brussels Hoard' komen.

Charles Dupriez veilde 28 oktober 1909 een beperkt deel van de stukken uit onze gewesten. In de inleiding van zijn catalogus schrijft hij: 'Cette trouvaille contenait, outre 80.927 esterlins anglais que nous avons vendus à notre excellent confrère M. Baldwin, environ 60.000 pièces des Pays-Bas dont près de 55.000, de conservation médiocre, ont été fondues à la suite d'un triage minutieux que nous en avons fait'.Vrij vertaald blijkt dus dat het overgrote deel (91,7%) van de munten uit onze gewesten opnieuw werd gesmolten vanwege de middelmatige kwaliteit van de stukken. Toch zouden de zeldzame stukken ontsnapt zijn aan deze (brutale) actie. In zijn veilingcatalogus no. 100 biedt Dupriez 615 loten te koop aan die op 30 stukken na, allen uit de Brusselse muntvondst komen. De gemiddelde inzetprijs per lot schommelde tussen 1 en 3 Belgische franken anno 1909. Cijfers die doen dromen… Wat er met de overige deniers is gebeurd blijft in het duister.

De catalogus van Dupriez toont geen enkele afbeelding, maar verwijst wat betreft de muntidentificatie naar de referentienumismaten zoals De Witte voor

Ancienne Maison R. DUPRIEZ

Ch. DUPRIEZ, Successeur

77, AVENUE DE LONGCHAMPS, 77

BRUXELLES

ACHAT et VENTE

DE

MONNAIES et de MÉDAILLES

de tous temps et de tous pays

LIVRES DE NUMISMATIQUE

VENTES AUX ENCHÈRES PUBLIQUES

EXPERTISES

Grand choix de monnaies et de médailles en or et en argent pour broches, épingles, colliers, etc.

CATALOGUE N° 100

DENIERS

DES

XIIe ET XIIIe SIÈCLES

DES

PAYS-BAS MÉRIDIONAUX

BRABANT — FLANDRE

HAINAUT — LIÉGE — LUXEMBOURG

EN VENTE AUX PRIX MARQUÉS

Charles DUPRIEZ, expert

77, Avenue de Longchamps, 77

BRUXELLES

de Brabantse munten, Gaillard voor de Vlaamse munten en Chalon voor de Henegouwse munten.[5]

Opvallend

Wat valt op, afgaande op dit cijfermateriaal? Brabant is zeer sterk aanwezig in de muntschat; Vlaanderen echter biedt slechts 1.200 munten aan. Dit zou kunnen wijzen op de troebelen in Vlaanderen onder Johanna van Constantinopel (1206-1244) en dus op een economische activiteitverschuiving van Vlaanderen naar Brabant. De munten, inclusief de Engelse sterlings, overspannen een periode van ongeveer honderd jaar. Munten van Jan I van Brabant (1268-1294) ontbreken in de muntschat, terwijl Aleydis van Bourgondië (weduwe van Hendrik III) (1261-1268) de meest recente vorstin is die in de muntschat voorkomt. Het blijkt trouwens dat bepaalde munten van Aleydis in FDC kwaliteit aanwezig waren in de vondst.[6] Dit doet vermoeden dat de sluitmunt van 1267 dateert, hoewel Rutten en Tourneur daar een levendig debat over voerden.

Toenmalige vorsten

Wie waren de vorsten die toen over Brabant, Vlaanderen, Henegouwen en dergelijke regeerden? De periode vangt aan voor wat betreft Brabant met Hendrik I (1190- 1235) of Hendrik de Strijdlustige (le Guerroyeur) met een passie voor wapens. Hij was de laatste van de Brabantse hertogen die zich naar Palestina begaven om de 'Sarrazijnen' te bestrijden; hij bleef er slechts enkele maanden. Hendrik II de Grootmoedige (1235-1248) was reeds oud toen hij van zijn vader het bestuur overnam. Hendrik III de Goede, (1248-1261) zorgde voor een relatief vreedzame periode in Brabant en overleed te Leuven. Zijn weduwe Aleydis van Bourgondië regeerde tot haar dood in 1268.

Verdere achtergrondinformatie verstrekt Harry Dewit in het artikel 'Denarius met de brug, 1230-1270: meer vragen dan antwoorden'.[7] Hierin gaat hij dieper in op de Brabantse geschiedenis achter de munten van met name de hertogelijke Munt en het ontstaan van de stedelijke muntslag waarvan voorbeelden legio hierna.

Wat betreft Vlaanderen en Henegouwen start de periode met Johanna van Constantinopel. Zij werd geboren te Valenciennes (Valencijn) omstreeks 1200 en overleed te Marquette op 5 december 1244. Zij was de dochter van graaf Boudewijn IX van Vlaanderen en Henegouwen (als Boudewijn VI) die in mei 1204 keizer van Constantinopel werd en van Maria van Champagne. Na het overlijden van haar moeder in 1204 en het spoorloos verdwijnen van haar vader in 1205 liet de Franse koning Filips II Augustus, in 1208, haar met haar twee jaar jongere zuster overbrengen naar zijn hof in Parijs om haar te onttrekken aan niet-Franse invloeden. Zij huwde twee maal en overleed kinderloos. Zij werd opgevolgd door haar zuster Margareta die in 1212 vanuit Parijs terugkeerde naar Henegouwen waar zij in 1215 huwde met de Henegouwse ridder Burchard van Avesnes. Na een klacht van haar zus Johanna verklaarde paus Innocentius III het huwelijk ongeldig op grond van het feit dat Burchard subdiaken was gewijd en dus tot de geestelijke stand behoorde. Pas in 1222 verliet Margareta haar echtgenoot en hertrouwde met Willem van Dampierre. Op 29 december 1278 deed Margareta van Constantinopel troonsafstand ten gunste van haar zoon Gwijde III van Dampierre. In Henegouwen bleef zijzelf aan de macht tot haar dood in 1280. Haar lichaam werd bijgezet in de door haar gestichte abdij van Flines-lez-Raches (Dowaai of Douai).

Oorspronkelijke eigenaar

Wie was de eigenaar en waarom deze grote geldhoeveelheid nooit is opgehaald blijven intrigerende vragen, maar het antwoord is pure speculatie en valt

buiten het bestek van deze compilatie. In zijn artikel ontwikkelde Gullbekk hierover en over de samenstelling van de muntschat enkele denkpistes.[8]

NOTEN
1 GULLBEKK 2005.
2 DE JONGHE 1910, RUTTEN 1910, DE WITTE 1911, RUTTEN 1911, THÉRY 1911.
3. HAECK 1996.
4. HAECK 1996.
5. DE WITTE 1804, GAILLARD 1852, CHALON 1848, GHYSSENS 1971.
6. HAECK 1996.
7. DEWIT 2001.
8. GULBEKK 2005.

LITERATUUR

RENIER CHALON *Recherches sur les monnaies des comtes de Hainaut* (Brussel, 1848).

HARRY DEWIT 'Denarius met de brug, 1230-1270: meer vragen dan antwoorden' *Muntklapper* 30 (april 2001) 1- 6.

CHARLES DUPRIEZ *Catalogue no. 100, Deniers des XIIème et XIIIème siècles des Pays-Bas Méridionaux Brabant-Flandre-Hainaut-Liège-Luxembourg* (Brussel, s.a.).

VICTOR GAILLARD *Recherches sur les monnaies des comtes de Flandre, depuis les temps les plus reculés, jusqu'au règne de Robert de Béthune inclusivement* (Gent, 1852).

JOSEPH GHYSSENS *Les petits deniers de Flandre des XIIème et XIIIème siècles* (Brussel, 1971).

S. GULLBEKK 'The Brussels Hoard – The largest medieval coin hoard in Europe' *EGMP- jaarboek* (2005) 81-97.

AIMÉ HAECK *Middeleeuwse muntschatten gevonden in België. Trésors médiévaux trouvés en Belgique (750-1433)* (Brussel, 1996).

B. DE JONGHE 'Deux deniers lossains frappés à Hasselt' *Revue belge de numismatique* (1910) 5-11.

C. RUTTEN 'La trouvaille de la rue d'Assaut, à Bruxelles' *Revue belge de numismatique* (1910) 252-280.

C. RUTTEN 'De la date d'enfouissement de la trouvaille de Bruxelles et celle de l'émission des deniers attribués à Ostende' *Revue belge de numismatique* (1911) 158-164.

C. RUTTEN 'Notes sur quelques monnaies anglaises de la trouvaille de la rue d'Assaut, à Bruxelles' *Revue belge de numismatique* (1910) 166-175.

L. THÉRY 'Les monnaies lilloises de la trouvaille de la rue d'Assaut à Bruxelles' *Revue belge de numismatique* (1911) 5-7.

V. TOURNEUR 'Les monnaies de Flandre de la trouvaille de Bruxelles' *Revue belge de numismatique* (1911) 49-60.

ALPHONSE DE WITTE *Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant et marquis du Saint Empire Romain* (Antwerpen, 1804).

A. DE WITTE 'Les monnaies brabançonnes de la trouvaille de la rue d'Assaut à Bruxelles' *Revue belge de numismatique* (1911) 19-48.

Beschrijving van de deniers

Een overzicht van vaak voorkomende munten in de muntschat van 1908 wordt hierna gegeven. Zonder de pretentie te hebben dat dit overzicht een representatieve staal vormt van deze muntschat, is een poging gedaan een aantal van de munten op tweemaal ware grootte af te beelden. Tegenwoordig worden deze deniers nog steeds aangeboden op ruildagen en muntbeurzen aan een 'schappelijke' prijs.

Kleine denier, Aalst 1205-1244 (Gaillard 44)
Vz.: Krijger half afgebeeld naar links, banier in de rechterhand, linkerhand op de heup. Rechts boven schouder ring met punt.

Kz.: Lang kruis. Binnen middelste parelcirkel in elk kwartier een punt. Tussen middelste en buitenste parelcirkel in de kwartieren afwisselend een ster tussen

twee punten en een ring tussen twee punten.
Diameter: 11 mm, gewicht: 0,33 g, zilver.
Hiervan bevatte de muntvondst 151 exemplaren.

Kleine denier, Brugge 1253-1259 (Ghyssens 419)
Vz.: Gehelmde krijger voorzien van sporen binnen parelcirkel naar rechts, met in de rechterhand een geheven zwaard, in de linkerhand een schild met dwarsbalken.
Kz.: Gebloemd kruis binnen parelcirkel
Diameter: 10 mm, gewicht: 0,38 g, zilver.
Hiervan bevatte de muntvondst 22 gehalveerde exemplaren, zijnde 11 deniers.

Kleine denier, Gent 1259-1300 (Gaillard 85)
Vz.: Gehelmd hoofd naar links. In de helm drie ringen en boven de helm een kuif. Achter het hoofd vier (of twee?) puntjes in kruisvorm.
Kz.: Lang dubbel ankerkruis binnen parelcirkel.
Diameter: 10 mm, gewicht: 0,39 g, zilver.
Hiervan bevatte de muntvondst 50 exemplaren.

Kleine denier, Ieper 1244-1280 (Gaillard 120)
Vz.: Twee overlappende driehoeken, waarvan één op de hoeken is voorzien van lelies en de andere van ringetjes met punt. Tussen de hoeken zes ringetjes en zes bolletjes. In het centrum een punt.
Kz.: Lang gevoet kruis binnen parelcirkel; in de kwartieren I-P-R-A staand op een parelcirkel en daarbinnen afwisselend een ring en een punt.
Diameter: 11 mm, gewicht: 0,38 g, zilver.
Hiervan bevatte de muntvondst één exemplaar.

Kleine denier, Rijsel 1220-1259 (Gaillard 92)
Vz.: Lelie binnen parelcirkel. Binnen een grotere parelcirkel boven en onder de lelie een ster en links en rechts een sikkel. Hiertussen vier ringetjes.
Kz.: Lang gevoet kruis binnen parelcirkel. In de kwartieren afwisselend L-sikkel-I-sikkel staand op een kleine parelcirkel met in elk kwartier een punt.
Diameter: 11 mm, gewicht: 0,40 g, zilver.
Hiervan bevatte de muntvondst 221 exemplaren.

Kleine denier, Rijsel 1253-1259 (Gaillard 107 variant)
Vz.: Wapenschild met lelie binnen parelcirkel. Aan elke zijde van het driehoekige schild een ringetje.
Kz.: Lang gevoet kruis binnen parelcirkel. In de kwartieren L-I-L-A staand op een kleinere parelcirkel.
Diameter: 10 mm, gewicht: 0,21 g, zilver.
Hiervan bevatte de muntvondst 22 gehalveerde exemplaren, zijnde 11 deniers.

Denier, Valencijn 1205-1244 (Chalon 10)
Vz.: Monogram van Henegouwen met boven en onder een ster. In de kwartieren VA-LE-CE-NE.
Kz.: Gevoet kruis binnen parelcirkel. In elk van de kwartieren een sikkel.
Diameter: 12 mm, gewicht: 0,40 g, zilver.
Hiervan bevatte de muntvondst 2709 exemplaren.

Hendrik III, denier, Leuven 1248-1261 (De Witte 68)

Vz.: Leeuweschild met H.DV rechts van het schild en CIS links van het schild. Drie punten boven het schild.
Kz.: Brabants kruis met in de kwartieren B-A-S-T.
Diameter: 12 mm, gewicht: 0,52 g, zilver.
Hiervan bevatte de muntvondst 1.215 (versleten) exemplaren.

Hendrik II en III, denier, Leuven 1235-1261 (De Witte 158)

Vz.: Klimmende leeuw naar links in volle veld binnen parelcirkel.
Kz.: Brabants kruis met in de kwartieren T-I-B-A.
Diameter: 11 mm, gewicht: 0,54 g, zilver.
De muntvondst bevatte 7772 exemplaren van de denier met klimmende leeuw uit de ateliers van Leuven, Brussel en Antwerpen.

Denier, Brussel 1235-1261 (De Witte 126)

Vz.: Horizontale projectie van een brug met tussen de uiteinden een boog (of sikkel) en links en rechts een vierarmig bloemvormig ornament met boven en onder een bolletje.
Kz.: Brabants kruis met in tegenovergestelde kwartieren T-I; in elk ander kwartier twee strepen en twee bollen.
Diameter: 11 mm, gewicht: 0,55 g, zilver.
Hiervan bevatte de muntvondst 1192 exemplaren (inclusief de varianten).

Denier, Antwerpen of Halen 1235-1261 (De Witte 138)
Vz.: Tweekoppige arend.
Kz.: Brabants kruis met in de kwartieren G-O-L-I.
Diameter: 12 mm, gewicht: 0,58 g, zilver.
Hiervan bevatte de muntvondst 650 exemplaren.

Denier, Brussel? 1235-1261 (De Witte 185)
Vz.: Eenkoppige arend naar links met bovenaan rechts een sikkel.
Kz.: Brabants kruis met in de kwartieren T-E-N-I.
Diameter: 12 mm, gewicht: 0,55 g, zilver.
Hiervan bevatte de muntvondst 2296 exemplaren inclusief de varianten.

Aleydis van Bourgondië, denier, Leuven 1261-1267 (De Witte 74 variant)
Vz.: Klimmende leeuw naar links op schild; gespiegelde N links en gespiegelde V rechts van schild.
Kz.: Brabants kruis met in de kwartieren B-A-S-T.
Diameter: 12 mm, gewicht: 0,48 g, zilver.
Hiervan bevatte de muntvondst 15.661 exemplaren (inclusief de varianten).

Een schilderijtje met een gouden penning

JANJAAP LUIJT

Tijdens de kunst- en antiekbeurs TEFAF in Maastricht dit voorjaar, waarover Gerrit Bogaers verslag deed in *De Beeldenaar* 2008-3, bood Kunsthandel Peter de Boer uit Amsterdam een ensemble aan bestaande uit een klein schilderijtje met een dubbelportret en een gouden penning in een schildpad doosje.

Het ronde dubbelportret uit 1689 is van de hand van de Nederlandse schilder, graveur en tekenaar Michiel van Musscher (Rotterdam 27 januari 1645 - Amsterdam 20 juni 1705) en geschilderd op een zilveren plaatje met een diameter van 9 cm. Dit plaatje is gevat in een achthoekige lijst van ebbenhout en schildpad en toont een oudere man en een jongen die samen een gouden penning vasthouden. Het aardige van dit schilderijtje is dat het gelijktijdig te koop werd aangeboden met de penning die er op staat afgebeeld.

De penning heeft op de voorzijde een gegraveerde Latijnse inscriptie die luidt: EX FILIA / CATHARINA / NEPOTI SUAVISSIMO / HENRICO VAN BEEK / POST SECUNDUM QUADRIENNIUM / TERTII NATALITIA / CELEBRANTI IPSO INTERCALARI / DIE / ANNI MDCLXXXVIII / D.D. IN AVITI FAVORIS / MONUMENTUM / IS. POTANUS (vrij vertaald: aandenken uit grootvaderlijke genegenheid voor de meest innemende kleinzoon Henrick van Beek, zoon van zijn dochter Catharina, die na het tweede tijdperk van vier jaren zijn derde geboortedag vierde op de schrikkeldag van het jaar 1688. Isaac Pontanus). Deze tekst verschaft een hoop informatie over de afgebeelde personen op het schilderij. De oude man is kennelijk Isaac Pontanus en het jongetje (blijkbaar net 8 jaar) zijn kleinzoon Henrick van Beek. Het feit dat hij zijn kleinzoon een dergelijk kostbaar geschenk kon geven, bewijst dat Pontanus een welgesteld man was.

Isaac Pontanus (Leiden ca. l625 - Amsterdam 1710) was een remonstrants predikant die zijn opleiding in Amsterdam had gehad en achtereenvolgens beroepen werd in Friedrichstadt, Brielle en uiteindelijk in Amsterdam. Als predikant raakte hij in conflict met Galenus Abrahamsz de Haan en David Spruyt vanwege hun spiritualistische opvattingen. Tegen hen schreef hij in 1660 *Tractaet van de sichtbare Kerke Christi op aerden*, dat hij liet volgen door onder andere een scherpe aanval op 'de vryheidt van spreeken in de gemeente' van zijn collegiant Laurentius Klinkhamer. Bij zijn benoeming tot hoogleraar aan het Remonstrants Seminarium in 1666 kreeg Pontanus toestemming een deel van zijn tijd werkzaam te blijven als predikant. Toen bleek dat beide ambten moeilijk waren te combineren koos hij voor de Amsterdamse gemeente. Pontanus

Michiel van Musscher, Isaac Pontanus geeft zijn kleinzoon Hendrik van Beek een gouden penning, 1689

was bekend als kanselredenaar en stond in hoog aanzien bij zijn tijdgenoten. In 1682 hield hij een preek waarin hij opriep tot steun aan de Hugenoten, al waren zij over het algemeen de streng rechtzinnige opvattingen toegedaan.

Het afgebeelde kind is kennelijk Pontanus' kleinzoon Henrick van Beek, geboren op 29 februari 1680 en zoon van een mijnheer Van Beek en Catharina Pontanus. In de doopregisters van de stad Amsterdam is zijn doop niet teruggevonden. Ook andere biografische gegevens heb ik nog niet kunnen achterhalen.

Aanwinst voor het Rijksmuseum

Ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van de Vereniging Rembrandt had die vereniging _ 50.000 beschikbaar gesteld voor de verwerving van een kunstwerk voor een Nederlandse openbare collectie op de kunstbeurs TEFAF. Dankzij deze steun wist het Rijksmuseum in het eerste weekend van de beurs de set te verwerven. 'Een buitenlandse privéverzamelaar toonde veel belangstelling voor het portretje en de penning, maar dankzij een snelle beslissing van de Vereniging Rembrandt zijn ze voor Nederland behouden', aldus baron Van Dedem, president van TEFAF en erelid van de Vereniging Rembrandt.

De kunstwerkjes zullen de collectie van het Rijksmuseum in Amsterdam verrijken. Over de nieuwe aanwinst zegt Gijs van der Ham, conservator geschiedenis van het Rijksmuseum: 'Wat deze aanwinst bijzonder maakt is het feit, dat het een ensemble betreft. Bovendien geeft het een boeiend beeld van de humanistische houding van de zeventiende-eeuwse samenleving. Dat samengaan van kunst en geschiedenis sluit naadloos aan bij het nieuwe beleid van het Rijksmuseum'.

LITERATUUR

D. NAUTA e.a. *Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme, deel 3* (Kampen, 1988).

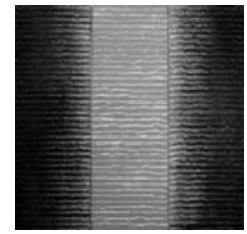
U. THIEME / F. BECKER / H. VOLLMER *Allgemeines Lexikon der Kunstler* (München, 1992).

(advertenties)

Hedendaagse Penningen, klassiek en experimenteel

GALERIE GEURS

Nieuwezijds Voorburgwal 371
1012 RM Amsterdam
(tram 1, 2 en 5)

16 januari t/m 28 februari 2009

Beeldend kunstenaar Kees de Kloet
grote collectie penningen in stock
rongeurs@gmail.com / www.steenlinde.nl / (06) 53621681

Najaarsbijeenkomst van het Genootschap te Utrecht

MICHIEL PURMER

Romeinen vormden de rode draad van de najaarsbijeenkomst te Utrecht. Evenals vorig jaar was het genootschap te gast in het Geldmuseum. Ondanks diverse opbrekingen, vertragingen en omleidingen wisten ruim 80 leden Utrecht te vinden. Een programma vol lezingen en besloten met een bijzondere excursie wachtte hen op deze - hoe kan het ook anders - zonovergoten dag.

Na een soepel verlopen ledenvergadering begonnen de lezingen. Het werd een behoorlijk intensief programma. De leden luisterden eerst naar ons lid Martin Bloemendal. Op de hem bekende charmante wijze nam hij ons mee in de wereld van het vuuraltaar. Een ruime bloemlezing van munten uit India en Perzië toonde een grote verscheidenheid aan vuuraltaren. Tot heden bestaat er nog een enkele plek waar op een altaar het vuur levend gehouden wordt, maar numismatisch heeft deze cultus de nodige sporen achtergelaten.

Paul Beliën, eveneens genootschapslid en werkzaam bij het Geldmuseum, volgde met een boeiend verhaal over de goudschat van Velp; in 1715 gevonden en sindsdien verspreid geraakt. De vondst omvatte Frankische armbanden, halssieraden en ook enkele medaillons gemaakt rond laat-Romeinse gouden munten. Beliën traceerde de vondsten van 1715 tot heden. Ook schetste hij de context van de vondst, door vergelijkingen te trekken met Frankische vondsten elders in Oost-Nederland en aangrenzend Duitsland. Hieruit bleek dat Velp niet op zich stond.

Vervolgens was het tijd voor de lunch; ditmaal verpakt in een lunchbox met enkele onverwachte ingrediënten. Na de lunch sprak eerst Wouter Vos, archeoloog bij Hazenberg Archeologie. Hij wist enthousiast te vertellen over de recente opgravingen in Woerden. Bij de aanleg van een parkeergarage zijn hier de sporen van de zogenaamde Vicus bij het Romeinse fort van Woerden blootgelegd. De vondsten uit deze bij het fort horende burgernederzetting zijn deels in de parkeergarage te bewonderen. Ook werd nog een Romeins schip opgegraven. Een analyse van de muntvondsten droeg bij aan een nadere datering van de eerste aanleg van het Romeinse fort in Woerden. De boekjes over de opgravingen vonden zeer gretig aftrek bij de aanwezigen.

Daarna volgde Theo van Wijk, oprichter en inspirator van het Initiatief Domplein 2013. Hij vertelde gepassioneerd over zijn doel om de Romeinse en middeleeuwse geschiedenis van het Domplein weer voor eenieder beleefbaar te maken. In zijn verhaal schetste hij de - soms moeizame - opstart van zijn project. Boeiend was zijn betoog over zijn inspanningen die uiteindelijk leidden tot het mobiliseren van de nodige (politieke) personen en middelen. Zijn verhaal vormde de opmaat voor de middagexcursie.

Speciaal voor het genootschap was de tentoonstelling *Ommelander Muntslag* heringericht. Een mooie geste van het Geldmuseum aan ons genootschap. Onze voorzitter hield voor de theepauze nog een inleiding op deze tentoonstelling, waarna de aanwezigen de mogelijkheid kregen de Ommelander munten zelf te bekijken.

Per touringcar gingen belangstellenden naar de rand van de Utrechtse binnenstad, om het Domplein en omgeving vanuit een uniek perspectief te bekijken.

Terug naar het heden

Theo van Wijk en zijn gidsen namen ons mee op én onder het Domplein. Zij hielden een even deskundig als enthousiast verhaal. Voor vele aanwezigen heel bijzonder om een bekende plek met heel andere ogen te bekijken. Hoogtepunten vormden voor de meesten de restanten van de middeleeuwse Keizerpalts Lofen in de kelder van een café en natuurlijk de muur van het Romeinse Castellum, verstopt onder de binnenplaats van het Utrechts Centrum voor de Kunsten. Het vereiste wel het nodige klim- en klauterwerk van de deelnemers. Toch waren de leden die de rondleiding meemaakten bijna zonder uitzondering zeer enthousiast. De dag werd afgesloten met een borrel om van de inspanningen bij te komen en voor een kleine groep leden met het diner in restaurant De Colonie. ■

Michiel Purmer is penningmeester van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde.

Voor leden van het
Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde
is het abonnement op *De Beeldenaar*
bij het lidmaatschap inbegrepen.
Nadere informatie omtrent het lidmaatschap:

Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde
p/a Geldmuseum, J.E.L. Pelsdonk
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl / www.munt-penningkunde.nl

Penningnieuws

HENK VAN DER VORST

Drie penningen met min of meer abstracte voorstellingen.

JET SCHEPP
Met het oog op de penning, 2008, brons, 55mm.

Ter ere van het initiatief van Lucie Nijland voor een nieuwe penningwerkplaats in Amsterdam (Pier van Leest doet dit al jaren in Lage Zwaluwe) heeft beeldhouwster Jet Schepp een ruilpenning gemaakt voor de deelnemers. Alle deelnemers hebben hun eerste opdrachtpenning in terracotta onderling geruild. Jet deed mee om haar waardering voor het initiatief te uiten. Zij meldt daarover: 'Aan de eerste opdracht die de deelnemers kregen: het gebruik van geometrische vormen met daaraan toegevoegd een 'eigen' werkplaatstekentje en monogram, heb ik mij zoveel mogelijk gehouden. In een verdiept vierkant middenveld waarvan de zijlijnen doorlopen tot aan de penningrand, rust een driehoekig 'oog', alert op kwaliteit en vakmanschap, op een van de rolletjes waarop de werkplaats loopt. Het kegeltje, midden boven, gericht op de pupil, werkt als uitroepteken; het oog is niet alleen waakzaam, het laat zich ook graag verrassen.'

Op het aan de keerzijde gehoogde middenveld staat centraal de penning (P) geschraagd door de werkplaats (W). Rechtsboven het startjaar 2008, linksonder de samengevoegde J en S van Jet Schepp.

HENK EVERTZEN
Dwalen in herinnering, 2008, brons (Gieterij Bordherts, Sappemeer), 100 mm.

De Utrechtse beeldhouwer Henk Evertzen geeft bij de penning de volgende toelichting: 'Ik maak met regelmaat penningen. Dat gaat meestal, net als bij mijn andere werk, in thema's. Bezig zijn met een beeld kan dus leiden tot het idee voor een penning. Evenals een gesprek met kleinzoon Guido, het lezen van een boek, het zien van beelden onderweg of ruïnes van gebouwen in Frankrijk en Italië. "Voorbije tijden, herinneringen" vormden aanleiding

voor mijn *Dwalen in herinnering*. Mijn manier van werken kan verschillen: dan weer boetseer ik in klei, een volgende keer in was of ik snijd ze uit linoleum. In alle gevallen maak ik een kap in siliconenrubber of in gips en giet daarin mijn wasmodellen. De bronzen penningen worden geciseleerd en alleen bij hoge uitzondering gepatineerd op plaatsen waar het gietkanaal is weggezaagd. Verder koester ik de staat waarin de penning uit de gietvorm komt. De bronslegering en de resten van de vormmassa bezorgen mij doorgaans een cadeautje van grote schoonheid.'

Meer werk van Henk Evertzen is te zien op:

picasaweb.google.nl/henkevertzen

MAARTEN WELBERGEN
Herdenkingspenning Charles Darwin,
terracotta, 2009, 70 mm.

Ter gelegenheid van het Darwin-jaar maakte Maarten Welbergen deze penning en gaf er de volgende aantekeningen bij. ‘Op de voorzijde van mijn penning heb ik een “close-up” gemaakt van een portret van Darwin als jonge man. Veel portretten die je van hem ziet verbeelden hem als oude heer met een lange baard: een soort Sinterklaas van de biologie. Ik vond het gepaster om hem in zijn “prime” uit te beelden toen hij met zijn onderzoekingen bezig was. In zijn gezicht vallen mij vooral de zware overhangende wenkbrauwen op en de wat verbeten mond. Daar heb ik ook de aandacht aan gegeven. Door te kiezen voor een hoofd dat buiten de rand van de penning valt heb ik getracht het dwingende van de cirkel te doorbreken en de aandacht vooral te richten op de gelaatstrekken.

De keerzijde bestaat uit een verzonnen tafereel waarin ik een relatie leg tussen Darwin en zijn schildpad Harriet die hij als jong schildpadje heeft meegenomen op zijn schip *The Beagle* van de Galápagoseilanden. Harriet die rond 1835 is gevangen door Darwin heeft hem vele jaren overleefd, want zij/hij stierf op 22 juni 2006 in Australia Zoo te Queensland. Harriet werd ongeveer 176 jaar. Ik vond dit een mooie metafoor om zijn theorieën over “overleven” uit te beelden. Tevens is het symbolisch bedoeld met de denkende Darwin op de rug van een van zijn geliefde dieren die hem als “koning van de natuurlijke selectie” voort torst.’ ■

De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek nieuwe penningen onder de aandacht te brengen. Bij voorkeur digitale bijdragen met foto’s zenden aan de redactie van De Beeldenaar of aan redacteur Henk van der Vorst, Eekhoornlaan 9, 3951 AV Maarn. e-mail: penningnieuws@debeeldenaar.nl.
De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

Euroruimte

ROB KOOIJ

Gewijzigde gemeenschappelijke zijde

Voor verzamelaars van euromunten géén nieuws, maar voor degenen die de euromunten uitsluitend als wisselgeld gebruiken wellicht een reden om deze munten eens wat nader te bekijken, is de vernieuwde gemeenschappelijke zijde. Deze zijde van de euromunten werd al ontworpen in 1997 en beeldt de toenmalige 15 lidstaten af. Nadat de Europese Unie in 2004 met tien landen was uitgebreid begon men na te denken over een nieuw ontwerp waarop ook de nieuwe en mogelijk toekomstige lidstaten (en toekomstige eurolanden) beter tot hun recht kwamen. De oorspronkelijke ontwerper, de Belg Luc Luycx, kreeg de opdracht nieuwe ontwerpen te maken; die om voor de hand liggende redenen niet al te veel mochten afwijken van de oorspronkelijke ontwerpen. Het was niet nodig ook de gemeenschappelijke zijden van de kleinste denominaties te veranderen. Het resultaat ziet u hieronder.

De nieuwe zijden mochten per 2007 en moesten per 2008 worden ingevoerd. Negen van de twaalf oorspronkelijke eurolanden (plus Monaco) hebben de nieuwe zijden vanaf 2007 gebruikt. De overige drie: Italië, Oostenrijk, en Portugal (plus San Marino en Vaticaanstad) gebruikten de nieuwe Europese zijden vanaf 2008.

Maar waar gewerkt wordt, worden fouten gemaakt. Zo kon het gebeuren dat een deel van de oplage van de Finse 2-euro 2006 abusievelijk al werd geslagen met de nieuwe afbeelding. En ook

(2x ware grootte)

bij de Duitse Munt in Stuttgart (muntletter F) ging het mis: een klein deel van de 20-cent 2007 werd abusievelijk nog voorzien van de oude afbeelding, evenals een aanzienlijk deel van de speciale 2-euroherdenkingsmunt 2007 *Hamburger Michel*.

Deze munten met een onjuiste stempelkoppeling kwamen gewoon in omloop en zijn zeer gezocht bij de verzamelaars van euromunten.

Nieuw in 2009

In *De Beeldenaar* 2008-6 is al even aandacht geschonken aan nieuwe uitgiften in 2009. Als vervolg hierop de volgende aanvulling: Aan de gezamenlijke uitgave 'Tien jaar Europese Monetaire Unie'

nemen alle zestien eurolanden deel. Omdat Duitsland vijf verschillende munthuizen heeft, zullen er dus in totaal 20 verschillende munten aan dit thema worden gewijd. Onderling verschillen ze uitsluitend door de teksten op de munten, op één uitzondering na: Luxemburg. Dit land heeft als regel dat de groothertog op alle munten moet worden afgebeeld. Ditmaal heeft men gekozen voor de oplossing die in Nederland al eerder is gebruikt voor de Amalia geboortemunt: De munt recht van voren bezien toont het algemene ontwerp, maar kantelt men de munt dan wordt het portret zichtbaar. Een impressie uit het tijdschrift *Deutsches Münzen Magazin* toont hoe de munt er uit zal kunnen gaan zien. Terecht gaat men er vanuit dat de munt bij de Koninklijke Nederlandse Munt zal worden geslagen, omdat dit muntbedrijf de enige is die al ervaring heeft met deze techniek.

De rubriek Euroruimte bericht in kort bestek wederwaardigheden over euromunten. Is u iets opgevallen aan de circulatiemunten en wilt u die kennis delen met de samensteller van deze rubriek, dan kunt u die sturen naar euroruimte@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

(advertentie)

www.sipiro.nl

lid NVMH

Muntmelange

JANJAAP LUIJT

Nederlands mooiste design

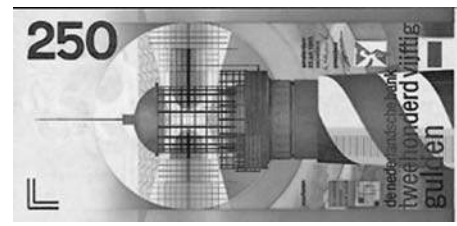
In oktober 2008 kozen lezers van dagblad *Trouw* het briefje van 250 gulden van ontwerper Ootje Oxenaar als mooiste Nederlandse designvoorwerp. In de verkiezing van *Trouw* nam het biljet van 250 gulden, de vuurtoren, het op tegen onder andere de Rietveldstoel en de DAF 600. Waarom mensen zo massaal op de oude bankbiljetten van 50, 100 en 250 gulden hebben gestemd, blijft gissen. Is toch de kredietcrisis van invloed geweest of heeft nostalgie de doorslag gegeven? Of hebben mensen uiteindelijk toch vooral gekozen voor de 'fraaie, frisse Hollandse nuchterheid' van het grafische ontwerp van Oxenaar? Van een eurobiljet wordt bijna niemand enthousiast: de kleuren leven niet en de afbeeldingen spreken niet tot de verbeelding. Oxenaar die nu in de Verenigde Staten woont, vindt het ook niks: 'Ik kom nog regelmatig in Nederland en elke keer erger ik me aan die vreselijke eurobiljetten. Het is een schande'. Toen hij werd gevraagd guldens te ontwerpen, bekeek hij alle biljetten ter wereld. Niets vond hij mooi. Alleen de felle kleuren van het Monopoly-geld inspireerden hem. Door zijn sprekende ontwerpen sprongen de vrolijke Nederlandse guldens er wereldwijd uit.

Wat is nou eigenlijk Nederlands mooiste biljet? Inmiddels vindt via internet (www.anno.nl) een heuse verkiezing plaats van het mooiste Nederlandse bankbiljet aller tijden, waarbij vier biljetten uit de vorige eeuw zijn genomineerd: 50 gulden 1929 (Minerva), 25 gulden 1956 (Huygens), 50 gulden 1982 (Zonnebloem) en 250 gulden 1986 (Vuurtoren). Zodra de uitslag bekend is, zal daar in deze rubriek melding van worden gemaakt.

Een nieuwe munt voor de goudschat van Beilen

V.T. VAN VILSTEREN

Onlangs heeft het Drents Museum een interessante gouden munt aangekocht: een solidus geslagen te Thessalonica in Griekenland onder keizer Gratianus tussen 378 en 383 na Chr. De vinder trof hem aan op een heel alledaagse plek, namelijk in zijn voortuin in het centrum van Beilen.

Het bericht dat hier een gouden solidus gevonden was, deed op het museum direct de alarmbellen rinkelen. Immers in 1955 werd in die plaats de beroemde laat-Romeinse goudschat van Beilen gevonden bestaande uit 22 solidi, vijf gouden halsringen en een fraai versierde gouden armband.[1] De goudschat is een van de belangrijkste vondsten uit de archeologische collectie van het Drents Museum en ook landelijk gezien een topvondst. De precieze vindplaats uit 1955 is niet helemaal goed bekend, omdat de goudschat in aangevoerde grond voor de bouw van de Ambachtsschool is gevonden. Wel is uit navraag duidelijk geworden dat de grond uit het stroomdal van de Beilerstroom afkomstig moet zijn. De precieze plek blijft onbekend, maar de vindplaats van de nieuw gevonden munt sluit hier goed bij aan, want ook deze is op een steenworp afstand van de oude loop van de thans gekanaliseerde Beilerstroom gevonden. Het is dan ook meer dan waarschijnlijk dat ook deze munt oorspronkelijk bij de goudschat heeft behoord. Dat er nu nog een munt van de goudschat opduikt hoeft op zich niet te verbazen, want uit oude correspondentie is duidelijk geworden dat er al in 1852 sprake van is geweest dat bij graafwerkzaamheden in groenland een gouden halsring is gevonden.[2] Ook deze, zo mag aangenomen worden, heeft bij de goudschat behoord. Hoe groot deze oorspronkelijk is geweest toen de eigenaar hem in de laat-Romeinse tijd in het beekdal begroef, is niet met zekerheid te zeggen. De totale omvang van de schat moet wat betreft de munten minimaal uit 25 munten hebben bestaan. Al in 1845 is het eerste exemplaar gevonden, maar dit is niet bewaard gebleven.[3] Na de vondst van 22 munten in 1955, werd in 1986 nog een exemplaar in aangevoerde grond gevonden.[4] De vijf gouden halsringen moeten, gezien de niet bewaard gebleven vondst uit 1852, oorspronkelijk minstens zes geweest zijn. Wellicht duiken er in de toekomst nog wel meer onderdelen van deze unieke schatvondst op. Onderzoek met de detector in de directe omgeving van de voortuin van de vinder leert dat in ieder geval op deze plek niets meer te verwachten is. Maar gezien het gesleep met zwarte grond in 1955 zijn er nog wel meer opties om iets dergelijks te vinden.

De nieuw aangekochte munt is zo nr. 25 in de reeks en is bij de rest van de goudschat te bewonderen in de vitrine in de archeologische opstelling in het Drents Museum.

NOTEN

1. H.T. WATERBOLK / W. GLASBERGEN 'De laat-Romeinse goudschat van Beilen' *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 74 (1956) 223-241.
2. L.J.F. JANSSEN 'Over een gouden halsband, te Beilen (Prov. Drenthe) gevonden' *Bijdragen voor Vaderlandse Geschiedenis en Oudheidkunde* VIII (1852) 245-254.
3. G.W. VAN DER FELTZ 'Romeinsch Gouden Muntje' *Algemeene Konst- en Letterbode voor het jaar 1845* (1845) 430-431.
4. J.P.A. VAN DER VIN *Die Fundmünzen der Römische Zeit in den Niederlanden Abteilung II: Provinzen Groningen, Drenthe, Overijssel, Flevoland* (Berlin 1996) 116-118.

(2x ware grootte)

JANJAAP LUIJT

Buitendijk rijksdaalder

De in het voorwoord besproken'munt' is hier afgebeeld. De voorzijde toont de keerzijde van een rijksdaalder 1959, de keerzijde een wapenschildje met daaronder de tekst: 'Buitendijk B.B.B.B. 010-4119366'. Deze penning in een oplage van duizend stuks vervaardigd in 1996. De letters B.B.B.B. vormen de afkorting: Bij Brand Bel Buitendijk.

AD LANSEN

Oproep

Sinds enkele weken ben ik in het bezit van een bronzen en zilveren penning: *Steuncommite 1914*. Ondanks verwoede pogingen , op allerlei en velerlei manieren, is het mij nog steeds niet gelukt om essentiële informatie te bemachtigen over deze steunpenningen. Via internet, Nationaal Archief e.d. is ook geen relevante informatie te verkrijgen. Kan iemand mij verder helpen?
Email uw reacties naar:
redactie@debeeldenaar.nl

De rubriek Muntmelange biedt ruimte om één of meer opmerkelijke numismatische zaken in kort bestek te behandelen. Alle wetenswaardigheden die met antieke, middeleeuwse of moderne munten te maken hebben – bijvoorbeeld puzzelstukjes voor nader onderzoek – passen in deze rubriek. Suggesties, ideeën of kant en klare korte artikelen kunt u sturen aan de redactie van *De Beeldenaar*, Postbus 11, 3500 AA Utrecht of per e-mail naar redactie@debeeldenaar.nl.

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Penningbestellingen
Per 1 januari 2009 worden de penningbestellingen uitgevoerd door:
P.H. Bloemer, Kruithuisstraat 110, 1018 WW Amsterdam.Tel. (020) 6730180; email: bloemer@xs4all.nl

Traditionele Jaarpenning 2009
Het bestuur heeft de opdracht voor de jaarpenning gegeven aan Eja Siepman van den Berg (www.ejasiepmanvandenberg.nl).

Experimentele Inschrijfpenning 2009
Pauline Hoeboer heeft de opdracht gekregen de inschrijfpenning 2009 te ontwerpen (www.phoeboer.nl).

Adressen verenigingen
KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
M. Kemper-Koel
Herman de Ruijterweg 2
4254 EG Sleeuwijk
tel. (0183) 307236, fax (0183) 307356
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
P.H. Bloemer
Kruithuisstraat 110
1018 WW Amsterdam
tel. (020) 6730180
bloemer@xs4all.nl

Contributie 2009
Leden en donateurs ontvangen begin 2009 een acceptgiro ter betaling van hun bijdrage 2009. Leden € 120 en donateurs € 180. Graag ziet de penningmeester dit bedrag zo spoedig mogelijk op de rekening van de vereniging bijgeschreven.

Ledendag 2009
De ledendag 2009 zal zaterdag 18 april 2009 plaatsvinden.

TENTOONSTELLINGEN

Geld en je leven!
In samenwerking met de Nederlandsche Bank heeft het Geldmuseum een lifestyle-tentoonstelling ontwikkeld voor jongeren over geld. Doel is de jongeren te prikkelen bewust met geld om te gaan en om de gevolgen van hun geldgedrag te overzien. U kunt telefonisch reserveren of mailen. Na ontvangst van uw reservering ontvangt u aanvullende informatie over uw bezoek.

Tot en met 31 mei in het Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht. di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur rondleidingen op afspraak DNB Bezoekerscentrum, Achtergracht 4, 1017 WP Amsterdam. ma.-vr. (uitsluitend op afspraak!) www.geldenjeleven.com

Goud langs de Moezel
Gouden medaillons en nog veel meer moois zijn tot 18 januari 2009 te zien in de tentoonstelling *Moselgeld. Der römische Schatz von Machtum, ein kaiserliches Geschenk* in het Musée National d'Histoire et d'Art Luxembourg.

Tot en met 18 januari in Musée National d'Histoire et d'Art, Marché-aux-Poissons, Luxemburg. di.-zo. 10-17 uur (do. 17-20 uur vrij entree) www.mnha.public.lu

DNB Virtueel
Aan de hand van een interactieve bedrijfspresentatie kunnen internet-bezoekers op een bijzondere manier kennis maken met de Nederlandsche Bank (DNB). Een 'rondleiding' schotelt in een tien minuten durend filmpje de kerntaken van DNB voor. Maar de bezoeker kan ook de diepte in. Wie denkt voldoende te weten over DNB kan vervolgens een paar vragen beantwoorden en mag dan als beloning een virtueel bezoek brengen aan de goudkluis.

De presentatie is te bereiken via de 'Werken aan vertrouwen' op de homepage van www.dnb.nl staat.

GRATIS PUBLICATIES
Penning's Keerzijde
In oktober 2008 verscheen het eerste nummer van *Penning's Keerzijde*, een 'electronische nieuwbrief over echte penningen'. Deze min of meer regelmatig verschijnende nieuwsbrief bevat stukjes, commentaren, aardig nieuws en interessante websites met betrekking tot de penningkunst. Verzamelaars en kunstenaars kunnen zich gratis abonneren door zich aan te melden bij het redactiesecretariaat van samensteller Waldemar Pennings.

Aanmelden voor *Penning's Keerzijde* bij hvdvo91@planet.nl

BIJEENKOMSTEN
Atelierbezoek Willem Lenssinck en Niko de Wit
Sinds de zomer 2008 heeft een aantal penningmakers bij toerbeurt lezers van *De Beeldenaar* ontvangen in hun atelier, waar zij hun toehoorders vertelden over zaken als inspiratie, techniek, motieven, etc. Deze bijeenkomsten die in een ontspannen sfeer plaatsvonden en waarbij gasten en gastheer elkaars gedachten en zienswijzen konden delen, blijken in een behoefte te voorzien. Vandaar dat deze ontmoetingen wegens succes worden geprolongeerd. Voor 24 januari staat een bezoek gepland aan Willem Lenssinck, beeldhouwer in Langbroek en op 28 februari ontvangt Niko de Wit de lezers van *De Beeldenaar* op de overzichtstentoonstelling van zijn werk in Museum Kempenland in Eindhoven.

Deelname staat open voor alle lezers van *De Beeldenaar*. Per bijeenkomst is er plaats voor maximaal 20 deelnemers. Ter bestrijding van de onkosten wordt de deelnemers een vrijwillige bijdrage gevraagd.

Aanmelden per email: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam, adres en de datum van de bijeenkomst en naam van de penningmaker. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd en plaats van de bijeenkomst.

(advertentie)

Civitas
Munt- en edelmetaalhandel

GROOT ASSORTIMENT:
- Provinciale munten
- Koninkrijks munten o.a. topkwaliteit
- Gouden munten
- Bankbiljetten

LUTTEKESTRAAT 31 8011 LP ZWOLLE
TEL: 038-422 33 68 FAX 421 66 43

☞ Doorlopend te koop gevraagd:
Munten en muntverzamelingen

BEZOEK GEHEEL VRIJBLIJVEND ONZE WINKEL DINSDAG T/M ZATERDAG VAN 10.00 TOT 17.30 UUR

Numismatische Kringen

Een numismatische kring is een regionale vereniging waar mensen die geïnteresseerd zijn in kennis van munten, penningen of bankbiljetten elkaar treffen. Numismatiek betekent namelijk "munt- en penningkunde". Er zijn in Nederland 18 numismatische kringen. De kringen houden maandelijks een bijeenkomst waar de leden kennis uitwisselen, lezingen worden gehouden en/of waar onderling geruild of verkocht kan worden. Op een uitzondering na, staat het ruilen of handelen bij de kringen niet op de eerste plaats.
De adressen van de secretariaten en plaatsen van bijeenkomsten zijn:

Amsterdam		Kennemerland	
A.E. Kokplantsoen 33, 1063 PV Amsterdam Tel. 020-6148590 E-mail: p.f.drenth@minfin.nl	't Open Hof, Burgermeester Haspelslaan 129, Amstelveen. 2e maandag van de maand (niet in juni t/m september).	2e Hogewoerddwarsstraat 6, 2033 VJ Haarlem Tel. 023-5255765 E-mail: nkk-haarlem@hotmail.com	Squashcentrum Haarlem, Kleverlaan 204, Haarlem. 4e maandag van de maand (niet in juni t/m augustus).
Bloembollenstreek e.o.		Limburg	
Postbus 238, 2160 AE Lisse Tel. 023-5637048 E-mail: info@e-nkbs.com Site: www.e-nkbs.com/	In 't Poelhuys, Vivaldistraat 4, Lisse - Poelpolder 2e dinsdag van de maand (niet in juli en augustus);	p/a Witmakersstraat 14A, 6211 JB Maastricht Tel.: 043 -3215119 E-mail: p.vddussen@planet.nl	Lokaal 't Pruuske, Hoogbrugstraat 9, Maastricht. 3e dinsdag van de maand (niet in juni t/m augustus).
Brabant		Noordoostpolder e.o.	
Smaldonkstraat 5, 5482 KE Schijndel Tel. 073-6894900 E-mail: info@numismatischekringbrabant.nl; Site: www. numismatischekringbrabant.nl	Le Duc, Korenbrugstraat 5-7, 's-Hertogenbosch; 2e woensdag van de maand (niet in juni t/m augustus).	Uranusstraat 5, 8303 ZW Emmeloord Tel. 0527-616650	Nieuw Jerusalem Kerk, Cornelis Dirkszplein 10, Emmeloord. Laatste dinsdag vd maand (niet in mei t/m augustus).
Friesland "Mr. Jacob Dirks"		Oost-Nederland	
Grindweg 208 8483 JL Scherpenzeel (Fr.) Tel. 0561-481394	Rest. K. Leeuwen, Parkstraat 1, Sneek. afwisselende dinsdagen van de maand (niet in juni t/m september).	Klaroen 6, 6904 PB, Zevenaar Tel. 0316-340521 E-mail: NKON@hetnet.nl. Site: home.hetnet.nl/mr_2/238/ oostnederland	Zutphen, Odd Fellows Huis Marspoortstraat 10A, Zutphen 2e maandag van de maand (niet in juni t/m augustus).
"frisia"		Rotterdam	
Westerbuorren 33, 9212 PK Boornbergum Tel. 0512-382 901 E-mail: secr@numismatischekringfrisia.nl Site: www.numismatischekringfrisia.nl/	Zalencentrum Oase, Ringwei 3, Drachten. Laatste dinsdag van de maand (niet in mei t/m augustus en december).	Hoyledesingel 16, 3054 EK Rotterdam Tel. 010-4227741 E-mail: NKRotterdam@hotmail.com	Wijkcentrum De Esch, Rijnwaterstraat 11, Rotterdam 1e dinsdag van de maand (niet in juli t/m september).
's Gravenhage		Twente	
Gruttostraat 3, 3145 CB Maassluis Tel. 010-5914709 E-mail: l_boezelijn@zonnet.nl Site: www.gulden.tmfweb.nl/start/start.html	Tuinkamer Remonstrantse Kerk, Laan v Meerdervoort 955, Den Haag 3e dinsdag van de maand (niet in juni t/m augustus).	Molenstaete 18, 7622 NK Borne Tel. 074-3491800 E-mail: ves@enschede.nl	Parochiehuis Stefans-Hof, Grotestraat 207, Borne. 3e dinsdag van de maand (niet in juni t/m augustus.
Groningen		Utrecht	
Havezathelaan 104, 9472 PZ Zuidlaren Tel. 050-4029218; E-mail: vrz@numismatischekringgroningen.nl Site: www. numismatischekringgroningen.nl	't Gorechthuis, Hortuslaan 1 Haren 3e vrijdag van de maand (niet in juni t/m augustus).	Cameliastraat 16, 1214 GA Hilversum Tel. 035-6243498 E-mail: franspeters@ftpeters.demon.nl	Parochiecentrum Kerkestein, Past. Ohllaan 34a, Vleuten 4e donderdag van de maand (niet in de maanden mei t/m augustus).
Hoogeveen		Zeeland	
Drentse Munten Kring De Veenkampen 43, 7822 GN Emmen Tel: 0591-649850 ; E-mail: henderik.siepel@home.nl	Museumherberg 'De Ar', Hoofdstraat 42-44, Westerbork 2e donderdag van de maand (niet in juni t/m augustus)	Breeweg 40, 4335 AR Middelburg Tel. 0118-626294 E-mail: wmoll@hz.nl Site: nkz@clubnet.zeelandnet.nl	Ontmoetingscentrum "Dauwendaele", Winkelcentrum Dauwendaele, Vrijlandstraat 59, Middelburg. 2e dinsdag van de maand (niet in juli en augustus).
Kampen-Zwolle e.o.			
Mirteweg 22, 8042 HT Zwolle Tel. 038-4211443	Gebouw Assendorp, Geraniumstraat, Zwolle. 2e of 3e maandag van de maand (niet in juni t/m augustus).		

MUNTEN- EN POSTZEGEL ORGANISATIE

Veilingen & Taxaties

Munten, postzegels, bankpapier, etc.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

Grootste klantengroep, dus hoogste opbrengst

- Bij verkoop hoogste prijs
- Bij veiling laagste commissie
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

MPO, Energieweg 7, 3401 MD IJsselstein
Tel. 030-6063944 www.mpo.nl Fax 030-6019895

County Wied-Runkel
Christian Ludwig, 1762-1791. Reichstaler 1762 (strucked 1767), Frankfurt, on his marriage with Charlotte Sophia Augusta from Sayn-Wittgenstein-Sayn. Almost extremely fine.

Iltaly, Savoyen
Carlo Emanuele I., 1580-1630. Quadrupla n. d., Turin. Attractive and very fine specimen.

Russian Empire
Elisabeth, 1741-1761. Ruble 1757, St. Petersburg. Attractive and very fine specimen.

scaled down

Kingdom of Poland
Johann Kasimir, 1649-1668. Gold medal of 50 ducats 1658, by J. Hoehn. On the recapture of the city Thorn by Johann Kasimir from the occupation by the Swedish troops. Extremely fine.

KÜNKER

Auctions 147 und 148
in Berlin,
February 5, 2009

on the occasion of

WORLD MONEY FAIR

February 6-8, 2009
www.worldmoneyfair.ch

Interested in receiving our auction catalogues? Simply contact us!

Catalogue 147: Gold and Silver coins from medieval to modern times • Collection of mining coins and medals • Silesian coins

Catalogue 148: Russian coins and medals

Profit from our experience – consign your coins and medals!

Call: +49 541 96 20 20
Email: service@kuenker.com
Visit us at: www.kuenker.com

Fritz Rudolf Kuenker GmbH & Co. KG
Gutenbergstrasse 23 · 49076 Osnabrueck
Germany · www.kuenker.com
Osnabrueck · Berlin · Munich · Zurich

Échte munten koopt u bij de leden van de

NVMH

Kijk ook op onze website

www.nvmh.nl

De NVMH is opgericht in 1982 om de belangen van de munthandel en van de verzamelaar op effectieve wijze te beschermen. Alle leden van de NVMH onderschrijven de erecode van de vereniging:

- Een NVMH-lid zal nimmer verkopen, doen verkopen, produceren of laten produceren: vervalsingen, kopieën en niet-officiële naslagen, tenzij duidelijk als zodanig herkenbaar of aangeduid.
- Een NVMH-lid zal nimmer numismatische voorwerpen kopen of verkopen, waarvan hij aan de rechtmatigheid van de verkrijging twijfelt of hoort te twijfelen.
- Voorwerpen, waarover de koper gegronde klachten heeft, dienen te worden teruggenomen, mits de klacht binnen een redelijk termijn kenbaar wordt gemaakt.
- Een NVMH-lid zal naar beste vermogen objectieve en eerlijke voorlichting geven.
- Een NVMH-lid zal zijn numismatische voorwerpen dienen te kwalificeren volgens gangbare normen.

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten

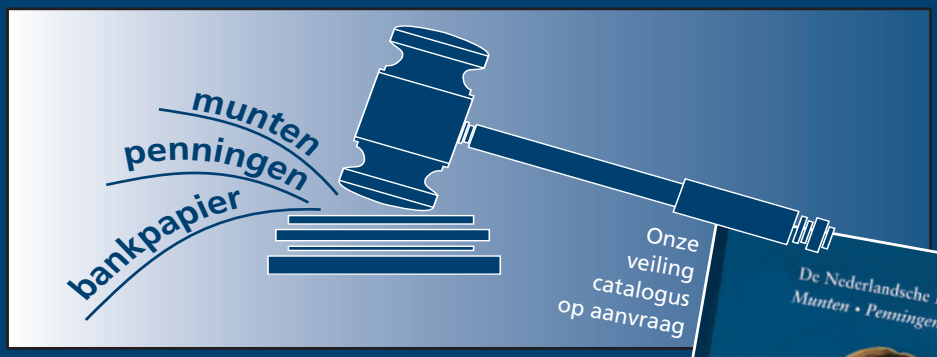
UTRECHT. Dukaton 1739.

Vz. Ruiter naar rechts boven gekroond provinciewapen met stadsschild in het hart.
Omschrift: MO:NO:ARG:CON-FOE:BELG:PRO:TRAI.
Kz. Generaliteitswapen, jaartal in cartouche onder het wapen, mt. stadsschild boven de kroon.
Omschrift: CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT.
Delm.1031. zilver, 43 mm., 33.08 gram. Met kabelrand.

POSTBUS 5803 - 3290 AC STRIJEN
TEL: (078) 674 77 12 - FAX: (078) 674 44 24

info@verschoor.com
http://www.verschoor.com

De Nederlandsche Muntenveiling

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

www.nmv.nl

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

DE BEELDENAAR

MAART/APRIL 2009, 33e JAARGANG NR. 2

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

VEILING 100 14 MAART 2009

BELANGRIJKE VERZAMELING VAN JETONS EN PENNINGEN UIT DE 18E EEUW

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32.2.734.63.56
Fax : 32.2.735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Karel de Geus
MUNTEN HANDEL

Frans Bekersstraat 1a, 5504 JA Veldhoven
Tel. 040 - 2123455 – Fax 040 - 2110845
E-mail: numis@kareldegeus.nl
Website: www.kareldegeus.nl
Voor inkoop-verkoop-veilingen-taxaties-opdrachten-adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kostenloze taxatie door onze experts van
al uw munten en bankbiljetten

Veiling 27
Maandag 6 april 2009
U bent welkom vanaf heden om
de kavels te bezichtigen!
Graag wel even u komst aankondigen.

Maak vrijblijvend een afspraak.

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Tel. 040 - 2123455

Van der Dussen Numismatic Books
Tel. 043 - 3215119, website: www.vanderdussen.com

Schulman b.v. Veilingen

Munten, Penningen & Papiergeld

Overweegt u uw verzameling te verkopen?

Wij beschikken over in meer dan 100 jaar verzamelde kennis en ervaring waar u uw voordeel mee kunt doen.

Wij hebben naast de zeer grote numismatische bibliotheek ook het uitgebreide archief in huis dat in 1880 door Jacob Schulman is opgezet.

Deze kennis en ervaring is een belangrijke reden dat onze veilingcatalogi en prijslijsten door de numismatische wereld gebruikt worden als naslagwerk.

Wij staan u graag ten dienst

Voor meer informatie, veel kijkplezier en ruime keus om uw verzameling aan te vullen, ga naar www.schulman.nl

Uw munten & penningen zijn welkom op onze veilingen.

Bij Schulman b.v. verkrijgt u steeds zeer hoge resultaten.
Volgende veiling 24 & 25 april, 2009.

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: maandag t/m vrijdag
Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - E-Mail: info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 33 (2009) nr. 2

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

De Beeldenaar
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

Stichting De Beeldenaar
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
Postbank 5761252
bic: pstbnl21
iban: nl59 pstb 0005761252

Redactie
redactie@debeeldenaar.nl
P.A.M. Beliën, L. Boezelijn, R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur), W.P.C. van den Nieuwenhof, L. Nijland, J.E.L. Pelsdonk, A. J. M. Senders, H.A. van der Vorst.

Jaarabonnementen
Nederland: € 25;
België en Luxemburg: € 27,50;
binnen Europa: € 37,50; buiten Europa: € 40,00
Losse nummers € 6.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

Aanwijzingen voor auteurs
Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

Advertenties
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

Zet- en drukwerk
Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Afronding 68
Janjaap Luijt

Over een Utrechte munt en een serviesje 69
Bernardus G.P. Rogmans

Penningen, kunst en definities 73
Henk van der Vorst

Feestduiten uit de Munt van Gelderland 79
Kees Pannekeet

Een reactie en aanvulling op Kees Pannekeet 84
Willem van den Nieuwenhof

LEO uit Diemen 86
Ruud Wiggers

Sint Ontkommer op de penning 89
Chris Teulings

VPK penningprijsvraag Schoonhoven 2009 93
Mirjam Mieras

10 jaar aanwinsten moderne penningkunst 95
Carolien Voigtmann

Atlas der Munten van België 98
Hugo Vanhoudt

Ontmoeting met de penning 100
Gerrit Bogaers

Euroruimte 101
NEDERLAND
10 JAAR EMU
ANDERE UITGIFTEN 2-EUROMUNTEN

Penningnieuws 103
JOOST JEUKEN
THEO VAN DER VATHORST

Muntmelange 106
EEN ZILVERBAAR UIT HET VOC-SCHIP ROOSWIJK

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen 108

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Afronding

JANJAAP LUIJT

Terwijl de wereldeconomie schijnt in te storten vanwege de kredietcrisis en wij dreigen terug te vallen op de levensstandaard van 1983 (een echte ramp, want weet u nog...) worden uitstapjes naar sommige landen zeer betaalbaar als gevolg van kelderende wisselkoersen. In mijn omgeving vormen vier dagen Reykjavik of een lang weekend Londen de afgelopen maanden dé trend om 'even helemaal tot jezelf te komen'. In de ogen van mijn vrienden ben ik maar een eenvoudige sukkelaar: ik ging in januari ook een paar dagen weg, maar kwam niet verder dan Antwerpen, amper 20 kilometer. over de Nederlandse grens. En binnen de euro-zone bovendien.

Vanuit numismatisch oogpunt was er dus weinig interessants te verwachten. Alhoewel, een bezoek aan een Delhaize of GB, in elke geval een supermarkt met een schuifdeur, bracht daar verandering in. We zwierven rond tussen de winkelschappen en verdiepten ons in de Vlaamse eetcultuur. Toen we bij de kassa een mondvoorraad van brood, sardines in blik, een pak sinaasappelsap en een blok chocolade afrekenden, kwam de caissière op een totaal van € 6,28. 'Dat is dan zes eurootjes en dertigen cent', zo meldde ze mij. Terwijl ik haar een briefje van tien gaf, merkte ik op: 'Zo, dus in Vlaanderen worden de bedragen tegenwoordig ook afgerond op hele stuivers'. Haar antwoord sprak duidelijke taal: 'Ah nee mijnheer, dat doe ik alleen voor Ollanders...' ■

Bij de voorplaat
1828/1819 PRIJSPENNING KONINKLIJK INSTITUUT
Door J.P. Braemt

Vz. Een vrouw in klassieke kleding als personificatie van de wetenschap zit op een troon met het gekroonde en door lauwertakken omgeven Nederlandse wapen met de wapenspreuk Je maintendrai. In haar linkerhand een scepter. Achter de troon zijn olijftakken zichtbaar. Bij een open tempel waarop: INSTITUTUM REGIUM schenkt zij uit een beker wijn of olie in een vlam op een versierd brandend altaar met opschrift: APOLLINI ET MINERVAE S.(ACRUM). Kz. Binnen een lauwerkrans op vijf regels gegraveerd: VIRO AMPLISSIMO / R.G. KIESEWETTER / INSTITUTI REGII BELGICI / CLASSIS QUARTA / MDCCCXXVIII.
Dirks 150; goud; 59 mm., 172,97 gram.
In 1824 schreef Vierde Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten een prijsvraag uit met de vraag 'Welke verdiensten hebben zich de Nederlanders, vooral in de 14e, 15e en 16e eeuw in het vak der Toonkunst verworven, en in hoeverre kunnen de Nederlandsche Kunstenaars van dien tijd, die zich naar Italiën begeven hebben, invloed gehad hebben op de Muziekscholen, die zich kort daarna in Italiën hebben gevormd?' In eerste instantie kwam op deze vraag geen bevredigend antwoord, maar na een tweede oproep kwamen twee studies binnen: een van de Weense jurist R.G. Kiesewetter (1773-1850) en een van de Belgische muziekhistoricus F. J. Fétis (1784-1871). Aan Kiesewetter werd de gouden medaille toegewezen, aan Fetis de zilveren.
Collectie Munthandel Verschoor, Foto Dimitri Verschoor.

Over een Utrechtse munt en een serviesje

BERNARDUS G.P. ROGMANS

In 1807 werd bij de Utrechtse Munt een uitzonderlijke munt geslagen in een oplage van nog geen 1500 exemplaren: een zilveren 9-groot. De emissie geschiedde in opdracht van de heer van Kniphausen, graaf Willem Gustaaf Frederik Bentinck (1762-1835). Als blijk van erkentelijkheid schonk Bentinck aan muntmeester Sarvaas een porseleinen theeserviesje waarop de munt stond afgebeeld.

De muntmeester

Gidion Jan Langerak du Marchie Sarvaas (1761-1815) vervulde de functie van muntmeester te Utrecht tijdens vier opeenvolgende roerige periodes in onze vaderlandse geschiedenis: de Bataafse Republiek (1795-1806), het Koninkrijk Holland (1806-1810), de inlijving bij Frankrijk (1810-1814) en tenslotte in de eerste jaren van het Koninkrijk der Nederlanden. Tijdens het Koninkrijk Holland voerde hij de 'bij' als muntmeesterteken en tijdens de periode van de inlijving bij Frankrijk een 'mast'.[1] Sarvaas heeft het in die jaren bij de uitoefening van zijn functie niet altijd even gemakkelijk gehad. In het bijzonder het ontwerp van een passend portret van de nieuwe heerser over Holland, koning Lodewijk Napoleon, had veel voeten in aarde.[2]

Trouwens al vóór het begin van de Bataafse Republiek koos Sarvaas niet voor een eenvoudig leven. In zijn dertigste levensjaar werd hij in zijn geboorteplaats Leerdam drossaard, schout en dijkgraaf van stad, landen en graafschap Leerdam. Daarnaast vervulde hij een aantal andere ambten.[3] Bij de staatsomwenteling van 1795 werd Sarvaas uit de meeste van zijn functies ontslagen. Volgens een bepaling van het nieuwe bestuur mochten afgezette regenten zonder een permissie-biljet hun woonplaats niet verlaten. Sarvaas moest eind september 1795 naar Gorinchem voor een vergadering en kreeg daarvoor permissie. Deze was verstrekt door de maire en vermeldde de te volgen route. Op verzoek van de medereizigers reed men via Noordeloos, in afwijking van de voorgeschreven route. Daar kwam men terecht in 'zeer onaangename en contrarevolutionaire gebeurtenissen' waarbij Sarvaas als vurig orangist zich niet onbetuigd liet. Bij controle van zijn biljet bleek dat hij van de voorgeschreven route was afgeweken met huisarrest in Leerdam als gevolg. Na protest zette het Comité van Waakzaamheid te 's-Gravenhage dit om in directe gevangenschap en volgde op 6 oktober 1795 Sarvaas' opsluiting in de gevangenis in de Hoogpoort van Leerdam. Daar verbleef hij tot 7 januari 1796 toen hij onder voorwaarden in vrijheid werd gesteld. De kosten van zijn gevangenschap moest hij zelf betalen.

Medio 1798 werd in Leerdam een lijst opgesteld van 'onwaardige ambtenaren'. Daaronder ook Sarvaas, die werd verweten het patriottisme nimmer toegedaan te zijn geweest en er altijd blijk van te hebben gegeven een vurig aanhanger van het Oranje-bewind te zijn. Zijn enig overgebleven functie uit de voorafgaande periode was die van

Inn- en Kniphausen, 9-groot, zilver, 1807 (tweede emissie)

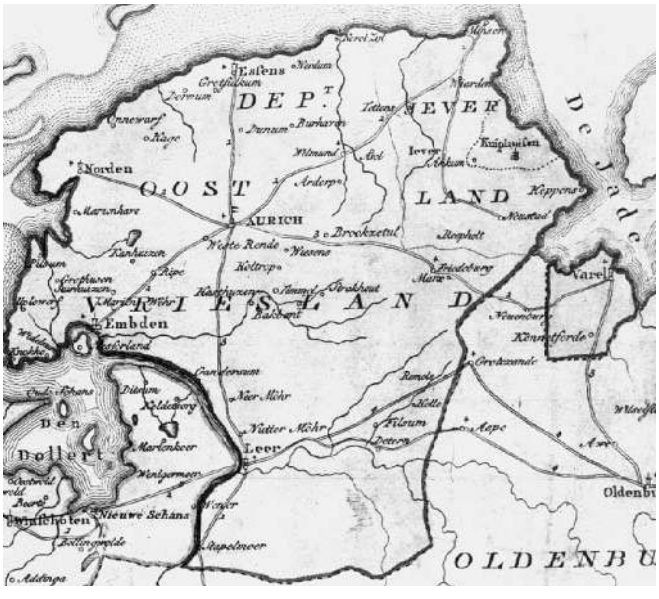
dijkgraaf. Inmiddels uit Leerdam vertrokken naar Utrecht werd hij *mirabile dictu* in 1797 muntmeester.

Kniphausen

Toen het Heilige-Roomse Rijk begin 1806 werd ontbonden, werd Kniphausen (vaak ook gespeld 'Knyphausen') volgens het geldende volkerenrecht een soevereine staat, waarschijnlijk het kleinste van alle resterende Duitse staatjes. Het telde minder dan 3000 zielen op een oppervlakte van 52 km^2 (tegenwoordig een deel van de gemeente Wilhelmshaven). Over de status van de heerlijkheid in 1807 bestaat geen eenstemmigheid: hoorde het bij Oost-Friesland en daarmee sinds de Vrede van Tilsit in 1807 tot het Koninkrijk Holland of was Kniphausen nog een soeverein staatje? Bij de Vrede van Tilsit die een einde maakte aan de vierde coalitieoorlog tussen Frankrijk en de Pruissisch-Russische coalitie kwam al het bezit van Pruissen ten westen van de Elbe toe aan Napoleon. Bij het Verdrag van Fontainebleau (11 november 1807) tussen het Franse Keizerrijk en het Koninkrijk Holland werden Oost-Friesland en het aangrenzende Jeverland uitgeruild tegen Vlissingen. Over Kniphausen werd niet gerept. Eind 1806 was er nog een aantal Hollandse militairen gelegerd, maar vanaf 1807 had Bentinck er de vrije hand. Al snel werd Kniphausen een 'lek' in het Continentale Stelsel, de blokkade waarmee Napoleon probeerde Engeland er onder te krijgen. Vele (voornamelijk Hollandse) schepen voeren plotseling de vlag van Kniphausen. De Britse vloot liet hen ongemoeid en ook Lodewijk Napoleon ondernam geen actie. In zijn hart was hij immers tegenstander van het handel belemmerende Continentale Stelsel. Bentick voer er wel bij. Dit was in het jaar dat Bentinck in Utrecht zijn zilveren munt liet slaan.

Lang duurde de voorspoed niet. Napoleon trad op en kondigde op 23 januari 1808 de sluiting van alle neutrale havens af. Een dag later verklaarde hij de vlag van Kniphausen onwettig. Op Napoleons vraag 'waar ligt dat verdomde Kniphausen?' schijnt een generaal breed grijnzend te hebben geantwoord: 'Sire, precies op de plek waar die muggenscheet op Uw kaart zit'. In maart 1808 werd Kniphausen door Hollandse troepen bezet en ingelijfd bij het Koninkrijk Holland. In 1810 werd het gelijktijdig met het Koninkrijk bij Frankrijk ingelijfd.

Het is duidelijk waarom Bentinck in die onzekere tijd een eigen munt liet slaan: hij greep zijn kans op het moment dat Kniphausen soeverein bleef en er geld viel te verdienen.

Oost-Friesland, met Jeverland, Kniphausen en Varel als departement van het Koninkrijk Holland, 1806-1810

De munt

Aanvankelijk wilde Bentinck een gouden munt laten slaan. Vermoedelijk eind 1806 verzocht hij Sarvaas om voor zijn rekening voor *f* 100.000 gouden pistolen te slaan. Bij Koninklijk Besluit van 15 maart 1807, nr. 2, kreeg hij daartoe vergunning. Doordat de goudprijs inmiddels was gestegen veranderde Bentinck van plan. Bij resolutie van 3 april 1808 nr. 28 werd toestemming

Willem Gustaaf Frederik Bentinck

De opdrachtgever voor het slaan van de zilveren 9-groot van Kniphausen was Willem Gustaaf Frederik Bentinck (1762-1835), heer van Varel en Inn- und Kniphausen en (onder meer) heer van Doorwerth. Hij was een kleinzoon van Willem Bentinck (1704-1774) en Charlotte Sophie, gravin van Aldenburg, vrouwe van Varel en Kniphausen (over dit echtpaar schreef Hella S. Haasse *Mevrouw Bentinck of Onverenigbaarheid van karakter* (Amsterdam, 1976)) en een achterkleinkind van de bekende Hans Willem Bentinck (1649-1709), gunsteling en rechterhand van Stadhouder-koning Willem III en onder meer eerste graaf van Portland en ridder in de Orde van de Kousenband.[4]

Willem Gustaafs eerste vrouw, Otteline Fréderique Louise Van Lynden, barones van Reede, vrouwe van Nederhemert en De Voorst overleed in 1799. Later hertrouwde hij met een boerendochter, Sara Margaretha Gerdes, bij wie hij tevoren drie zoons had verwekt en die hij echtte bij het huwelijk.

Het leven van Bentinck verliep nogal onstuimig. Geheel in de traditie van zijn voorvaderen was hij een overtuigd orangist. Bij de inval der Fransen in 1795 hielp hij stadhouder Willem V naar Engeland ontvluchten. Zelf werd hij daarna in Den Haag gevangen genomen en streng bewaakt in Huis ten Bosch. In 1799 – inmiddels was hij in Engeland in het leger van Zijne Britse Majesteit kolonel en vervolgens generaal-majoor geworden – stak hij met een Engels-Russische vloot over naar Holland om vanuit Den Helder een expeditie tegen de Fransen te ondernemen. De operatie werd een totale mislukking. Na de slag bij Castricum moest hij snel de aftocht blazen.

Bentinck trok zich gedesillusioneerd terug op zijn goederen Varel en Kniphausen. In 1813 werd hij door de Fransen opgepakt en vervolgens geruime tijd gevangen gehouden in Parijs. In opdracht van Napoleon werden zijn goederen Varel en Kniphausen geschonken aan de Hertog van Oldenburg. Na zijn invrijheidstelling heeft hij met succes gestreden om in zijn rechten als soeverein van Kniphausen te worden hersteld. Vanwege de drie voorhuwelijkse zoons volgde binnen de familie Bentinck een eindeloze reeks processen en zelfs een halve oorlog over de erfopvolging in Varel en Kniphausen. Na Willems dood in 1835 hebben deze processen tot 1854 voortgeduurd.[5]

verleend in plaats van de gouden munten zilveren 9-grootstukken te slaan. Het verhaal is gecompliceerder dan hier weergegeven, maar hoe dan ook, Sarvaas gaf de stempelsnijder Johann Wilhelm Marmé opdracht tot het maken van de stempels. Deze beging een pijnlijke fout: op de keerzijde graveerde hij MON.AD.NORMA INFERII in plaats van IMPERII. Aan de Munt heeft men deze verschrijving niet opgemerkt, maar Bentinck keek blijkbaar beter uit zijn ogen en stuurde de munten terug naar Utrecht. Sarvaas was woedend: 'Ik heb Marmé bijna geranseld en zijn neef Van der Monde opnieuw de stempel ter bewerking gegeven', aldus Sarvaas in een brief aan W.A.A. Poelman, de essayeur-generaal. De nieuwe stempel verschilde in meer opzichten van het oorspronkelijk ontwerp. Voor de bijzonderheden daarover verwijs ik naar het artikel van Van Kerkwijk en naar Schulman.[6]

Serviesje

Uit erkentelijkheid voor het slaan van zijn munt bood Bentinck Sarvaas een zevendelig porseleinen theeserviesje in empirestijl aan, met op elk stuk een af-

beelding van het 9-grootstuk. Van het bestaan ervan werd reeds melding gemaakt in het eerder aangehaalde artikel van Van Kerkwijk en in *De Beeldenaar* 2001-6 door Janjaap Luijt, waarin hij gewag maakte van een foto van het serviesje afkomstig uit het archief van het huis Amerongen. Het was voor hem een raadsel waar het kleinood zelf was gebleven: 'Als de dienstmeid het niet uit haar handen heeft laten vallen, komt dit servies vroeg of laat vast weer in de openbaarheid'. Welnu, het bevindt zich in ongeschonden staat in het bezit van een afstammeling van de muntmeester die het destijds van Bentinck cadeau kreeg. Wellicht als kleine wraak voor de fout in de tekst van het oorspronkelijk ontwerp van de munt staat de naam van de muntmeester gespeld als Servaas in plaats van Sarvaas. Of was ook dat eenvoudig een verschrijving? ■

NOTEN

1. JACQUES SCHULMAN *Nederlandse Munten van 1795-1975* (Amsterdam, 1975) 20.
2. A.O. VAN KERKWIJK 'De munten van Koning Lodewijk Napoleon' *Jaarboek van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Munt- en Penningkunde* I (1914) 1-.
3. T.A. BLOM *Leerdam, heerlijkheid, stad en graafschap; fragmenten uit de Leerdamse historie* (Leerdam, 2005).
4. *Nederland's Adelsboek* 79 (Den Haag, 1988) 401 en 410.
5. R.W.A.M. CLEVERENS *De graven van Aldenburg Bentinck en Waldeck-Limpurg* (Middelburg, 1983) 40-.
6. KERKWIJK 'Munt van Knyphausen, te Utrecht geslagen' *Jaarboek van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Munt- en Penningkunde* I (1914) 164-.

Servies geschonken aan G.J. Langerak du Marchie Sarvaas, 1807

Penningen, kunst en definities

HENK VAN DER VORST

Een aardige eigenschap van een penning is dat hij stof geeft tot nadenken. In dit opzicht is het Geelen-object van de Vereniging voor Penningkunst (VPK) geslaagd. Aanvankelijk was ik verontrust door deze zoveelste poging om de penningliefhebber op het verkeerde been te zetten, maar het artikel van Lucie Nijland in *De Beeldenaar* 2008-5 heeft dit object voor mij begerenswaardig gemaakt. Al was het maar vanwege de band die mijn vrouw en ik hebben met het Textielmuseum. Bovendien houden wij van washandjes. Echter, gaandeweg vraag ik mij steeds vaker af wat het begrip penningkunst nog betekent, met of zonder washand-verpakking. Ik kan minstens vijf functies bedenken voor een penning:

– voor een bepaalde gelegenheid uitgegeven (een herdenkingstaak)
– als spotpenning of aanklacht
– als eerbetoon voor een persoon
– als gift
– puur ontworpen uit (artistiek) genoegen.

En er zijn zeker meer functies te bedenken. Met gepaste dankbaarheid bezie ik de penningen die ik zelf mocht ontvangen uit eerbetoon, waaronder de *Holst-penning* ontworpen door Jos Reniers. Hiermee wil ik aangeven dat een penning kan dienen als eerbewijs en tegelijkertijd ook kan zorgen voor het genot van een zekere artisticiteit. Deze combinatie is echter betrekkelijk zeldzaam.

De belangstelling voor de penning verschoof bij mij gradueel. Mijn aanvankelijke visie op de penning als 'verkrijgobject', belemmerde deze te zien als een 'aankoop-object'. Mijn vrouw en ik bezoeken regelmatig rommelmarkten, vlooienmarkten en brocantes en daar zie je altijd wel een paar penningen liggen. Meestal fantasieloze plakjes die uitgereikt worden als iemand bijvoorbeeld 30 jaar in dienst is geweest van *Electricité de France*, om maar een neutraal voorbeeld te noemen. Het gaf ons nooit aanleiding zoiets te kopen, hoe laag de prijs soms kon zijn. Dat veranderde toen we op een keramiekmarkt toevallig bij een handelaar een aantal penningen zagen liggen van Guus Hellegers, Frank Letterie en Theo van de Vathorst.

We kenden deze namen van beeldhouwers en de penningen vielen tussen het grauw meteen op. We kochten er één. Een half jaar later stond dezelfde handelaar er weer en we kochten weer een penning. Toen was onze collectie naar ons idee wel compleet. Wij hadden de penning dan wel als artistiek voorwerp ontdekt, maar net zomin als wij verzamelingen aanleggen van keramische zoutvaatjes (soms zeer kunstzinnig) of van andere objecten, zo waren we dat evenmin van plan met penningen.

Uitreik-penning: Francqui-penning

Herinneringspenning: Mercator-penning door Theo van de Vathorst

Maar hoe gaat dat? We hadden behoorlijke belangstelling voor beeldhouwkunst en het viel ons sedertdien op dat menig beeldhouwer ook zeer bekwaam penningen had gemaakt: Joop Hekman, Eric Claus, Tony van de Vorst, Fons Bemelmans, Piet Esser, Francesca Zijlstra, enfin u kent ze als penningliefhebber natuurlijk allemaal. En zo ontstond onze belangstelling voor de penning als te verwerven kunstobject voor een collectie. Net zoals je grafiek kunt aanschaffen uit artistiek oogmerk.

Zonder dat we ons daar destijds van bewust waren, verschoof onze aandacht zo van de 'verkrijg-optiek' naar de 'aankoop-optiek'. De laatste op basis van de door onszelf beoordeelde artistieke kwaliteiten. Je merkt dan alras dat er organisaties bestaan op penninggebied: de Vereniging voor Penningkunst en het Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde. Zelfs is er een periodiek dat de belangstelling voedt: *De Beeldenaar*. Zoals we gemerkt hadden zijn er verschillende gezichtspunten mogelijk voor de aandacht voor de penning en na een tijd rijst de vraag op welke wijze een penningvereniging de belangen van de belangstellende kan dienen. En vooral: vanuit welke optiek? Dat is een lastige vraag, want om de zaak nog gecompliceerder te maken: er zijn verschillende doelstellingen mogelijk. Bijvoorbeeld het aanleggen van een penningkabinet uit historische belangstelling, op basis van een thema of op een enkele kunstenaar of groep. Een per definitie kleine vereniging zit daarmee in een lastig parket. De penning is immers slechts een in kleine kring bekende kunstuiting met dikwijls een lage marktwaarde en soms een gunstige verzamelwaarde. Inmiddels zijn vele traditionele penningmakers gestopt vanwege ouderdom en zijn andere makers en vormen van kleine kunstobjecten tot wasdom gekomen. De laatsten willen hun werk soms tot de penningkunst rekenen en dat moet ingepast worden in de collectievorming van soorten liefhebbers en op de verzamelaarsmarkt. De vraag rijst dan hoe een vereniging de vele doelgroepen moet bedienen en welke middelen ze daartoe kan aanwenden.

Gandhi-penning door Joop Hekman

Als je bijvoorbeeld kijkt naar *De Beeldenaar*, zie je zelden artikelen over penningen van historisch belang, over buitenlandse penningen of over thema's in de penningkunst. Je ziet wel regelmatig recente penningen en voorwerpen die daar door hun makers toe gerekend willen worden. Verder staan er jaarlijks de jaar- en inschrijfpenning van de VPK in. Naar mijn smaak ligt het accent van de artikelen nogal zwaar op de verlegging van de begrenzing van het medium en het vak. Ook de door mij verzorgde

rubriek ‘Penningnieuws’ ontkomt daar niet aan, al probeer ik wel een zekere balans te vinden tussen de stromingen die steeds verder verwijderd raken van elkaar en de penningkunst als herkenbaar ambacht.

Natuurlijk rijst bij mij net zo goed de vraag: hoe word ik zelf als collectioneur met mijn smaak bediend? Ik denk dat ik voor ‘fraaie’ penningen ga. Ik koester het gegeven dat de VPK onze samenleving met een collectie penningen heeft verrijkt, waarvan vele zeer prachtige. Met genoegen heb ik een tijdje geleden in het Museum Beelden aan Zee de volledige collectie nogmaals bekeken. In het bijzonder de oudere exemplaren die je niet zo veel ziet en de inschrijfpenningen die minder populair waren.

Als je in contact komt met penningverzamelaars zie je voor een groot deel steeds dezelfde penningen. Voor mij zijn dan alleen díe penningen interessant die ik nooit eerder zag of die ik zelf niet bezit, maar wel had willen hebben. In dat licht scoort de VPK als bron voor de aanvulling van mijn collectie de laatste jaren niet hoog. Je kunt naar eigen smaak en voor vrijwel elke beurs tal van aardige penningen kopen: bij kunstenaars, bij galeries, op verzamelaarsmarkten, tijdens munt- en penningveilingen en via het internet. Daarmee is een vereniging die twee penningen per jaar uitgeeft in een grote oplage nauwelijks in staat te concurreren. Als ik bovendien de aantrekkelijkheid van de recentere VPK-uitgiften analyseer, moet ik bekennen dat ik me regelmatig afvraag of de vereniging nog wel de penningkunst zelf bedient. De keuze voor opdrachtverstrekking aan een kunstenaar die op een ander terrein bekendheid geniet, lijkt belangrijker geworden dan de garantie voor een vakkundig resultaat op een echte penning. Dat leidt meestal niet tot rond en plat, om het maar kort door de bocht te formuleren. Alsof het een handicap is dat het in een rondje moet. Bij de zogeheten echte (traditionele) penningen vraag ik me af hoe het aangebodene zich verhoudt tot dat wat ik toch al ruim op de markt aantref. Ook dat valt niet best uit. Het is dus eigenlijk nooit goed wat de VPK doet.

Historische penning: C.F. Gauss

De penning van Geelen maakt de discussie rond de definitie van de penning opnieuw actueel. De vraag rijst eens te meer: wat is een penning? Als je het wat ruimer stelt, kun je je tevens afvragen: wat is kunst? Je raakt op glad ijs als je probeert dat begrip in sluitende definities te vatten en op nog veel gladder ijs als je die dan vervolgens probeert op te rekken. De in 1988 overleden controversiële Duitse kunstenaar Joseph Beuys stelde dat de beschouwer bepaalt wat kunst is en stelde bovendien dat elk mens een

G. Jacobs van den Hof, 1930

kunstenaar is. Aan het begin van de twintigste eeuw definieerde de Russisch-Duitse schilder Jawlenski kunst met: 'Kunst ist Mathematik'. Zeker als beroepswiskundige kan ik met beide standpunten in hun oorspronkelijkheid redelijk uit de voeten.

Hoe je het went of keert, Beuys is een fascinerende figuur. Elk zichzelf respecterend museum met moderne kunst besteedt aandacht aan hem. Om beter te begrijpen wat hij bedoelt, ben ik naar museum Schloss Moyland nabij Kleef getogen. Daar is de grootste Beuys-collectie gehuisvest: 5000 werken als ik het wel heb en 100.000 aanvullende documenten. Van de 5000 werken worden er ongeveer 1000 getoond. Beuys daagt de kijker uit en geeft hem het recht te oordelen. Door hem zelf gerechtigd en door zijn werk aangemoedigd voelde ik mij vrij zijn werk overwegend troep te vinden. Ik bedoel dit niet cynisch, want het is bepaald een prestatie als je kans ziet om de doorgaans onzekere kunstbeschouwer vaste grond onder zijn voeten te verschaffen. Het werkt bevrijdend als je zelf mag bepalen wat kunst is en alleen al om die bevrijdende ervaring is een aandachtig bezoek aan de Beuys-collectie de moeite meer dan waard. Waarbij ik uitdrukkelijk aanteken dat mijn conclusie over zijn werk niet absoluut is, maar strikt persoonlijk.

Yin-Yang door Linda Verkaaik

Op overtuigende manier bewijst Beuys dat als je de definities van kunst voldoende oprekt, kunst een loos begrip wordt en je zelf opnieuw moet vaststellen wat voor jou kunst is. Dat brengt me vanzelf weer terug bij mijn uitgangspunt: bij de penning. In principe kunnen we alles wat de VPK uitgeeft accepteren: ieder lid beoordeelt zelf of het een penning betreft, penning gerelateerde kunst is of misschien een gewone mislukking. Komt het anders te liggen als we niet alle definities loslaten en het begrip penning iets scherper afgrenzen binnen het gebied van de kleine kunstobjecten? Is dat beter dan bij penningen voortdurend de definities op te rekken alsof er geen einde aan kan komen? Want wat hou je dan over? Daarover blijft het gissen.

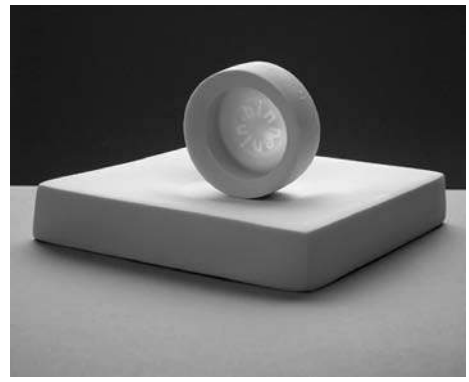
Er is al veel gediscussieerd over de definitie van de penning. Piet Esser schijnt ooit opgemerkt te hebben dat een penning een penning is als de kunstenaar zegt dat het een penning is. Dat houdt de beschouwer in zijn hok en plaatst de kunstenaar op een voetstuk. De kunstenaar bepaalt namelijk wat een penning is en als de beschouwer dat niet ziet (of weigert erin te trappen volgens eigen intuïtie) dan heeft hij er geen verstand van of geen smaak (of beide). Menig kunstenaar, veelal aangemoedigd door de penningadepten zelf, probeert de grenzen van de penningdefinitie te verleggen. Maar je kunt ook denken 'aan zijn laars te lappen'. Het zou net zo goed een gevolg kunnen zijn van het feit dat die kunstenaar geen kans ziet zich binnen de regels van dit deelgebied plastisch te uiten. In dat geval ontbreekt het talent hiervoor.

Geelen heeft de definitie van het begrip penning nu zover opgerekt dat hij daarmee, naar eigen idee, de ultieme penning heeft gemaakt. Vanuit zijn standpunt gezien, ben ik het volkomen met hem eens. De grenzen zijn zover opgerekt dat de definitie loos is geworden en eigenlijk alleen het verhaal rond

het object, volgens de opvatting van de kunstenaar óf de beoordeling van de beschouwer, bepaalt of iets een penning is. Kijk om u heen. Wees sensitief en u ziet overal penningen. Hebt u wel eens met deze frisse blik naar uw CD-verzameling gekeken, uw tandfloss doosje, het deksel van de pindakaaspot? Heeft het nog zin om zonder definities penningen te maken? Alles is er al. Dat moeten we leren doorzien en als zodanig willen benoemen. Zo nodig opnieuw uitvoeren en in een apart jasje steken. In dat soort keuzes zit kennelijk de crux.

Ik kies en bepaal zelf óf ik word gedicteerd en bepaald door de kunstenaar. Daartussen is niets. Dat lucht op. Ik voel me nu geheel vrij te bepalen wat ik een penning vind en ook om op die manier te bepalen wat ik de moeite waard vind. Aan de opvattingen van de kunstenaars, zowel van Beuys als Esser, ontleen ik slechts richting maar geen dwang meer. Ik hoop dat er nog menig voor mij aantrekkelijke penning in die vrijheid gemaakt zal worden, waarbij het wat mij betreft dan hoofdzakelijk op de gedachteninhoud zal slaan. Daarbij behoud ik mezelf een grote mate van interpretatie voor. Uiteindelijk moet het gaan om communicatie en niet om voorschriften voor interpretatie.

Wat blijft dan over van een penningvereniging? Als alle kleine objecten wel of geen penning kunnen zijn, is zo'n vereniging dan overbodig? Als je evenwel opnieuw richting probeert te zoeken
binnen een meer omlijnd begrip van de penning, dan kan dat een interessante exercitie worden. Heeft het nog zin om een vereniging erop na te houden, die zich inspant voor de aandacht voor de penning en voor het verhogen of hoog houden van de kwaliteit van de penning?
Ik ben daar zeker positief over gestemd. Daarin past evengoed aandacht voor vernieuwende gedachten en het aftasten van grenzen, en daarbij juich ik initiatie-

Penning-object: Binnenin-Buitenom door Pauline Hoeboer

ven als *Over the Edge* toe. Ik heb met veel belangstelling de resultaten daarvan bekeken, maar mis een serieuze evaluatie met een inbedding die zinvol is voor de penningkunst. Was het misschien achteraf geen goede keus om vrijwel uitsluitend niet-penningmakers uit te nodigen? Hoe zou een vervolg eruit zien, en, nog belangrijker, waarop is het dan een vervolg: op het resultaat of op hetzelfde initiatief? Als de gedachtegang achter een vereniging zou zijn dat de penningkunst zo snel mogelijk een koosnaam wordt voor een uitgiftebeleid van kunstzinnige objecten die overal hun wortels kunnen hebben, dan heeft zo'n club voor mij als liefhebber van de (reguliere, misschien klassiekere) penning geen betekenis. In dit verband mis ik een serieuze beschouwing over de laatste jaren van het VPK-uitgiftebeleid. Is dat voorbehouden aan auteurs in De Beeldenaar en moet dat dan automatisch leiden tot wederzijdse ergernis? Ik zou een dergelijke beschouwing graag zien: we zouden er veel van kunnen leren en dieper kunnen doordringen in het verschijnsel penning.

Natuurlijk moet er een VPK zijn, al was het maar voor een blad als *De Beeldenaar* en het voeden van de gemeenschappelijke belangstelling. Maar het zou geen kwaad kunnen als de VPK zich bij monde van haar leden en bestuur, publiekelijk, via dit blad bijvoorbeeld, in de discussie zou mengen over het zinvol inrichten van haar toekomst zodanig dat

Klein object (volgens kunstenaar Brockmeier geen penning)

zij een bonte mengeling van penningliefhebbers, de krijgers, zowel als de kopers, de makers, de themaverzamelaars, de historici, de traditionelen, de vernieuwers en de oprekkers en wat dies meer zij, op aantrekkelijke en adequate wijze bedient. Hoe scherp een dergelijke discussie mogelijk gevoerd zal worden, per slot bindt ons allen de belangstelling en liefde voor de penningkunst. ■

Henk van der Vorst is penningliefhebber en als redacteur verbonden aan *De Beeldenaar*.

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- **JAARBOEK**
- **DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT**
- **GRATIS TOEGANG** tot de gewone bijeenkomsten van al de aangesloten afdelingen
- **PRIJSVERMINDERING** op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog € 11 (buiten België € 17) op rekening 000-1614677-15 van het EGMP of contacteer Hugo Vanhoudt, e-mail: vanhoudt@skynet.be

WWW.EGMP.be

Feestduiten uit de munt van Gelderland?

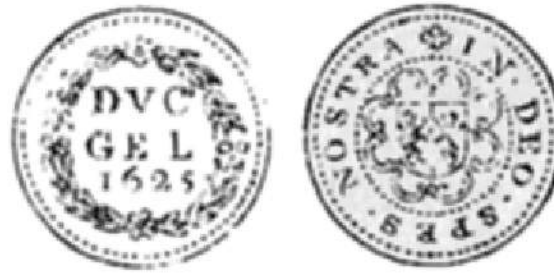
KEES PANNEKEET

Op de Gelderse munt te Harderwijk werd in 1626 net als in Holland en West-Friesland een serie duiten gestart. In Holland en West-Friesland bleef het bij de jaren 1626 en 1627, maar in Gelderland liep de serie met tussenpozen door tot 1636 en mogelijk tot 1640. Ik zeg hier mogelijk, omdat een exemplaar met het jaartal 1640 wordt vermeld bij Purmer en Van der Wiel.[1] In alle door mij geraadpleegde grote en kleinere collecties ontbreekt dit jaartal echter. Ook De Voogt vermelt onder nummer 237* een duit 1640 met de opmerking 'aanwezig in het koninklijk kabinet' waarmee hij het voormalige KPK bedoelde welke nu is verenigd in het Geldmuseum te Utrecht.[2] De munt blijkt daar na raadplegen van de collectiedatabase niet aanwezig. Ikzelf heb dit jaartal in mijn eigen catalogus laten vervallen.[3] Reeds eerder heeft deze serie voor verwarring gezorgd, omdat Verkade een duit met het jaartal 1625 had opgenomen.[4] De Voogt vermeldt onder nummer 213 ook het jaartal 1625, maar uitte hier reeds twijfels over de juistheid ervan. In latere werken vinden we het jaartal 1625 niet meer terug en het is inmiddels duidelijk dat dit jaartal niet bestaat.

Het voorschrift voor deze duiten was een ordonnantie van de Staten van Gelderland van 1626. Zij moesten worden geslagen 'op den voet van Hollant en West Frieslant'. Volgens deze voet moesten er 116 stuks uit een mark worden geslagen wat een gewicht oplevert van ca. 2,12 gram per stuk. De remedie was 4 stuks in het mark en de sleischat was in zijn geheel voor de muntmeester.

De verantwoordelijke muntmeesters voor deze serie waren Johan Alewijn (1606-1635) en Johan Wijntgens (1635-1653). De duiten door Johan Alewijn geslagen werden verantwoord in zijn derde en vierde muntbus en die door Johan Wijntgens in zijn eerste muntbus. In de tabel is een overzicht gegeven van de bekende gegevens.

Uit de tabel zijn direct een aantal gegevens af te lezen. Volgens de derde muntbus van Alewijn zijn er duiten aangemunt tot 18 februari 1630. Aangezien alleen de jaren 1626 en 1628 bekend zijn uit deze periode moet er langer zijn doorgewerkt met oude stempels. Uit de vierde muntbus blijkt dat er in 1631 kort duiten kunnen zijn gemunt. Dit jaartal moet wel uiterst zeldzaam zijn want ik heb nog nergens een exemplaar of afbeelding van dit jaar gezien. Ik heb het jaartal dan ook uit het verder geplaatste overzicht geschrapt en in mijn eigen catalogus vermeld met een X als zijnde niet teruggevonden. De duiten vermeld in de muntbus zijn volgens mij dan ook exemplaren van 1633 en 1634 geweest. Ook blijkt dat beide muntmeesters duiten aangemunt kunnen hebben met het jaartal 1635. Welke eventueel door Alewijn en welke door Wijntgens zijn geslagen is waarschijnlijk niet te achterhalen. Mogelijk kan de grote of kleine 5 in het jaartal een teken van onderscheid zijn. Bij eventuele

Duit afgebeeld bij Verkade (Plaat 19.1) ($1^1/_2$ x ware grootte)

muntbus	periode	duiten	marken	aantal[5]	in muntbus
		Johan Alewijn			
derde	31 jan 1620	25 nov 1626	10.273	1.232.810	1772
	22 sept 1631	18 feb 1630			
vierde	2 dec 1631	13 dec 1631	955	114.600	159
	20 apr 1635	3 apr 1635			
		Johan Wijntgens			
eerste	2 dec 1635	1 okt 1635	5093	611.160	?
	31 mei 1640	15 feb 1636			

klachten wilde een muntmeester kunnen aantonen dat bepaalde munten wel of juist niet van zijn hand waren. En klachten zijn er inderdaad geweest over de duiten.

In juni 1640 kreeg men te Harderwijk het verzoek om 30 à 40 duiten beschikbaar te stellen voor onderzoek vanwege mogelijke knoeierijen met duiten door muntmeester Johan Wijntgens. Uit de opening van zijn eerste muntbus bleken zijn duiten al 'enigszins schraal' te zijn. Het jaar 1640 valt onder zowel zijn eerste als tweede muntbus, maar deze vermelden geen duiten in of rond het jaar 1640. Waarschijnlijk werden in dit verzoek dan ook de duiten van 1635 en 1636 bedoeld. Mogelijk kwamen de klachten nogal laat, net zoals later bij de bezemstuivers het geval was. Over de kwestie met de bezemstuivers schreef De Voogt: 'vrij laat, op 19 juni 1643, kwamen er klachten over de in 1640 geslagen stuivers. Zij waren wel van goed allooi, maar zonder vergunning van de Staten-Generaal geslagen. Ook schijnen zij nog te zijn geslagen in 1642, 1643 en 1644 met het jaartal 1640. Op 5 december 1644 werd de intrekking van de stempels gelast'. Hoe het afliep met het onderzoek naar de duiten is mij niet bekend.

De uitvoering van de duiten is zoals begin zeventiende eeuw gebruikelijk was in vele andere provincies en steden. Zij dragen op de ene zijde de provincienaam in het Latijn met daaronder het jaartal, het geheel omgeven door een bloemkrans. De andere zijde toont het Gelderse wapen geplaatst binnen een veelpas. Op de vroege jaren (1626 en 1628) kan dit wapen van een grote of kleine uitvoering zijn. Op de latere jaren is dit wapen steeds groot uitgevoerd. De tekst op deze zijde is IN DEO SPES NOSTRA, onze hoop is in de Heer. Deze spreuk is afkomstig uit Psalm 62:8: 'in God is mijn Heil en mijn Eer: de Rotssteen mijner sterkte, mijn Toevlucht is in God' en uit Psalm 78:8: 'en dat zij hun

Links een duit 1626 met klein wapenschild en rechts met groot wapenschild (1½ x ware grootte)

hoop op God zouden stellen, en Gods daden niet vergeten, maar Zijn geboden bewaren'.[6]

Al enige tijd is bekend dat er duiten uit deze serie bestaan van het jaartal 1633 met de afwijkende tekst: CONCORDIA RES PAR CRES GEL. De Voogt plaatste al een opmerking bij de duit van 1633 (nr. 222). Hij had een dergelijke duit opgemerkt in de catalogus Oostendijk onder nummer 177. Hij dacht echter dat dit exemplaar een overslag was over een andere munt omdat het woord CONCORDIA niet op de Gelderse duiten voorkwam. Inmiddels weten we dat een dergelijke duit wel degelijk bestaat. Een exemplaar is afgebeeld bij Bos en ook Purmer en Van der Wiel hebben deze variant opgenomen (PW 1008.2).[7] Bos geeft geen verklaring voor de afwijkende tekst. Purmer en Van der Wiel denken aan een mogelijke relatie met de herovering van Roermond op de Spanjaarden. Tot mijn genoegen kon ik enige tijd geleden een exemplaar met de afwijkende tekst aanschaffen. Nog groter was mijn vreugde dat het hier geen exemplaar betrof van 1633, maar een met het jaar 1636. De tekst is niet meer volledig leesbaar maar duidelijk zijn de letters ...CORDIA RES ... GEL te zien.

Wat is nu precies de reden geweest van deze tekstvarianten? De veronderstelling dat de tekst iets te maken zou kunnen hebben met de herovering van Roermond zou met de vondst van dit exemplaar op losse schroeven komen te staan. In 1636 was er echter een verovering die gevierd kon worden. In dat jaar was er 'Blytschap op de veroveringe vant geweldich fort van 's-Gravenweert'. Deze plaats is vlakbij Kleef gelegen en behoorde lange tijd tot Nederland. In die tijd werd het 'Schenkenschans' genoemd en tegenwoordig behoort het bij Duitsland.[8] De schans was in 1586 door Maarten Schenk van Nydeggen aangelegd en werd gezien als de toegangspoort tot de Republiek. Op 27 juli 1635 was de schans door de Spanjaarden onder kolonel Einholts op de Republiek veroverd maar op 29 april 1636 moest zij weer worden overgegeven aan Willem van Nassau, in dienst als veldmaarschalk onder Frederik Hendrik. Mogelijk zijn er dus te Gelderland kleine oplagen 'feestduiten' met de tekst CONCORDIA RES PARVAE CRESCVNT (eendracht maakt macht of eendracht maakt kleine dingen groot) geslagen om overwinningen te vieren. De spreuk was door de Staten-Generaal in 1579 als het devies van de Unie aangenomen. De tekst verscheen sindsdien tussen 1579 en 1606 regelmatig op diverse muntsoorten. In 1606 werd het aanmunten van de belangrijkste gouden en zilveren munten vastgelegd in het plakkaat van de Staten-Generaal van 21 maart 1606. De munten droegen daarna dan ook de spreuk van de Unie, omdat het officiële generaliteitsmunten waren. In de periode dat deze serie duiten geslagen werd kwam deze tekst voor op de hele en halve gouden rijders, de dubbele en enkele gouden dukaat, de hele en halve Nederlandse rijksdaalder en op het nieuwe en slechts zeer weinig geslagen 10-stuiverstuk. Alleen de hele en halve leeuwendaalder behielden hun oude tekst CONFIDENS DNO NON MOVETVR (wie op de Heer vertrouwt wankelt niet), misschien omdat dit munttype al langer bestond en men mogelijk problemen met de acceptatie in het buitenland kon verwachten als men hieraan ging tornen. De kleine zilveren munten zoals de dubbele en enkele stuivers tenslotte droegen geen tekst buiten de provincienaam.

Tekstvariant op duit 1636 ($1^1/_2$ ware grootte)

Kon een muntmeester afwijken van zijn instructies als hij te maken kreeg met speciale wensen van zijn opdrachtgevers? Officieel natuurlijk niet maar het is wel enkele malen voorgekomen. Zo werden nog vóór de oprichting van de VOC in 1602 in opdracht van verschillende 'compagnieën van verre' te Dordrecht en Middelburg realen van achten met hun onderdelen besteld en ook geslagen. Deze muntslag was een inbreuk op het plakkaat van Leicester uit 1586 waar men zich in principe nog aan moest houden. Een minder zware inbreuk op de voorschriften is het wijzigen van de tekst op bepaalde munten. Er bestaan afwijkende leeuwendaalders die blijkens de gebruikte merktekens in Gelderland geslagen moeten zijn. Er zijn exemplaren van 1607 bekend met een Gelders kruis (gebruikt door Johan Alewijn) en een exemplaar van 1648 met een lelie (van Johan Wijntgens). De afwijkende tekst luidt: MO ARG PR VS ET - COM ORIENT. Door M. Schulman werd deze tekst uitgelegd als Moneta argentea Prussiae et commerci orientalis.[9] Dit betekent: zilveren munt voor Pruisen en de oosterse handel. D.A. Wittop Koning stelt echter dat de tekst voluit Moneta argentea pro usum et commercio orientalis moet zijn.[10] Dit omdat het Latijnse woord voor Pruisen Borussia is en niet Prussiae. Op beter bewaard gebleven exemplaren bleek er ook een punt te staan tussen de letters PR en VS. De vertaling wordt dan: zilveren munt ten behoeve van de handel op het oosten. De opdrachtgevers voor het aanmunten van deze leeuwendaalders kunnen volgens Wittop Koning de 'gemeene kooplieden, handelende op Levanten' zijn geweest die in 1628 plaats maakten voor de 'directeuren van den Levantschen handel en de navigatie in de Middellandsche zee'.

IN DEO NOSTRA		CONCORDIA RES PAR CRES GEL
groot wapen	**klein wapen**	**groot wapen**
1626	1626	
1628	1628	
163.		
1633		1633
1634		
1635		
1636		1636

De in 1602 opgerichte VOC kreeg in 1624 van de Staten van Holland en West-Friesland toestemming om in hun Munt duiten te laten slaan van een geheel eigen ontwerp.[11] Deze munten zijn echter nooit teruggevonden, omdat de Staten-Generaal mogelijk geen toestemming hebben verleend. De provinciale Staten waren zelf dus niet tegen afwijkende opdrachten. Uit het bovenstaande kan opgemaakt worden dat bij de VOC al vroeg een behoefte aan koperen munten bestond. Het is dus aannemelijk dat de VOC in de zeventiende eeuw van tijd tot tijd reguliere duiten heeft besteld en uitgevoerd. Een ander staaltje van eigenmachtig optreden van de provinciale Staten is de aanmunting van dukatons en duiten voor de VOC op de munten van Holland en Zeeland in 1726. Zonder toestemming van de generaalmeesters en de Staten-Generaal was men begonnen met het munten van dukatons en duiten van een gewijzigd type en met eigen teksten. Na veel ophef kwam tenslotte een oplossing tot stand wat resulteerde in de lange reeksen VOC-duiten die we nu kennen en de zilveren munten met het VOC-monogram onder het wapen.[12]

Het bovenstaande kan een andere reden zijn geweest voor de Gelderse duiten met de afwijkende tekst. De mogelijke opdrachtgever kan de VOC zijn geweest met goedkeuring door de Staten van Gelderland. Normaal nam de muntmeester de kosten voor het aanmunten van duiten geheel voor zijn rekening. Hij behoefde ook geen sleischat te beta-

Links: duit 1634 (die ook voor 1631 wordt aangezien). Rechts: duit jaren dertig zonder eindcijfer (1½ x ware grootte)

len over het aanmunten van duiten. Om in geval van externe opdrachtgevers de kosten nauwkeurig te kunnen berekenen heeft de muntmeester mogelijk de duiten voorzien van een gewijzigde tekst. Door deze gewijzigde tekst kon hij de exemplaren onderscheiden van de andere. Dat er maar zeer weinig duiten zijn teruggevonden met de afwijkende tekst kan er op wijzen dat zij zijn uitgevoerd naar elders wat muntslag in opdracht van de VOC als optie ook zeer aannemelijk maakt.

Aan de hand van beschikbare exemplaren en numismatische literatuur kan een aangepast overzicht worden gemaakt van de serie Gelderse duiten uit de periode 1626-1636. Zoals reeds gezegd heb ik de jaren 1631 en 1640 in dit overzicht niet meegenomen. De 1631 heb ik nergens aangetroffen en daar ook nooit een afbeelding van gezien. Er bestaan wel dubieuze exemplaren, zoals hierboven afgebeeld, die volgens mij echter van het jaartal 1634 zijn. Een interessant exemplaar is die zonder eindcijfer in het jaartal. In plaats daarvan staat er alleen een punt. Mogelijk zijn dergelijke, meer of minder gesleten, exemplaren ook in het verleden aangezien voor exemplaren met het jaartal 1631.

Het jaartal 1640 heb ik laten vervallen omdat ook dit jaartal nergens is aangetroffen. Er zijn zelfs geen exemplaren bekend waar op het ook maar lijkt of het hier het jaartal 1640 betreft.[13] Mochten naar aanleiding van dit artikel jaartallen of varianten te voorschijn komen dan verneem ik dat graag. ■

Kees Pannekeet heeft een brede interesse in de numismatiek en is gespecialiseerd in het kopergeld geslagen in de periode 1500-1800. Daarnaast verzamelt hij Braziliaanse munten. Van zijn hand verschenen diverse publicaties over provinciale munten en recent een inleiding in de Romeinse numismatiek.

NOTEN

1. D. PURMER / H.J. VAN DER WIEL *Handboek van het Nederlands kopergeld* (Vriezenveen, 1996).
2. W.I. DE VOOGT *Het muntwezen van Gelderland 1576-1813, deel 1 Gelderland* (Amsterdam, 1874).
3. C.G.J. PANNEKEET *Catalogus van het kopergeld deel 1* (Slootdorp 1989/2008). Ook op internet: www.duiten.nl
4. P. VERKADE *Muntboek bevattende de namen en afbeeldingen van munten geslagen in de zeven voormalig vereenigde Nederlandsche provinciën* (Schiedam 1848 (herdruk)).
5. Het aantal stuks is door mijzelf berekend aan de hand van de uiterste remedie, zijnde 120 stuks per mark (van 246,084 gram). Het werkelijk geslagen aantal is nooit te achterhalen, maar deze cijfers geven een globale benadering.
6. Psalmen-spreuken op munten zijn eenvoudig op te zoeken in de *Encyclopedie voor munten en bankbiljetten*. In de bijlagen is door J.J. Grolle een verzameling Latijnse spreuken op Nederlandse munten samengesteld.
7. W.S. BOS *Oord en duit uit noord en zuid* (Zwolle, 1995).
8. De tegenwoordige naam is Schenkenschanz, gelegen in de Duitse gemeente Kleve in de deelstaat Nordrhein-Westfalen.
9. M. SCHULMAN Een onbekende leeuwendaalder voor den handel op Oostpruisen te Harderwijk(?) geslagen *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* (1939) 73-76.
10. D.A. WITTOP KONING *De Gelderse munt te Harderwijk 1584-1806* (Bussum, 1992) 44-45.
11. C. SCHOLTEN *De munten van de Nederlandsche gebiedsdelen overzee 1601-1948* (Amsterdam, 1951) 34.
12. DE VOOGT 1874, 152-154.
13. Bij navraag over dit jaartal verklaarde Dick Purmer dat dit jaartal ooit door hem of Van der Wiel gezien moet zijn en zodoende in hun handboek van het Nederlandse kopergeld is opgenomen.

Een reactie en aanvulling op Kees Pannekeet

WILLEM VAN DEN NIEUWENHOF

In het hieraan voorafgaande artikel schrijft Kees Pannekeet over de zeventiende-eeuwse duiten van Gelderland. Het bevat een interessante aanvulling op de bestaande literatuur. Toch wil ik er graag twee opmerkingen bij plaatsen.

Duit bij Verkade
(I$^1/_2$ x ware grootte)

Gelderland,
duit, 1628
(I$^1/_2$ x ware grootte)

Gelderland,
duit, 1635?
(I$^1/_2$ x ware grootte)

Gelderland,
duit, 1634
(I$^1/_2$ ware grootte)

De duit 1625 bij Verkade

Pannekeet geeft aan dat de duit met het jaartal 1625 niet bestaat. Verkade beeldt in zijn *Muntboek* een Gelderse duit af met het jaartal 1625.[1] De Voogt twijfelt op grond van archiefonderzoek over het bestaan van deze duit.[2] In 1625 zouden geen duiten geslagen zijn. De aanmunting ving aan in 1626. Er bestaan echter stukken, vermoedelijk geslagen in 1628, waarop het laatste cijfer van het jaartal (de '8'?) als een 's' is afgebeeld. Zonder kennis van de archiefstukken zou men het jaartal lezen als 1625. De door Verkade afgebeelde munt bestaat. Hij wordt nu door ons anders geïnterpreteerd. Vergelijk het bijzondere muntteken op de voorzijde (een soort vierbladige bloem met streepjes tussen de blaadjes) en concludeer dat Verkade ditzelfde type heeft gezien.

Gelderse duiten met punten

Pannekeet beeldt bij zijn artikel een duit af met een onvolledig jaartal. Het laatste cijfer is niet meer dan een punt. Als ik die duit echter goed bekijk (op www.duiten.nl is een scherpe foto te zien), zie ik daarin een 5 die slechts zwak is geslagen. Voor mij is dit een duit met het jaartal 1635. Misschien is ook hier de munt bekeken met de kennis van nu in het achterhoofd. Er bestaan namelijk duiten met een duidelijke punt. Bij deze munten is de punt naar het schijnt aangebracht over een cijfer, dat bij het afgebeelde exemplaar duidelijk leesbaar is.

Opmerkelijk is verder dat zowel Purmer/Van der Wiel als Pannekeet, die veel oog hebben voor detail, niet de

variant beschrijven waarbij het 'munt-teken' op de voorzijde is vervangen door een punt.[3] U vindt deze variant daarom hier afgebeeld. Ik trof deze variant aan voor de jaartallen 1633 en 1634. ■

Gelderland, duit, 1633

Willem van den Nieuwenhof is vice-voorzitter van de Numismatische Kring Brabant en lid van de redactie van *De Beeldenaar*. Sinds 1995 schrijft hij geregeld artikelen onder andere over Brabantse en Gronsveldse munten.

NOTEN

1. P. VERKADE *Muntboek* (Schiedam 1848) Plaat 19-1.
2. W. DE VOOGT *Geschiedenis van het muntwezen der Vereenigde Nederlanden, deel I Gelderland* (Amsterdam 1874) 110.
3. D. PURMER / H. VAN DER WIEL *Handboek van het Nederlands kopergeld* (Vriezenveen 1996) en de website www.duiten.nl.

(advertenties)

DRINGEND GEZOCHT !!

Middeleeuws, Provinciaal en beter Koninkrijk

Wij kunnen U momenteel **zeer hoge** prijzen betalen voor dergelijke munten.
Bij ons betaalt U natuurlijk geen hoge veilingcommissies of hoge taxatiekosten,
zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt.
Let wel ! Wij berekenen **nooit** kosten en onze taxaties zijn **altijd** vrijblijvend.

MUNTHANDEL G.HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN
TEL.0343-430564 - FAX 0343-430542 - e.mail : info@henzen.org

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op : www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

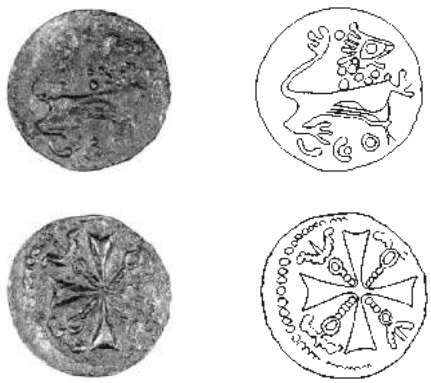
Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

LEO uit Diemen

RUUD WIGGERS

Bij diverse opgravingen in Diemen (Noord-Holland) door de Archeologische Werkgroep Nederland (AWN), afdeling Amsterdam en Omstreken, zijn in de periode 1989-2002 in totaal 74 munten gevonden. In 1990 nam de Amsterdamse Archeologische Dienst (tegenwoordig: afdeling Archeologie van het Bureau Monumenten en Archeologie (BMA)) de opgraving bij de Dorpsterp van Diemen over. Zij vonden toen in de terp een halve penning uit Holland, die dateert van circa 1150-1160.

De munt heeft een diameter van 11 mm en weegt 0,27 gram. Van dit type munt bestaan penningen en halve penningen. In totaal zijn mij 21 exemplaren bekend. De halve penning is kleiner dan de hele penning en wijkt op enkele punten af: de leeuw is weliswaar 'gaande naar rechts', maar kijkt niet om en de tekst LEO (leeuw) staat bij de halve penning tussen de poten en niet langs de rand zoals bij de penning. De keerzijde toont binnen een parelrand een gevoet kruis met leliestaven in de hoeken. Ook de keerzijde verschilt van die van de penning waar een randcirkel met symbolen is afgebeeld. De munt verkeert in een vrij slechte staat en met moeite zijn er tekeningen van gemaakt.

Holland, halve penning, derde kwart twaalfde eeuw, zilver (2x ware grootte) Tekeningen door de auteur naar foto's van Wiard Krook (BMA)

Vanaf het natuurlijk veen zijn in de Dorpsterp van Diemen in het bodemprofiel tien bewoningslagen te onderscheiden, waarbij de jongste bewoningslaag dateert uit omstreeks 1200 (de bovengrond was bij eerder archeologisch onderzoek al eens verwijderd). Bij een conservatieve schatting van tien jaar per bewoningslaag is de bewoning op het veen omstreeks 1100 begonnen. De munt werd 'in situ' aangetroffen in een laag die kon worden gedateerd op 1150-1160.

De halve penning uit Diemen is op metaalsamenstelling onderzocht door Peter Hallebeek, waarbij hij tot de conclusie komt dat deze bestaat uit brons (koper, zink, tin) met wat lood. Toch gaan de muntjes uit die tijd door voor zilver. De Middeleeuwer hechtte aan de waarde van het zilver in een munt. Om het hanteerbaar te maken werd brons gebruikt als aanvulling. Het weinige zilver is meestal nauwelijks terug te vinden.

Uit Noord-Holland zijn weinig exemplaren van dit type bekend. Uit Egmond zeven penningen, uit Castricum één en één van het Noord-Hollandse strand, maar geen halve penningen. Totdat in 1990 in Diemen een exemplaar werd gevonden. Van Hengel (1993, p. 95) deelde deze munt overigens ten onrechte in bij de penningen.

Van de halve penning waren tot voor kort slechts drie exemplaren bekend: twee stuks uit de 'Vondst Arnhem' (nos. 49 en 50) en het exemplaar uit Diemen uit 1990. Dit jaar werd op internet de vondst gemeld van nog een exemplaar, met een metaaldetector

gevonden op een akker langs de Maas op korte afstand van de kasteelruïne van Batenburg. Het was daarmee het vierde bekende exemplaar en in fraaie staat. Een bijzondere vondst, omdat er weinig munten uit de twaalfde eeuw worden gevonden. Maar opnieuw wordt de munt op internet (www.homepages.hetnet.nl/~amvherwijnen) benoemd als 'Penning z.j.', terwijl het 'Halve penning z.j.' moet zijn.

Holland, halve penning, derde kwart 12e eeuw, zilver (2x ware grootte) Exemplaar gevonden langs de Maas bij Batenburg

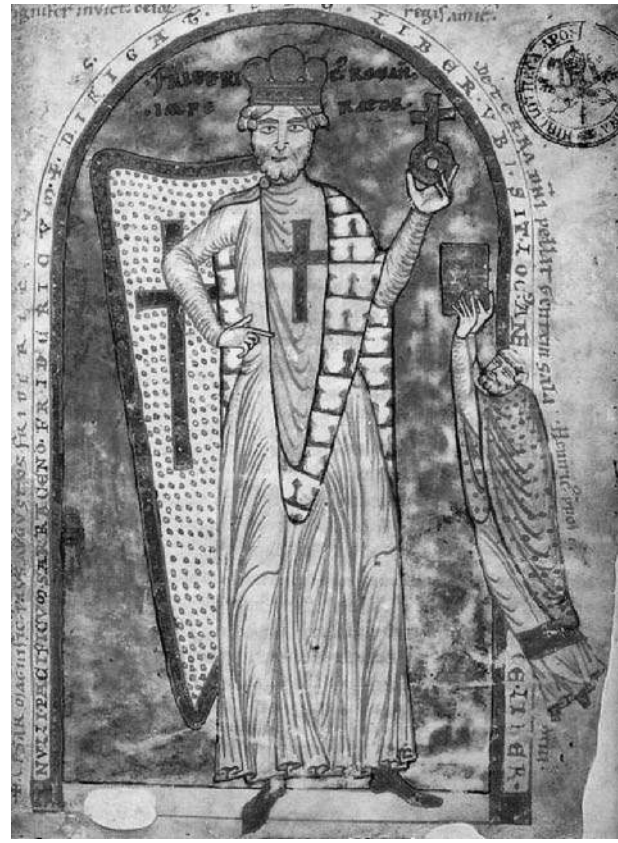
De muntslag in de twaalfde eeuw

In de twaalfde eeuw was Holland een afgelegen en onderontwikkeld gebied. De muntslag was er in die tijd aanzienlijk kleiner dan in de elfde eeuw. Er zijn dan ook weinig muntvondsten uit de twaalfde eeuw. De 'Vondst Arnhem' is een van de weinige. In Friesland en Utrecht is nog wel op beperkte schaal gemunt en die munten zijn goed herkenbaar. Er bestaan anonieme munten die in type en gewicht op de Utrechtse munten lijken, maar het kunnen ook munten van de graven van Holland zijn. Het muntje uit Diemen valt in die categorie, maar is niet anoniem.

Volgens Van Hengel gaat het bij de anonieme munten waarschijnlijk om exemplaren van de graven van Holland, geslagen onder Floris III. Hij baseert zich daarbij onder meer op de leliestaven op de keerzijde en het feit dat de meeste exemplaren van dit type in Holland zijn gevonden.[1] De exemplaren in de 'Vondst

Floris III en Frederik Barbarossa

Arnhem' en het exemplaar bij Batenburg zijn uitzonderingen.

Op grond van de keerzijden met daarop een kort gevoet kruis en leliestaven als diagonalen stelde Post een kleine muntenreeks op en wees hij deze munten, net als Van Hengel, toe aan Floris III. De reeks begint met enkele munten die 'kopjes' met een Romeinse helm vertonen. Later worden dat leeuwen met dezelfde keerzijde.

Het is bekend dat Floris III met Frederik Barbarossa (1151-90) in Italië is geweest, voor het eerst in 1158. In totaal werden er vijf veldtochten tegen de paus gevoerd. Daarnaast waren er in de periode 1096-1270 zeven kruistochten, waarbij tijdens de derde kruistocht zowel Frederik als Floris omkwamen. Bij zijn reizen zal Floris III met de oude Romeinse cultuur kennis hebben gemaakt, wat de Romeinse helm kan verklaren.[2]

In Van Gelders *Munten in muntvondsten* staat een penning van het hier beschreven type afgebeeld.[3] De leeuw hierop is gaande naar rechts en omkijkend. De penning wordt aangeduid als 'anoniem'. Grolle gaat er in *De Muntslag van de Graven van Holland tot de Bourgondische unificatie in 1434* van uit dat er onder Floris III geen muntslag is geweest.[4] Hij beeldt een halve penning, zoals het exemplaar uit Diemen, niet af. Floris III zou uit respect voor de Duitse keizer Frederik niet zelfstandig zijn gaan munten. Indien dat zo is, moet de munt zijn geslagen door een voorganger van Floris III. Het type van de munt past echter niet bij de muntslag van zijn voorgangers. Gemunt na Floris III kan ook niet wegens de gelukkige omstandigheid dat er een datering beschikbaar is uit Diemen. Daar komt bij dat de 'Vondst Arnhem' tegen 1190 is verborgen. Toewijzing aan Floris III lijkt dus onvermijdelijk. Het muntje is daarmee uit de anonimiteit gehaald die geldt voor veel van de schaarse munten uit de twaalfde eeuw.

NOTEN

1. VAN HENGEL 1993.
2. POST 1999.
3. VAN GELDER 1967, 45, afb. 45.
4. GROLLE 2000.

Ruud Wiggers is wetenschappelijk rekenaar (Wiskunde & Informatica).
Bij Bureau Monumenten en Archeologie in Amsterdam determineert hij als vrijwilliger de munten en penningen uit opgravingen. Momenteel de vondsten die bij de aanleg van de Noord/Zuidlijn (Metro) worden gedaan.
ruudw@few.vu.nl

LITERATUUR

H. ENNO VAN GELDER 'Vondst van 12e-eeuwse munten te Arnhem (1950)' *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* (1950) 107-140.

H. ENNO VAN GELDER / JOH. S. BOERSMA *Munten in muntvondsten* (Bussum, 1967) 43-46.

J.J. GROLLE *De Muntslag van de Graven van Holland tot de Bourgondische unificatie in 1434* (Amsterdam, 2000).

J.J. GROLLE 'Floris V op de penning. Vormgeving en imitatie van Hollandse munten met 'het portret van graaf Floris V'' E.H.P. CORDFUNKE / H. SARFATIJ (red.) Van solidus tot Euro; *Geld in Nederland in economisch-historisch en politiek perspectief* (Hilversum, 2004).

C. VAN HENGEL *De munten van Holland in de 13e eeuw* (Zeist, 1986).

C. VAN HENGEL 'Vondsten van 12e eeuwse (Hollandsche) munten' *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 80 (1993) 95, nr. A3.

Muntkoerier november 1991. Hierin een aankondiging van de 37e Coin Investment veiling met in kavel 1: 'Zilveren anonieme penning uit de 12e eeuw met op de voorzijde een leeuw en de tekst LEO. Op de keerzijde staat een kruis'. Van Hengel (1993, p. 95) geeft aan dat het een penning betreft, wegens het gewicht.

JAN POST *Op zilver gemunt. De middeleeuwse muntslag in de Nederlandse Gewesten, 1000-1500* (Leeuwarden, 1993).

JAN POST 'Klein, maar waardevol grut. De vroegste munten van de Hollandse graven' *Detector Magazine* november 2007, 95.

RUUD WIGGERS *Het Profiel* juni 2002, 3- 4; maart 2007, 6-7; juni 2007, 9-10; juni 2008, 8.

Sint Ontkommer op de penning

Een gildepenning van het Zierikzeese metselaarsgilde

CHRIS TEULINGS

Dankzij Dirks en Wittop Koning zijn de ambachtsgildepenningen redelijk in kaart gebracht en nieuwe ontdekkingen zijn zeldzaam.[1] Des te aardiger is het, als een nieuwe vondst gemeld kan worden, ditmaal uit Zierikzee. Laten we met de deur in huis vallen en de penning voorstellen.

De voorzijde toont een holbeitel, een pannenstrijker, een peillood, een soldeerbout (is misschien een verwijder), een gekroonde troffel, een houten hamer, een leidekkershamer en een geschaarde haak- en schoppriem (rietdekkers knoopten hiermee de wijm). Daar boven een wapen met klimmende leeuw en twee zeemeerminnen als wapendragers en de namen: D(eken). LIEVEN, A(elebrechse). COOKE, L(id? Beleder?). MATIS, L(eendertse). BOOM. Op de keerzijde staat Sint Ontkommer aan het kruis met daar boven een loodrei tussen 16 en 79. Daar onder M(etselaars) ANBACHT, de tekst S.T ANKOMMER. en de namen MAERTE P(iters) S(tellenaer). IAN.L(eendertse).BOOM. CORN(elis).COOKE met gildenummer 19.

Saai wil ik de penning niet noemen, hooguit rommelig. De opdrachtgevers en de ontwerper hebben hun best gedaan om op de 3324 mm² veel informatie te proppen. De afgebeelde gereedschappen verwijzen naar metselaars, leidekkers, strodekkers, loodgieters en steenhouwers.[2] Houtbewerkingsgereedschappen ontbreken, want de huistimmerlieden hadden hun eigen gilde en gildepenningen.

Ongeveer 20 % van het ledenbestand is op de penning vereeuwigd. De vernoemden zullen geglorieerd hebben bij het lezen van hun naam. Ook de rest van de leden zal weinig moeite gehad hebben om zich met de penning te identificeren, via één van de vele gereedschappen. Zelfs de patroonheilige Sint Ontkommer heeft een prominente plaats gevonden. Vanuit de hemel zal ze er met genoegen naar kijken, zelfs al is ze slechts een legendarische heilige. Of komen die niet in de hemel?

De grote hoeveelheid informatie biedt volop aanknopingspunten om het metselaarsgilde van Zierikzee als de emittent van deze penning aan te wijzen. Ten eerste komt het afgebeelde wapen overeen met dat van Zierikzee. Het wordt geflankeerd door twee zeemeerminnen als wapendragers. Het Zierikzeese wapen wordt in de zeventiende eeuw vooral

1679. Zierikzee. Sint Ontkommer- of metselaarsgilde, messing, gegraveerd particuliere collectie

gedragen door ofwel twee zeemeermannen ofwel twee zeemeerminnen of door een zeemeerpaartje. Soms heeft het wapen twee feniksen terzijde. Later wordt een gestileerde gotische Z, samen met zijn spiegelbeeld, gebruikelijk.[3]

Een tweede, krachtig argument voor de toeschrijving aan Zierikzee is de afgebeelde patroonheilige. Op de penning lezen we S.T ANKOMMER. Deze fictieve heilige komt onder vele namen voor. Het is een vrouwelijke heilige met lang gewaad, doorgaans met een baard en aan het kruis genageld afgebeeld. Ze is in de streek en in de betreffende periode voor de bevolking een vertrouwde heilige, dus het verbaast niet haar als patrones aan te treffen. Het metselaarsgilde in Zierikzee had inderdaad Sint Ontkommer als patroonheilige. Overigens is mij geen enkele gildepenning elders met Sint Ontkommer of met haar heteroniemen bekend.

Een volgend bewijs voor de toeschrijving aan Zierikzee zijn de namen. In het rekeningenboek van het metselaarsgilde van Zierikzee staat telkenjare elk lid met naam en toenaam opgetekend.[4] Men noemt steevast eerst de deken en de ommegangers, gevolgd door de leden. In 1678/79 worden 27 leden genoemd en in 1679/80 nog 22 leden. De op de penning vermelde personen figureren alle vijf in de naamlijsten van de betreffende jaren. Merkwaardig is, dat de naam van de overdeken ontbreekt op de penning.[5]

1695. Zierikzee. Sint Jansgilde, messing, gegraveerd

In acht van de tot nu toe gepubliceerde twaalf typen gildepenningen van Zierikzee wordt de overdeken wel op de penning vernoemd.

De op de penning voorkomende namen vinden we ook terug in de rekening van het metselaarsgilde van 21 oktober 1680. De oorspronkelijke tekst loopt taalkundig niet geheel logisch, doch komt neer op: 'Overgeleverd van het gildegoed van Sint Ontkomer gild binnen Zierikzee als deken Cornelis Coke bekennen ontvangen te hebben deze goederen vanwege het gilde … (schilden, boeken, etc.) … Met nog 36 koperen penningen daaropgesneden staat het messelgereedschap'. De rekening is ondertekend door Cornelijs Coke (deken), Mattijs Boom (oud-deken), Maarten Piters, Adriaen Joosse van Roeven (die tekent met een handmerk met een rechtopstaande troffel). Deze vermelding in de rekening van 1680 is vermoedelijk de akte van overdracht aan het nieuwe bestuur. Bij de overdracht van de goederen worden zesendertig penningen genoemd. Het is aannemelijk, dat de penning met nummer '19' onderdeel uitmaakte van deze zesendertig overgedragen penningen.

Ook elders in de archieven worden Lieve Koke (regerend deken), Mattijs Leendertse Boom (ouddeken), Maerten Piters Stellenaer (ommeganger) en Cornelis Koke (ommeganger) genoemd als bestuurders van het metselaarsgilde, wanneer zij in een notariële akte optreden als comparant.[6]

Tot slot de '9' van het gildenummer '19' op de penning is vrijwel zeker door dezelfde hand gegraveerd als de '9' van het gildenummer op de goed gedocumenteerde penning van het Zierikzeese Sint Jansgilde uit 1695.

Pieter de Vogelaer als maker

Bij de overdracht van goederen heeft het bestuur van het jaar 1679/80 onder andere 36 koperen penningen in ontvangst genomen. Getuige een rekening-

post uit 1679 blijken die penningen gloednieuw. Een post in de rekening luidt immers: 'Noch aen Pieter Vogellare gegeven van de pengen te maken 36 kopere pengen £ 3-0-0 (= 18 gulden)'.[7] De maker van de penning is dus ook bekend: de zilversmid en latere tekenaar Pieter (de) Vogelaer (Zierikzee 1641 - circa 1720).[8]

Pieter Vogelaer was een begenadigde artiest.[9] Het Rijksmuseum in Amsterdam bezit van zijn hand onder andere een tekening op paneel en twee zilveren, gegraveerde plaquetten, elk voorstellende een episode uit de zeeslag bij La Hogue, met stadskeur Zierikzee, meesterteken vogelkop, jaarletter G (1695?) en gesigneerd P.V. (= Pieter (de) Vogelaer).[10] Hoewel de gravering van de Zierikzeese penning op een redelijke ervaring wijst, halen graveerwerk noch compositie ervan het niveau van het graveerwerk op de zilveren plaquettes of de compositie van de tekening op paneel. Vandaar dat men zich in gemoede kan afvragen of niet veeleer iemand uit Pieters atelier deze penningen gegraveerd heeft.

Andere gildepenning

Van het metselaarsgilde van Zierikzee was al een ander type gildepenning bekend.[11] Hoewel van dat type nog moet worden onderzocht wanneer de emissie daarvan tot stand kwam, is zij ongetwijfeld van later datum dan de hier beschreven penning. Het is niet onaannemelijk, dat latere generaties gildebewindvoerders de eerdere emissie wel als erg gedateerd hebben ervaren en rijp voor vernieuwing. Mogelijk is het messing van de vroegere emissie geofferd om de nieuwe serie te laten fabriceren, waarbij het exemplaar met nummer 19 de dans wist te ontspringen.

De opheffing

Een andere verklaring op de vraag waarom deze gildepenning nog niet eerder bekend was onder verzamelaars, kan worden gevonden in de archieven van 1803/1804, ten tijde van de opheffing der gilden in de Napoleontische tijd. Het 'geweeze metselaarsgilde' bestond toen nog en had, zoals blijkt uit geïncasseerde lidmaatschapsgelden, negen 'nieuwe' en drie 'oude' leden.[12] De loodgieters waren al afgescheiden. De lijst van de eigendommen van de gilden op dat moment is zeer uitgebreid en is zeer nauwkeurig waar het monetaire bezittingen betreft: erfpachten, renten, obligaties en dergelijke zijn met precisie opgevoerd. Echter, nergens staat iets vermeld over andere roerende zaken zoals tin, zilver of penningen. Wel staat onder de ontvangsten vermeld een veelzeggende inkomstenpost bij

z.j. Zierikzee. Sint Ontkommer- of metselaarsgilde, gegraveerd. Stadhuismuseum Zierikzee

affirmatie: 'Ontvangen van den jood Salomon Levie voor aan hem verkogte tinne kannen, meetaale, koopere & loode penningen, aangekoomen hebbende, onderscheijden geweezene gildens £ 12:4:2'. We kunnen er gevoeglijk van uitgaan, dat de gildepenningen die een aantal Zierikzeese gilden nog onder eigen beheer had, na de verkoop in 1804 in de smeltkroes zijn verdwenen. Dat op zich is niet verwonderlijk, want een 'pull' én een 'push' lijken voor handen. Mij bekruipt een licht gevoel van ironie bij de gedachte, dat uitgerekend een lid van het uitverkoren volk, wiens lidmaten in de voorgaande eeuwen doorgaans uitgesloten waren van het gildelidmaatschap, gevraagd werd het lot te beslechten van een dergelijk grote hoeveelheid gildesymboliek.

Zierikzeese gildepenningen

Het nog bestaande corpus van 42 verschillende Zierikzeese gildepenningen is verdeeld over twaalf typen.[13] De nummering op deze penningen rechtvaardigen het vermoeden, dat het oorspronkelijke bestand aan gildepenningen uit Zierikzee ten minste in de orde van grootte van 460-560 heeft gelegen. Mogelijk was het nog groter. De meeste penningen zullen in koper zijn uitgevoerd en meestentijds tussen de 20-40 gram gewogen hebben (de Zierikzeese penningen hebben doorgaans een zeer grote diameter en daardoor een bovengemiddeld gewicht). Hoeveel van deze penningen Salomon Levie heeft opgekocht blijft onbekend. Het opkopen zij hem echter vergeven (en wat minder diegenen die het hem ter verkoop aanboden). We mogen blij zijn dat eerder enkele exemplaren zoek zijn geraakt of in elk geval niet terugkeerden bij de gilden. Daardoor is althans aan enkele penningen in 1804 of al veel eerder het gebruikelijke lot van oud-metaal – recycling – bespaard. ■

Dank is hier, en ook elders, verschuldigd aan H. Uil, archivaris GASD, voor zijn advies en hulp.

Chris Teulings heeft een grote belangstelling voor Noord-Nederlandse ambachtsgildepenningen, speciaal het gebruik ervan binnen de gilden. Wie kennis met hem wil delen kan hem emailen: gildepenning@hotmail.com.

NOTEN

1. Een recent voorbeeld is een penning van het Groningse schilders- en glazenmakersgilde, Veiling Laurens Schulman nr. 30 (november 2004) kavel 2375. Voor een afbeelding zie: www.numismatischekringgroningen.nl
2. Met dank voor de identificatie aan Anton Vos te Amsterdam; H. JANSE *Van aaks tot zwei. Historische gereedschappen in de Nederlandse en Vlaamse bouwwereld* (Den Haag, 1998).
3. Zoals op de kramerspenning uit 1764 (WK 9.1) en de (latere) metselaarspenning z.j. (WK 10.1) van Zierikzee.
4. Gemeentearchief Schouwen-Duiveland (GASD), Gilden te Zierikzee, Rekeningen Metselaarsgilde, 1669-1701 (inv. 158).
5. P.D. DE VOS *De Vroedschap van Zierikzee, van de tweede helft der 16de eeuw tot 1795* (Middelburg, 1931). Deze vermeldt Pieter Mogge als overdeken van het metselaarsgilde over de periode 1665-1679, waarna diens zoon Hubertus het roer overnam.
6. GASD, Rechterlijke archieven Zeeuwse eilanden, Minuten notariële akten Jacob Weststrate, 18 januari 1679 (inv. 4008).
7. GASD, Gilden te Zierikzee, Gilden te Zierikzee, Rekeningen Metselaarsgilde, 1678/1679 (inv. 158).
8. W.H. KEIKES Zierikzeese goud- en zilversmeden (14de-19de eeuw) *Antiek* 8 (1974) 18-20.
9. E. BÉNÉZIT *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs* (Paris, 1976): 'Vogelaer (Pieter). Peintre de marines, dessinateur, orfèvre et graveur à l'eau forte, né à Zierikzee en 1641, mort vers 1720. Le Musée d'Amsterdam conserve de lui "Les pêcheurs de harengs de Hollande"'
10. Rijksmuseum, inv. BK 2006-2-A en B en inv. SK-C-524.
11. Wittop Koning Zierikzee 10.1; Dirks LXXX.3. Bekend zijn exemplaren met nrs. 2, 8, 11, 14, 16 en 17.
12. GASD, Archief Stad Zierikzee, Rekening van ontvangsten en uitgaven van de commissaris-thesaurier van de commissie van superintendentie over alle ambachten, neringen en handwerken (voormalige gilden), 1803/1804 (inv. 956).
13. Nu dus eigenlijk dertien inclusief het in dit artikel beschreven type (stand van kennis december 2008).

VPK penningprijsvraag Schoonhoven 2009

Thema: Holland in vorm

MIRJAM MIERAS

'Nederlanders knipogen veel, leven onder zeeniveau en houden van oranje. Er zijn veel spinnen en baksteengebouwen, er zijn opvallend grote bladeren en grote huiskamerramen.' Buitenlandse gasten aan de Vakschool Schoonhoven hielden de Nederlanders een spiegel voor tijdens het vervroegde penningproject 2009. Acht Noorse en drie Duitse studenten verbleven drie maanden in Schoonhoven en ontwierpen, met vijf Nederlandse studenten, ieder een penning over: *Holland in vorm*.

In samenspraak met Jan Matthesius, docent aan de Vakschool, verzorgde de VPK een inleiding over penningkunst, de jurering en de prijsuitreiking. Vanwege de buitenlandse gasten vond het penningproject eerder in het studiejaar plaats dan te doen gebruikelijk. Het penningproject 2009 vond plaats in het najaar van 2008.

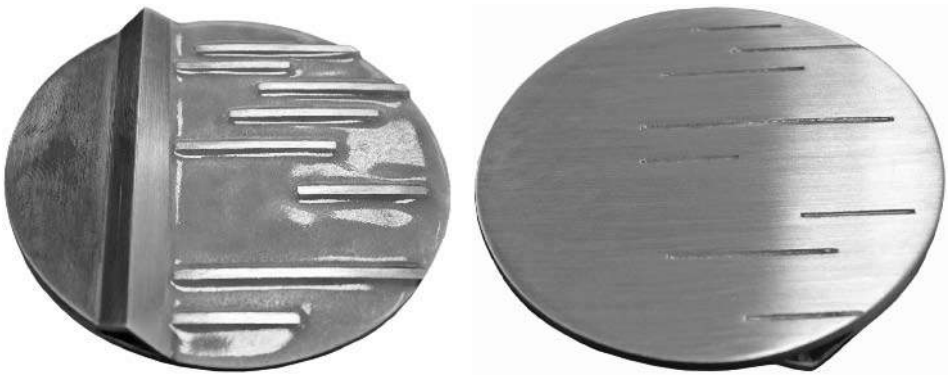
Bij elk thema liggen clichés op de loer. Bij *Holland in vorm* zijn dat klompen, tulpen en molens. Randvoorwaarden en thema worden bij het penningproject juíst gesteld om de studenten aan te sporen de opdracht naar zijn of haar hand te zetten. Nieuwsgierigheid naar de oplossing voor inhoudelijke, technische en vormproblemen zijn vaak een garantie voor een geslaagd ontwerp.

Bij elk penningproject zijn er deelnemers die de opdracht een dusdanige persoonlijke invulling geven dat een buitenstaander er niets van kan begrijpen. Ergens tussen cliché en privé is een gebied waar de penning communiceert, waar maker en kijker elkaar verstaan. Dit zijn de penningen die door de jury worden herkend als de beste. Dit jaar bestond de jury uit Ger Boonstra (voorheen verbonden aan het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum), Henriëtte Braakmann (docent beeldende vorming) en Mirjam Mieras.

Uit het *Buffetfonds* stelde de VPK ook deze keer drie geldprijzen beschikbaar en een eervolle vermelding, waarmee dus niet alleen de penningkunst in Nederland, maar ook de penningkunst in Noorwegen en Duitsland zal worden bevorderd.

Eervolle vermelding

Sophie Schellbach (Duitsland) ontwierp een penning met het randschrift: 'Als God in Holland'. De tekst is gegraveerd in een forse, roestige fietsbel waar bovenop een sinaasappelschijfje in zilver

Elisabeth Hammann, Aan de ene kant, aan de andere kant, 2008

prijkt. De wonderlijke combinatie van onderdelen vormt een vrolijk geheel.

Derde prijs
Franziska Behler (Duitsland) toont het alledaagse Holland in dia's die in vier kubussen zijn gevat. Haar beeld van Holland is in dit werk altijd gelaagd en bestaat uit twee afbeeldingen. Een kat op straat en een slootje met knotwilgen. De vier kubussen, geklemd in een metalen frame, tonen 12, of eigenlijk 24, doorkijkjes. *Pocket Memo* noemt Franziska haar penning.

Tweede prijs
Lea Smit (Nederland) stelt in haar ontwerp: 'achter het nieuwe schuilt het oude'. Dit randschrift in kloeke letters wordt geflankeerd door een melkwitte voorzijde van perspex met hedendaagse bloemmotieven. De keerzijde is van zilver, versierd met een ouderwets bloempatroon van kleine gaatjes. Houdt men de penning tegen het licht dan vermengt het patroon op de keerzijde zich met het patroon op de voorzijde.

Eerste prijs
Elisabeth Hammann (Duitsland) geeft haar ontwerp de titel: *Aan de ene kant, aan de andere kant*. De penning in zilver met (knal)groen email is bescheiden van formaat en laat precies zien waar een Nederlander liever de ogen voor sluit. De penning is een kleine maquette: een dijk van zilver scheidt schrikbarend hoog zilverzeeniveau en laag drassig land van email. De keerzijde van de penning verbeeldt dezelfde plek maar zonder dijk, zonder weilanden en sloten. Alleen wat groene sporen resten. Klare taal op kleine schaal. Een mooie, verontrustende penning over Holland. ■

Mirjam Mieras ontwerpt penningen en heeft als kunstenaarlid zitting in het bestuur van de VPK.

(advertentie)

MUNTHANDEL
G.HENZEN

Wij bieden U een ruim assortiment van

Grieks, Romeins en Byzantijns

Middeleeuws en Provinciaal

Koninkrijk en Overzee

Buitenlands en Archeologie

(wij verkopen geen euromunten)

Wij kopen ook graag goede munten aan en betalen zeer hoge prijzen !

Vraag onze rijk geïllustreerde prijslijsten aan !
E-mail : info@henzen.org
Postbus 42 NL-3958 ZT Amerongen
* Tel.0343-430564 * Fax 0343-430542 *
website: www.henzen.org

10 jaar aanwinsten moderne penningkunst

Berichten uit het Geldmuseum

CAROLIEN VOIGTMANN

Vanaf begin april 2009 is in het Geldmuseum in Utrecht de Nederlandse inzending voor de tentoonstelling bij het congres van de Fédération Internationale de la Médaille (FIDEM) in Colorado Springs te zien. Selectiecriterium bij de keuze van de inzending van 60 actuele penningen was het tonen van de grootste kracht van de Nederlandse penningkunst: haar veelzijdigheid.

Penningen zijn handzame objecten. Om ze volledig te begrijpen en te waarderen moet je ze vasthouden, voelen en bekijken. De traditionele componenten – beeld en tekst, voor- en keerzijde – vervullen binnen het geheel elk hun eigen rol. De gebruikte techniek, het formaat en het gekozen materiaal voegen daar nog hun eigen dimensies aan toe.

In de afgelopen tien jaar lijkt daar een nieuwe component bij te zijn gekomen: penningen worden, naast het intellectuele speelgoed dat ze altijd al waren, nu ook fysiek speelgoed. Naast voelen en kijken, komt nu in - aanvulling op het bekende draaien van voorzijde naar keerzijde - actief handelen. Penningen worden meerdelig, soms letterlijk veelzijdig, zijn opgebouwd uit losse stukken of worden gevat in een complementaire houder.

De penning *Hedendaagse Penningbouwplaat / Cut-Out* van Mirjam Mieras is in dit kader 'exemple par excellence'. De bezitter wordt uitgenodigd de penning zelf uit te knippen en in elkaar te zetten, tot handelen aangezet en zo, onbewust ontdekkend, geconfronteerd met de verschillende aspecten van haar fysieke verschijningsvorm en gedwongen na te denken over haar betekenis. Eenzelfde gegeven, de penning krijgt pas betekenis door de door de kunstenaar uitgelokte handeling, gaat zeker ook op voor de *Dust to Dust* penning van Elly Baltus. Ook wordt in toenemende mate de abstractie opgezocht en lijkt de 'klassieke' portretpenning meer en meer naar de achtergrond te verdwijnen.

Van een neergang van de portretpenning is echter nog geen sprake bij de aanwinsten van het Geldmuseum uit de afgelopen tien jaar, die ook in deze tentoonstelling te zien zijn. Vertrekpunt is de tentoonstelling bij het FIDEM-congres in Den Haag in 1998. Deze jubileumtentoonstelling was zowel een retrospectief als een status-quo. Tot een vooruitblik op de komende tien, twintig of vijftig jaar werd in de inleiding bij de Nederlandse selectie een eerste aanzet gegeven. Die eerste aanzet was voorzichtig positief. Nu, tien jaar later, wijzen alle tekenen er op dat het maken, uitgeven en verzamelen van penningen in toenemende mate onder druk komt te staan. Hoe dat komt? Misschien hebben mensen meer behoefte aan houvast en daarmee aan traditie en voldoet de huidige penning daarom niet meer. Of is het fenomeen penning, in welke vorm dan ook, te zeer op de achtergrond geraakt en betekenisloos geworden om nog een baken te kunnen zijn?

Sinds 1998 is het Geldmuseum in Utrecht, de erfopvolger van Rijksmuseum

Roberto Ruggin, Casanova, uitgave VPK. 1998, zilver

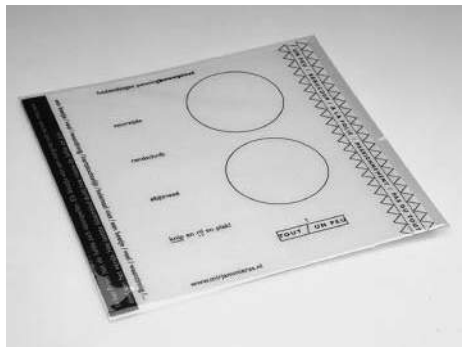
James Malone Beach, America with liberty and freedom for all, 2006, mixed media, 108 x 43 mm

Het Koninklijk Penningkabinet in Leiden, in staat gebleken haar taak op het gebied van verwerving van penningen - ondanks beperkte financiële middelen - te continueren. In het collectieplan van het museum is een aantal invloedrijke Nederlandse kunstenaars aangewezen wier werk zo volledig mogelijk wordt verzameld. Zo is het museum in staat het werk van een enkele kunstenaar in volledigheid voor de toekomst te bewaren. In de afgelopen jaren was er enige financiële ruimte om het oeuvre van deze kunstenaars verder uit te breiden.

Daarnaast probeert het museum ook incidenteel werk van andere Nederlandse penningkunstenaars te verwerven, om zo een goed beeld te kunnen blijven geven van de ontwikkelingen in de Nederlandse penningkunst. En hoewel de middelen daarvoor beperkt zijn en blijven, is het uitvoeren van die taak noodzakelijk. Ook uitingen in het buitenland kunnen een grote meerwaarde hebben en mogen daarom niet in de collectie ontbreken. Naar aanleiding van de tentoonstelling in Scheveningen wist het museum enkele in het oog springende werken van buitenlandse kunstenaars voor haar verzamelingen aan te kopen. Ook op de tentoonstelling in Colorado Springs is er een enkele aankoop gedaan, zoals de politiek gekleurde penning *America, with liberty and justice for all* van James Malone Beach.

De tweejaarlijkse FIDEM-tentoonstellingen zijn dé ideale omgeving om met nieuw werk en nieuwe ontwikkelingen in aanraking te komen. Maar ook in het buitenland zijn de ontwikkelingen op penninggebied stagnerende. Nederland is nog steeds van kwalitatief uitgesproken niveau, maar er begint een verandering te komen. Langzamerhand worden we voorbijgestreefd door andere Europese landen, in het bijzonder Bulgarije en Portugal, waar penningkunst en penningkunstonderwijs serieus deel uitmaken van de nationale kunstwereld.

De tentoonstelling in het Geldmuseum geeft gelegenheid aanwinsten uit de voorbije 10 jaar te bewonderen, waaronder alle uitgiften van de Vereniging voor Penningkunst (VPK). Veel van deze penningen zijn aangekocht, maar het museum ontving ook enkele belangeloze schenkingen. Zo was de huwelijkspenning *Dreesmann* van Geer Steyn de eerste schenking aan de penningverzameling van het Geldmuseum. De laatste aanwinst is de penning van de

Mirjam Mieras, Penningbouwplaat, 2005, calqueerpapier, 150 x0150 mm

Jos Reniers, Universiteit Tilburg, 2002, zilver

Universiteit van Tilburg van de hand van Jos Reniers, die dankzij bemiddeling van Karel Soudijn toegevoegd kon worden aan de verzameling. Zonder hun genereuze geste en die van vele anderen zijn dergelijke aanvullingen op de nationale verzameling niet mogelijk. ■

Carolien Voigtmann is conservator penningen en binnen het Geldmuseum verantwoordelijk voor alles wat met penningen te maken heeft. Daarnaast is zij FIDEM-gedelegeerde voor Nederland en lid van het executive committee.

De tentoonstelling is van 3 april tot en met 16 augustus 2009 te zien in het Geldmuseum te Utrecht, Leidseweg 90, Utrecht www.geldmuseum.nl

In de rubriek 'Berichten uit het Geldmuseum' leveren medewerkers van de afdeling Collectie en Onderzoek van het Geldmuseum bij toerbeurt een korte bijdrage om zo het onderzoek dat verricht wordt bij het Geldmuseum voor het voetlicht te brengen. De onderwerpen variëren van nieuwe aanwinsten tot een kijkje achter de schermen.

(advertentie)

www.sipiro.nl

lid NVMH

Atlas der Munten van België

Reactie op de boekbespreking

HUGO VANHOUDT

In *De Beeldenaar* 2008-6 besprak Raf Van Laere de *Atlas der Munten van België* waarvan ik de samensteller was. De boekbespreking van Van Laere bevat onjuistheden waardoor het boek in een negatief daglicht zou kunnen worden gesteld. Als auteur wil ik de nobele bedoeling van dit platenboek of deze atlas toelichten zonder de pretentie te hebben het als wetenschappelijk referentiewerk te profileren.

Zoals voor velen onder ons is numismatiek slechts een hobby waarbij de atlas ten doel heeft om iedere geïnteresseerde een instrument te geven waarmee een gevonden munt kan worden herkend en er naar een referentie wordt verwezen voor meer informatie. De atlas, zoals de inleiding weergeeft om reacties zoals deze van Raf van Laere te voorkomen, heeft niet de bedoeling om 100% volledig zijn, maar is gebaseerd op de actuele stand van zaken en maakt een selectie van mogelijke varianten. Een platenboek is een platenboek, niets meer of niets minder en kan zeer handig zijn. Deze opzet heeft blijkbaar zijn doel niet gemist en de atlas wordt gebruikt door verzamelaars, archeologen, detectorvrienden, musea, penningkabinetten, muntenhandelaars, onderwijs en dergelijke om snel een munt te identificeren. Het boek is een instrument en staat gelukkig niet in de boekenkast om stof te vergaren. Deze werkelijkheid is een voorname indicatie voor de behoefte die er bestond. Laat de gebruikers hierover oordelen. Meer kan men niet verwachten. De negatieve reacties op de opmerkingen van Raf Van Laere zijn vrij duidelijk (zie www.muntenbodemvondsten.nl) waarbij de Atlas der Munten van België als een gewaardeerd en handig naslagwerk wordt beschreven.

Van Laere mist duidelijk de nodige kennis om inhoudelijk een objectieve recensie te schrijven en schrijft daardoor onjuistheden als argumentatie. Laat mij toe op enkele van zijn opmerkingen te reageren.

In zijn bespreking zegt Raf van Laere: '"Keltische munten" bleef ongewijzigd, zodat ook ditmaal de munten die door Scheers aan de Menapiërs werden toegewezen niet opgenomen zijn'. Professor Scheers heeft mij echter persoonlijk laten weten dat zij nooit enige munt heeft toegewezen aan de Menapiërs.

Voorts stelt Van Laere: 'Het hoofdstuk over de vroegste Frankische uitgiftes is uitsluitend gebaseerd op de negentiende eeuwse auteur De Belfort wiens conclusies niet altijd meer aanvaard worden'. Mijn reactie hierop is dat er zeker dergelijke munten in onze gewesten geslagen zouden zijn, wat door de vondsten wordt bevestigd en bepaalde types (zie stijl elementen) aan bepaalde streken kunnen worden toegewezen, wat ook door G. Depeyrot wordt aangehouden. De Belfort is zeker een betere referentie dan de heer Van Laere, maar niemand weet waar (ateliers?) deze munten vandaan komen.

Het hoofdstuk Merovingische munten zou onvolledig zijn, omdat niet het werk van G. Depeyrot is geraadpleegd waardoor meerdere 'Belgische' ateliers onvermeld blijven. Mijn reactie hierop is de bevestiging, zoals ik deze van de Heer G. Depeyrot zelf mocht ontvangen: 'Cher Monsieur Vanhoudt, Je pense que vous parlez des monnaies mérovingiennes. Dans certains cas, ce sont les attributions traditionnelles issues des travaux de Belfort, Prou, etc. , qui eux-mêmes se basaient sur les noms des villages

connus par les textes... Dans certains cas, il est certain que certaines attributions peuvent être modifiées, en particulier lorsque plusieurs villages portent le même nom. Dans certains cas, je donne les diverses attributions proposées'. Dus onzekerheid troef in deze werken, wat ik graag bevestig. De heer Depeyrot bevestigt dat zijn werk *Le numéraire mérovingien L'âge de l'or II Les ateliers septentrionaux* is opgemaakt met de informatie van De Belfort, Prou en anderen wiens toeschrijvingen niet altijd kloppen. Trouwens, Depeyrot heeft enkele muntmeesters niet weergegeven of verkeerd gelezen, zoals voor Namen zijn type 20-4 dat niet Filumarus maar Godumarus mag worden gelezen, terwijl de munt voor Nethen wordt gezien als een imitatie van Dorestad. De munten van Ostrevent zijn voor mij twijfelachtig, aangezien ze naar stijl beter in Frankrijk (midden- tot Noord-Frankrijk) thuis horen. In de Atlas werden voor de Merovingische munten enkel de bestaande en door mij geïdentificeerde munten opgenomen. Ik heb alleen de bewezen ateliers weergegeven daar de types van de andere ateliers niet echt overeenstemmen met de gehanteerde stijl van de regio in de Merovingische periode. Tot nader bericht heb ik alle bekende ateliers uit de Merovingische periode opgenomen. Ik hoop dat mijn reactie een stimulans moge zijn voor het schrijven van een prachtig artikel door Raf van Laere om de andere ateliers te bewijzen, zodat wij er allen goed mee varen.

Dezelfde opmerking geldt voor de Karolingische periode waar (als voorbeeld) een muntje, toegewezen aan een mogelijk atelier te Leuven, zeer twijfelachtig is. Trouwens het is niet onbekend dat amateurs (van de negentiende eeuw tot en met heden) nieuwe types aanmaakten die als onbekend moesten doorgaan. Zo is er ook grote twijfel rond meerdere zogenaamde 'conventiemunten', waarbij ikzelf ook een vraagteken heb geplaatst (dikwijls zijn ze van een zeer slechte legering wat opmerkelijk is).

De literatuurlijst is niet aangepast voor de tweede druk op enkele uitzonderingen indien deze in het supplement werden opgenomen.

Iedereen heeft de kans gekregen om opmerkingen op de eerste uitgave te geven en deze werden bijna allemaal verwerkt. Jammer dat sommigen deze kans niet hebben gebruikt. Ik daag Van Laere uit zich in de komende jaren bezig te houden met het argumenteren van de hierboven genoemde onjuistheden en daardoor ons allen iets bijleert. Tot slot hoop ik dat dit voor de redactie van *De Beeldenaar* een goede les is geweest in de keuze van deskundigen. ■

Naschrift van de hoofdredacteur:
Raf Van Laere is door de redactie gevraagd het boek Atlas der Munten van België *in* De Beeldenaar *te bespreken juist omdat hij te boek staat als deskundige op het terrein van de muntslag in het gebied dat het huidige België beslaat.*

Ontmoeting met de penning

Een nieuwe rubriek van penningen, hun makers en hun verzamelaars

GERRIT BOGAERS

Bij de keuze voor de penninguitgifte, met name van de experimentele penning, of bij een nieuwe techniek en nieuwe mogelijkheden in vorm en expressie, staat het bestuur van de VPK voor de vraag: 'hoe zal deze penning worden ontvangen door de leden?' Dit is een opwindende vraag, die afhankelijk van het ontwerp waarmee de kunstenaar komt leidt tot meer of minder discussie. Vergelijkingen en inschattingen worden gemaakt, er wordt gewikt, gewogen en uiteindelijk beslist.

Bij die keuze heeft het bestuur de beschikking over een ruime ervaring van jarenlange penningkunst, -verzameling en -kunstbeoefening, maar soms is er wel eens twijfel. Dat is een goede zaak. Het bestuur wil niet verstarren in steeds maar weer hetzelfde en wil ook het nieuwe een kans geven. Daar staat het bestuur ook voor in het kader van het jarenlange beleid, om jaarlijks zowel een penning van meer traditionele aard als van meer experimentele aard uit te geven. Om en om als jaarpenning en als inschrijfpenning.

Het bestuur hecht daarbij aan een goed contact met zijn leden. Voor evenwicht en boeiende kunstontwikkeling is dat contact van eminent belang. Zonder leden geen vereniging, zonder penningen evenmin. Uitgaande van de penning als voornamelijk platte sculptuur, twee langszijden (een term uit de architectuur, die men toepast op ruimtelijke objecten) en een zijkant of rand, soms met gaten en nog meer dimensies, met een boodschap en of een visie, moet er toch een boeiend verhaal te vertellen zijn. Met name, of juist van de zijde van de leden van de VPK over hun penningen. Wij willen graag weten wat er onder de leden leeft aan wensen, emoties enzovoorts over 'hun' penning, om het even of dit 'hun mooiste', 'lelijkste'of 'iets daar tussen in' is. En hoe men een penning ervaart of waardeert in de loop van de tijd en de verschuivingen of veranderingen daarin. Het veranderend kijken (men kan een penning eerst vreselijk vinden en later zeer gaan waarderen of omgekeerd).

Vandaar dat de Vereniging voor Penningkunst een nieuwe rubriek in het leven wil roepen, die de leden de ruimte geeft in maximaal 250 woorden zijn of haar boodschap, beschrijving of waardering weer te geven. Een beschouwing waarvan lezers iets kunnen opsteken. Dit geeft een ruimere communicatie tussen de lezers, leden en bestuur en leidt tot een kwalitatief beter reservoir aan referenties ten nutte van de VPK en de keuze van de uitgifte van penningen.

Uw bijdrage kunt u schriftelijk of per e-mail sturen naar het secretariaat van de VPK. (zie adres op pagina 53)

Gerrit Bogaers is voorzitter van de Vereniging voor Penningkunst.

Euroruimte

ROB KOOIJ

Nederland
Toen de in 2007 uitgekomen 2-euromunten *Verdrag van Rome* werden aangekondigd, heeft een aantal verzamelaars, waaronder ondergetekende, direct bezwaar aangetekend tegen de landsaanduiding 'Koninkrijk der Nederlanden' op de Nederlandse uitvoering van deze munt. Staatkundig is dit namelijk onjuist. Deze 2-euromunt is een Nederlandse munt die uitsluitend in het Europese deel van het koninkrijk geldig en gangbaar is en niet in de overige (lees: Caribische) delen van het koninkrijk. De bezwaarmakers werden door de Koninklijke Nederlandse Munt doorverwezen naar het ministerie van Financiën en dat wuifde de bezwaren weg, onder andere met de dooddoener dat 'het nu eenmaal zo besloten was'.

Nu de nieuwe 2-euromunt 2009 *10 Jaar Europese Monetaire Unie* is uitgekomen, blijken de ambtenaren die destijds hebben zitten slapen, dankzij onze bezwaren tóch wakker geschud en draagt de nieuwe munt de juiste landsaanduiding: 'Nederland'.

(1½ x ware grootte)

10 jaar EMU
Inmiddels zijn de 2-euromunten *10 Jaar Europese Monetaire Unie* van alle zestien aangesloten landen in omloop. Hier volgt een aantal voorbeelden.

(1½ x ware grootte)

(1½ x ware grootte)

Andere 2-euromunten
Buiten de bovengenoemde serie munten zijn ook al verschenen: in de Duitse Bundesländer serie: 2-euro *Saarland*, *Ludwigskirche in Saarbrücken* en in Luxemburg een 2-euromunt ter gelegenheid van de negentigste verjaardag van de troonsbestijging door Groothertogin Charlotte.

Verder zijn voor 2009 in elk geval nog de volgende speciale 2-euromunten aangekondigd:
- Finland: de oorlog van 1808-1809, waarna Finland niet langer onderdeel van Zweden uitmaakte.
- Italië: de 200ste geboortedag van Louis Braille; de uitvinder van het blindenschrift.
- Slowakije: de herdenking van de twintigste verjaardag van de Fluwelen Revolutie.
- Portugal: tweede Spelen van de Lusofonie (Portugees sprekenden).

Van deze munten zijn nog geen afbeeldingen beschikbaar, maar van de Portugese munt is wel al de ontwerptekening openbaar gemaakt.

De rubriek Euroruimte bericht in kort bestek wederwaardigheden over euromunten. Is u iets opgevallen aan de circulatiemunten en wilt u die kennis delen met de samensteller van deze rubriek, dan kunt u die sturen naar euroruimte@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

Rectificaties
- In *De Beeldenaar* 2009-1 was bij het artikel 'Stof en loden, in soorten en maten' een fout geslopen in het email-adres van Leon Muilwijk. Het juiste email-adres luidt: leonmijderwijk@hetnet.nl.
- In de rubriek 'Euroruimte' in *De Beeldenaar* 2009-1 stond op pagina 55 een foutief jaartal vermeldt: de *Hamburger Michel* is geslagen in 2008 in plaats van 2007.

Penningnieuws

De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek nieuwe penningen onder de aandacht te brengen. Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's zenden aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Henk van der Vorst, Eekhoornlaan 9, 3951 AV Maarn. e-mail: penningnieuws@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

HENK VAN DER VORST

JOOST JEUKEN (Meerssen, 1958)
Draagpenning Jo Ramaekers, opdracht, gietpenning, 2008, brons, 82 mm, bronsgieterij Art and Craft Vroenhoven (België).

Hoe toepasselijk rond carnaval: een heuse draagpenning die zijn oorsprong vindt in het carnavalsgebeuren. De Maastrichtse stadscarnavalsvereniging *De Tempeleers* ontleent zijn naam aan de voormalige *Momustempel* (1883) aan het Vrijthof in Maastricht. Het gebouw werd vroeger gebruikt door de Momus-sociëteit: een gezelschap met het karakter van een amusementsvereniging. Momus is de Griekse God die met zijn spot en kritiek niemand ontzag. Het borstbeeld van Momus is in de tympaan van het gebouw opgenomen. De sociëteit raakte al voor de Tweede Wereldoorlog in de versukkeling en werd daarna opgevolgd door De *Tempeleers* die de *Momustempel* als vaste vergaderplaats koos.

De Limburgse kunstenaar Joost Jeuken werd door Tempeleerslid Jo Ramaekers benaderd een draagpenning voor hem te ontwerpen, die op het boord aan een ketting gedragen kan worden tijdens officiële gelegenheden. Het halfronde open fronton op de enkelzijdige penning verwijst naar de Momustempel. Daarin zijn opgenomen de initialen JR en een shuttle, verwijzend naar zijn passie voor badminton. Daaronder een reliëf bestaande uit een weg, of driekleur, met Jo als fanatiek wandelaar met een narrenmasker in de linkerhand: een verwijzing naar de carnavalsoptocht. Het geheel is gevat in een tandwielmotief in verband met de technische beroepsachtergrond van de heer Ramaekers.

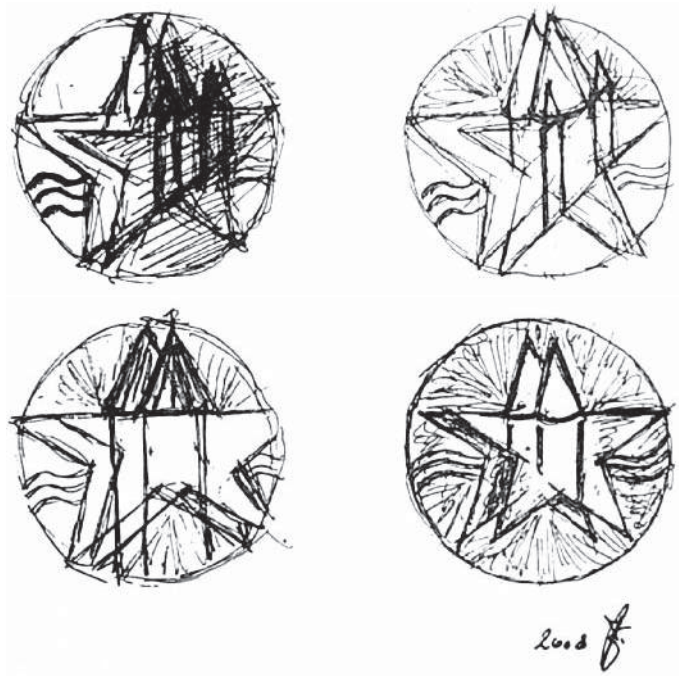

Basilica Stella Maris, 2008, opdracht, gietpenning, brons, 70 mm, bronsgieterij Art and Craft Vroenhoven (België). Genummerde gelimiteerde oplage.

De monumentale Romaanse Onze-Lieve-Vrouwe-Sterre-der-Zee in Maastricht was in 2008 op de kop af 75 jaar geleden tot basiliek verheven. De kerk dateert uit de elfde eeuw en in 2008 werd gestart met de restauratie van de twee torens aan de westzijde. Dit was voor het kerkbestuur aanleiding een penning te laten maken, die wordt uitgereikt aan hen die zich verdienstelijk hebben gemaakt voor deze kerk.

Over de penning zelf meldt Jeuken ter toelichting: Basilica Stella Maris is de Latijnse naam voor de Basiliek Sterre der Zee. Eén ster symboliseert de patroonheilige van de kerk, de andere refereert aan het wapen van de stad Maastricht. De twee bovenste punten vormen samen de torens van de basiliek. De sterren zijn geplaatst op een stralende sacrale achtergrond waarop symbolisch de zee is weergegeven. Op deze wijze heeft de penning een monumentaal karakter gekregen. Op de hier niet getoonde achterzijde staat handmatig de naam Basilica Stella Maris gegraveerd, het jaartal 2008, het nummer van de penning en de signatuur van de kunstenaar. Joost Jeuken stuurde een ontwerpschets toe, die een aardig inkijkje biedt op de totstandkoming van de penning.

THEO VAN DE VATHORST
(Utrecht, 1934)
Nieuwjaar 2009, gietpenning, brons, 2008, doorsnede 60 mm.

Theo van de Vathorst gaf zelf geen toelichting bij de penning. Er zijn, zo schreef hij, meerdere opties. Ik geef u daarom één van de mijne:

Sinds 1968 maakt Theo penningen ter gelegenheid van een nieuw aangebroken jaar; aanvankelijk slechts af en toe, later vrijwel elk jaar. Een bekende in deze serie is *Nieuwjaar 1982*, ook wel bekend als de *Theater-penning*. Daar doet zijn nieuwste in de serie mij zijdelings aan denken. De theaterdirecteur blikte in 1982 verwachtingsvol naar de toekomst; de zaal wachtte in spanning. Op de huidige penning zien we aan de ene zijde een putdeksel. Daar waar normaal de merknaam van het deksel staat, staat nu 2009 aangegeven. Dat geeft te denken. Het afgelopen jaar is miserabel geëindigd: hebben we de moed om het deksel te lichten en de beerput op te ruimen? De andere zijde toont vier koppen die van onderen gezien het riool inkijken. De vier koppen zijn subtiel in het rond geplaatst: de klassieke ronde vorm van de penning is hier aan beide zijden optimaal benut. Kijken de hoofden verwachtingsvol? Ze hebben in elk geval de moed gehad het deksel te lichten en daaruit kunnen wij de hoop putten dat de problemen in het riool nu daadkrachtig zullen worden aangepakt. Het is niet de gewoonte om de vormgeving in deze rubriek te bespreken, laat ik daarom volstaan met de opmerking dat dit een penning is met rijke inhoud op een lastig scharnierpunt in de tijd.

Muntmelange

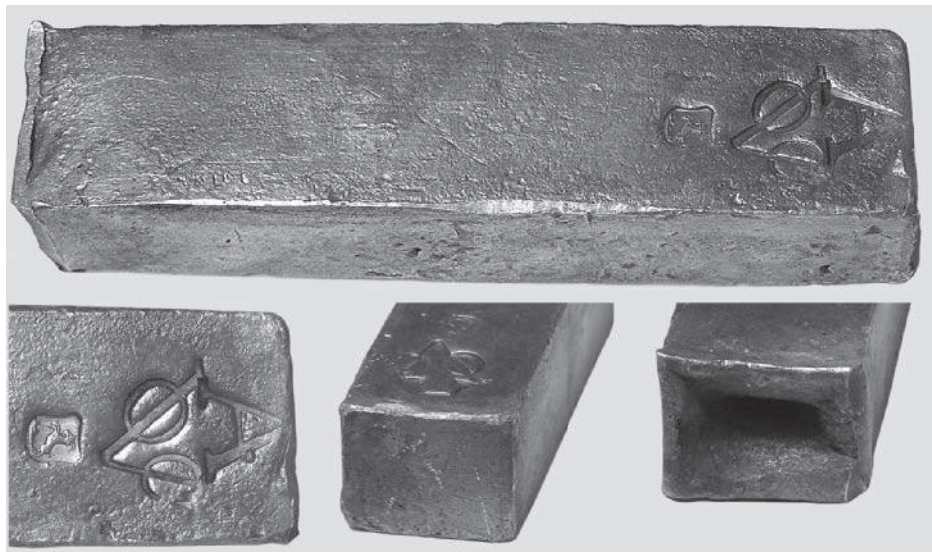
KEES VAN DER POLS

Een zilverbaar uit het VOC-schip Rooswijk

Kort nadat in 1987 bij Christie's, Amsterdam, de veiling van zilverbaren en VOC-duiten uit het wrak van het VOC-schip *Bredenhof* was gehouden, schreef Arent Pol in *De Beeldenaar* 1987-6 een bijzonder lezenswaardig artikel met de titel *Baren voor Bengalen. De produktie van staafzilver ten behoeve van de VOC*.[1] Pol behandelde de VOC-baren uit de wrakken van *Slot ter Hoge*, vergaan 1724 en *Bredenhof*, vergaan 1753. Deze zilverbaren, indien gaaf nog op het gewicht van 8 mark en een zuiverheid van 0,986, zijn allen afkomstig van de VOC-kamer Zeeland. In het artikel noemt Pol ook de VOC-kamer Amsterdam als producent van zilverbaren en wijst hij op de Amsterdamse zilversmid- en essayeurfamilie Grill als gieters van baren. Van dergelijke baren kon hij toen nog geen afbeeldingen laten zien.

Wat toen nog niet mogelijk was, kan nu wel. Sinds korte tijd ben ik in het bezit van een zilverbaar afkomstig uit het wrak van de *Rooswijk*; een schip dat in 1737 aan de VOC-kamer Amsterdam was opgeleverd en tijdens haar derde reis naar de Oost op 9 januari 1740 verging voor de Zuid-Engelse kust door één dag na haar uitvaren vast te lopen op de zandbank Goodwin Sands. De lading zou onder meer uit 8.000 mark zilver, ofwel 1.000 baren, hebben bestaan.

De baar uit de *Rooswijk* is gegoten op dezelfde wijze als die uit de *Bredenhof*: zoals Pol veronderstelt verticaal gegoten in gietzand, dus zonder naad. Opvallend is de buitengewone conservering van de baar. Bijna exact op gewicht en gehalte en met zeer duidelijke stempels van de VOC-kamer Amsterdam en essayeur Grill. Naar ik heb begrepen uit kringen rond de berger, was een aantal baren nog steeds verpakt in kisten, waardoor

Zilverbaar uit schip "Rooswijk", Essayeur waarschijnlijk Grill. 160 x 38 x 30 mm, 1960 gram

hun conservering veel beter was dan bijvoorbeeld de baren uit de *Bredenhof*.

Er is echter meer. Als u in dit kader werkelijk iets bijzonders wilt zien, moet u op internet zoeken naar de woordcombinatie '50857 SGBM JV2006'. U vindt dan het jaarverslag 2006 van het Geldmuseum, waarin bovenaan de beginpagina van hoofdstuk 5 (pagina 11) een foto is te zien van een zilverbaar uit de *Rooswijk*. Dat exemplaar heeft twee boorgaten en extra stempels '42' met meestertekens. De bijgaande korte tekst verklaart dat het hier een controle betreft door twee onafhankelijke essayeurs van de door essayeur Grill geleverde arbeid. Het is jammer dat het Geldmuseum er nog niet aan toe is gekomen om het artikel van Arent Pol uit 1987 aan te vullen met veel interessantere informatie dan de mijne.

NOOT

1. ARENT POL Baren voor Bengalen. De produktie van staafzilver ten behoeve van de VOC. *De Beeldenaar* 6 (1987).

De rubriek Muntmelange biedt ruimte om één of meer opmerkelijke numismatische zaken in kort bestek te behandelen. Alle wetenswaardigheden die met antieke, middeleeuwse of moderne munten te maken hebben – bijvoorbeeld puzzelstukjes voor nader onderzoek – passen in deze rubriek. Suggesties, ideeën of kant en klare korte artikelen kunt u sturen aan de redactie van *De Beeldenaar*, Postbus 11, 3500 AA Utrecht of per e-mail naar redactie@debeeldenaar.nl.

(advertentie)

Hedendaagse Penningen, klassiek en experimenteel

GALERIE GEURS

Nieuwezijds Voorburgwal 371
1012 RM Amsterdam
(tram 1, 2 en 5)

7 maart t/m 11 april

solotentoonstelling Gerda Maas
keramiek en hangende objecten

rongeurs@gmail.com / www.steenlinde.nl / (06) 53621681

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Jaarpenning 2009

De jaarpenning 2009 ontworpen door Eja Siepman van den Berg met als titel *Per divinum inflatum* is in bewerking. Meer informatie over de ontwerpster op www.ejasiepmanvandenberg.nl.

Inschrijfpenning 2009

De inschrijfpenning 2009, ontworpen door Pauline Hoeboer, zal in *De Beeldenaar* 2009-3 worden gepubliceerd. Leden kunnen hierna inschrijven op deze penning.

Ledendag 2009

18 april 2009 zal de ledendag in het Graphic Design Museum in Breda plaatsvinden. (www.graphicdesignmuseum.com). Leden krijgen in maart een uitnodiging met het programma.

Adressen verenigingen

Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde
J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl

Vereniging voor Penningkunst
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
Greet Kemper
H. de Ruijterweg 2
Sleeuwijk
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
P.H. Bloemer
Kruithuisstraat 110
1018 WW Amsterdam
tel. (020) 6730180
bloemer@xs4all.nl

GRATIS PUBLICATIES

Eind 2008 is de website Digital Library Numis (DLN) online gegaan. DLN is een virtuele bibliotheek met verwijzingen en bibliografische gegevens van nagenoeg alle numismatische boeken en artikelen, die momenteel in gedigitaliseerde vorm te vinden zijn op internet. In de toekomst zal DLN verder worden uitgebreid tot een belangrijke informatiebron voor onderzoekers en verzamelaars. members.ziggo.nl/tverspag/NUMIS/

BIJEENKOMSTEN

Atelierbezoeken

Nog steeds zijn er penningmakers die bij toerbeurt lezers van *De Beeldenaar* ontvangen in hun atelier. Zij vertellen hun toehoorders over inspiratie, technieken, motieven, etc. De bijeenkomsten vinden plaats in een ontspannen sfeer, waardoor gasten en gastheer elkaars gedachten en zienswijzen kunnen delen. Voor 28 maart staat een bezoek gepland aan Mirjam Mieras te Amsterdam en op 25 april ontvangt Maria van Gerwen de lezers van *De Beeldenaar* in Zaltbommel.

Deelname staat open voor alle lezers van *De Beeldenaar*. Per bijeenkomst is er plaats voor maximaal 10 deelnemers. Ter bestrijding van de onkosten kan de deelnemers een vrijwillige bijdrage worden gevraagd.

Aanmelden per email: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam, adres en de datum van de bijeenkomst en naam van de penningmaker. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u gegevens over de exacte tijd en plaats.

Congres Dresden
Het muntkabinet van de Staatliche Kunstsammlungen, de Sächsische Landesbibliothek en de Technische Universität Dresden organiseren van 4 tot 9 mei 2009 een internationaal congres over de numismatiek en geldgeschiedenis in de tijd van de Verlichting. De bijeenkomst in Dresden is een vervolg op het congres dat in 2003 in Wolfenbüttel plaats had en belicht de Europese numismatische literatuur van de achttiende eeuw in de ruimste zin van het woord. Nadere informatie: mk@skd-dresden.de

OPROEP
Het Mirakel van Amsterdam
Vanaf 19 juni 2009 vindt bij Galerie Geurs in Amsterdam een penningtentoonstelling plaats waarvoor deelnemers wordt gevraagd één of meer penningen met als onderwerp 'Amsterdam' in te sturen. Voor meer informatie: rongeurs@gmail.com

TENTOONSTELLINGEN
Beelden in balans
De zestigste verjaardag van de Tilburgse beeldhouwer Niko de Wit is voor Museum Kempenland Eindhoven reden een overzichtstentoonstelling te organiseren rondom zijn sculpturale werk. Al ruim vijfendertig jaar bouwt hij aan een omvangrijk en consequent oeuvre, bestaande uit abstracte beelden, portretten en penningen.

Tot en met 29 maart in Museum Kempenland, St. Antoniusstraat 5-7, Eindhoven. di.-zo. 13-17 uur. Groepen kunnen op aanvraag buiten de openingsuren terecht

Geld en je leven!
In samenwerking met de Nederlandsche Bank ontwikkelt het Geldmuseum een lifestyle-tentoonstelling voor jongeren over geld. Doel is de jongeren te prikkelen bewust met geld om te gaan en om de gevolgen van hun geldgedrag te overzien. U kunt telefonisch reserveren of mailen. Na ontvangst van uw reservering ontvangt u aanvullende informatie over uw bezoek.

Tot en met 31 mei in het Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht. di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur rondleidingen op afspraak DNB Bezoekerscentrum, Achtergracht 4, 1017 WP Amsterdam. ma.-vr. (uitsluitend op afspraak!) www.geldenjeleven.com

10 jaar aanwinsten
Vanaf begin april 2009 is in het Geldmuseum in Utrecht de Nederlandse inzending voor de tentoonstelling bij het FIDEM-congres in Colorado Springs te zien. Daarnaast geeft de tentoonstelling gelegenheid aanwinsten uit de voorbije 10 jaar te bewonderen, waaronder alle uitgiften van de Vereniging voor Penningkunst (VPK). Maar ook een aantal particuliere schenkingen, waaronder de huwelijkspenning *Dreesmann* van Geer Steyn en de penning van de *Universiteit van Tilburg* door Jos Reniers.

Van 3 april tot en met 16 augustus in het Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht. di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur
www.geldmuseum.nl

NUMISMATISCHE KRINGEN
NK Utrecht
In tegenstelling tot de vermelding in *De Beeldenaar* 2009-1 vinden de bijeenkomsten van de Numismatische Kring Utrecht plaats op de vierde woensdag van de maand (behalve in de maanden mei tot en met augustus).

Numismatica Antverpia
De kring komt in 2009 elke tweede zaterdag van de maand bijeen (met uitzondering van april en november en niet in maart en juli). Nadere informatie: gbnsdksr@skynet.be

NK Groningen
Op 20 maart 2009 presenteert Piet Reidinga presenteert een beeldende reis langs de historie van de Nederlandse gulden; 17 april 2009 zal Jan Hoogakker een vroodracht geven over papieren noodgeld dat iets verteld over de tijd waarin het verscheen. Aanvang 20.00 uur, locatie: Gerechthuis, Hortuslaan 1 te Haren.

scaled down

Netherlands
Silver medal 1639, by J. van Looff, on the victories of the fleet of the united provencies over the Spanish during the eighty years war (Battle of the Downs). Extremely fine specimen.

Netherlands
City of Groningen. Gold gulden n. d., in the name of Friedrich III. Attractive and very fine specimen.

Kingdom Holland
Ludwig Napoleon, 1806-1810. Gulden 1808, Utrecht. Extremely fine specimen.

Munster, Peace of Westphalia
City of Munster. Gold medal of 5 ducats 1648, by E. Ketteler on the Peace of Westphalia. Nearly extremely fine specimen.

KÜNKER

Auctions 149-153 in Osnabrueck, March 9-14, 2009

Interested in receiving our auction catalogues? Simply contact us!

Catalogue 149: German coins since 1871

Catalogue 150: An important collection of Russian coins and medals

Catalogue 151: 1000 gold coins from medieval to modern times

Catalogue 152: Coins and medals from medieval to modern times • Numismatic literature

Catalogue 153: Coins from the ancient world

Profit from our experience – consign your coins and medals!

Call: +49 541 96 20 20
Email: service@kuenker.com
Visit us at: www.kuenker.com

Fritz Rudolf Kuenker GmbH & Co. KG
Gutenbergstrasse 23 · 49076 Osnabrueck
Germany · www.kuenker.com
Osnabrueck · Berlin · Munich · Zurich

MUNTEN- EN POSTZEGEL ORGANISATIE

Veilingen & Taxaties

Munten, postzegels, bankpapier, etc.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

Grootste klantengroep, dus hoogste opbrengst

- Bij verkoop hoogste prijs
- Bij veiling laagste commissie
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

MPO, Energieweg 7, 3401 MD IJsselstein

Tel. 030-6063944 www.mpo.nl Fax 030-6019895

Échte munten koopt u bij de leden van de

NVMH

Kijk ook op onze website

www.nvmh.nl

De NVMH is opgericht in 1982 om de belangen van de munthandel en van de verzamelaar op effectieve wijze te beschermen. Alle leden van de NVMH onderschrijven de erecode van de vereniging:

- Een NVMH-lid zal nimmer verkopen, doen verkopen, produceren of laten produceren: vervalsingen, kopieën en niet-officiële naslagen, tenzij duidelijk als zodanig herkenbaar of aangeduid.
- Een NVMH-lid zal nimmer numismatische voorwerpen kopen of verkopen, waarvan hij aan de rechtmatigheid van de verkrijging twijfelt of hoort te twijfelen.
- Voorwerpen, waarover de koper gegronde klachten heeft, dienen te worden teruggenomen, mits de klacht binnen een redelijk termijn kenbaar wordt gemaakt.
- Een NVMH-lid zal naar beste vermogen objectieve en eerlijke voorlichting geven.
- Een NVMH-lid zal zijn numismatische voorwerpen dienen te kwalificeren volgens gangbare normen.

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten

1747. VERHEFFING VAN W.K.H. FRISO TOT STADHOUDER.
Door N. van Swinderen.
Vz. Pallas met speer en wapenschild van Utrecht.
Omschrift: PRO.ARIS.ET.FOCIS.
In de afsnede: PROCL..GVBERN./3.MAII.1747
Kz. Gekroond wapen omhangen met de Orde van de Kouseband.
*Omschrift: * GVIL.CAR.HENR FRISO.PRINC.NASS.ET.AR.*S*
verguld zilver, 37,5 mm., 23,65 gram. Met draagoog.

POSTBUS 5803 - 3290 AC STRIJEN
TEL: (078) 674 77 12 - FAX: (078) 674 44 24

info@verschoor.com
http://www.verschoor.com

De Nederlandsche Muntenveiling

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

NEDERLANDSCHE MUNTEN VEILING

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

MEI/JUNI 2009, 33e JAARGANG NR. 3

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Karel de Geus
MUNTEN HANDEL

Frans Bekersstraat 1a, 5504 JA Veldhoven
Tel. 040 - 2123455 – Fax 040 - 2110845
E-mail: numis@kareldegeus.nl
Website: www.kareldegeus.nl
Voor inkoop-verkoop-veilingen-taxaties-opdrachten-adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kostenloze taxatie door onze experts van
al uw munten en bankbiljetten

Overweegt u thans uw verzameling,
of een gedeelte hiervan te verkopen?
Nu, of op de wat langere termijn,
is het goed om hierover eens met ons
van gedachte te wisselen.
Maak vrijblijvend een afspraak.

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Tel. 040 - 2123455

Van der Dussen Numismatic Books
Tel. 043 - 3215119, website: www.vanderdussen.com

Schulman b.v. Veilingen

Munten, Penningen & Papiergeld

Overweegt u uw verzameling te verkopen?

Wij beschikken over in meer dan 100 jaar verzamelde kennis en ervaring waar u uw voordeel mee kunt doen.

Wij hebben naast de zeer grote numismatische bibliotheek ook het uitgebreide archief in huis dat in 1880 door Jacob Schulman is opgezet.

Deze kennis en ervaring is een belangrijke reden dat onze veilingcatalogi en prijslijsten door de numismatische wereld gebruikt worden als naslagwerk.

Wij staan u graag ten dienst

Voor meer informatie, veel kijkplezier en ruime keus om uw verzameling aan te vullen, ga naar www.schulman.nl

Uw munten & penningen zijn welkom op onze veilingen.

Bij Schulman b.v. verkrijgt u steeds zeer hoge resultaten.

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: maandag t/m vrijdag
Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - E-Mail: info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 33 (2009) nr. 3

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

De Beeldenaar
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

Stichting De Beeldenaar
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
Postbank 5761252
bic: pstbnl21
iban: nl59 pstb 0005761252

Redactie
redactie@debeeldenaar.nl
P.A.M. Beliën, L. Boezelijn, R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur), W.P.C. van den Nieuwenhof, L. Nijland, J.E.L. Pelsdonk, H.A. van der Vorst.

Jaarabonnementen
Nederland: € 25;
België en Luxemburg: € 27,50;
binnen Europa: € 37,50; buiten Europa: € 40,00
Losse nummers € 6.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

Aanwijzingen voor auteurs
Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

Advertenties
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

Zet- en drukwerk
Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Privileges 116
Janjaap Luijt

De alchemie van een penning 117
Mirjam Mieras

In bits en bytes 120
Jan Pelsdonk

Ottomaanse 'kredietcrisis' onder Sultan Mahmud II 121
Kees Boele / Henk Woudsma

Kaders voor het begrip penning 127
Christien Nijland / Lucie Nijland

De Handwiel – Washand – Discussie 132
Jan Willem Messer

Over the Edge 133
Linda Verkaaik

Help, het geld is op! 136

Tot een vuyl ende ongeoorlooft gewin 137
Marcel van der Beek

Berichten uit het Geldmuseum 146
Interview met Heleen Buijs

Euro-ruimte 149
Fantasie euro's

Penningnieuws 151
JAN-WILLEM VAN OLDENEEL
FRANS EN TRUUS VAN DER VELD
KEES REEK
THEO VAN DE VATHORST

Boekbespreking 155

Muntmelange 156

Nieuws 157

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Privileges

JANJAAP LUIJT

Het hoofdredacteurschap van een 'tweemaandelijks tijdschrift voor numismatiek en penningkunst' kent zo zijn privileges. Zo mocht ik begin maart de ene dag op de kunstbeurs TEFAF in Maastricht tijdens de preview circuleren tussen het grote geld van Europa, om de volgende dag op Slot Zeist tijdens de derde 'Excellence Day' van het Nederlandsche Muntenhuis de onthulling bij te wonen van 's werelds grootste gouden munt. De bijeenkomst in Zeist was er een met veel verzamelaars, maar weinig bekenden (ik kende alleen de persfotograaf van het AD). Toch was het een geanimeerde middag. Na een welkomstwoord van Erik Constapel, directeur van het Nederlandsche Muntenhuis, en een overzicht van de munten en verzamelproducten die thans in het assortiment zitten, gaf Ronald van Tienhoven van de Design Academy een uitgebreide beschouwing over zijn ontwerp van de Manhattan 5-euromunt. Vervolgens gaf Klaas Dijkhuizen, de numismaat van het muntenhuis, een historisch overzicht van de muntslag door de eeuwen heen. Omdat het programma dreigde uit te lopen, hield hij het na de introductie van de stoommachine voor gezien. De laatste spreker van de middag was mevrouw Lavoie, hoofd public relations van de Canadese ambassade, die de eer had de gouden 1.000.000-dollarmunt te onthullen. Haar verhaal ging niet over munten. Zij was er vooral om haar land te promoten en in het bijzonder de Olympische Spelen die volgend jaar in Vancouver zullen plaatsvinden. De Canadese besloot haar praatje met: 'En uiteraard bent u allen van harte welkom deze spelen bij te wonen'. Zoals gezegd: Het hoofdredacteurschap van een 'tweemaandelijks tijdschrift voor numismatiek en penningkunst' kent zo zijn privileges. ■

Bij de voorplaat

Pauline Hoeboer, *De alchemie van een penning*, 2009, porselein.
De inschrijfpenning 2009 van de Vereniging voor Penningkunst (VPK), *De alchemie van een penning*, is de derde penning binnen het thema de vier Aristotelische elementen. Leden van de VPK kunnen de penning bestellen tot 1 september 2009. De wijze van bestellen staat beschreven op pagina 154.

De alchemie van een penning

De VPK-inschrijfpenning 2009

MIRJAM MIERAS

Pot, mok, kan, kom en vaas: kleine containers die wij dagelijks ter hand nemen om te vullen of te legen. Binnen de keramiek is 'de container' een bekend gegeven. De keramist bepaalt vorm en kleur van de container, de gebruiker bepaalt de inhoud, Lapsang Souchong in een dikbuikige theepot met gespikkeld glazuur of lindebloesemthee uit de gebutste lievelingsmok.

Vuur

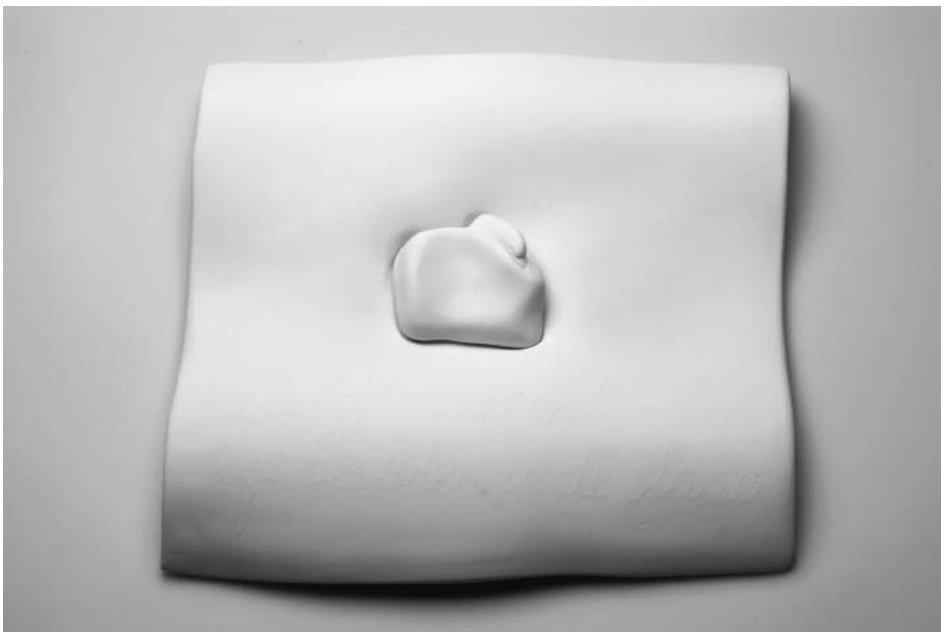
Pauline Hoeboer (Mijdrecht, 1969) is beeldend kunstenaar en keramist en houdt zich bezig met de containervorm. Zij was deelnemer aan de penningmasterclass *Over the Edge* en exposeerde haar eerste penningen, in porselein, in 2006 in Museum Beelden aan Zee.

Porselein-klei kleurt rond 1250 °C sneeuwwit en kan lichtdoorlatend dun zijn omdat de scherf, zeker als die is geglazuurd, buitengewoon sterk is. Voor de Vereniging voor Penningkunst (VPK) ontwikkelde Pauline een penning van porselein over alchemie.

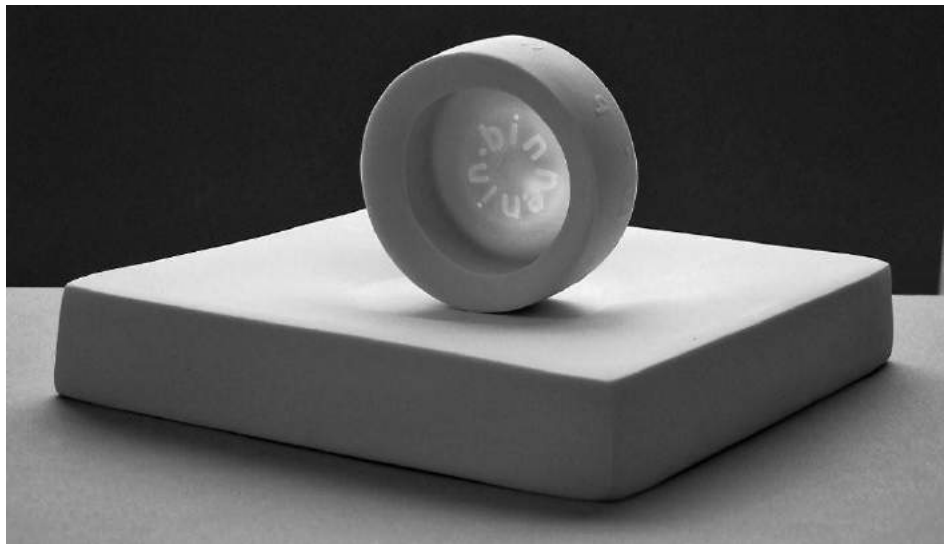
In de alchemie zijn vat, inhoud en vuur onontbeerlijk. *De alchemie van een penning* is de derde VPK-penning over vier Aristotelische elementen. De penning van Judith Pfaeltzer *Man is but a worm* (inschrijfpenning 2008) verwijst naar het element aarde en *Handwiel* (jaarpenning 2008) van Guido Geelen naar het element water.

Wrijving

Ouroboros is de Griekse benaming voor het slang- of draakachtige schepsel dat zichzelf in de staart bijt. Een variant op dit thema bestaat uit twee wezens, de één met vleugels, de ander met poten, die elkaar in de staart bijten. Deze Ouroboros symboliseert evenwicht door

Zwaan, 2006, porselein

Binnenin / buitenom, *2007*, *porselein*

strijd, maar staat ook voor het oude en het nieuwe dat zich vaak niet zonder wrijving tot elkaar verhoudt. Aan beide zijden van de dunne bodem van de penning treffen we Ouroboros in reliëf aan. De draak met pootjes aan de binnenkant van de penning, die met vleugels aan de buitenkant. Keert men de bodem van de penning naar het licht dan wordt zichtbaar dat de twee samen een eeuwige cirkel vormen.

Onomkeerbaar

Pauline Hoeboer voert de penning in oplage uit in eigen atelier. Van het op de pottenbakkersschijf gedraaide model vervaardigde zij een tweedelige gipsen mal waarmee, een voor een, twee dozijn penningen kunnen worden gegoten. Afhankelijk van het aantal inschrijvingen zullen er meer mallen gemaakt worden.

Zodra de gietklei de gipsmal raakt, wordt het vocht aan de klei onttrokken en vormt zich een kleiwand van een paar millimeter dik. De resterende gietklei wordt weer uitgegoten. Na 20 exemplaren is de mal aangetast door het electroliet dat de gietmassa zo vloeibaar maakt als karnemelk.

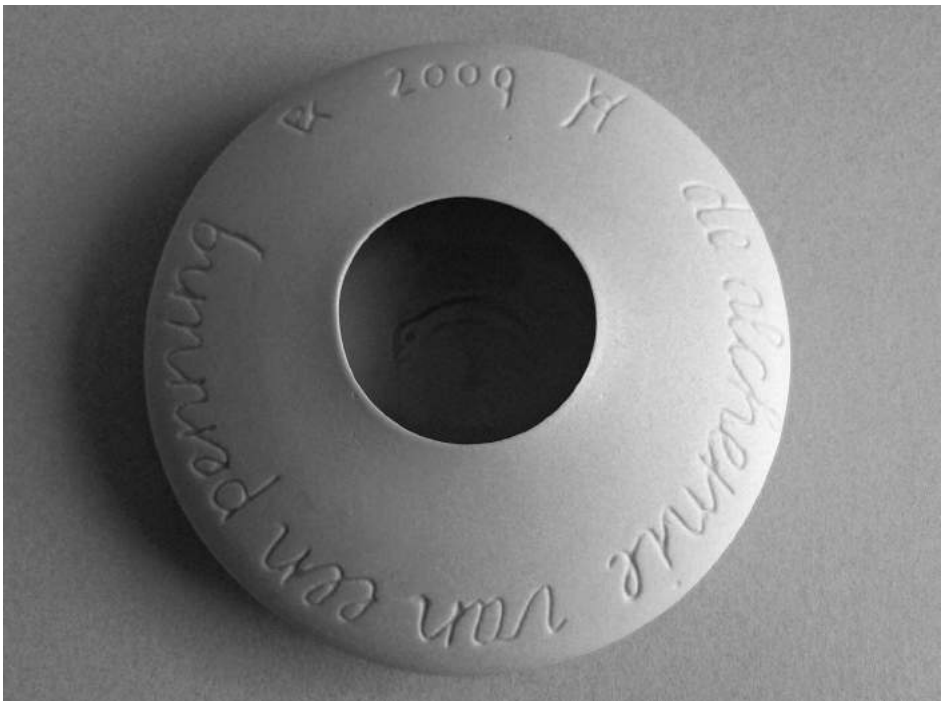
Het dunwandige, leerharde gietsel wordt uit de mal gehaald, van een reliëfstempeltje op de binnenbodem voorzien en te drogen gelegd. De biscuitstook tot 1000 ^{O}C maakt de klei onomkeerbaar tot steen. Na schuren en polijsten van het oppervlak en het aanbrengen van een glazuurlaag aan de binnenkant van de penning volgt een tweede stook tot 1250 ^{O}C. De hoge temperatuur maakt het porselein week waardoor zij vervormd kan raken, daarom worden de penningen, ieder, in een kuiltje van zand gestookt. Na de tweede stook meet de penning circa 20% minder dan de oorspronkelijke holle ruimte in de gipsmal.

Mocht de penning in het 'gebruik' smoezelig worden dan kan *de alchemie van een penning* gereinigd worden in de vaatwasser.

Al vóór het begin van onze jaartelling tot in de zeventiende eeuw zochten alchemisten naar het recept om van lood goud te maken. Hun brouwsels leverden echter nooit goud op. In *de alchemie van een penning* voegt Pauline aan de container van porselein de zeven stadia van het transformatieproces toe in sierlijke schrijfletters: calcinatie, dissolutie, separatie, conjunctie, fermentatie, destillatie, coagulatie. Het alchemistisch zoeken naar het recept voor goud leidde tot verschillende takken van wetenschap. Onderzoek brengt processen op gang en

werpt vragen op. Processen leiden tot transformatie via oxidatie, oplossing, scheiding, verbinding, gisting, verdamping, stolling. De inschrijfpenning van Pauline Hoeboer nodigt uit tot contemplatie. Deze penning is een container gevuld met processen. ■

www.paulinehoeboer.nl
Mirjam Mieras ontwerpt penningen en heeft als kunstenaarslid zitting in het bestuur van de VPK.

De alchemie van een penning, 2009, porselein

In bits & bytes

De numismatische collectie van Teylers Museum

JAN PELSDONK

Binnen afzienbare tijd komt het collectiebestand van het Numismatisch Kabinet van Teylers museum te Haarlem beschikbaar op het internet. Voordat het zover is, wordt er eerst gezorgd dat er een solide basis aanwezig is, zodat toekomstige gebruikers een betrouwbaar antwoord krijgen op hun zoekvragen. Dat betekent in de praktijk dat de belangrijkste zoekvelden, zoals de jaartalvelden, moeten zijn opgeschoond en aangevuld. Immers: zonder deze ingreep zouden te weinig of juist te veel voorwerpen beantwoorden aan een zoekvraag, waardoor een diffuus of zelfs foutief beeld wordt gegeven.

Inmiddels is van alle voorwerpen uit de collectie een digitale foto gemaakt, bewerkt en aan het collectiebestand gekoppeld. Bij het controleren van de foto's met de beschrijving is een aantal opvallende dingen aan het licht gekomen, zoals een koperen duit uit het Stevensweert. De munt is afkomstig uit de collectie Roest en in 1898 aan het museum geschonken. Op het eerste gezicht lijkt het stuk op de door Purmer en Van der Wiel onder nummer 9506 beschreven duit (Verkade 212.5), maar op de foto is duidelijk het restant van een omschrift te zien rond het Friese wapenschild, een afwijking die nog niet eerder was opgemerkt. Op de voorzijde staan drie regels tekst in bladerkrans: WER / IN C / VSA. De keerzijde toont een gekroond Fries wapenschild met een slechts fragmentarisch omschrift: NI … OBIS … Meest waarschijnlijk valt er de geregeld op Friese munten gebruikte tekst nisi dominvs nobiscvm te lezen.

In een later stadium verwacht ik u meer te kunnen vertellen over de digitale ontsluiting van de collectie en de geschiedenis van deze op en na grootste numismatische collectie van Nederland. Wist u overigens dat in Teylers Museum de meest uitgebreide numismatische tentoonstelling van Nederland valt te bezichtigen? ■

Jan Pelsdonk is conservator van het Numismatisch Kabinet van Teylers Museum. Daarnaast is hij bij het Geldmuseum onderzoeker van muntvondsten en werkt hij aan de digitale ontsluiting van de diverse collectiebestanden.

Stevensweert, duit z.j. (1611-1633) (2x ware grootte)

Ottomaanse 'kredietcrisis' onder Sultan Mahmud II

KEES BOELE /
HENK WOUDSMA

De huidige kredietcrisis bereikt een ongekende omvang. Kleinere, maar voor de regionale bevolking niet minder ingrijpende crises zijn van alle tijd. Gebrek aan vertrouwen in de handelspartner, of deze nu schapen, goud of euro's voor zijn waren vraagt, is vele malen in de geschiedenis voorgekomen. Dit artikel neemt u mee naar de grootste economische crisis van de negentiende eeuw: de versnelde ineenstorting van het Turkse rijk tijdens het bewind van sultan Mahmud II (1808-1839 / 1223-1255 AH (het Ottomaanse Rijk hanteerde de islamitische jaartelling, Hegira genoteerd als AH, beginnend in het jaar 622 AD, het jaar waarin Mohammed naar Medina vluchtte). Omdat in deze periode munten nog een intrinsieke waarde hadden, is het effect van deze economische crisis op de muntslag van het Ottomaanse Rijk evident geweest.

Sultan Mahmud II

Sultan Mahmud II werd geboren op 20 juli 1789 (1204 AH) en overleed op 1 juli 1839 (1255 AH). Hij was een tijdgenoot van keizer Napoleon, koning George III, koning Willem I en tsaar Nicolaas II. Allen werden geboren in de tweede helft van de achttiende eeuw en waren kinderen van een tijd die later gekenmerkt zou worden door een verandering van de gevestigde machtsstructuren en daarmee het totale wereldbeeld. Zijn vader, sultan Abdul Hamid I, was nog een vertegenwoordiger van de oude tradities van het Osmaanse geslacht. Zijn oom, sultan Selim III en opvolger van Abdul Hamid I, was, zoals dat toen genoemd werd, echter een verlicht man. Onder andere stonden de handel met de toenmalige grote handelslanden, meer dan alleen onderwijs in de leer van de Koran en een hervorming van het bijna middeleeuwse leger op zijn lange wenselijst. Veel gelegenheid deze ideeën door te voeren kreeg Selim III echter niet. Zoals vaker gebeurde in het Ottomaanse Rijk werd hij slachtoffer van een complot rond de troon. Uiteindelijk werd hij vermoord door Mustafa IV, broer van Mahmud II en sultan in 1808 (1222 AH). Op wonderbaarlijke wijze ontkwam Mahmud II aan zijn broer en wist hij zelfs zijn familielid te verslaan en de troon te bestijgen na de islamitische jaarwisseling (1223 AH).

Ondanks zware politieke, economische en militaire tegenwind was Mahmud II in staat de droom van zijn oom te verwezenlijken. Invoer van westerse kleding in het paleis was misschien wel het eerst zichtbaar. Onderwijshervormingen, de vestiging van de eerste textielindustrie en een bevolkingstelling in Anatolië zouden volgen. Na lange besprekingen en diverse oorlogen, werden in 1834 de eerste westerse ambassades in Istanbul geopend. Eén van zijn belangrijkste wapenfeiten kwam echter te laat. De hervormingen van leger en marine werden pas mogelijk na het uitschakelen van de machtige Janitsaren in 1826. Van oorsprong uit de Balkan afkomstige christelijke slaven hadden in een paar honderd jaar kans gezien een belangrijk machtsblok in het leger te vormen waarmee elke verandering effectief geblokkeerd kon worden. Het is zeker dat deze interne strijd in het leger een belangrijke reden is geweest voor de snelle afkalving van het grote Ottomaanse rijk onder Mahmud II. Servië, Griekenland, delen van Rusland en de Balkan, Syrië en Algerije, alle zouden tijdens zijn regeringsperiode door oorlogen, opstanden en invasies verloren gaan.

Crisis!
Alleen de dramatisch verlopen oorlog met Rusland van 1828 en 1829 leidde al tot een voor die tijd enorme herstelbetaling van 400.000 Turkse kuruş (gelijk aan £ 10.811 in deze periode). De kosten voor wederopbouw van leger en marine, letterlijk vanaf de grond na de Janitsarenopstand en de verloren zeeslag bij Navarino (1829), zijn mogelijk een veelvoud van dit bedrag geweest. De nekslag voor de Turkse schatkist was echter het wegvallen van belastinginkomsten uit de verloren buitengewesten. Omdat er vrijwel geen giraal geld in omloop was, moest elke uitgave van het rijk gedekt worden door klinkende munt, waarvan het gehalte aan edelmetaal garant moest blijven staan voor de waarde. Probleem daarbij was dat er feitelijk twee, niet gekoppelde geldstelsels gehanteerd werden voor goud en zilver. Pas in 1844 (1260 AH) zou sultan Abdul Meçid de dubbele standaard invoeren, zoals in West-Europa gangbaar was.

Daarnaast waren de staatsuitgaven ook nog eens gebaseerd op zilver en niet op goud. Dalende zilverprijzen gaven weliswaar voor een korte duur even verlichting, maar uiteindelijk ontkwam de Ottomaanse munt niet aan vergaande geldontwaarding. In eerste instantie leidde dit tot winst voor de staat. Zo werden in 1828 23 miljoen munten van 5-kuruş (8ste serie) geslagen. Deze waarde van 115 miljoen kuruş leverde een winst op van 39,7 miljoen kuruş.

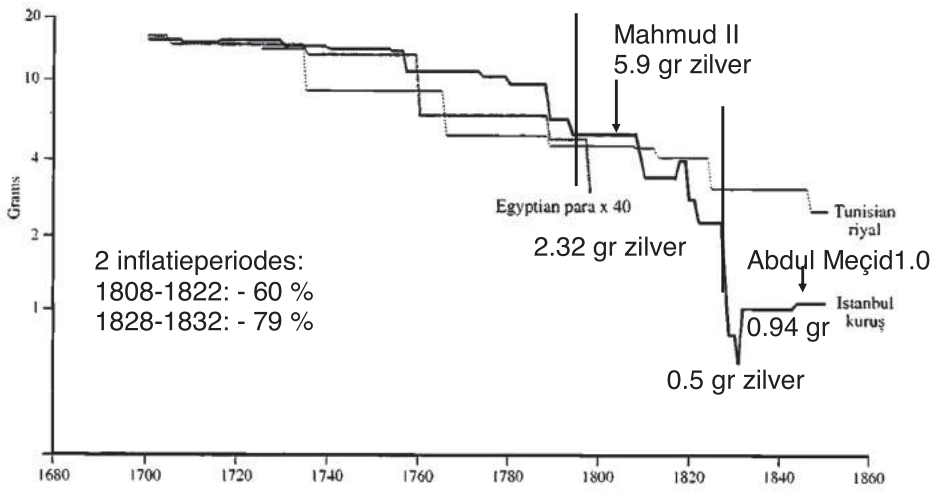
Dat dit tot rampspoed zou leiden was al snel duidelijk. De bevolking kreeg te maken met een ongekende inflatie en het vertrouwen in de eigen munt verviel volledig. Daar kwam bij dat productie van oudere typen munt, met uiteraard een lager zilvergehalte, door valsemunters een uitstekende bron van aanvullende inkomsten vormden. Toen Mahmud II in 1832 inzag dat deze neerwaartse spiraal doorbroken moest worden, was het al te laat. Ondanks de uitgifte van een tiende serie zilveren munten met een hoger zilvergehalte, waarmee de winst voor de staat tot nul werd gereduceerd, kon het verval van de economie niet gestopt worden.

Munten als spiegel van de crisis
Onder Sultan Mahmud II werd munt geslagen in Constantinopel, Van (in het huidige oosten van Turkije), Bagdad, Caïro, Tripoli, Tunis en Algiers. Een studie van munten uit deze verschillende muntateliers laat zich lezen als een spiegel van de toenmalige economische crisis. Voortdurende devaluatie en geforceerde opwaardering van munten met een intrinsieke waarde leidden tot een reeks van munten waarbij de zwaarste (een 5-kuruş van 24 à 26 gram, geslagen in het derde tot het elfde regeringsjaar) 500 keer zwaarder was dan de lichtste (een akçe van 0,04 à 0,07 gram, geslagen in het 25ste en het 26ste regeringsjaar).

Constantinopel
In het machtscentrum van het Ottomaanse Rijk kwam de crisis keihard aan. Kopergeld voor kleinere munt bestond al geruime tijd niet meer en elke staatsuitgave moest met zilver gedekt worden.

Constantinopel, 2-kuruş, jaar14

Zilverinhoud van de kuruş van Istanbul en riyal van Tunis (Pamuk 2000)

Pamuk (2000) toont aan dat er feitelijk twee inflatieperiodes te onderscheiden zijn. Tussen 1808 en 1822 zou de zilverinhoud van de standaardmunt (de kuruş) van 5,9 gram tot 2,32 gram dalen, een neergang van 60%. Deze neergang was geen geleidelijk proces. In 1810 schoot het zilvergehalte van de derde serie munten omhoog van 0,465 naar 0,730. Deze uitgave werd gedaan om daarmee de eerste Russische oorlog te kunnen betalen.

De grote klap moest toen echter nog komen. Tussen 1828 en 1832 leverde de kuruş nog eens 79% in en moest deze genoegen nemen met een zilverinhoud van slechts 0,5 gram. Om het anders uit te drukken: woog een kuruş in 1808 nog 12,8 gram, in 1832 was er slechts 2,14 gram over.

Voor de periode van Mahmud II was er nog een tweede standaardmunt, de akçe. De waarde hiervan wisselde, maar was ongeveer gelijk aan $^1/_3$ para (40 para = 1 kuruş). De laatste geslagen akçe in 1832 woog echter nog maar 0,05 gram. Feitelijk was deze munt onder Selim III al te licht geworden om nog bruikbaar te zijn in het dagelijkse verkeer.

Uiteindelijk zouden er tien series geslagen worden met in totaal dertien verschillende munttypen, variërend van de kleine akçe tot de grote 6-kuruş uit de laatste serie. Bijna elke serie kent een eigen uiterlijk. Omdat de waarde niet op de munt vermeld staat, zijn voor determinatie, naast het uiterlijk, vooral gewicht en diameter van belang.

In goud is er eveneens variatie in munttypen. Omdat dit metaal echter alleen voor de handel en niet door de staat gebruikt werd, is de variatie in goudgehalte veel geringer. Negen series met bij de meeste $^1/_4$-, $^1/_2$-, hele en dubbele stukken (zeri mahbubs, (cedid) rumi altin, surre altin, (cedid) adli altin, hayriye altin en cedid mahmudiye geheten) en twee muntjes (beide ter waarde van een $^1/_4$ altin) die niet in een serie passen, waren uiteindelijk het resultaat. Twee series vallen in het bijzonder op. De eerste betreft een groep, genaamd Surre Altin (Surre goudstuk). Deze zijn niet geslagen met de muntnaam Constantinopel, maar met de naam Darülhilafe (Stad van de Kalief). Deze munten waren bedoeld voor pelgrims om mee te nemen op de jaarlijkse bedevaart naar Mekka. De tweede is de zogenaamde Hayriye-serie. Hayriye

Constantinopel, surre altin, goud, 1223 AH (jaar 16)

Bagdad, piaster, 1223 AH (jaar 13)

betekent betrouwbaar of goed. Deze munten werden uitgegeven na het neerslaan van de Janitsarenopstand in 1828. Van deze serie zijn twee varianten geslagen. Eén reguliere met de muntnaam van Constantinopel, de tweede met de muntnaam Edirne in 1831. Mahmud II wilde hiermee zijn tiendaags bezoek aan deze stad en zijn medeleven met de vluchtelingen van de Russische oorlog tot uitdrukking brengen.

Bagdad

Ver verwijderd van het machtscentrum werden in Bagdad, de belangrijkste stad in Mesopotamië (het huidige Irak), pas zilveren munten geslagen in het dertiende jaar van de regering van Mahmud II (1819). Hoewel vorm en type vijf keer werden gewijzigd, zijn de variaties in zilvergehalte als gevolg van de economische crisis veel geringer dan in Constantinopel. Goud werd er nauwelijks gebruikt, alleen in het 25ste regeringsjaar werd een $^1/_2$-hayriye geslagen met als muntplaats Bagdad. Opmerkelijk was dat er, net als in andere buitengewesten van het Ottomaanse rijk, wel koperen munten werden geslagen. Deze 5-parastukken zijn soms voorzien van het jaartal 1223 AH, soms van de uit Constantinopel bekende toevoeging van het regeringsjaar én soms met het werkelijke jaar. De meest bijzondere serie werd geslagen in 1815. Gouverneur Saït Pasha dacht dat Constantinopel zijn handen vol had op de Balkan en achtte de tijd rijp voor het vervangen van de naam van de sultan op de munt door zijn eigen naam. Dit bleek een forse misrekening en in 1816 zou de scherprechter hem hiervoor zijn finale straf laten ondergaan.

Caïro, qirsh, 1223AH (jaar 25)

Caïro

Tijdens de regeerperiode van Mahmud II zou Egypte onder pasha Mehmet Ali een steeds zelfstandiger koers gaan varen. Hoewel beide landsdelen van het Ottomaanse Rijk zelfs militair tegenover elkaar kwamen staan, bleef de muntslag tot aan de Eerste Wereldoorlog de naam van de sultan voeren. Wel werd in 1834 de dubbele standaard ingevoerd waarmee een vaste verhouding tussen goud en zilver werd gerealiseerd.

Op monetair gebied had Mahmud II echter een groot probleem van zijn voorganger geërfd. Het zilvergehalte van de Egyptische para was al vóór de crisis zoveel lager dan de para van Constantinopel, dat er een gigantische vlucht van slechte munt uit Caïro naar Turkije op gang kwam. In 1816 werd daarom een edict uitgevaardigd waarmee deze muntjes in Constantinopel tot contrabande verklaard werden. Ook werd de Egyptische gouverneur opgedragen de muntslag te hervormen. Pas in 1828 werd hiermee begonnen. Symbolisch hiervoor was dat er gekozen werd om een kuruş, een 20- en een 10-parastuk te slaan met hetzelfde ontwerp als de zevende serie van zilveren munten, die geslagen werden in Constantinopel. De devaluatie van de munt zou definitief ten einde komen in 1836 met uitgifte van moderne munten met een hoog zilvergehalte (883/1000). Deze 20-, 10-, 5- en 1-kuruş, 20- en 10-paramunten zouden tot aan sultan Mehmed V (1914) geslagen worden. Tijdens de laatste regeringsjaren van Mahmud II werden nog koperen 5- en 1-parastukken toegevoegd.

In goud bestond er een rijke variatie aan munten die in grote mate de ontwerpen van Constantinopel volgden. Na de invoering van de dubbele standaard werd in 1836 (1252 AH) ook voor de gouden munten een eigen type ingevoerd die, behoudens enkele variaties, tot 1914 zo blijven bestaan. Als waarde werd gekozen voor de 5-, 10-, 20- en 100-kuruş-munten.

Tripoli

De grootste variatie in munten van Mahmud II is geslagen door de Munt van Tripoli in het huidige Libië. Koperen para's, al dan niet voorzien van een regeringsjaar, zijn er in vele typen zonder enige regelmaat of serie. De zilveren munt had echter ook in Tripoli last van de economische crisis. De kuruş begon met een standaardgewicht van 16 gram, maar eindigde met de vierde serie op 10 gram. Lastig is dat de vier verschillende series door elkaar lopen en dat er in verschillende regeringsjaren verschillende typen per jaar geslagen werden. In goud werd er alleen een sultani met ongeveer 3 gram hoogwaardig metaal geslagen.

Tunis

In Tunis werd slechts één type munt in koper geslagen, de bijna vierkante burben. Deze muntjes zijn nu bijzonder zeldzaam. Daarbij is het onduidelijk of ze weinig geslagen zijn of dat ze op een later tijdstip weer ingenomen zijn. Gouden munt werd er niet uitgegeven en de variatie in zilver is beperkt, maar wel in grote aantallen. Alle munten bevatten weinig zilver en het gebruikte metaal wordt dus betiteld als biljoen. De Tunesische riyal (kuruş), de $^1/_2$- en $^1/_4$-riyal (resp. 8- en 4-karub genoemd) kenden slechts twee typen met elk een eigen gewicht (de eerste serie werd geslagen in 1227-1234 AH, de tweede serie tussen 1240-1255 AH). Aan de tweede serie werden ook nog een karub en een 2-karub toegevoegd. De grootste

Tripoli, piaster, jaar 13

munt was een 2-riyal. Deze munten werden, net als de hiernavolgende munten van Algerije, alle geslagen met het werkelijke regeringsjaar.

Algiers

Algerije zou in 1830 (1245 AH) door een Franse invasie voor het Ottomaanse rijk verloren gaan. Wel was er aan het eind van de regeringsperiode van Mahmud II en het begin van de periode van zijn opvolger sprake van lokale rebellengroepen die munt sloegen. In Constantine (niet te verwarren met Constantinopel) en Médéa gebeurde dat met de naam van de sultan, in Tâqdamt en Mascara door de 'krijgsheer' Abd El-Kader. Bij deze laatste muntjes wordt het muntbeeld gesierd door teksten uit de Koran.

Voordat het zover was zou de kunst van de muntfabricage tot een ongekend hoogtepunt komen. Met name de budju en de 2-budju (vergelijkbaar met de Turkse kuruş) zijn ware kunststukjes. Hoewel er opvolgende typen geslagen werden, was er geen sprake van devaluatie door de kredietcrisis. Bij de kleinere denominaties, de $^1/_4$- en $^1/_8$-kuruş was dit

Tunis, 2-ryal, 1244 AH

Algiers, 2-budju, 1248 AH

echter wel het geval. In 1245 AH werden naar het voorbeeld van de Munt in Constantinopel een $^1/_6$-, een $^1/_3$- en een hele bucu met toughra geslagen. Alle voorgaande munten werden wel gesierd met de naam van Mahmud II maar niet met deze gebruikelijke toughra.

Naast zilver werden er in goud hele (3,2 gr), $^1/_2$- en $^1/_4$-sultani geslagen. Aan de andere kant van het monetaire spectrum werden twee kleine muntjes geslagen in koper (2- en 5-aspers, waarbij de laatste staat voor $^1/_3$-karub). De karub zelf was een muntje van biljoen, waarvan er 48 in een bucu gingen.

Conclusie

De huidige kredietcrisis is feitelijk onvergelijkbaar met die onder sultan Mahmud II aan het begin van de negentiende eeuw. Het gegeven dat munten een intrinsieke metaalwaarde moesten vertegenwoordigen, gekoppeld aan het ontbreken van een koppeling tussen beide edelmetalen maakte elke poging de crisis te bestrijden door vergaande vermindering van het metaalgehalte feitelijk futiel. Ondanks een late correctie bood de sultan geen oplossing voor de malaise. Zijn opvolger, sultan Abdul Meçid, zou uiteindelijk door een drastische geldhervorming proberen de crisis te bezweren. Het zou echter tot het eind van de negentiende eeuw duren voordat alle minderwaardige munten uit de circulatie verdwenen waren. ■

Kees Boele is voorzitter van de Numismatische Kring Groningen, lid van de Oriental Numismatic Society en sinds enkele jaren verzamelaar van munten uit het Ottomaanse Rijk.
Henk T. Woudsma is lid van de Oriental Numismatic Society en ruim twintig jaar gespecialiseerd in munten van het Ottomaanse Rijk, met name de muntslag van Tunis.

LITERATUUR

C.L. KRAUSE / C. MISHLER *Standard Catalog of World Coins, 19th century edition* (Iola, 1996).

C. ÖLCER *Ottoman coins minted during the reign of Sultan Mahmud II* (Istanbul, 1970).

S. PAMUK *A monetary history of the Ottoman Empire* (Cambridge, 2000).

H. WILSKI *Countermarks on Ottoman Coins* (Gütersloh, 1995).

www.ottomancoins.com

De auteurs hebben onlangs een fotocatalogus van de meeste typen munten van Mahmud II gepubliceerd. De catalogus is vormgegeven als powerpointpresentatie en wordt geleverd op CD na overmaking van € 9,50 (inclusief verpakking en verzending) op giro 3466193 t.n.v. C. Boele te Haren. Vermeld wel duidelijk uw adres.

Kaders voor het begrip penning

Ongerichtheid door begripsvervaging

CHRISTIEN
NIJLAND
LUCIE NIJLAND

Het gemak waarmee in penningkringen een klein plastisch ontwerp een 'object' wordt genoemd om het vervolgens als 'penningobject' de penningkunst binnen te loodsen, roept bij een groeiend aantal penningmakers en -liefhebbers onbegrip op. Als penningmakers is ons dit opgevallen. Heel interessant vinden wij, dat naast de irritatie er ook een houding bestaat van een welwillende afwachting. Zelfs zo dat we bij liefhebbers en verzamelaars een ingehouden vernieuwingsenthousiasme signaleren, dat later vaak prematuur blijkt te zijn geweest als de stille euforie neerwaarts wordt bijgesteld. Kennelijk wil je het serieel object dat je wordt voorgehouden als penning, met open vizier benaderen. En bezitten, veelal uit nieuwsgierigheid en mogelijk ook omdat je de penningcollectie universeel wilt houden. Zo laat je er voor discussie vatbare objecten bij horen, wat anderen eveneens doen. De hedendaagse kunstscene omvat nadrukkelijk ook conceptuele kunst en misschien biedt het aldus gepresenteerde object de mogelijkheid om aansluiting te vinden bij moderne trends. Je kunt verwachten dat in de kunst, vooral bij grootheden uit andere kunstrichtingen en zeker indien zij daartoe worden uitgenodigd, ideeën kunnen rijpen voor uitvoering op zakformaat. Dat is geen irreële verwachting. Wij koesteren deze net zo goed en durven een positief effect daarvan niet ontkennen. Dit proces vond in elk geval plaats in de jaren zeventig, toen de penningkunst nog een traditiegetrouwe uitstraling bezat. De in opmars geraakte productie van kleine objecten, aangezwengeld door moderne sieraadontwerpers, liet ons een verfrissing in stijl zien. Met eenvoud in materiaal, vorm en verschijning, zelfs belettering, waarnaast de traditionele bronzen penningen 'old finish' leken.

Broedplaats

De krappe binnenruimte van de warme broekzak kunnen we gerust beschouwen als equivalent van de denkbeeldige ingebedde inkadering voor de penningkunst, met daarin de aftastbare beperkingen van het formaat. Zodoende kan een in opdracht 'uitgebroed experiment' ons versteld doen staan van wat een kunstenaar uit een andere beroepsgroep daarbinnen heeft gekweekt. Dikwijls onervaren in het maken van penningen, maar uitgedaagd door de maatvoering en de exclusieve kans op een uitgifte, gaat een kunstenaar aan de gang. Na de uitvoering is het voor de ontvangers van het 'object-dat-penning-moet-heten' interessant het resultaat eerst als 'kunstwerk' met open armen te ontvangen en daarna getoetst te zien in een kritische evaluatie. Helaas blijft die evaluatie vaak achterwege. De kans om erachter te komen of het product een kunstwerk en/of penning mag heten en zo voor een opdracht de moeite, dan wel de investering waard is geweest, komt in de nasleep maar mondjesmaat aan de orde. Plenaire discussies ontbreken en hoeveel penningliefhebbers het resultaat zouden willen bespreken blijft door gebrek aan navraag of onderzoek verborgen. Enige signalen van protest komen pas als het 'penning-voorwerp' de liefhebbers in het verkeerde keelgat is geschoten.

Begripsvervaging

Zoals gezegd, signaleren wij een trend kleine objecten penningen te noemen. Ze liggen in toenemende

mate bij exposities tussen penningen, soms met een bijpassend foedraal. Alle penningkaders zijn vervallen, behalve de beperkingen in het formaat. Een object kan daardoor, met verpakking en al, voor de vrolijke noot zorgen in een soms duf eruit ziende penningcollectie. Er bestaat geen optische verwantschap meer tussen voorwerpen die penningen heten en voorwerpen die zo dienen te worden genoemd. Ze onder één noemer samenbrengen lijkt wel een grap. De maker moet tegenwoordig expliciet bij het object vermelden dat het als penning bedoeld is. Wij vragen ons af of dit een zinvolle ontwikkeling is.

Gijs Bakker, Circel armband, 1967, perspex, 116mm

Marion Herbst, Armband, 1971, verchroomd koper en doucheslang

Françoise van den Bosch, Kussenobject, 1972, aluminium buis

De eerste trendbestendigende verschijnselen van deze gespleten koers zijn waargenomen in de jaren negentig van de vorige eeuw. Toen gingen objecten die een leven moesten gaan leiden als penning, definitief 'experimentele penningen' heten en penningen opeens 'traditionele penningen'. Mede door onderwaardering werd de laatste soort vaak schromelijk tekort gedaan. Daarnaast bestaan er penningen met overwaardering, die vaak originaliteit ontberen en eigenlijk horen tot de categorie 'braderiepenningen'. Dat behelst best een omvangrijk gebied dat tezamen met sportpenningen, in liefhebberskringen zelden als categorie wordt genoemd. Voor verheldering over de tweedeling: traditioneel-experimenteel, verwijzen wij naar het artikel 'Spagaat bij penningindeling' (*De Beeldenaar* 2008-3). Het zou in dit verband interessant zijn te weten welke van de experimentele objecten nu, ruim 10 jaar na introductie, algemeen als penning zijn aanvaard. Ook is het aardig eens te vernemen welke traditionele penningen voor hun creativiteit gewaardeerd worden en welke we toch maar liever bij de braderiesoort indelen.

Voorstel tot discussie

Wij stellen voor een opbouwende discussie te voeren over het vervreemdende gebruik van het begrip penning. Er is niets mis mee het begrip zo nodig te herzien en nieuwe kaders te zoeken met behulp van de verzamelde standpunten en doelstellingen van penningmakers en

penningliefhebbers. Volgens ons moeten geïnteresseerden in de penningkunst tot een werkbaar standpunt kunnen komen over dat begrip, waardoor een al te vrijblijvende houding aangaande branchevreemde voorwerpen en navenante opdrachten voor zulks wordt ingedamd. Veel liefhebbers van de penningkunst bestrijden dat de ingeslagen weg heeft geleid naar kunst die zij als penningkunst zouden willen betitelen.

Is, net als bij de edelsmederij en in de sieradenbranche, het maken van penningen een uiting van toegepaste kunst, nu de naam 'penning' ook geschikt lijkt voor kleine objecten die zich manifesteren als een nieuw soort autonome kunst, l'art pour l'art? Objecten waarbij geen toepassing of functie te bespeuren is, zelfs niet in een ondergeschikte vorm aan de artistieke uiting. Hoe dan ook, is het onzes inziens nuttig te omschrijven wat onder het begrip penning valt. Dat bevordert dat we eenzelfde afbakening hanteren als we de penning van het object willen onderscheiden bij onze gedeelde interesse.

Achtergrond bij de verwarring

Het begrip object binnen de penningkunst is voortgekomen uit ontwikkelingen in het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw. Toen maakten diverse sieraadontwerpers een uitstap naar vrijere methoden van ontwerpen, naast hun toegepaste werk. Hun geavanceerde modellen vielen op doordat zij een logische stap maakten van gebonden, toegepaste kunst naar de vrije kunst. Die stap bestond uit een vergaande verkenning van de mogelijkheden die het materiaal bood om het in een zuivere ontwerpfase naar je hand te zetten. Dit in een streven naar strakke schoonheid van vorm en desnoods met een functie. In toegepaste vorm noemen we dit 'design'. Vormgevers als het paar Emmy van Leersum (1930-1984) en Gijs Bakker (1942) (in 1993 mede-oprichter van Droog Design), Bruno Ninaber van Eijben (1950) en Françoise van den Bosch (1944-1977) hoorden bij de pioniers naar een vrijere richting. In het begin heetten die ontwerpen 'objects to wear' en ze werden gepresenteerd en verkocht door Paul

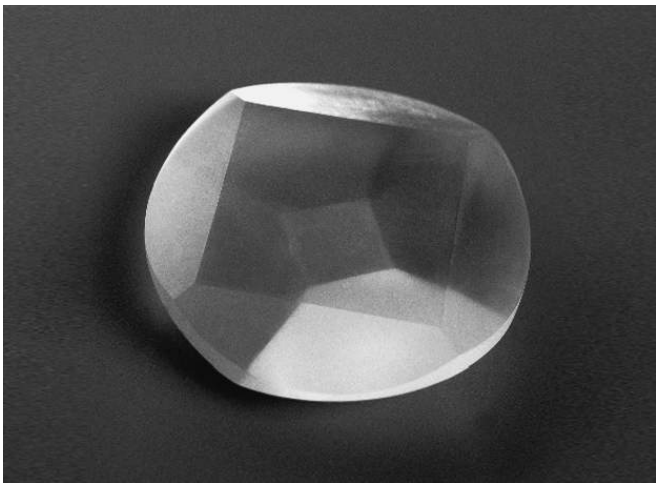
Berend Bodenkamp, Penning NI 15 jaar, 1975, messing ($^2/_3$ ware grootte)

Frans de Wit, Penning, 1975, messing ($^3/_4$ ware grootte)

Ruudt Peters, armband Natatio, 1986, karton-goud, 15 x 105 x 60 mm

Niko de Wit, Hommage Ad Dekkers 1, 2001, plexiglas (2/3 ware grootte)

Derrez, bekend van Ra, zijn galerie voor moderne sieraden in Amsterdam. De ontwerpers hanteerden een aanpak waarbij de vormspanning op het materiaal een wonderschone zuiverheid had, iets wat ze bereikten door na zware voorbereidingen direct met het materiaal te werken, waarmee ze de eigenschappen ervan voor plastische toepassingen verkenden. Later kwamen deze objecten in toenemende mate los te staan van het draagbare sieraad, ook bij verzamelaars: ze gingen de vitrine in. Door hun maatvoering konden deze kleine objecten zich prima schikken tussen de ondraagbare penningkunst. En door hun gestileerde schoonheid konden ze er zeker mee concurreren.

Bij penningen werden de meeste modellen gevormd door ze te boetseren of modelleren in klei of was, om daarna door gietmethoden ze te bestendigen, bijvoorbeeld in brons. Harde keramische modellen waren geschikt voor de zandvorm bronsgietmethode. Daarnaast werden er -grotere- modellen gemaakt voor reductie ten behoeve van slagpenningen, een techniek geschikt voor grote oplagen. Het contrast in werkwijze tussen design-objecten en penningen bleef grotendeels bestaan, behalve bij in brons gegoten objecten die tegen de penningkunst aanleunden. Naarmate beeldhouwers die niet in design onderlegd waren, min of meer in de designrichting penningen gingen maken, ofwel in staat waren 'objecten' te maken, al dan niet voor (re)productie, veranderde de aard van de visie op de penningkunst en werd er een overlap verondersteld tussen penningen en dergelijke objecten. Zelfs in penningkrin-

Linda Verkaaik, De Kus, 2004, verkoperd staal (2/3 ware grootte)

gen. Dit soort kleine werken (soms zijn het heuse kleinplastieken) fungeerde als een intermediair tussen beide benamingen. Het gevolg was dat de tussenvorm zijn eigen plek opeiste als categorie 'penningobjecten'. Vaak leken ze bij lange na niet op het een, noch op het ander of bezaten ze de kwaliteiten ervan. Laat staan dat ze die konden evenaren.

Kwaliteit en definitie

In de categorie penningobjecten bestaat onzes inziens een dilemma over twee lastige begrippen: kwaliteit én definitie. Hiertegen lopen veel penningliefhebbers en -verzamelaars te hoop. Zij krijgen de voorwerpen voorgeschoteld als kunst, om deze te aanvaarden als zijnde een penning. De liefhebber die hierin niet mee wil gaan, wordt al gauw op bevoogdende wijze door anderen toegesproken, waardoor de verwarring verder in de hand wordt gewerkt. De vraag is of de benaming penning een lading dekt waarin ieder handzaam voorwerp als object kan meeliften in de penningkunst. Vanwege deze vraag roepen wij penningmakers, -liefhebbers en -verzamelaars op voor twee dingen: zich mengen in het discours over de betekenis van de penning en het aanzetten tot het inkaderen van het begrip penning. ■

Pier van Leest, Borderline, 2005, staal

Christien en Lucie Nijland zijn beiden beeldhouwster en penningmaakster. Lucie is tevens lid van de redactie van *De Beeldenaar*.

Foto's Bakker, Herbst, Berend Bodenkamp en Frans de Wit: Collectie Stichting Françoise van den Bosch/Stedelijk Museum Amsterdam, fotograaf Tom Haartsen; Peters: fotograaf Rob Versluys, Amsterdam. Werk na 2000 is gefotografeerd door de desbetreffende kunstenaar.

(advertenties)

DRINGEND GEZOCHT !!

Middeleeuws, Provinciaal en beter Koninkrijk

Wij kunnen U momenteel **zeer hoge** prijzen betalen voor dergelijke munten.
Bij ons betaalt U natuurlijk geen hoge veilingcommissies of hoge taxatiekosten,
zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt.
Let wel ! Wij berekenen **nooit** kosten en onze taxaties zijn **altijd** vrijblijvend.

MUNTHANDEL G.HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN
TEL.0343-430564 - FAX 0343-430542 - e.mail : info@henzen.org

De Handwiel – Washand – Discussie

JAN WILLEM MESSER

In de literatuur wordt een penning omschreven als: klein metalen plaatje met een beeltenis dat wordt gebruikt om te betalen, te eren óf te sieren. Het plaatje is rond, vierkant, ovaal, driehoekig, hartvormig of zelfs met een gat er in. Het moet goed in de hand liggen en simpel in veelvoud zijn te maken. De penning, goedkoop en toch waardevol, voorziet al vele eeuwen in een behoefte als betaalmiddel, gedenkpenning en kunstpenning.

Het bestuur van de Vereniging voor Penningkunst (VPK) richt haar uitgiftebeleid, zo schrijft bestuursvoorzitter Bogaers in *De Beeldenaar* 2009-1, voor de helft op experimentele penningen om de creativiteit en de vernieuwing in de penningkunst te bevorderen. Dat lijkt duidelijk, maar de vraag is of je met experimenten de creativiteit en de vernieuwing bevordert of dat zij vooral leiden tot verandering van het penningthema. Als dat laatste het geval is, dan roept dat veel vragen op; zelfs de legitimiteit van dit bestuurbeleid.

Een kunstenaar is niet geloofwaardig als zijn of haar creativiteit en vernieuwing, zeg maar de beroepsmatige overtuiging en vaardigheid, ontstaat op basis van een tijdelijke bestuursvisie. Een goede kunstenaar is altijd in zichzelf creatief, vernieuwend en experimenteel. De kans is groot dat het beleid kunstenaars aantrekt die zwak zijn of objecten maken die lekker net even afwijken van de penning, in de hoop origineel te zijn. Maar of daarmee de kunst is gediend…? De penningkunst al helemaal niet!

Veel bekende medailleurs vertonen geen enkele behoefte om van het kleine plaatje met beeltenis af te stappen. Zij zien mogelijkheden te over in het penningthema. Dat geldt zowel voor de figuratieve als voor meer abstracte kunstenaars. Zij worden gewaardeerd om hun creativiteit, variatie, beeldend vermogen of verfijnde kunstzinnigheid en niet om hun vaardigheid wat anders te bedenken dan penningen. De genoemde beschrijving van de penning maakt bovendien duidelijk dat binnen die definitie nog een scala aan nieuwe mogelijkheden ligt: in vormgeving, materiaal, productiewijze, prijs en toepassing.

Kortom: er is veel meer aanleiding de typische voordelen van de penning verder uit te buiten dan om er van af te wijken. Het wordt tijd dat het bestuur ophoudt te experimenteren en terugkeert naar kunst en ontwikkeling op basis van de essentie van de penning. VPK-penningen zoals *Vierkant in cirkel* (1980), *Getrapt blok* (1990), *Reispenning* (1992), *Andries Copier* (1994) of *The gateless gate* (2004) liggen wellicht nog net op het randje van het penningthema, maar *Handwiel* (2008) is een totaal ander verhaal: het is een wiel zonder beeltenis of verbeelding. Laten we onze uitdaging op de echte penningkunst richten.

Jaarpenningen zouden in elk geval altijd echte penningen moeten zijn en geen experimenten op of over het randje. Ook de inschrijfpenning zou minder vaak een 'experiment' en meer een zoektocht kunnen zijn naar verdere ontwikkeling van de sterke kanten van de penning en de daarop georienteerde kunst. Samengevat: schoenmaker blijf bij uw leest, dan geniet u het meest.

Over the Edge

Vier jaar na de masterclass

LINDA VERKAAIK

Heeft de masterclass *Over the Edge* zin gehad voor de penningkunst in het algemeen en voor de Vereniging voor Penningkunst (de initiatiefnemer en organisator) in het bijzonder? Zaterdag 24 januari 2009, bijna vier jaar na de masterclass, kwamen de deelnemers van toen bijeen om het project te evalueren. In de Koninklijke Academie in Den Haag waren aanwezig: Pauline Hoeboer, Elly Baltus, Netty van Osch, Elleke van Gorsel, Nicole Royers, Melanie de Vroom. Zij bogen zich over de vraag of de masterclass van betekenis is geweest voor hun beeldend werk. Ook waren Geer Steyn, Wouter van Aken, Carolien Voigtmann en ikzelf aanwezig.

Het doel van de masterclass was niet een eindproduct, maar een ontwikkeling op gang brengen van een manier van denken: 'Vorm is betekenis', stelt Geer Steyn in de workshop. Met andere woorden: iedere gekozen vorm en elk gebruikt materiaal dient die betekenis. De masterclass beantwoordde volledig aan het doel van het Buffetfonds: het stimuleren van baanbrekende initiatieven en het verbreden van de penningkunst.

Tijdens de evaluatiebijeenkomst toonden de deelneemsters eigen beeldend werk. Met de expositie van 2006 nog fris in het geheugen, was ik verbaasd dat nu alle zes deelneemsters prima in staat bleken een traditionele penning te maken. Des te bijzonder is het, dat ze juist in deze masterclass zich zo open en onbevangen konden opstellen, om opnieuw te kijken naar hun werk, materiaal, denkwijze, vormentaal en de betekenis daarvan. Het was misschien wel de enige weg om werkelijk uit dat keurslijf te ontsnappen waarin de traditionele penning zich bevindt.

De enige manier om werkelijk baanbrekende elementen te kunnen toevoegen, was 'het eerst van alle waarden ontdoen en vervolgens opnieuw zoeken welke betekenis het voor jou heeft'. Daar is *Over the Edge* wat mij betreft helemaal in geslaagd. Maar is dat wel zo? Denk ik daar nu nog steeds zo over? En zijn de kunstenaars die deelnamen aan de evaluatie het daar mee eens? Tijdens deze bijeenkomst werd het werk gepresenteerd waar de deelnemers de afgelopen twee jaar mee bezig zijn geweest; in woord en in beeld. Vervolgens had iedereen op zijn beurt de gelegenheid daarop te reageren. De liefde waarmee het werk gepresenteerd werd, liet tijd, aandacht en de intensiteit zien waarmee het gemaakt was: elk detail heeft betekenis, heeft een bedoeling en is er niet zomaar.

Met verbazing lees ik vaak de kritieken op VPK-penningen: lelijk gemaakt,

geen inhoud, scherpe randen, lelijk materiaal, een grap, past niet in mijn la... Iets minder vooroordeel zou misschien een tweede blik, een andere manier van kijken opleveren. Ook hier heeft elk detail een betekenis. Het nadenken daarover levert veel meer op dan het gewoon maar negeren.

In alle presentaties kwam het belang van de intensiteit van de masterclass naar voren. Juist die intensiteit heeft tot de dag van vandaag betekenis en vorm gekregen in het eigen werk en het denken daarover.

Elly Baltus noemt 'de openheid in denken, het communiceren over het proces', als invloed van *Over the Edge*. Zij was de enige die al in het penningvak werkzaam was. Het integreren van technologie in dat kleine vlakje is zeer innovatief en daarmee betreedt de penning volledig de kunst van deze tijd. Door het opengooien van 'waar een

penning aan moet voldoen' komt ze op een geniale vinding en geeft ze de penning handvatten waardoor je heel bewust die penning moet omdraaien en daardoor voor-, zij- en achterkant één geheel worden.

Pauline Hoeboer concludeert dat *Over the Edge* als een snelkookpan heeft gewerkt. Processen worden sneller duidelijk. Het focussen op wat je wilt zeggen en alles daarbuiten durven weglaten. 'Het idee van penning zit nu in mijn werk, is wakker gemaakt. De winst van de masterclass: dat je zo intens de wereld van de penning in werd getrokken'. De manier waarop zij teksten vorm laat worden en dan letterlijk als vorm inhoud laat zijn, is nieuw voor mij.

Voor Nicole Royers heeft de masterclass orde in de chaos geschapen. Voor mij is zij degene die het minst bezig is met wat een penning zou moeten zijn. In haar werk zie ik dat het daar waarschijnlijk niet toe zal leiden. Maar het open denkproces heeft wel in haar werk de nodige kenteringen gebracht.

Melanie de Vroom is na de masterclass meteen lid geworden van de VPK. Zij heeft de treurige ruzies als erg negatief ervaren, weinig opbouwend. 'Zonde, de open geest is zo belangrijk voor de ontwikkeling van de penning'. Voor *Over the Edge* maakte ze voornamelijk groot werk. 'De penning is in mij gaan zitten. Het doorgaan met het denken daarover en zoveel plezier in het maken van het kleine'.

Het werk van Elleke van Gorsel heeft een enorme omwenteling gemaakt na *Over the Edge*. Het zijn geen penningen geworden, ondanks dat ze in opdracht van de gemeente Waalwijk wel een prachtige penning heeft ontworpen. 'Het doorgaan op iets, is ontstaan in *Over the Edge*. Het doordenken over achtergrond, thema, materiaal. De betekenis van de ontwerpen, de scherpte ervan. Het conceptuele denken zit er ge-

woon in'. De kracht van die koppeling, van inhoud, vorm en materiaal. En de gelaagdheid, zichtbaar zowel in die vorm als in het materiaal, opende de ogen van de gemeente Waalwijk om haar ontwerp te kiezen. Een ontwerp wat aan geen van hun gestelde traditionele opdrachtformuleringen voldeed, maar wel hun boodschap droeg.

Netty van Osch was verrast dat het gegeven 'penning' in de masterclass zo open lag; 'Die plakken kende ze wel, best interessant, maar dat andere denken... Ik dacht dus ook dat ik in de masterclass een reliëf zou maken. Tot mijn verrassing was meer de filosofie het uitgangspunt, waardoor het denken over de penning op de voorgrond lag...' Netty heeft het ook als heel prikkelend ervaren, van zo dichtbij te zien hoe anderen in zo'n proces zitten, hoe anderen het doen. 'De beeldende kunst verwijst naar zichzelf, de penning dus ook, maar heeft tevens het gebaar naar die ander'. Dat gebaar is duidelijk vanuit *Over the Edge* overgebleven in haar werk. Ze maakte een onderscheiding voor de Hoge School van Rotterdam, waarin het gebaar als een duveltje uit het doosje komt. Al is het misschien geen penning en is het idee nog niet uit ontwikkeld in raffinement, de originele gedachte erachter, de toevoeging van letterlijk dat theatrale gebaar is baanbrekend. Zoiets ontstaat denk ik alleen als je de normen los kan laten.

Tastbare vruchten

Hoe belangrijk bleken ook de expositie in het Museum Beelden aan Zee en de uitgave van de catalogus. Tot nu toe heeft het naar buiten brengen van de masterclass tastbare vruchten afgeworpen in de vorm van opdrachten en nominaties. De manier van denken is overgekomen. Deze nieuwe ontmoeting liet zien, horen en voelen dat *Over the Edge* een zeer waardevol initiatief was met uitstraling tot in het nu: één van blijvende betekenis voor het werk van de deelnemers. Er zijn nieuwe elementen van betekenis voor de penning gevonden. Eye-openers voor de gehele penningkunst, die openingen bieden voor weer nieuwe ontdekkingen. En dat is toch te danken aan die grote openheid, het zoeken, het denkproces en het focussen binnen deze masterclass. De masterclass heb ik als een onlosmakelijk onderdeel van de VPK ervaren.

Help, het geld is op!

Tentoonstelling over bijzonder geld uit de Tachtigjarige Oorlog

Vierkante of papieren munten van meer dan 400 jaar geleden? Het zijn noodmunten uit de tijd van de Nederlandse onafhankelijkheidsoorlog. Vanaf 1568 vochten de Nederlanden voor hun zelfstandigheid en onafhankelijkheid tegen het machtigste rijk in Europa: Spanje. De strijd en de verdediging van de Nederlandse steden kostten handen vol geld. Bij belegeringen raakte het geld snel op. Noodmunten van papier, tin of geconfisqueerd zilver zorgden ervoor dat het geld bleef rollen. Na belegeringen bleven de munten populair als souvenir en daarom kwamen er al snel kopieën en vervalsingen. Deze en andere bijzondere munten en penningen zijn tot en met 27 september te zien in Teylers Museum in Haarlem.

De herdenking van het Twaalfjarig Bestand, in april 400 jaar geleden, valt samen met een zeer bijzonder bruikleen die Teylers Museum onlangs ontving van de Stichting Roodenburg van Looy. Deze collectie omvat ongeveer 1.400 munten, die samen bijna 2.500 jaar muntgeschiedenis omvatten, zorgvuldig verzameld door de heer Willem van Roodenburg en zijn vader. Heel bijzonder is dat de collectie deels speciaal bijeengebracht werd om de verzameling van Teylers Museum te completeren. In de collectie Roodenburg bevinden zich meer dan veertig noodmunten uit de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). Deze objecten worden getoond, samen met stukken die zich al in het museum bevonden.

De objecten laten zien dat elke stad met geldgebrek het probleem op zijn eigen wijze oploste. Zo vorderde Groningen edelmetaal van burgers, om het te laten omsmelten en er een lokale zilversmid munten van te laten maken. Het stadsbestuur van Alkmaar gaf tijdens het beleg van 1573 een tinnegieter de opdracht tinnen daalders te vervaardigen. In Leiden werden zelfs munten gemaakt van op elkaar geplakte bladzijden uit boeken.

Naast de noodmunten zijn er penningen uit de tijd van de Opstand te zien, waarop voor- en tegenstanders de eerste pogingen om tot een wapenstilstand of zelfs een vrede te komen lieten afbeelden. Een mooi voorbeeld hiervan is een penning uit 1579 met de Latijnse tekst: Het is beter voor het vaderland te strijden, dan misleid te worden door geveinsde vrede. ■

Amsterdam, noodmunt van veertig stuiver, 1578, zilver

Dit artikel is een verkorte versie van het officiële persbericht van het museum.

Help, het geld is op!, tot en met 27 september in Teylers Museum, Spaarne 16, Haarlem.
di.-za. 10-17 uur; zo. 12-17 uur
www.teylersmuseum.nl

Tot een vuyl ende ongeoorloft gewin

Zuid-Nederlandse patagons en ducatons in de Generaliteitswetgeving 1613-1659

MARCEL VAN DER BEEK

Tussen de jaren 1610 en 1640 hebben twee grote Zuid-Nederlandse zilverstukken, de patagon en de ducaton, in het binnenlands geldverkeer van de Republiek de rol van de inheemse rijksdaalder overgenomen. Omdat de bestaande literatuur bij de beschrijving van dit feit tegenstrijdige jaartallen opgeeft, lijkt een chronologisch overzicht van de gebeurtenissen nuttig.

Patagon en ducaton

De patagon vond zijn oorsprong in de wijziging van het Zuid-Nederlandse muntstelsel dat vanaf 1612 werd doorgevoerd. Dit proces gebeurde in enkele stappen:

- de ordonnantie van 3 april 1612 introduceerde nieuwe gouden munten van 2, 1, ¾ en ½ souverein en de zilveren kwart patagon en een 6-stuiverstuk dat we kennen als de pauwenschelling;
- op 4 juli 1612 werd de serie uitgebreid met de hele en halve patagon, plus een serie kleingeld (stuiver, groot en oord);
- in 1614 volgde de gouden kroon;
- in 1616 volgde de halve schelling (plaket);
- op 4 juli 1618 werden de hele en halve ducaton toegevoegd.

De patagon en de ducaton kregen bij uitgifte een koers toegekend van 48 respectievelijk 60 Zuid-Nederlandse stuivers.[1]

De rijksdaalder

Ten tijde van de invoering van dit Zuid-Nederlandse muntstelsel was de rijksdaalder het belangrijkste grote zilverstuk in de Republiek. De munt was zowel in het binnenlands betalingsverkeer als bij de buitenlandse handel in gebruik. Als exportproduct fungeerde de munt vooral naar streken waar de Duitse reichstaler ingeburgerd was; zowel in het Duitse Rijk zelf als in het Oostzeegebied (Polen, Baltische staten, Rusland). Ook speelde hij aan het begin van de zeventiende eeuw nog (tijdelijk) een rol in de handel op het oostelijk deel van de Middellandse Zee, de zogenaamde Levanthandel.

De invoering van de rijksdaalder in de Spaanse Nederlanden dateerde van 1567. In dat jaar werd de (Bourgondische) kruisrijksdaalder geïntroduceerd overeenkomstig de bepalingen voor de 'reichstaler' in de wetgeving van het

Vlaanderen, Albrecht & Isabella, patagon, zonder jaartal

Brabant, Albrecht & Isabella, ducaton, 1619

Duitse Rijk. Deze muntsoort had aan de ene zijde een gekroond Spaans wapenschild en aan de andere zijde een gekroond andreaskruis tussen gekroonde monogrammen van de vorsten. Ook de Zuid-Nederlandse patagon zou in 1612 dit uiterlijk krijgen.

Na de opstand tegen het Spaanse bewind ging in de Noord-Nederlandse provincies de uniforme wetgeving voor de productie van rijksdaalders enige tijd verloren. In 1603 kwamen de gewesten in de Staten-Generaal overeen om deze voor de handel zo belangrijke muntsoort weer op eenparige voet te laten slaan. Voor deze 'Nederlandse rijksdaalder' werden de naam en de specificaties al in 1603 vastgesteld, maar het duurde tot 1606 voordat de munt zijn karakteristieke uiterlijk kreeg. De voorzijde toonde een anonieme ridder ten halve lijve met een zwaard over de schouder, de keerzijde het gekroonde wapenschild van de Staten-Generaal.

De patagon bevatte ongeveer 6½ % minder zilver dan de Bourgondische kruisrijksdaalder en ongeveer 4½ % minder dan de Nederlandse rijksdaalder van 1603 en 1606.

De steygering van de koersen

Vanwege de sterke inflatie van het kleingeld in de Republiek en de grote vraag naar goede muntstukken voor de buitenlandse handel, had de marktprijs van de rijksdaalder voortdurend de neiging te stijgen. Zijn officiële koers volgde daarbij op enige afstand. Bij de invoering in 1567 gold de rijksdaalder nog 32 stuivers, maar vooral in de jaren 1570 is de waarde behoorlijk opgelopen. In 1608 bereikte de officiële koers 48 stuivers en in 1619 tenslotte 50 stuivers, welke waarde blijvend aan het begrip rijksdaalder verbonden zou blijven. Deze getallen geven de officiële koersen weer die door de Staten-Generaal werden vastgesteld; bij de bevolking en zeker onder kooplieden werden afhankelijk van de heersende vraag en het aanbod van rijksdaalders vaak (illegaal) hogere waarden gehanteerd.

Er waren twee manieren om winst te maken met de rijksdaalders. In de eerste plaats werd zilver in de internationale metaalhandel verhandeld in de vorm van rijksdaalders. Kooplieden konden behoefte hebben aan rijksdaalders om voordelige transacties te sluiten, waardoor zij genegen waren meer dan de officiële koers voor de munten te betalen. Daarnaast kon een minder gewetensvol burger misbruik maken van het feit dat sommige buitenlandse zilverstukken in de Republiek voor een te hoge koers werden aangenomen. Hiertoe moest hij rijksdaalders (en andere goede muntsoorten) naar een geschikt buitenlands munthuis vervoeren (hetgeen verboden was) en de vreemde munten weer terugbrengen naar de Republiek om ze daar in omloop te brengen, (wat meestal ook niet mocht). De koerswinst kon daarbij de transport- en muntkosten ruim vergoeden.

Gelderland, (Bourgondische) kruisrijksdaalder, 1567

Het verhaal van de muntplakkaten

Het hierna volgende overzicht beschrijft slechts de gebeurtenissen die direct de vervanging van de rijksdaalder door patagon en ducaton betreffen. In werkelijkheid werd niet alleen de rijksdaalder verdreven, noch lag de oorzaak daarvan alleen bij de Zuid-Nederlandse zilverstukken.

De eerste maal dat de Zuid-Nederlandse patagon opduikt in de wetgeving van de Staten-Generaal is in een plakkaat van 5 oktober 1613, het jaar na zijn introductie. De munt wordt dan gezien als een vervalsing van de nog circulerende Bourgondische kruisrijksdaalder. Dit is niet vreemd gezien de uiterlijke overeenkomst. Zowel de oude kruisrijksdaalder als de Nederlandse rijksdaalder hebben op dat moment een officiële koers van 48 stuivers. In de Zuidelijke Nederlanden doet de patagon eveneens 48 stuivers, maar dat zijn wel Zuid-Nederlandse stuivers. Dat is ook de koers waarvoor men de patagon in de Republiek probeert uit te geven, hoewel zijn metaalwaarde ten opzichte van de Nederlandse rijksdaalder amper 45 Noord-Nederlandse stuivers bedraagt. Ook de deelstukken van de patagon en de gelijktijdig geïntroduceerde pauwenschelling blijken te worden ingevoerd. Het plakkaat verbiedt de invoer en het gebruik van al deze munten op straffe van verbeurdverklaring van de munten plus een boete van twee gouden rijders (op dat moment 21 gulden en 4 stuivers) per aangetroffen muntstuk, voor zowel de uitgever als de ontvanger. Bij een tweede overtreding wordt deze boete verdubbeld en bij een derde verviervoudigd met kans op verbanning.

Direct na de introductie bestaat de vrees dat de Zuid-Nederlandse munten worden vervaardigd uit metaal dat afkomstig is van muntstukken uit de Republiek. Vandaar dat de bevolking in het plakkaat van 7 december 1613 er aan herinnerd wordt dat de uitvoer van munten of muntmateriaal naar 'nabuerige landen' streng verboden is, ditmaal met een duidelijke verwijzing naar de Zuidelijke Nederlanden. Tevens verbiedt dit plakkaat nogmaals de invoer en het gebruik van patagons. Ondanks deze verboden neemt de invoer grote proporties aan. De ordonnantie van de provincie Holland van 19 juli 1618 vermeldt dat de patagon 'in groote menighte' wordt ingevoerd en gebruikt.

Inmiddels wordt in handelskringen voor munten met een hoge metaalwaarde steeds meer geld gegeven. Op 13 februari 1619 geven de Staten-Generaal hierin gedeeltelijk toe en verhogen zij de wettige koers van de munten; officieel op tijdelijke basis, maar in de praktijk wordt die steeds verlengd. De rijksdaalder krijgt hierdoor zijn uiteindelijke koers van 50 stuivers. Bij deze gelegenheid wordt opnieuw tegen de patagon uitgevaren. De strafmaat voor het gebruik van verboden munten wordt gewijzigd in verbeurdverklaring

van alle stukken die een overtreder in zijn bezit heeft plus een boete ter grootte van het viervoudige van de waarde met een minimum van 24 gulden. Voor rekenplichtige ambtenaren dreigt bovendien ontslag of tenminste een tweemaal zo hoge boete.

Ondertussen is in 1618 in de Zuidelijke Nederlanden de ducaton ingevoerd en deze munt lijkt korte tijd ook zijn weg naar de Republiek te vinden. Hij wordt hier dan uitgegeven voor zestig stuivers, hetzelfde aantal als hij in het land van zijn herkomst heeft. Uiteraard verbieden de Staten-Generaal op 31 oktober 1619 ook de invoer en het gebruik van ducatons. Na dit eenmalige verbod wordt van de Staten-Generaal gedurende 15 jaar geen kwaad woord meer gehoord over ducatons, wat erop wijst dat het vooreerst vooral de patagon en zijn deelstukken waren die in de Republiek werden ingevoerd.

Het plakkaat van 31 oktober 1619 vermeldt verder dat voor rijksdaalders al 51 stuivers wordt geboden, een stuiver meer dan de officiële koers. Enkele maanden later schrijft ook het plakkaat van 17 januari 1620 dat de rijksdaalder 'door baetsoeckende menschen tot een ende vijftigh stuyvers geresen wordt'. Verdere niet-officiële prijsstijgingen staan niet in de Generaliteitsplakkaten beschreven, maar hebben ongetwijfeld plaatsgevonden.

De vraag naar rijksdaalders stijgt in de vroege jaren 1620 naar grote hoogten. Hoogstwaarschijnlijk is dit het gevolg van afzetmogelijkheden in de tijd dat het Duitse Rijk met de zogenaamde 'Kipper- und Wipperzeit' (hoogtepunt 1619-1623) een periode van hevige inflatie doormaakt.[2] De vraag geldt niet alleen voor circulerende exemplaren; ook de aanmunting van Nederlandse rijksdaalders beleeft in deze periode haar hoogtepunt. Van deze muntsoort behoren de stukken met het jaartal 1621 tegenwoordig tot de minst zeldzame. Waarschijnlijk verdwijnt het overgrote deel van de inheemse rijksdaalders in deze periode uit circulatie en wordt hun plaats grotendeels ingenomen door patagons.

Het repressieve beleid van de Staten-Generaal is hiermee door de feiten ingehaald. Het gebruik van patagons wordt nog verboden in de plakkaten van 22 april en 5 juni 1621, maar daarna treedt een kentering op. Allereerst wordt in Holland op 20 september 1621 'by provisie' de patagon voor een koers van 50 stuivers in de circulatie toegelaten. Gelijktijdig wordt de inheemse rijksdaalder een koers van 52 stuivers toegekend.[3] Enkele dagen later verklaren de Staten-Generaal op 23 september 1621 dat aan een nieuwe muntregeling gewerkt wordt en dat de zilveren munten voorlopig hun oude officiële koersen moeten behouden. Dit wordt op 23 februari 1622 nog eens herhaald in een plakkaat.

Op 21 juli 1622 verschijnt de nieuwe koerslijst. Zonder dat er in de inleidende

Brabant, Albertus & Isabella, pauwenschelling, zonder jaartal

tekst aandacht aan wordt geschonken (alsof er tegenzin bestaat om het 'verlies' te erkennen) wordt hierin de patagon officieel tot de omloop toegelaten en wel met een koers van 47 stuivers. De halve patagon krijgt een evenredige koers toegekend, maar over de veelvuldig voorkomende kwart-patagons wordt gezwegen.

Tot een officiële verhoging van de koers van de rijksdaalder boven 50 stuivers door de Staten-Generaal is het nooit gekomen. Waarschijnlijk resteerden er nog zo weinig inheemse exemplaren in de circulatie dat een verhoging geen praktisch nut meer had. De productie van Nederlandse rijksdaalders ging in de munthuizen nog lange tijd door voor handelsdoeleinden. De laatste aflevering zou pas op 20 maart 1700 aan de Utrechtse Munt plaatsvinden.[4] Voor de financiële afwikkeling van deze muntslag was een officiële koers onmisbaar, zodat de muntsoort wel in alle koerslijsten bleef voorkomen.

Na juli 1622 zwijgen de ordonnanties van de Staten-Generaal een lange tijd over de Zuid-Nederlandse zilverstukken. Veel plakkaten uit deze jaren zijn gericht tegen de vele minderwaardige rijksdaalders uit het Duitse Rijk met hun onderdelen, die dan in de Republiek omlopen. Verboden koersstijgingen betreffen vooral de gouden handelsmunten.

Op 20 april 1633 wordt toegegeven dat de patagons algemeen voor 50 stuivers omlopen. De Staten-Generaal zijn op dat moment van plan om binnen korte tijd een groot aantal buitenlandse rijksdaalders, die boven hun metaalwaarde circuleren, te verbieden, en kondigen aan dat daarbij ook de patagons buiten koers zullen worden gesteld. Dit plan is niet doorgegaan.

Dan begint in 1634 plotseling een reeks verboden tegen de Zuid-Nederlandse ducaton, die sinds 1619 buiten schot was gebleven. Dit begint met het plakkaat van 17 maart 1634, waarin valt te lezen dat ducatons dagelijks worden aangevoerd en in de Republiek voor 63 stuivers omlopen. Zelfs in vergelijking met de patagons die illegaal voor 50 stuivers omlopen, is dit een halve stuiver te hoog, want de ducaton bevatte vrijwel exact een kwart meer zilver dan de patagon. Deze halve stuiver winst zal de toestroom in stand hebben gehouden. De invoer en het gebruik worden door de Staten-Generaal verboden en ook het vervoeren van muntmateriaal naar de plaatsen waar zij worden vervaardigd wordt wederom strafbaar gesteld. In hetzelfde jaar worden de verbodsbepalingen (naast andere) nog herhaald in de plakkaten van 8 juli, 27 oktober en 13 november, en in het jaar daarop in dat van 8 maart 1636. Lijkt het insluipen van de patagons dus vooral een fenomeen van de periode 1612-1622 en vooral de laatste jaren daarvan, de ducatons beginnen hun zegetocht naar de Republiek blijkbaar in 1634.

In 1638 constateren de Staten-Generaal dat de muntomloop nauwelijks andere

Brabant, Philips IV, ducaton, 1636

Utrecht, Nederlandse rijksdaalder, 1612

grote zilverstukken bevat als patagons en ducatons, die voor 50 respectievelijk 63 stuivers omlopen. Het plakkaat 'op den cours vanden gelde' van 9 oktober 1638 schrijft dat men de koers van de twee muntsoorten eigenlijk tot hun juiste (metaal-)waarde zou moeten terugbrengen. Omdat zo veel mensen hier nadeel van zullen ondervinden, besluit men echter om zowel het uitgeven van patagons voor 50 stuivers, als het gebruik van ducatons voor 63 stuivers, 'voor weynich tijts' toe te laten. De Staten-Generaal hopen de koersen ooit terug te brengen tot hun juiste waarde. Tot dat moment willen zij de voorraad circulerende stukken niet groter maken dan die al is, zodat de invoer van beide Zuid-Nederlandse muntsoorten wel verboden blijft.

Terwijl patagon en ducaton vanaf dit moment beide 'by provisie' mogen omlopen, wordt het verbod op invoer nog herhaald in de plakkaten van 23 april 1639, 20 maart 1640, 1 november 1641, 19 november 1641, 6 maart 1645 en 6 januari 1653. Af en toe gaan de Staten-Generaal hierin wel bijzonder vertoornd tegen overtreders te keer.

In dit tijdvak constateren de Staten-Generaal nog enkele malen dat weer een stijging van de muntkoersen dreigt 'deur te breecken', maar patagon en ducaton worden daarbij niet met name genoemd. Waarschijnlijk gaat het in deze periode vooral om de gouden munten waarvan de koers neigt op te lopen. Toch waarschuwen de Staten van Zeeland nog in 1645 dat patagons en ducatons voor niet meer dan hun officiële koers mogen omlopen.

Het 'provisioneel' toelaten van de Zuid-Nederlandse zilverstukken in de Republiek heeft bijna twintig jaar geduurd. Pas de introductie van de zilveren dukaat en de zilveren rijder in 1659 maakte de Republiek weer zelfstandig in de voorziening van haar muntomloop met grote, rijksdaalderachtige zilverstukken. De reeds ingevoerde patagons en ducatons bleven hiernaast nog langdurig in gebruik voor 50 respectievelijk 63 stuivers. De laatst overlevende stukken mochten zelfs nog meemaken dat hun koerswaarde bij de invoering van het decimale stelsel veranderde in *f* 2,50 en *f* 3,15. Pas de Grote Hermunting in de jaren 1840 maakte definitief een eind aan hun omloop.

Fragmenten uit de ordonnanties
(tenzij anders vermeld van de Staten-Generaal):

5 oktober 1613
Alsoo t'onser kennisse gekomen is, dat eenige eygen-baetsoeckers hen vervorderen in dese Vereenichde Nederlanden te brenghen seeckere ghecontref;yte Bourgoensche silvere daelders van acht-en-veertich stuyvers : halve daelders van vier-en-twintich stuyvers : vierde-parten van twaelf stuyvers : ende schellingen naer advenant : zynde in figuere conform den ouden ende oprechten Bourgoenschen daelder, maer seer gevallen, soo in alloye als gewichte, ende consequentelijck van veel minder weerde dan den oprechten ouden Bourgoenschen daelder, als maer komende

Utrecht, zilveren dukaat ('rijksdaalder'), 1669

ten pryse van vijf-en-veertich stuyvers ende ettelijcke myten, geslagen op den naem van de Eertz-Hertogen van Oostenrijck, Hertogen van Bourgondien ende Brabant, omme de selve penningen onder de oprechte Bourgoensche daelders uyt te geven, ende cours te doen ghewinnen, tot uytnemende schade van dese Vereenichde Nederlanden, ende van de goede ingesetenen der selver.

7 december 1613
Alsoo tot onse kennisse gekomen is, dat (...) verscheyden persoonen soeckende te eluderen de voorsz onse placaten tot haren particulieren profijte, niet alleenlijck hen en vervorderen sodanige materialen op vreemde Munten te transporteren, maer oock uytvoerende diversche goude ende silvere penningen by ons ten pryse gestelt ende geevalueert, onder decksel dat sy die van doen hebben in hare negotien ende traffijcque, latende de selve converteren in andere goude en silvere, soo capitale penningen als payementen van slechter waerde, als zijn (...) de heele, halve, ende vierendeelen van cruys-daelers geslagen op den name van de Eertz-Hartogen van Oostenrijck. Hartogen van Bourgoenge ende Brabant; met oock schellingen, stuyvers ende diergelijcke kleyne payementen, mede gheslaghen op den name van de voorsz Eertz-Hartogen.

19 juli 1618 (Staten van Holland)
Dat mede in de Vereenichde Landen jegens onse voorgaende placaten, daer by den daelder by den Eertz-Hartoch Aelbrecht, veel beneden die voet van de Rijcxdaelders doen slaen, verboden, ende voor billoen is verklaert, den selven daelder althans in groote menichte hier te Lande ghebracht ende uytgegeven wort.

13 februari 1619
Verklarende voorts van nu af datelijck voor billoen alle andere penningen, de welcke by desen onsen placate niet ten pryse gestelt en zijn : insonderheyt den silveren kruys-daler van Albertus Eertz-Hertoch van Oostenrijck, in Brabandt lest geslagen, ende hier te Lande tegens onse voorige placaten wel licentieuslijcken onder den rijcxdaelders uyt gegeven.

31 oktober 1619
Alsoo niet jegenstaende ons laetst provisioneel placaet op den cours vanden gelde (...) evenwel dagelijcks noch eenige uytheemsche munten hier te Lande in gebracht ende uytgegeven werden : onder anderen eenen silveren penningh by de Eertz-Hertogen in Brabandt geslagen, ende alhier tot drie gulden uyt gegeven, met den halven van dien tot dertich stuyvers (waer van de figueren hier onder gestelt zijn);

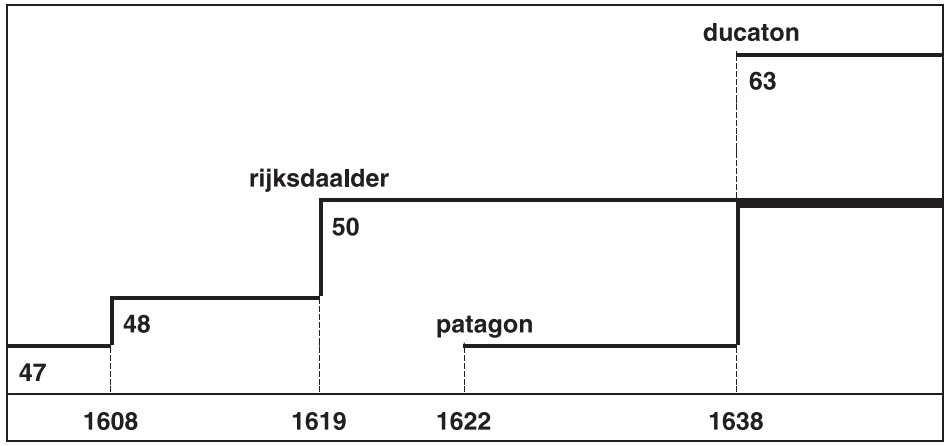
Item dat eenige penningen, by onsen voorsz placate ten prijse gestelt ofte getolereert, weder tot hoogeren prijse werden uyt ghegeven, als hare valuatie mede brenght : Met namen den rijcxdaelder, de welcke op vijftich stuyvers ghevalueert zijnde, op eenige plaetsen deser Vereenichde Provincien tot een en vijftich stuyvers uytgegeven werden.

20 september 1621 (Staten van Holland)
De gecommitteerde Raden van de Staten van Hollant ende West-Vrieslant hebben (volgende de resolutie ende goet-vinden van de Gr: Mo: Heeren Staten van de voorsz Landen) toegestaen, dat by provisie de naevolgende specien sullen werden ontfangen ende uyt gegeven als volght. (...) Den Rijcxdaelder, tot ... ij gul. xij stu. (...) ende den Kruys-daelder van den Eertz-Hertoge Albertus, tot ... ij gul. x stuy.

21 juli 1622
Den Albertus kruys-daler, op 't gewichte van 18 engelsen 12 asen, ter remedie van vier asen, tot ... ij gul. vij stuy. Den halven van dien opt gewichte, ter remedie, ende ten pryse nae advenant.

20 april 1633
Ende belangende de silvere specien, al hoe wel den kruys-daler, zijnde bij 't voorsz placaet vanden jare 1622 maer op 47 stuyvers ghevalueert, door misverstant tot vijftich stuyvers nevens de rijcxdaelders hier te Lande in gedrongen is, ende de selve wel wederom tot sijnen rechten prijse soude behooren gereduceert te worden; ... geresolveert zijnde eerstdaeghs dien aengaende mede een placaet te laten emaneren, ende daer by veele soorten van Rijcxdalers, als oock den ghemelten kruys-daler, voor billoen te verklaren, waer van een yeder by desen wort gewaerschout, omme sijne schade te hoeden, ende voor te komen.

Generaliteitskoersen van rijksdaalder, patagon en ducaton 1603-1653, in stuivers

17 maart 1634
Alsoo wy verstaen dat hier te lande dagelijcks overghebracht worden uyt Brabandt, seeckere silvere penningen, genaemt ducatons, aldaer geslagen, ende ghevalueert op drie guldens, ofte tsestich stuyvers, waer tegens al inden jare 1619 een placaet geemaneert is gheweest, daer by die voor billioen verklaert zijn, ende dat de selve alhier opgedronghen ende uytgegeeven worden tot drie en tsestich stuyvers, dat is, drie stuyvers ten minsten boven hare waerden, volgens onsen rijcxdaler tot vijftich stuyvers. Weshalven niet te twijffelen en is, of de selve sullen metter tijdt in sodanige quantiteyt herwaerts over ghebracht werden, dat de landen daer mede sullen worden vervult, tot onlydelijcke groote schade ende verkortinge van de goede ingesetenen van dien, ende tot mercklijcke profijt ende voordeel van die van d' ander zyde;

Ende ten eynde de invoeringe der voorsz (...) ducatons (...) te beter geweert mogen worden, verbieden wy midts desen allen ende eenen yegelijck op de Munten daer soodanige penningen gemaeckt worden, uyt dese Landen eenige leverantie van materialen te doen tot het maken der selver, of op de selve in eeniger manieren ten fine voorsz te handelen, het zy by wissel, of in koopen der gemelter penningen die alreede gemaeckt souden mogen zijn.

8 juli 1634
Alsoo wy bevinden, dat niet tegenstaende onse voorgaende placaten, het eene vanden jare 1619 het ander in martio lestleden, jegens het invoeren ende uytgeeven van seeckeren silveren penningh, genaemt ducaton, in Brabandt geslagen, ende aldaer gevalueert tot drie gulden, de selve alhier door snoode baetsoeckende luyden, tot 't gantsche bederf van 't muntwerck deser Landen, met menichte dagelijcx ingevoert, ontfangen ende uytgegeven worden tot drie gulden ende drie stuyvers, zynde ruym vier ten hondert boven hare waerde, naer advenant onse capitaelpenningen, waer door onse vyanden versterckt ende verrijckt, d' ingesetenen deser Landen in hunne goederen verarmt ende vermindert worden.

9 oktober 1638
Al hoe wel ons voornemen ende ernstige betrachtinge, altijts gheweest is vast ende onverbreeckelijck te willen onderhouden, ende doen onderhouden, den voet van den cours ende evaluatie van den gelde, die by onsen solemnelen placate van den 21 Julij 1622 niet alleen met eenparige toestemminge, ende met belofte van maintenue van alle de Provincien, gheresolveert ende ghesloten (...) echter schijnt wel dat eenige baetsoeckende menschen, stellende te rugge de liefde des vaderlants, ende van 't gemeene beste, ende alleen yverigh omme te voldoen haren verkeerden lust tot een vuyl ende ongeoorloft gewin, sonder ophouden, ende van tijdt tot tijdt getracht hebben d'ordre van den voornoemdec placate tegen te gaen, ende 't gantsche stuck vande valuatie met een ongeregelde confusie over hoop te werpen;

Voorts al hoe wel de redenen wel vereysschen soude, omme de patacon of kruysdaler, insgelijcx den ducaton van Brabant, ende de minder ghedeelte van de selve (welcke beyde penningen verre boven haere waerde op gedrongen ende ghesteygert zijn) mede volghens d'ordre van onse voorige placate te reduceren : nochtans dewijl de Landen mette voorgemelte penningen so seer ingenomen ende vervult zijn, dat men naeuwelijcks andere capitale silvere penningen in de dagelijcxe vertieringh ende verhandelinge en siet, ende omme daer omme te verhoeden de schade daer inne de gemeente door de veranderinge in de voorsz penningen als nu te doen soude vervallen, zijn wy te raden gheworden 't selve mede noch voor weynich tijts op te schorten, ende den ducaton middeler-tijdt te tollereren tot drie en tsestich stuyvers, ende den patacon tot vijftich.

18 januari 1645 (Staten van Zeeland)
Alsoo (...) eenige snoode ende baetsoeckende menschen nog meer en meer alle specien van gelde hooger ende hooger soecken op te dringen, tot onvermijdelijke schade van de ingezetenen dezer Provincie, ende confusie van allen handel ende commercie, hebben wij noodich geacht (...) wel strictelijck te gebieden, geene penningen uyt te geven of te vergen hooger als tegenwoor-

dich de cours noch gaet, te weten (...) den silveren ducaton tot 63 stuijvers; den patacon tot 50 stuijvers; op pene van wie bevonden sal werden de selve hooger uijt te geven, of selfs te vergen, vervallen sal in de boete van drie hondert guldens.

6 maart 1645 (uit de koerslijst)
Den silveren ducaton maer by provisie . . . iij gul. iij stuy. Halven naer advenant. Den nederlandtschen rijcxdaelder, oock die gemunt in 't Rijck, als mede maer by provisie den kruysdaelder oft patacon . . . ij gul. x stuyv. Halven ende quarten naer advenant.

BRONNEN

C. CAU *Groot Placaet-boeck* ('s Gravenhage, 1658).

J. JANSSEN *Nederlantsche Munt-boeck* (Amsterdam, 1645).

NOTEN

1. VAN GELDER H.E. & HOC M. *Les monnaies des Pays-Bas bourguignons et espagnoles* Amsterdam 1960.
2. In Duitsland zou de koers van de reichstaler stijgen tot zes à zeven maal zijn oude waarde.
3. Zie ook VAN DILLEN J. G. Oprichting en functie der Amsterdamse Wisselbank in de zeventiende eeuw 1609-1686, in *Mensen en achtergronden* Groningen 1964.
4. POLAK M.S. *Historiografie en economie van de 'muntchaos' – De muntproductie van de Republiek (1606-1795)* deel II: Bijlagen blz 134.

(advertentie)

MUNTHANDEL
G.HENZEN

Wij bieden U een ruim assortiment van

Grieks, Romeins en Byzantijns

Middeleeuws en Provinciaal

Koninkrijk en Overzee

Buitenlands en Archeologie

(wij verkopen geen euromunten)

Wij kopen ook graag goede munten aan en betalen zeer hoge prijzen !

Vraag onze rijk geïllustreerde prijslijsten aan !
E-mail : info@henzen.org
Postbus 42 NL-3958 ZT Amerongen
* Tel.0343-430564 * Fax 0343-430542 *
website: www.henzen.org

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- **JAARBOEK**
- **DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT**
- **GRATIS TOEGANG** tot de gewone bijeenkomsten van al de aangesloten afdelingen
- **PRIJSVERMINDERING** op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog € 11 (buiten België € 17) op rekening 000-1614677-15 van het EGMP of contacteer Johnny Bosman, Spaarzaamheidstraat 8, 9330 Aalst; e-mail: JohnnyBosman@skynet.be

WWW.EGMP.be

Berichten uit het Geldmuseum

Interview met Heleen Buijs, directeur Geldmuseum

Sinds 1 januari 2009 heeft het Geldmuseum in Utrecht een nieuwe directeur. Haar naam: Heleen Buijs. Zij volgt Taeke Kuipers op die in juli 2008 begon als Museum Development Consultant bij Haley Sharpe Design.

Heleen Buijs is ruim 15 jaar actief in de culturele sector. Voordat zij bij het Geldmuseum begon, was zij achtereenvolgens projectleider bij de Rijksdienst Beeldende Kunst in Den Haag, directeur van de Stedelijke Musea Zutphen, adviseur bij tentoonstellingsprojecten en sinds 2005 directeur van het Nationaal Gevangenismuseum in Veenhuizen. Dit laatste museum trof zij in 2003 aan als een 'volle huiskamer' over het leven in de kolonie Veenhuizen. Zij had de opdracht een geheel nieuw museum op poten te zetten op een andere locatie dan het nieuwe. Voor dit nieuwe museum werd onder leiding van de Rijksgebouwendienst, architect, vormgevers en eigen medewerkers een oud dwanggesticht verbouwd. Het resultaat was een nieuw volwaardig museum met een professionele instelling. Ruim vier jaar na de heropening, mag het Nationaal Gevangenismuseum zich verheugen in een grote belangstelling en mooie bezoekersaantallen. Vandaar dat zij toe was aan een volgende stap in haar loopbaan: 'Ik wilde óf iets nieuws opzetten in Veenhuizen, óf naar een voor mij nieuw project. Ik heb gekozen voor het Geldmuseum.'

Over haar aanstelling in Utrecht zegt Buijs: 'Ik vind het Geldmuseum een mooi en interessant museum met een bijzondere collectie die talloze aanknopingspunten biedt voor exposities en evenementen. Mijn passie is het leggen van verbanden tussen heden en verleden van maatschappelijke verschijnselen en deze aan de bezoeker overdragen'.

In de rubriek 'Berichten uit het Geldmuseum' leveren medewerkers van de afdeling Collectie en Onderzoek van het Geldmuseum bij toerbeurt een korte bijdrage om zo het onderzoek dat verricht wordt bij het Geldmuseum voor het voetlicht te brengen. De onderwerpen variëren van nieuwe aanwinsten tot een kijkje achter de schermen. Deze aflevering waarin de nieuwe directeur van het museum wordt geïnterviewd, vormt daar een uitzondering op.

Collectie als uitgangspunt

Buijs' keuze voor het Geldmuseum is tweeledig: enerzijds spreekt de collectie haar aan, anderzijds maakt de schaalgrootte van het Geldmuseum het haar mogelijk mee te 'sparren' met de medewerkers. Gedurende de eerste maanden na haar aantreden heeft Buijs haar tijd vooral besteed met inlezen en overleg met de staf en conservatoren van het museum. Aan de hand van die gesprekken is de missie van het museum op punten bijgesteld: het Geldmuseum zal zich blijven richten op een breed publiek met laagdrempelige tentoonstellingen, maar daarbij vaker dan in de afgelopen twee jaar een beroep doen op de collectie. 'Als museum hebben wij immers de taak onze collectie over het voetlicht te brengen. Ook in de vaste expositie zal dat tot uiting komen. Natuurlijk niet hals over kop, maar gefaseerd.'

'De collectie stelt je in staat een verhaal te vertellen, maar ook om een be-

langrijke educatieve rol te spelen,'aldus Buijs. 'Je kunt bijvoorbeeld denken aan een verhaal over de Zijderoute. De collectie bezit voldoende objecten om het volledige verhaal te vertellen, om de museumbezoekers te tonen hoe de handel verliep. Dan gaat het niet alleen om "geld", maar om de context: Wat werd er verhandeld; door wie; hoe ver reisde men op die route, of reisde men de hele route af? Hoe gevaarlijk was die route - denk aan berovingen. "Geld" is daar maar een klein onderdeel van'. Het is een voorbeeld van de manier waarop Buijs met het museum onderwerpen op een inhoudelijke en goed toegankelijke manier hoopt uit te dragen. 'Het gaat om de waarde die munten hebben als uitgangspunt om verhalen te vertellen. Dat is dus echt een nieuwe benadering van munten daar voorheen'.

'De huidige exposities worden gewijzigd en uitgebreid en we gaan de naamsbekendheid vergroten'. De veranderingen in de vaste expositie waarover Buijs spreekt, worden voorafgegaan door een tijdelijke expositie waarin de honderd topstukken van het museum worden getoond. Het is de bedoeling dat deze tijdelijke tentoonstelling langzaam maar zeker wordt geïncorporeerd met de vaste expositie. 'We praten dan over een meerjarenplan', zegt Buijs. Welke honderd stukken het predikaat topstuk zullen krijgen, staat nog niet vast. 'Daar ligt een belangrijke taak voor de conservatoren. Zij kennen de verhalen achter de objecten en die verhalen vormen het uitgangspunt voor selectie'.

Daarnaast wil zij de relatie tussen het gebouw en de collectie versterken: 'We zitten hier in het gebouw waar alle Nederlandse munten worden gemaakt, maar veel museumbezoekers ontgaat dat. Het is onze taak ook dat beter tot uiting te brengen. We onderhouden goede contacten met de Koninklijke Nederlandse Munt met wie we het gebouw delen, maar we zullen wel elk onze eigen lijn kiezen.'

Tijdelijke exposities

Ten aanzien van de tijdelijke exposities zijn er ook nieuwe plannen. Buijs heeft de ambitie meer in te spelen op actualiteiten en waar mogelijk daarvoor delen van de collectie te gebruiken. Daarover zegt ze: 'Dat is een wisselwerking. Enerzijds gebruik je de collectie als kapstok om een verhaal te vertellen, anderzijds is de actualiteit aanleiding delen van de collectie te tonen'. Een voorbeeld van de opzet die zij voor ogen heeft is nu al te zien in het museum, waarbij de huidige kredietcrisis als thema is verweven in de huidige vaste expositie.

Meer dan nu zal het Geldmuseum rond de tijdelijke exposities allerlei activiteiten organiseren. Dat kunnen speciale rondleidingen zijn, maar ook lezingen. Buijs: 'We moeten dat veel systematischer aanpakken, zodat vaste bezoekers ervan uitgaan dat er activiteiten georganiseerd worden'. Ook blijft educatie een belangrijke rol spelen binnen de nieuwe opzet. Buijs: 'Ik vind educatie heel belangrijk. In een ideale presentatie is een museum vooral leerzaam, maar zij moet natuurlijk ook leuk zijn voor jongeren'.

Kenniscentrum

Sinds de opening van het Geldmuseum in mei 2007 hebben veel numismaten zich gestoord aan de inrichting van het

museum. De vaste opstelling sloot niet aan bij de verwachtingen van de vakspecialisten en in kringen van verzamelaars werd het museum vanwege het gebrek aan geëxposeerde munten en de vele interactieve media gekscherend 'de speeltuin' genoemd. Zoals gezegd zullen er met de nieuwe missie vaker objecten uit de collectie te zien zijn, maar daarnaast moet het Geldmuseum ook het logische kennis- en ontmoetingscentrum zijn voor numismaten. Buijs: 'Numismaten zijn immers ons trouwste publiek. Wij moeten er voor zorgen contact met hen te houden en ze meer bij ons te betrekken'. Vooral voor de uitwisseling van kennis is een belangrijke rol weggelegd: het Geldmuseum als kenniscentrum. zij denkt hierbij in de eerste plaats aan de jaarlijkse Van Gelderlezing, maar ziet ook mogelijkheden voor andere ontmoetingen, zoals bijeenkomsten van de Vereniging voor Penningkunst, het Genootschap van Munt- en Penningkunde of de Holland Coin Fair.

Het 'open depot' op de eerste verdieping waar specialisten likkebaardend aan hun trekken zouden moeten komen en waarvan in de oorspronkelijke plannen en opzet van het Geldmuseum sprake was, is definitief van de baan: 'De specialisten blijven natuurlijk van harte welkom, maar wij zijn van mening dat we ze beter kunnen bedienen als ze voor het raadplegen van stukken een afspraak maken met onze conservatoren'.

Naast het fysieke bezoek aan het museum, hoopt de nieuwe directeur de contacten met de numismaten vooral te versterken via internet: 'Met name de website van het museum zal voor de numismaten het platform zijn om kennis uit te wisselen. Dat gebeurt nu al bij numis, waarbij vrijwilligers onder supervisie van het museum muntvondsten registreren. Een dergelijke samenwerking is ook bij andere deelcollecties denkbaar.' Met het Geldmuseum als kenniscentrum kunnen ook de banden met de munthandel worden aangehaald. 'Uiteraard gaan wij geen munten verkopen', zegt Buijs 'Wij zijn immers een museum. Maar natuurlijk kunnen wij wel uitspraken doen over de echtheid van een munt of iets vertellen over de achtergrond van een penning'.

Gevangenisgeld

Of vanwege de door haar opgedane kennis van het gevangeniswezen in haar vorige baan op korte termijn een expositie is te verwachten over het gestichtsgeld van Veenhuizen, antwoordt Buijs ontkennend. 'Het is niet uit te sluiten dat er op termijn een expositie komt over het verschijnsel gevangenisgeld, maar dan wordt dat toch breder opgezet. Daarbij zouden zulke betaalmiddelen in een breder perspectief geplaatst moeten worden. In Veenhuizen moest het gestichtsgeld vooral zorgen dat de patiënten hun geld niet in het dorp uitgaven aan drank'.

Als het museum goed draait, ligt het voor de hand meer met andere musea samen te werken. Niet alleen binnen Nederland, maar ook internationaal. 'Dan kun je grote, spraakmakende tentoonstellingen maken, terwijl je de kosten deelt', aldus de nieuw aangetreden directeur. In 2008 telde het Geldmuseum 47.000 bezoekers en op basis van de bezoekersaantallen over de eerste maanden van 2009 valt een verdere toename te verwachten, 'waar we zijn nog niet zo groot dat we aan dependances zoals de Hermitage of Guggenheim hoeven te denken'..

Euroruimte

JANJAAP LUIJT

Fantasie euro's

De euro-munten circuleren inmiddels al ruim zeven jaar door de eurozone. Een zone die steeds groter wordt en waardoor er steeds meer verschillende euromunten in je portemonnee verschijnen. Maanden voordat er een nieuw euroland bij komt, verspreidt de nationale Munt of het ministerie van de nieuwkomer afbeeldingen van de te introduceren muntstukken. De Italiaanse kunstenaar Fabrizio Annovi keert de rollen om en presenteert euro-ontwerpen nog voordat er überhaupt sprake is van invoering van de munt. Daarnaast toont hij speciale euromunten die nooit het daglicht zagen. Op zijn website zijn zodoende bijvoorbeeld al ontwerpen te zien voor euromunten voor Denemarken, Engeland, Hongarije en Polen, maar ook met muntstukken waarop Willem Alexander als koning van Nederland prijkt of met een nominale waarde van 3 cent of 5 euro.

De gehele collectie staat op de website www.webalice.it/annovi.frizio.

Van links naar rechts: 2-euro van IJsland, Nederland met koning Willem Alexander en herdenkingseuro Pavarotti (1 1/2 ware grootte)

ROB KOOIJ

Varianten van euromunten

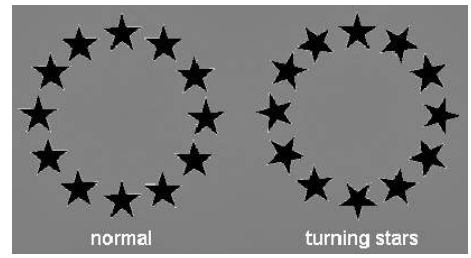
Met de huidige moderne productiemethoden zou men toch mogen verwachten dat alle munten van eenzelfde type onderling niet van elkaar zouden mogen verschillen. Toch is dat allesbehalve het geval. Er zijn zelfs verzamelaars die zich toeleggen op het verzamelen van allerhande varianten van de euromunten. Het voert te ver alle ontdekte varianten hier op te sommen, maar een aantal interessante varianten wil ik u niet onthouden.

Roterende sterren

De sterren op euromunten horen evenals de sterren in de Europese vlag gelijkgericht zijn. Dus allemaal met één punt

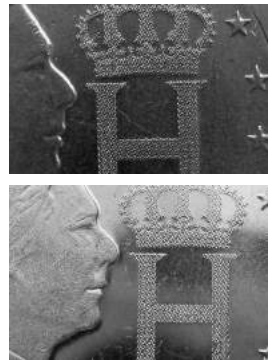
De rubriek Euroruimte bericht in kort bestek wederwaardigheden over euromunten. Is u iets opgevallen aan de circulatiemunten en wilt u die kennis delen met de samensteller van deze rubriek, dan kunt u die sturen naar euroruimte@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

naar boven en twee punten naar beneden. Toen Duitsland in augustus 1998 met de aanmunting begon, had men dat echter over het hoofd gezien. De munten die het eerst zijn aangemunt (met jaartal 2002) tonen daarom roterende sterren. De fout werd snel opgemerkt en hersteld, maar een uiterst klein aantal van de miljarden Duitse euromunten die in 2002 in omloop kwamen, toont de foute (roterende) sterren. Deze zijn tegenwoordig van de hoogste zeldzaamheid.

Luxemburgse speciale 2-euro 2004
Op de 2-euromunten van Luxemburg die gewoon in omloop kwamen, staat de bovenste punt van de grote H iets hoger dan de punt van de neus van de Groothertog. Op de munten die in de muntensets zaten, staat de bovenste punt van de grote H duidelijk lager. Bij een sterke vergroting blijkt echter nóg een verschil: De kroon en de grote letter H zijn opgebouwd uit talloze miniatuur letters H. Op de circulatiemunten wijzen die miniatuur letters H van linksboven naar rechtsonder. Op de munten in de muntensets wijzen ze naar echter van rechtsboven naar linksonder.

Ontwerperskenmerk in verschillende vormen
Opvallend is ook de Italiaanse 10-eurocent 2002. Het ontwerperskenmerk CM van Claudia Momoni komt voor in drie verschillende vormen. Onduidelijk is de oorzaak hiervan, maar alle drie de varianten kunnen in de omloop worden gevonden.

foto: L.v.d. Linde

Een recente variant
Van de zojuist uitgekomen Spaanse 2-euromunt ter gelegenheid van tien jaar Europese Monetaire Unie blijkt een klein deel van de oplage grotere sterren te vertonen. Wie zei er ook alweer dat dit een saaie uitgifte zou worden?

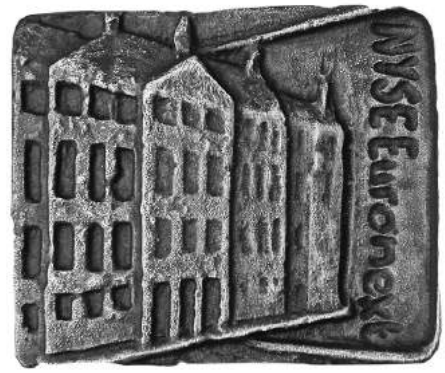
Penningnieuws

HENK VAN DER VORST

Weer een ruim aanbod: een penning voor het beursgebeuren (wel passend in deze tijd), drie penningen van het penningechtpaar Van der Veld, een Darwinpenning uit de Penningwerkplaats en een portretpenning.

JAN-WILLEM VAN OLDENEEL
NYSE-*Euronext*, brons, 2008. Oplage 600 stuks. Bronskleur of gepatineerd. Zandgegoten en afgewerkt door Bronsgieterij Volkers in samenwerking met Christenhuis.

Deze rechthoekige sta-/legpenning is vervaardigd in opdracht van New York Stock Exchange - Euronext als herinnering voor degene die de handelsdag aan de Amsterdamse effectenbeurs opent of sluit door middel van de gongslag. De introductie van deze penning vond plaats op 8 september 2008.

De voorzijde toont het stadswapen van Amsterdam, Mercurius, de Romeinse god van de handel (herkenbaar aan zijn gevleugelde hoed) en de gong. De keerzijde laat het gebouw Beursplein 5 te Amsterdam zien, alwaar de effectenbeurs is gevestigd. Verder toont deze zijde een flat-screen als symbool voor de moderne effectenhandel en de naam van de opdrachtgever.

De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek nieuwe penningen onder de aandacht te brengen. Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's zenden aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Henk van der Vorst, Eekhoornlaan 9, 3951 AV Maarn. e-mail: penningnieuws@debeeldenaar.nl.
De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

FRANS EN TRUUS VAN DER VELD
Nieuwjaarspenning 2009: Wolken, brons.

Zowel de voor- als de keerzijde van deze penning is gebaseerd op wolken. Als je er oog voor hebt, is er een eindeloze variatie in de wolkenbeelden. Het is een fascinerend, afwisselend vormenspel. De wind verwaait ze weer tot andere vormen. Het grillige verloop van de wolkenluchten is een metafoor voor het onvoorspelbare karakter van het nieuw aangebroken jaar. De penningen zijn kleurrijk uitgevoerd.

45 jaar l'Age d'Or, brons,
blauw gepatineerd.

Gemaakt ter gelegenheid van het 45-jarig bestaan van deze Leidse Vrijmetselaarsloge. De voorzijde toont Ouroboros (een slang die in zijn eigen staart bijt), het symbool van de kringloop van vernietiging en vernieuwing. Over het midden de tekst en cijfers L'Age d'Or en 235, het nummer van deze loge onder het Grootoosten der Nederlanden. Op de keerzijde staan passer en winkelhaak op een omkrullend vel met het jaartal 1963. In randschrift: 2008…, waarbij de puntjes staan voor de komende jaren.

Simon ten Holt, 2008, brons.

Het betreft hier een hergieting uit 2008 ter gelegenheid van Ten Holts tachtigste verjaardag.

Op de voorzijde een harp in reliëf. Randschrift: EMERGO. Onder de harp: Classics. Bij elkaar vormt dit het logo van de uitgever (en) opdrachtgever. De keerzijde toont verdiepte golvende lijnen, die in het midden uitlopen in druppelvorm. Over de penning een beitel, wijzend naar de ruwe steenvorm (een verwijzing naar de vrijmetselarij), waarin een stukje CD. Tekst: Canto Ostinato. Dat is de naam van het beroemde stuk voor twee piano's. De uitvoering van het stuk is meer een ritueel dan een concert. Het is ontstaan tussen 1976 en 1979, bestaat uit 106 delen en duurt 75 minuten en 29 seconden. Verder nog wat verdwaalde muzieknoten.

THEO VAN DE VATHORST
Van Roosmalen 70, 2008, bronzen gietpenning.

Ter gelegenheid van de 70ste verjaardag van Mr. A. van Roosmalen liet zijn vrouw Marlies deze penning maken. De portretzijde spreekt voor zichzelf en de keerzijde geeft een geabstraheerd beeld van de hele familie, Ad en Marlies, hun kinderen en kleinkinderen. Er is een zeer kleine oplage van deze penning gemaakt voor de familie.

2/3 ware grootte

KEES REEK
De Colon, 2009, fijne chamotte.

In 1831 scheepte Charles R. Darwin (1809-1882) in op de bark de Beagle voor een vijf jaar durende onderzoeksreis rond de wereld. Zij bracht hem ondermeer op de Archipelo de Colon (Galapagos eilanden) voor de kust van Equador. De resultaten van de onderzoeken en met name de verschillen tussen dieren van dezelfde soort op afzonderlijke eilanden, inspireerde Darwin tot het schrijven van het boek *The Origin of Species by Means of Natural Selection*. De eerste versie verscheen in 1859. Het onderzoek op deze wetenschappelijke reis is, in onze huidige ogen, met zeer eenvoudige instrumenten gedaan. Op deze penning is dit gesymboliseerd door een vergrootglas. De fantastische fauna en flora, alsmede de beroemde evolutietheorie, hebben de Galapagos eilanden tot een belangrijke reisbestemming gemaakt. Tegenwoordig reizen duizenden toeristen met snelle vliegtuigen naar de Galapagos om zich een paar dagen te vergapen aan de rijkdom, schoonheid en verscheidenheid aan planten en dieren. Het jaar 2009 is het Darwinjaar vanwege zijn 200ste geboorte jaar en 150 jaar evolutietheorie.

De gestileerde CR is het merkje van de maker, het merk PWP staat voor 'Penning Werk Plaats' van Lucie Nijland, waar de penning is ontworpen en gemaakt. ■

2/3 ware grootte

(advertenties)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op: www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Boekbespreking

INGRID LUYCKS / MARIE-COLETTE VAN SPAENDONCK / PETER THOBEN *Niko de Wit beeldhouwer* (TAB timmer art books), ISBN 978-90-810139-6-3, € 35,-, 252 pag., www.timmerartbooks.nl

Op zeventienjarige leeftijd besloot Niko de Wit (Bergen op Zoom 1948) dat hij beeldhouwer wilde worden. De neerslag van dat besluit is in deze fraai vormgegeven monografie in beeld gebracht. Sinds Niko de Wit in 1975 de academie verliet, heeft hij meer dan vijfhonderd beelden vervaardigd. Ruim vijfentwintig daarvan bevinden zich, op diverse plaatsen in Nederland, in de openbare ruimte. Naast deze werken maakte hij ook portretten en penningen in brons. De Wit geniet echter de meeste bekendheid vanwege zijn autonome en monumentale werken, waarin hij zich het sterkst weet uit te drukken. In dit boek krijgen deze beelden daarom de meeste aandacht.

Ingrid Luycks schetst in haar biografische inleiding de wording van dit oeuvre: de jeugd- en academiejaren van Niko de Wit, zijn inspiratiebronnen en de ontwikkeling tot de gerijpte kunstenaar die hij nu is. Over de evolutie van zijn werk zegt zij:

Dragen de beelden die hij eind jaren zeventig maakte voornamelijk een archaïsch karakter, begin jaren tachtig krijgt het zoeken naar balans de overhand, wat vanaf dan een leidmotief in zijn oeuvre wordt. Naarmate de tijd voortschrijdt, worden zijn beelden complexer en roepen vaker een gevoel van desoriëntatie op. Echter, waar de beelden tot begin jaren tachtig nog overzichtelijk en in één oogopslag te vatten zijn, is dit met name vanaf de jaren negentig niet langer het geval. Ogenschijnlijk behouden ze hun eenvoud, maar bij nader inzien laten ze zich pas na grondige beschouwing analyseren en begrijpen. Balans wordt nu gezocht en gevonden door tegenkrachten op elkaar los te laten.

In een verdiepende aanvulling op de biografische inleiding van Ingrid Luycks benadert Marie-Colette van Spaendonck het werk van Niko de Wit vanuit een meer filosofische invalshoek.

Het boek is fraai vormgegeven door Jac de Kok en bevat ruim 460 afbeeldingen, merendeels in kleur.

Kortom, de lezer wacht een boeiende verkenning van het leven en werk van een eigenzinnig beeldhouwer. ■

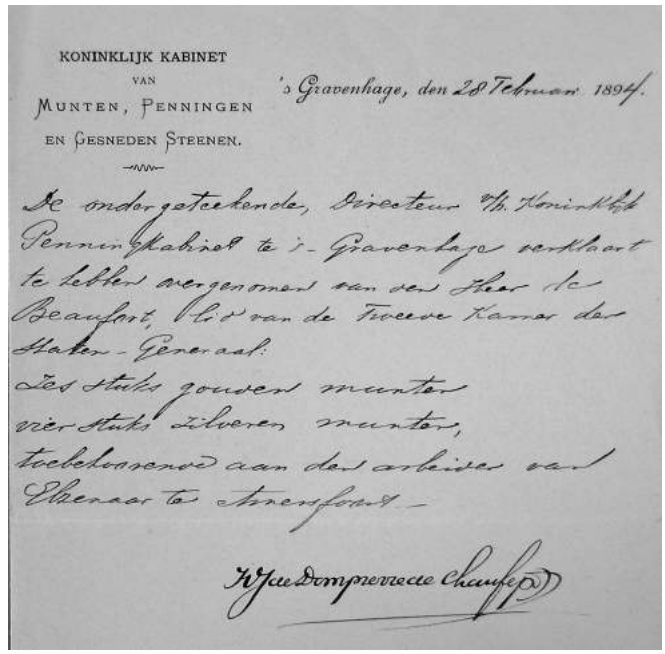

Muntmelange

JANJAAP LUIJT

Muntvondst in het archief

In deze rubriek wordt met grote regelmaat de vondst van een nieuw type munt gedaan. Veelal bodemvondsten die met een metaaldetector worden gedaan en een nieuw licht werpen op de numismatiek. Ook niet-archeologen en detectorpiloten kunnen muntvondsten van heel andere aard doen, zo mocht ik onlangs ervaren. In Het Utrechts Archief trof ik in tijdens mijn onderzoek naar het ontstaan en de ontwikkeling van het bosgebied ten oosten van Utrecht in het Archief van de Familie De Beaufort (toegang 53) het hier afgebeelde briefje (inv. 1845), waarin H.J. de Dompierre de Chaufepié, directeur van het Koninklijk Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Steenen, op 28 februari 1894 'verklaart te hebben overgenomen van de heer de Beaufort, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zes gouden munten, vier stuks zilveren munten, toebehoorende aan den arbeider van Elzenaar te Amersfoort'. Ongetwijfeld tien munten uit een muntvondst, al zullen we uit dit archiefstuk nooit te weten komen wat voor een stukken het betrof.

KONINKLIJK KABINET
VAN
MUNTEN, PENNINGEN
EN GESNEDEN STEENEN.

's Gravenhage, den 28 Februari 1894.

De ondergetekende, Directeur v/h Koninklijk Penningkabinet te 's-Gravenhage verklaart te hebben overgenomen van den Heer de Beaufort, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal:
Zes stuks gouden munten
vier stuks zilveren munten,
toebehoorende aan den arbeider van
Elzenaar te Amersfoort.

H.J. de Dompierre de Chaufepié

De rubriek Muntmelange biedt ruimte om één of meer opmerkelijke numismatische zaken in kort bestek te behandelen. Alle wetenswaardigheden die met antieke, middeleeuwse of moderne munten te maken hebben – bijvoorbeeld puzzelstukjes voor nader onderzoek – passen in deze rubriek. Suggesties, ideeën of kant en klare korte artikelen kunt u sturen aan de redactie van *De Beeldenaar*, Postbus 11, 3500 AA Utrecht of per e-mail naar redactie@debeeldenaar.nl.

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Jaarpenning 2009

De jaarpenning 2009 *Per divinum inflatum* ontworpen door Eja Siepman van den Berg is in bewerking.

Inschrijfpenning 2009

Tot 1 september 2009 kunnen leden van de VPK inschrijven op de inschrijfpenning 2009 *De alchemie van een penning* door Pauline Hoeboer door overmaking van € 140 (prijs inclusief verzendkosten) op ING-rekening 96820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst te Rijswijk, onder vermelding van 'inschrijfpenning 2009 / De alchemie van een penning'. Indien u elektronisch betaalt gelieve uw adres, postcode en woonplaats te vermelden. Na betaling ontvangt u een bevestiging van de bestelling. Toezending van de penning vindt plaats in het laatste kwartaal van 2009.

Geboortepenning en 2010

Het bestuur zal dit jaar een extra opdracht geven in verband met een nieuw uit te brengen geboortepenning. Tevens heeft het bestuur voor de penningopdrachten voor 2010 contact opgenomen met twee kunstenaars.

Nieuw adres secretariaat

Het verenigingsecretariaat van de VPK heeft per 19 april 2009 een nieuw adres: Ewoud de Jong, Park Hoornwijck 35, 2289 CZ Rijswijk. Tel. (070) 3867867. Het emailadres en de URL van de website blijven hetzelfde.

GRATIS PUBLICATIES

Digital Library Numis

De website Digital Library Numis (DLN), een virtuele bibliotheek met verwijzingen en bibliografische van numismatische boeken en artikelen, die momenteel in gedigitaliseerde vorm te vinden zijn op internet, kent sinds begin dit jaar weer een groot aantal aanvullingen. Daarmee is DLN een belangrijke informatiebron voor onderzoekers en verzamelaars.
members.ziggo.nl/tverspag/NUMIS/

BIJEENKOMSTEN

Atelierbezoek Theo van der Vathorst

Het laatste atelierbezoek voor de zomerstop waarbij een penningmaker lezers van *De Beeldenaar* ontvangt in zijn atelier gaat naar Theo van der Vathorst. Hij zal ons zaterdag 23 mei ontvangen in zijn atelier te Utrecht. Deelname staat open voor alle lezers van *De Beeldenaar*.

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
E. de Jong
Park Hoornwijck 35
2289 CZ Rijswijk
tel. (070) 3867867
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
P.H. Bloemer
Kruithuisstraat 110
1018 WW Amsterdam
tel. (020) 6730180
bloemer@xs4all.nl

Voor deze bijeenkomst is er plaats voor maximaal 20 deelnemers.
Na de zomer zullen de atelierbezoeken worden voortgezet. Inmiddels heeft een aantal penningmakers, maar ook een muntenproductiebedrijf, zich aangemeld een groep belangstellenden te ontvangen.

Aanmelden per email: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam, adres en de datum van de bijeenkomst en naam van de penningmaker. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd en plaats van de bijeenkomst en over eventuele kosten.

TENTOONSTELLINGEN

Geld en je leven!

In samenwerking met de Nederlandsche Bank ontwikkelt het Geldmuseum een lifestyle-tentoonstelling voor jongeren over geld. Doel is de jongeren te prikkelen bewust met geld om te gaan en om de gevolgen van hun geldgedrag te overzien. U kunt telefonisch reserveren of mailen. Na ontvangst van uw reservering ontvangt u aanvullende informatie over uw bezoek.

Tot en met 31 mei in het Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht. di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur rondleidingen op afspraak DNB Bezoekerscentrum, Achtergracht 4, 1017 WP Amsterdam. ma.-vr. (uitsluitend op afspraak!) www.geldenjeleven.com

10 jaar aanwinsten

Tot 16 augustus is in het Geldmuseum in Utrecht de Nederlandse inzending voor de tentoonstelling bij het FIDEM-congres in Colorado Springs te zien. Daarnaast geeft de tentoonstelling gelegenheid aanwinsten uit de voorbije 10 jaar te bewonderen, waaronder alle uitgiften van de Vereniging voor Penningkunst (VPK). Maar ook een aantal particuliere schenkingen, waaronder de huwelijkspenning *Dreesmann* van Geer Steyn en de penning van de *Universiteit van Tilburg* door Jos Reniers.

Tot en met 16 augustus in het Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht. di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur
www.geldmuseum.nl

Help, het geld is op!

Noodmunten van papier, tin of geconfisqueerd zilver uit de tijd van de Nederlandse onafhankelijkheidsoorlog, zorgden ervoor dat het geld bleef rollen. Na belegeringen bleven de munten populair als souvenir en daarom kwamen er al snel kopieën en vervalsingen. Deze en andere bijzondere munten en penningen zijn tot en met 27 september te zien in Teylers Museum in Haarlem. Naast de noodmunten zijn er penningen uit de tijd van de Opstand te zien, waarop voor- en tegenstanders de eerste pogingen om tot een wapenstilstand of zelfs een vrede te komen lieten afbeelden.

Tot en met 27 september in Teylers Museum, Spaarne 16, Haarlem. di.-za. 10-17 uur; zo. 12-17 uur
www.teylersmuseum.nl

Mirakel van Amsterdam

Vanaf 26 juni 2009 vindt bij Galerie Geurs in Amsterdam een penningtentoonstelling plaats met als thema 'Amsterdam' in de breedste zin van het woord. Er zal onder andere werk te zien zijn van Dick Aerts en Peter Hoogerwerf, Elly Baltus, Judith Bloedjes, Manuel Claasen, Wien Cobbenhagen, Marieke Geerlings, Lina Hodoroaba, Pauline Hoeboer, Walter van der Horst, Catharina van Leeuwen, Adri van Rooijen, Linda Verkaaik, Shakiro Werleman en anderen.

Van 26 juni tot en met 3 september 2009 in Galerie Geurs, Nieuwezijds Voorburgwal 371, Amsterdam. do.-za. en 1e zondag van de maand 13-17 uur
www.galeriegeurs.nl

Tag der antiken Numismatik

Dit jaar vindt de Tag der antiken Numismatik in Münster op saterdag, den 31te oktober 2009, tussen 10 en 18 h, als een gemeenschappelijk initiatief van het muntkabinet van het Westfälische Landesmuseum, de Universiteit Münster, het Institut für klassische Archäologie, en de Verein der Münzfreunde für

Westfalen und Nachbargebiete. Ook geïnteresseerden uit Nederland worden uitgenodigd aanwezig te zijn als toehoorder of als spreker.
Voor nadere informatie of aanmelding: guenther.gromotka@gmx.de

Oproep penningmakers
De Vereniging voor Penningkunst zal eind dit jaar in samenwerking met het Landelijk Kunstenaarsgenootschap en galerie de Ploegh een selectie van recente VPK-penningen tentoon te stellen. Deze tentoonstelling heeft tot doel de penning in een breed kader te plaatsen en mensen bekend te maken met én interesse te wekken voor de penningkunst. Zij staat gepland van 13 december 2009 tot 16 januari 2010 in galerie de Ploegh te Soest. Kunstenaars die lid zijn van de VPK kunnen hun penningen exposeren en verkopen tegen een eenmalige betaling van 25 euro. Aanmeldingen per e-mail of schriftelijk aan Linda Verkaaik, Nautenaseweg 4, 3861PH Nijkerk; l.verkaaik@planet.nl.

(advertenties)

GalerieGeurs
Hedendaagse kunst
en penningen

Nieuwezijds Voorburgwal 371a
1012 RM Amsterdam

Openingstijden:
donderdag, vrijdag, zaterdag
& 1e zondag vd maand 13—17 uur

www.galeriegeurs.nl

www.sipiro.nl

lid NVMH

MUNTEN- EN POSTZEGEL ORGANISATIE

Veilingen & Taxaties

Munten, postzegels, bankpapier, etc.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

Grootste klantengroep, dus hoogste opbrengst

- Bij verkoop hoogste prijs
- Bij veiling laagste commissie
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

MPO, Energieweg 7, 3401 MD IJsselstein
Tel. 030-6063944 www.mpo.nl Fax 030-6019895

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmmunten

1737. 50-JARIG HUWELIJK VAN JAN BACKER EN ANNA CATHERINA TEN GROOTENHUYS.

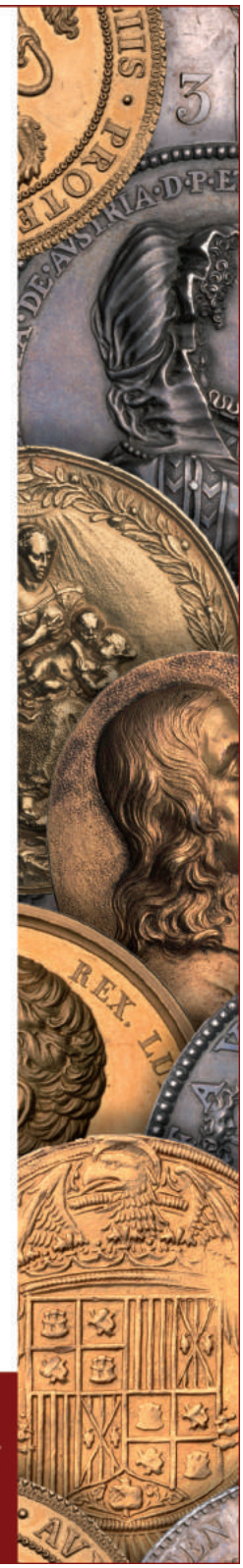
Vz. Beide familiewapens met elkaar verbonden.
Omschrift: * IAN BACKER EN ANNA CATHARINA TEN GROOTENHUYS. In de afsnede: 1687
Kz. DANK / ZY DEN GOEDEN / GODT / DOOR WIEN DIT PAAR / IN VOLLEN ZEGEN. / HET EERST / IN HUNNER STAM / DIT LOT / DES GOUDEN / TROUW DAGS / HEEFT / VERKREGEN. / 1737

Bem.905; DPR III,608; goud 37.5 mm, 25.60 gram.
Ex. coll. Van Kerkwijk 4-5 maart 1958 lot nr. 1099.

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

www.nmv.nl

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

DE BEELDENAAR

JULI/AUGUSTUS 2009, 33e JAARGANG NR. 4

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Karel de Geus
MUNTEN HANDEL

Frans Bekersstraat 1a, 5504 JA Veldhoven
Tel. 040 - 2123455 – Fax 040 - 2110845
E-mail: numis@kareldegeus.nl
Website: www.kareldegeus.nl
Voor inkoop-verkoop-veilingen-taxaties-opdrachten-adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kostenloze taxatie door onze experts van
al uw munten en bankbiljetten

Overweegt u thans uw verzameling,
of een gedeelte hiervan te verkopen?
Nu, of op de wat langere termijn,
is het goed om hierover eens met ons
van gedachte te wisselen.
Maak vrijblijvend een afspraak.

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Tel. 040 - 2123455

Van der Dussen Numismatic Books
Tel. 043 - 3215119, website: www.vanderdussen.com

Schulman b.v. Veilingen

Munten, Penningen & Papiergeld

Overweegt u uw verzameling te verkopen?

Wij beschikken over in meer dan 100 jaar verzamelde kennis en ervaring waar u uw voordeel mee kunt doen.

Wij hebben naast de zeer grote numismatische bibliotheek ook het uitgebreide archief in huis dat in 1880 door Jacob Schulman is opgezet.

Deze kennis en ervaring is een belangrijke reden dat onze veilingcatalogi en prijslijsten door de numismatische wereld gebruikt worden als naslagwerk.

Wij staan u graag ten dienst

Voor meer informatie, veel kijkplezier en ruime keus om uw verzameling aan te vullen, ga naar www.schulman.nl

Uw munten & penningen zijn welkom op onze veilingen.

Bij Schulman b.v. verkrijgt u steeds zeer hoge resultaten.

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: maandag t/m vrijdag
Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - E-Mail: info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 33 (2009) nr. 4

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

De Beeldenaar
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

Stichting De Beeldenaar
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
Postbank 5761252
bic: pstbnl21
iban: nl59 pstb 0005761252

Redactie
redactie@debeeldenaar.nl
P.A.M. Beliën, L. Boezelijn, R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur), W.P.C. van den Nieuwenhof, L. Nijland, J.E.L. Pelsdonk, H.A. van der Vorst.

Jaarabonnementen
Nederland: € 25;
België en Luxemburg: € 27,50;
binnen Europa: € 37,50; buiten Europa: € 40,00
Losse nummers € 6.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

Aanwijzingen voor auteurs
Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

Advertenties
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

Zet- en drukwerk
Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Kwartje voor een ijsje 164
Janjaap Luijt

Op zoek naar het noorden 165
Anneke de Vries

Groningse kloppen op nobels en rozenobels 169
Jan C. van der Wis

Penning en foedraal 175
Lucie Nijland

Onbekende 'proefslag' 5 sen 1951 181
Koen Helling

Heesterburgh 183
Tom Senders

Berichten uit het Geldmuseum 187
De stichting Vrienden van het Geldmuseum
Janjaap Luijt

Een geweldig ambacht 189
Cil van Ingen Schenau

Atelierbezoeken, een jaar later 191
Maja Houtman

Boekbespreking 194
Elly Baltus 'The architecture of the mind'
Margreet Tas 'Rekenpenningen'

Euro-ruimte 197

Muntmelange 198

Penningnieuws 200

Uit het welkomstwoord van de 84ste jaarvergadering van de VPK 205
Gerrit Bogaers

Nieuws 207

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Kwartje voor een ijsje

JANJAAP LUIJT

Begin mei mocht ik in Dresden een lezing geven over een vroeg achttiende-eeuwse verzamelaar en boekdrukker op een congres voor onderzoekers van numismatische literatuur. Er waren veel bekenden, maar verder geen Nederlanders. Zoals dat gaat bij congressen werden de deelnemers de avond voorafgaande aan de lezingencyclus ontvangen door het plaatselijke instituut. In dit geval heette het Münzkabinett van de Staatliche Kunstsammlungen Dresden ons van harte welkom in zijn volledig nieuwe onderkomen in het Residenzschloss in het hartje van de stad. De ontvangst ging gepaard met de gebruikelijke formaliteiten. Allereerst een welkomstwoord van de directeur van het museum, gevolgd door een toespraakje van de voorzitter van het Deutsche Numismatische Gesellschaft. Vervolgens mocht de voorzitter van het Sächsische Numismatiche Gesellschaft het woord voeren en een penning aan het museum overhandigen, om de toesprakenreeks te laten afsluiten door zijn 'vakbroeder' van de Numismatischer Verein zu Dresden. Na de bijbehorende applausjes, het dankwoord van de museumdirecteur en de overige beleefdheden, konden de aanwezigen onder het genot van een glaasje nader met elkaar kennismaken of hun netwerk onderhouden.

Op weg naar een glas wijn, werd ik aangesproken door Thomáš, conservator van een penningkabinet in een Centraal-Europees land. Hij opende het gesprek met de binnenkomer: 'So what is your passion?' Terwijl ik een gevat antwoord probeerde te vinden, dat ook nog eens numismatisch verantwoord zou klinken, zei hij: 'Mine is making ice-cream', gevolgd door: 'and what flavour do you like most?' U zult begrijpen, het werd een buitengewoon gezellige avond.

Bij de voorplaat

1609. Drievoudig verbond hernieuwd
Voorzijde: Nederlandse leeuw, Franse lelie en Engelse roos. Omschrift: + CONTRA + VIM + TIRANNORVM + 1609 (Tegen het geweld van de tirannie).
Keerzijde: Drie aaneengesloten harten waarboven een wolk met Jehova in het Hebreeuws. Omschrift: . + . IVNCTA + CORDA + FIDELIVM (De harten van de gelovigen zijn verenigd).
vL.II 50.4; JMP 1953.92; TMP 1901 blz.130; Goud
42,32 gram, 51,5 mm.
Na het afbreken van de onderhandelingen tussen de vertegenwoordigers van de Aartshertogen en de Republiek werd het verlangen naar vrede steeds groter. Tussen de Republiek en Brussel kwamen geheime onderhandelingen op gang, eerst gericht op vrede en, toen die onhaalbaar bleek, op wapenstilstand. Frankrijk en Engeland waren daarbij als partijen betrokken. In 1608 stuurde Hendrik IV zijn gezant Jeannin naar Den Haag om daar een verdrag te ondertekenen met de Republiek ter verzekering van de steun van Frankrijk indien de vijandelijkheden zouden worden hervat. Hierdoor werden de onderhandelingen met Spanje hervat met in april 1609 het Twaalfjarig Bestand als resultaat. Op 22 juli 1609 werd het drievoudig verbond tussen Engeland Frankrijk en de Republiek vernieuwd ter ondersteuning van het Twaalfjarig Bestand.
Penningen, als deze in goud, werden geslagen in opdracht van de afzonderlijke Staten, stedelijke overheden of Staten-Generaal. Bevestigd aan ketens, dienden ze overwegend als beloningen of geschenken respectievelijk aan militaire bevelhebbers of buitenlandse gezanten (zie Fred.Muller Ned. Portretten 2249a, 2252d).
Foto aangeboden door Munthandel Verschoor.

Op zoek naar het noorden

De erepenning van de stad Groningen door Harro Nikkels

ANNEKE DE VRIES

In 1940, kort voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, stelde de stad Groningen op initiatief van burgemeester mr. P.W.J.H. Cort van der Linden een erepenning in. Deze bronzen penning, naar een ontwerp van de Groningse juwelier H.E. Oving Bzn., toont aan de beeldzijde een voorstelling met een Droste-effect: twee handen houden een iets gekantelde penning vast met daarop het wapen van de stad Groningen, en langs de bovenrand de woorden 'Gemeente Groningen'; aan de tekstzijde staat in schreefloze kapitalen de tekst 'Erepenning op 29-1-1940 ingesteld bij het 900 jarig bestaan van de stad Groningen door het gemeentebestuur uitgereikt aan [leeggelaten ruimte voor de naam van de laureaat] wegens uitnemende verdienste aan de Groninger samenleving bewezen', en daartussen nogmaals het stadswapen. Na ruim 65 jaar was de oude, wat belegen ogende penning toe aan een opvolger. De opdracht voor een nieuw ontwerp ging naar de Groningse beeldhouwer Harro Nikkels (1944).

De erepenning van Harro Nikkels heeft aan de beeldzijde een patroon van ferme, haast in het brons gekerfde lijnen van uiteenlopende diepte, waarin zich zonder veel moeite een stadsplattegrond laat herkennen. Gezien de functie van de penning moet het logischerwijs om de stad Groningen gaan. Verder is de beschouwer die de penning in handen heeft aan zijn lot overgelaten, want iedere aanwijzing voor schaal en oriëntering ontbreekt. Het ontwerp nodigt uit, dwingt zelfs, de penning ter hand te nemen en te draaien. Wie zo slim is te spieken op de tekstzijde, heeft het noorden snel gevonden en ziet tot zijn verrassing dat de Hereweg, de oude toegangsweg aan de zuidkant van de stad, een relatief smalle en ondiepe kerf is. Dan wordt duidelijk wat de schaal van deze plattegrond is: het kleine onregelmatig gevormde vlakje in het midden is niet, zoals misschien te verwachten viel, de Grote Markt, maar het historische centrum als geheel, omgeven door de zogeheten diepenring. De andere 'eilandjes' zijn stadswijken die door brede en smalle, meer of minder verdiept weergegeven water- en landwegen van elkaar worden gescheiden.

Leggen we een kaart van de stad naast de penning, dan is duidelijk waar het vervreemdende effect van de hoogtes en dieptes vandaan komt: op de reguliere stadsplattegrond ligt het accent op de landroutes en die spelen op deze penning niet de hoofdrol. Zo is de ringweg rond de stad slechts met moeite te herkennen, als één van de vele lijnen die de bebouwing doorsnijden. Belangrijker

H.E. Oving Bzn., Erepenning van de stad Groningen, 1940, brons

zijn de waterwegen. Nikkels gebruikte voor het ontwerp geen plattegrond, maar een satellietfoto van de stad van Google Earth en daarop zijn door de weerkaatsing van de zon in het water, diepen, kanalen en plassen beeldbepalend.

Met Google Earth kan naar believen worden in- en uitgezoomd. De uitsnede die Nikkels koos voor de erepenning is echter beslist niet toevallig. Het lijkt alsof hij op het midden van de Grote Markt de punt van een passer heeft gezet en een cirkel heeft getrokken met een straal van pakweg vier kilometer. Hierbinnen vallen alle stadsdelen: het vierkante blok in het noorden van de penning is het Zernike-complex van de Rijksuniversiteit Groningen; Beijum en Lewenborg, twee uitbreidingswijken uit de jaren tachtig, liggen tegen de rand aan de noordoost- en oostkant; aan de zuidkant valt de afsnijding min of meer samen met de grens met de gemeente Haren; en ten westen herkennen we de drie vloeivelden van de inmiddels gesloten fabriek van de Suikerunie, die elk jaar in de herfst zijn stempel drukte op de stad (vooral bij westenwind).

De beeldkant van de erepenning laat een argeloze beschouwer dus volstrekt in het ongewisse over de aard en de herkomst van het voorwerp. Anders is dat met de tekstzijde, waarop staat vermeld: 'Erepenning van de Stad Groningen uitgereikt aan [open ruimte voor de naam van de laureaat] MERITI CAUSA [wegens verdienste]', met tussen de eerste en de tweede regel het oudste wapen van de stad, een zilveren schild door midden gedeeld door een band van sinopel. Nikkels polijstte de bovenste en

Harro Nikkels, Erepenning van de stad Groningen, 2006, brons

onderste balk voor het wit, terwijl in het midden het patina de gedaante van het heraldische groen aanneemt. Voor de tekstzijde had Nikkels oorspronkelijk een ander ontwerp gemaakt zonder ruimte voor een inscriptie, maar met een verwijzing naar de letters SPQG die in het oude Rome openbare gebouwen markeren: MERITI CAUSA S[enatus] P[opulus] Q[ue] G[roningae]. Verdere uitleg zou dan worden gegeven in een bij de erepenning gevoegd boekje. Alleen daarin zou de naam van de laureaat worden vermeld. Door het kloeke formaat van de letter sluit dit ontwerp beter aan bij de robuuste beeldkant; de uiteindelijke uitvoering (waarvoor ouderwetse loden letters in het lettertype De Roos werden gebruikt) is wat priegelig. De opdrachtgever gaf namelijk de voorkeur aan meer gegevens op de penning zelf en daardoor kwam het boekje te vervallen.

Bij de penning hoort een kistje bestaande uit twee vierkante 'luiken' van imbuiahout (het één dun, het ander dik) die door scharnieren met elkaar verbonden zijn. Bij opening blijkt in het onderste luik een diepe ronde uitsparing te zitten voor de penning, die gemakkelijk uit het kistje gelicht kan worden dankzij een gat in de bodem. De penning ligt diep weggezonken, zodat hij niet onverwacht uit het kistje kan glijden als het deksel wordt opgetild. Aan de binnenkant van het deksel is een houten schijf aangebracht van precies dezelfde dikte en doorsnee als de erepenning. Als het kistje gesloten is, valt deze schijf in de uitsparing bovenop de penning en houdt die op zijn plaats.

Ook het kistje wijkt in de uiteindelijke uitvoering af van het oorspronkelijke ontwerp. Nikkels maakte een eerste versie van eenvoudig, lichtgekleurd multiplex met op het deksel in zwart een kruis en de coördinaten van de ster in het midden van het plaveisel van de Grote Markt als verwijzing naar het middelpunt van de beeldzijde van de penning. De opdrachtgever zag het kistje echter liever uitgevoerd in kostbaarder tropisch hardhout, dat zich door de donkere tint niet leent voor een inscriptie met zwarte letters. Aanvankelijk zon Nikkels nog op een manier om de gegevens toch op het donkere kistje te vermelden, maar dat is uiteindelijk niet gebeurd. Het kistje is daarmee nu niet meer dan een ingenieus vormgegeven verpakking voor de penning.

Het oorspronkelijke betekenisverband tussen penning en kistje is niet toevallig, maar sluit aan bij een karakteristiek van veel andere werken van Nikkels. Zijn recente oeuvre wordt vooral bevolkt door meer of minder grote bronzen beesten. De sokkels waarop ze geplaatst worden, zijn geen neutrale 'klossen' die uitsluitend dienen om het beeld overeind te houden, maar maken door weloverwogen vorm en materiaalkeuze deel uit van het beeld. Het kistje van de erepenning had oorspronkelijk dezelfde functie: het was niet alleen een houder voor de penning, maar had er ook een inhoudelijke relatie

Harro Nikkels, Erepenning van de stad Groningen (eerste ontwerp), kunststof

Eerste ontwerp voor het kistje voor de erepenning van de stad Groningen, 2006, multiplex

mee. Daardoor waren penning en kistje veel duidelijker een eenheid. Gelukkig is de penning dankzij de intrigerende beeldkant krachtig genoeg om op zichzelf te staan. ■

Alle foto's zijn vervaardigd door Harro Nikkels.

LITERATUUR

ELZE TER HARKEL De burgemeester lanceert een plan *De Erepenning van de stad Groningen. Over de geschiedenis ervan en over de uitreiking van de Erepenning aan Wim Koops door burgemeester Jacq. Wallage* (Godert-Walter-cahier 2007) (Groningen 2007) 15-16.

HARRO NIKKELS Ontwerp nieuwe Erepenning van de Stad Groningen *De Erepenning van de stad Groningen. Over de geschiedenis ervan en over de uitreiking van de Erepenning aan Wim Koops door burgemeester Jacq. Wallage* (Godert-Walter-cahier 2007) (Groningen 2007) 13-14.

Laureaten

In 2005 werd de erepenning uit 1940 voor het laatst uitgereikt aan schrijver Gerrit Krol als blijk van waardering voor zijn bijzondere oeuvre en zijn betekenis voor de Nederlandse literatuur. Jan Hamel kreeg op 9 november 2006 als eerste de nieuwe erepenning uitgereikt wegens zijn bijdrage aan de totstandkoming van het Universitair Medisch Centrum Groningen. Andere laureaten sindsdien zijn het bestuur van de Stichting Folkingestraat Synagoge (2007), Wim Koops, oud-bibliothecaris van de Universiteitsbibliotheek (2007), Ulfert Molenhuis, oud-voorzitter van voetbalvereniging GVAV-Rapiditas (2008) en Simon Kuipers, oud-voorzitter van het College van Bestuur van de Rijksuniversiteit Groningen (2008).

Groningse kloppen op nobels en rozenobels

JAN C. VAN DER WIS

In 1961 publiceerde drs. G. van der Meer een studie onder de titel *Waarom en wanneer zijn kloppen aangebracht op Engelse en Nederlandse nobels en rozenobels?*[1] In die studie analyseerde zij op voortreffelijke wijze een eerdere publicatie van Ives over kloppen op Engelse nobels en rozenobels en op continentale imitaties daarvan.[2] Terecht corrigeerde zij onder meer een aantal veronderstellingen van Ives en gaf zij een eerste aanzet tot het oplossen van het vraagstuk waarom nobels en rozenobels door de stad Groningen met het stadswapen zijn geklopt. Daarbij baseerde zij zich op een ordonnantie van 5 maart 1590, waarvan de tekst haar werd verstrekt door het gemeentearchief van Groningen, dat thans deel uitmaakt van Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven. Ik sprak bewust van 'eerste aanzet', omdat recent systematisch onderzoek in de stedelijke resoluties, ordonnanties en jaarrekeningen aan het licht heeft gebracht dat er over de Groningse kloppen meer is te vertellen. Dit opstel, een aanvulling op die eerste aanzet beschouw ik als een hommage aan een uitmuntend Nederlands munt- en penningkundige die vele jaren mede gezichtsbepalend was voor het voormalige Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet.

Bronnen

Het is niet verwonderlijk dat mevrouw Van der Meer slechts de tekst van één ordonnantie toegestuurd kreeg. Een systematisch onderzoek naar én registratie van numismatisch belangrijke bronnen had destijds nog niet plaatsgevonden. Het onderzoek naar de achtergronden van het stempelen van nobels en rozenobels in de Groninger archieven, zo ervoer ik, was ook bepaald niet gemakkelijk. Bij het onderzoek deden zich vier problemen voor. Het eerste probleem was van praktische aard. In de eerste helft van de zestiende eeuw was er nauwelijks sprake van gestructureerde verslaglegging; we moeten het doen met losse aantekeningen. Pas in 1553 kwam er meer structuur doordat stadssecretaris Egbert Alting een diarium aanlegde dat doorloopt tot 1594 en waarin hij, naast allerlei gebeurtenissen en ervaringen, ook raadsbesluiten noteerde. Het diarium is in 1964 in transcriptie gepubliceerd.[3] Pas vanaf omstreeks 1595 was er sprake van een min of meer gestructureerd overzicht van raadsresoluties. Zowel diarium als resolutieboek geven echter geen volledig overzicht van de besluiten van het Groningse stadsbestuur. Dit vindt zijn oorzaak in het tweede probleem: menselijk handelen. Men kan zich voorstellen dat als er een besluit op monetair gebied werd genomen dat door de stadsrentmeester ijverig werd genotuleerd. Hij immers was de eerst aangewezene die met de gevolgen van het besluit zou worden geconfronteerd. De stadssecretaris, ziende dat zijn collega al aantekeningen maakte, liet volledige notulering achterwege of maakte slechts een summiere aantekening: tweemaal volledig notuleren is eenmaal teveel. Sommige resoluties ontbreken daardoor in diarium of resolutieboek, maar zijn wel terug te vinden in de stadsrekeningen. De stadsrentmeester noteerde namelijk bij inkomsten en uitgaven dikwijls de resoluties op grond waarvan hij bedragen inde of betalingen verrichtte. Notuleerden stadssecretaris en stadsrentmeester beiden, dan is hun weergave van de besluiten bovendien

niet altijd eensluidend. Datzelfde is het geval met de ordonnanties die qua tekst soms van de genotuleerde besluiten afwijken. Diarium, resoluties, ordonnanties en stadsrekeningen naast elkaar leggen, zou een min of meer volledig overzicht moeten opleveren, zo zou men kunnen veronderstellen. Maar zo eenvoudig ligt het niet. Dat brengt ons bij het derde probleem: de onvolledigheid van de jaarrekeningen. Er blijkt op tal van plaatsen dat de stedelijke geldstromen een wit en een grijs geldcircuit kenden. Onder een wit geldcircuit versta ik de inkomsten en uitgaven die in de stadsrekening werden verantwoord. Onder een grijs geldcircuit versta ik de binnenkomende gelden die in de stadskas werden gestort en de betalingen die daaruit werden verricht, zonder dat die in de stadsrekening werden vastgelegd en dat gebeurde, naar ik veronderstel, in alle eerlijkheid. Van een zwart circuit in de negatieve betekenis die daaraan meestal wordt gegeven, is mijns inziens dan ook geen sprake. Tenslotte het vierde probleem: een aantal jaarrekeningen uit het tweede kwart van de zestiende eeuw is verloren gegaan.[4] Dit laatste probleem was voor dit onderzoek niet relevant.

Nobels en rozenobels

De nobel was van oorsprong een Engelse munt met een zeer hoog goudgehalte van 0,995 (23 7/8 karaat) en een gewicht van 8,97 gram, die in 1344 onder Eduard III (1327-1377) werd ingevoerd. De naam zou zijn afgeleid van het latijnse 'nummus nobilis aureus' ofwel 'voortreffelijke gouden munt'. Maar voortreffelijkheid blijkt in het muntwezen in de praktijk nogal vergankelijk en evenals zoveel voortreffelijke goudstukken ontkwam ook de nobel niet aan het lot van verslechtering. Al in 1346 werd het gewicht verlaagd tot 8,33 gram en in 1351 tot 7,78 gram bij een gelijkblijvende waarde van 6 shilling 8 pence. De stijging van de goudprijs deed zijn invloed gelden. In 1412 werd onder Hendrik IV (1399-1413) een nog lichtere nobel ingevoerd die 7 gram woog en die hier te lande bekend was onder de naam henricusnobel, in de stad Groningen ook als henrici nobel.[5] Deze nobel werd ook onder Hendrik V en Hendrik VI en tijdens de eerste regeringsperiode van Eduard IV (1461-1470) nog geslagen. In 1464 werd de waarde van de nobel van 6 shilling 8 pence verhoogd naar 8 shilling 4 pence en kwam er een definitief einde aan de productie van dit munttype. In plaats van de nobel kwam er in 1465 de iets zwaardere 'ryal' of 'rose-nobel' (lat.: nobilis rosatus, Ned.: rozenobel) van 7,776 gram en een gehalte van 0,995 met een uitgiftekoers van 10 shilling. De beeldenaar van de voorzijde onderscheidde zich van de nobel door een roos op het boord van het schip. De rozenobel werd geslagen tot onder Jacobus I (1603-1625). Omdat in het betalingsverkeer een munt van 6 shilling 8 pence (de waarde van de oude nobel vóór 1464) werd gemist, werd eveneens een nieuwe gouden munt met deze waarde geïntroduceerd: de 'angel' of angelot met een massa van 5,184 gram.

Continentale navolgingen

Nobels vonden al snel hun weg naar het Europese vasteland en waren, vermoedelijk vanwege hun hoge en constante goudgehalte, geliefde betaalmiddelen. In officiële munttarieven werden aan de nobels relatief hoge koersen toegekend. Dat kon niet anders dan tot imitaties leiden. Zo zijn onder Filips de Stoute, graaf van Vlaanderen (1384-1404), nobels, halve nobels en kwart nobels naar Engels voorbeeld geslagen te Brugge, Gent en Mechelen en onder zijn opvolgers Jan zonder Vrees (1404-1419) en Filips de Goede (1419-1467) nobels en halve nobels te Gent. De productieperiode van deze zogeheten Vlaamse nobels duurde van 1389 tot 1433.

Van Gelder verhaalt hoe tijdens de Opstand in de Nederlanden tegen het Spaanse bewind het calvinistische stads-

bestuur van Gent het in 1580 gedaan had gekregen om binnen haar muren een tweede Vlaams munthuis te openen naast het al bestaande te Brugge.[6] Aanvankelijk werden daar volgens de regeling van 1579 kleine hoeveelheden munten op naam van Philips II geslagen en vervolgens op naam van de nieuwe soeverein, de hertog van Anjou. Maar al snel nam het stadsbestuur het beheer over het munthuis in eigen hand en gaf het zelfstandig instructies aan de muntmeester. Doel van de overname was om via een hoge sleischat geld te verkrijgen voor de strijd tegen Spanje. Op 11 november 1581 besloot de stadsregering de muntmeester Jan Ghyselbrecht toestemming te verlenen een 'Vlaemsche nobel' te slaan. Uit de rekeningen blijkt dat er 36 uit een mark (= 6,836 gram) gingen en dat ze een gehalte hadden van 0,958 ofwel 23 karaat. De muntvoet was iets lager dan die van de oude Vlaamse nobels. De laatste hadden in anderhalve eeuw door slijtage aan gewicht verloren, waardoor het gehalte aan fijn goud van de nieuwe Gentse nobel vrijwel overeenkwam met dat van de oude nog in omloop zijnde stukken. Op 30 november 1581 werden de eerste nobels door het Gentse munthuis afgeleverd met het omschrift: gouden munt van Gent, de herstelde hoofdstad van Vlaanderen. Vlaamse nobels werden in Gent geslagen in de periode 1581-1584.

Graaf Frederik van den Bergh, heer van Hedel (1577-1592), die er in 1580 in geslaagd was in Zaltbommel een munthuis te mogen openen, was de eerste die de Gentse nobels imiteerde. De Hedelse nobels zijn ongedateerd, maar naar alle waarschijnlijkheid in 1581 geslagen. Zeeland volgde in 1583 het Gentse voorbeeld en sloeg 1583-1585 gedateerde Vlaamse nobels en aanvankelijk ongedateerde, maar vervolgens 1583 en 1585 gedateerde halve nobels met dezelfde beeldenaars als de Gentse, doch met andere omschriften. Al vrij kort daarop volgde de Overijsselse Munt te Kampen met 1583-1585 gedateerde nobels en halve en kwart nobels. Ook de Gelderse Munt te Harderwijk sloeg in de periode 1584-1586 ongedateerde nobels. De stukken uit Zeeland, Gelderland en Overijssel werden ook wel Staatse nobels genoemd.

Groningse klop op nobels

Ondanks de oorlogsomstandigheden die het vrije handelsverkeer bemoeilijkten, bereikten de nieuwe Vlaamse nobels uit Gent en Hedel en de Staatse nobels uit Zeeland, Gelderland en Overijssel weldra de Spaansgezinde stad Groningen. De nieuwe nobels onderscheidden zich van de oude, uit het begin van de vijftiende eeuw stammende Engelse nobels, door hun aanvankelijk helderder kleur en een iets lagere goudinhoud. Op 18 augustus 1586 adviseerde de 'gezworen meente' de raad 'de nije nobelenn noch bij hoeren loop tlaten bes ander ordinantie'.[7] De gezworen meente was een vertegenwoordiging van de gegoede burgerij die door de Raad werd geraadpleegd bij alle gewichtige stadszaken. De leden werden geworven uit vooraanstaande kringen, meestal de rijke kooplieden. Zij waren de direct belanghebbenden. Dezelfde dag nog werd een provisionele ordonnantie conform het advies uitgegeven.[8]

Op 1 september 1586 bepaalde de raad, getuige een aantekening van stadssecretaris Egbert Alting in zijn dagboek, de waarde van de 'nije nobels up 4 $^1/_2$ daler 5 st. brab. min.', ofwel op 130 stuiver Brabants (= 6 $^1/_2$ gulden); een iets lagere koers dan de 6 $^3/_4$ gulden die Zeeland bij plakkaat van 13 augustus 1585

Zeeland, nobel 1584, goud, met Groningse klop (Groninger Museum, inv. 0000.4078)

vaststelde.[9] Wat de raad met deze lagere koers beoogde te bereiken is onduidelijk. De lagere koers was niet bepaald importbevorderend voor een stad die het voor wat betreft kapitale penningen moest hebben van elders geslagen stukken. Dezelfde dag nog werd de volgende ordonnantie uitgegeven: 'Die heeren hebben ordineert dat die nije Staetsche nobelen sullen ontfangen ende uijtgegeven worden, voor vijftehalff daler, tot iiij arens g(u)l(den) een daler gereckent. Ende dat tot des Erb(eren) Raedts revocatie'.[10] De ordonnantie geeft een hogere koers dan de stadssecretaris in zijn dagboek noteerde, namelijk 135 stuiver Brabants (= 6 $^{3}/_{4}$ gulden). Dat is dezelfde koers als Zeeland aan de nobels had gegeven. Kennelijk is het raadsbesluit nog vóór de publicatie van de ordonnantie bijgesteld en heeft de stadssecretaris de aantekening in zijn dagboek niet gecorrigeerd. Ruim drie weken later, namelijk op 24 september, drong de gezworen meente er bij de raad op aan de 'Staetsche nobelen te stempelen', vermoedelijk om voor de bevolking orde in de chaos te scheppen: welke nobels waren oud en welke nieuw en wat belangrijker was, welke waren goed en welke slecht? Het stadsbestuur heeft het verzoek van de gezworen meente enige tijd in beraad gehouden en pas later een beslissing genomen, want pas op 20 februari 1588 betaalde de stadsrentmeester aan muntmeester Hans thom Bussche een bedrag uit van 25 rijder, 27 stuiver en 7 plak 'dat he anno 8 in – acht dagen vaceert intt stempelen der nije nobels thot den numer vann – nobelen. In welcker summe mede berekent sint de kostenn vann de stemp ijsserenn'.[11] Gestempeld is met het stadswapen. De aantekening van de stadsrentmeester kent geen restricties, zodat in principe alle typen Vlaamse nobels, zowel geslagen door Gent, door Hedel te Zaltbommel, als door de Noord-Nederlandse gewesten, die dateren van vóór 1588 van een klop kunnen zijn voorzien. Aangetroffen met de Groningse klop zijn tot nu toe Vlaamse nobels van Gent, Hedel, Overijssel en Zeeland.[12] Waarschijnlijk konden geklopte nobels voor de eerder vastgestelde koers circuleren en is de koers van de ongeklopte stukken vrijgegeven.

De geïmiteerde rozenobels

Evenals de nobels werden ook de Engelse rozenobels op het Europese continent slaafs geïmiteerd, met name door Gorinchem (1584-1591). Enkele gewesten, waaronder Gelderland (1583-1586) te Harderwijk en de Groninger Ommelanden te Appingedam (1579) en te Culemborg (1589-1591), sloegen rozenobels met min of meer dezelfde afbeeldingen als de Engelse, maar met andere omschriften. De te Culemborg geslagen Ommelander rozenobels suggereren zelfs dat ze volgens de wetgeving van koning Eduard van Engeland zijn geslagen, maar in werkelijkheid waren de continentale rozenobels iets lichter (7,690 gram) en hadden ze een iets lager goudgehalte (0,993). Met de bepaling van gewicht en gehalte lijkt men ook hier rekening te hebben gehouden met de vermindering van de goudinhoud van de Engelse rozenobels als gevolg van slijtage.

Aangezien tot nu toe alleen rozenobels van Eduard IV en hun Gorkumse imitaties met de Groningse klop met het stadswapen zijn aangetroffen, zijn het waarschijnlijk de Gorkumse imitaties geweest die voor verwarring onder de Groningse bevolking hebben gezorgd. Welke nieuwe Gorkumse rozenobels kwamen qua goudinhoud min of meer overeen met de oude Engelse en welke niet? Archivalische gegevens bevestigen deze veronderstelling.

Groningse klop op rozenobels

In verband met ontvangsten en uitgaven was voor de stadsrentmeester de waardebepaling van geklopte en ongeklopte rozenobels belangrijk. Op 4 maart 1590 noteerde hij in zijn jaarrekening: 'Den

4 martij hebben Borgemesteren, Raedt olt ende nij sampt de gesworenen ende bowmesteren van den gilden ordineert dat alle olde engelsche rosennobelen bij allen boergeren ende ingeseten deser stadt sijnde sullen bij den montemester gestempelt worden ende als dan hoer loep ende ganck holden up 6 daler 6 stuver brabans, de ungestemppelde up 6 daler'.[13] Een dag later volgde de publicatie van de ordonnantie waarover Van der Meer spreekt: 'Borgem(este)r(e)n ende raedt, laten weten, dat elck sijn nije ende olde Edwardus rosen nobelen, in den tijdt van twee dagen, sal bij den stadt muntem(este)r vergaeffs stempelen laten, beginnende morghen vroe, hen totten wonsdages avent, des sullen de gestempelden, na als voor ganck hebben, ende die ongestempelden mach elck ontfangen, so ende als he die sal weten wt te geven. Actum maendage den Ven martij 1590'.[14]

Opvallend is dat de stadsrentmeester meende, dat burgemeesters en raad besloten hadden dat de ongestempelde stukken voor zes daler mochten circuleren, terwijl de ordonnantie de koers ervan vrijgaf. Er zullen ook stukken hebben gecirculeerd die al voor minder dan zes daler aan goud bevatten. Voorts sprak de stadsrentmeester van 'olde engelsche rosennobelen' ofwel van één soort, terwijl de ordonnantie van 'nije en olde Edwardus rosen nobelen' spreekt, ofwel van twee soorten: de Engelse rozenobels én hun Gorkumse imitaties. Met het stempelen van beide soorten rozenobels werden de goede stukken van de slechte onderscheiden. Voor het stempelen van de rozenobels is een ander ponsoen gebruikt dan voor de nobels.

Twee rozenobels voor de voorzitter

De in 1590 vastgestelde koers van 6 daler 6 stuiver brabants viel onder de oorlogsomstandigheden blijkbaar moeilijk te handhaven. Drie jaar later schreef de stadsrentmeester in zijn jaarrekening: 'Ick hebbe up den Raadthuse in den sittenden Raedt gebrocht ende behandet den Erentfesten Ffrederick Moijsteen, presijderende boergemester, twee enckelde rosennobelen van 6 daler 10 stuver t stuck, de tot oerber der stadt uthgekeerdt sint als dat bij den 3 heren boergemesteren bewust is, actum den 11 februarij, 16 rijder 26 $^{1}/_{2}$ stuver 1 plack'.[15]

Engeland, Eduard IV (1461-1470), rozenobel z.j., goud, met Groningse klop (Groninger Museum, inv. 1988-0241)

De koers van de rozenobels was ten opzichte van die uit 1590 inmiddels met vier stuiver brabants gestegen. We mogen aannemen, dat de voorzittend burgemeester geklopte rozenobels aangeboden heeft gekregen. Het zou immers van zelfverloochening hebben getuigd als ten overstaan van de raad de voorzittend burgemeester ongeklopte stukken zouden zijn overhandigd.

Slot

De vraag, hoe het de geklopte nobels en rozenobels in Groningen verder is vergaan, moet vanwege het ontbreken van archivalische gegevens vooralsnog onbeantwoord blijven. Vermoedelijk zijn zij in de grote massa opgegaan en is hun waarde bepaald op grond van hun feitelijke goudinhoud en op basis van overeenstemming tussen aanbieder en ontvanger. ■

Met dank aan Egge Knol. De foto's zijn gemaakt door Marten de Leeuw.

Jan van der Wis verricht onder andere onderzoek naar de muntslag en publiceert regelmatig over dit onderwerp.

NOTEN

1. G. VAN DER MEER Waarom en wanneer zijn kloppen aangebracht op Engelse en Nederlandse nobels en rozenobels? *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 48 (1961) 71-77.
2. H.E. IVES Counterstamps on English and Continental Nobels *ANSMN* 11 (1947) 53-56.
3. W.J. FORMSMA / R. VAN ROIJEN *Diarium van Egbert Alting 1553-1594* ('s-Gravenhage 1964). Hier geciteerd als DA.
4. De jaarrekeningen 1527/28 tot en met 1534/1535 ontbreken, de rekening van 1539/1540 is voor een klein deel bewaard gebleven en de rekeningen van 1537/38, 1538/39, 1543/1544, 1544/45 en 1545/1546 ontbreken geheel.
5. Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven (RHCGA), ABS 275, RVR 7.03, Jaarrekening 1540/41, folio 69, valuatie op 4 februari 1541 van de 'henrici nobel' 75 stadsstuiver, van de rozenobel 85 stadsstuiver.
6. H. ENNO VAN GELDER De Gentse nobels *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 67 (1980) 201-206.
7. DA 673, Maendach 18 Augusti 1586.
8. RHCGA, Reg. Feith 1586 nr. 28 (Verz. van stukken, deel 33), 394.
9. DA 674, Maendach 1 Septembris 1586: 1 daler = 30 stuiver Brabants.
10. RHCGA, Reg. Feith 1586 nr. 29 (Verz. van stukken, deel 33), 395: 1 arensgulden = 10 stuiver Gronings, 1 stuiver Gronings = ¾ stuiver Brabants.
11. RHCGA, ABS 275, RVR 7.47, jaarrekening 1588, folio 508: 1 rijder = 30 stuiver Gronings; 1 stuiver Gronings = 6 plak.
12. J.C. VAN DER WIS Kloppen van Noordnederlandse oorsprong (II) *De Beeldenaar* 6 (1982) 182-183.
13. RHCGA, ABS 275, RVR 7.49, jaarrekening 1590, folio 515: 1 daler = 30 stuiver Brabants, 1 stuiver Brabants = 8 plak.
14. RHCGA, Reg. Feith 1590 nr. 38 (Verz. van stukken, deel 33, blz. 405).
15. RHCGA, ABS 275, RVR 7.52, jaarrekening 1593, folio 467.

(advertenties)

www.sipiro.nl

lid NVMH

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op: www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Penning en foedraal

LUCIE NIJLAND

Van origine heeft het foedraal de functie van een omsluitende verpakking. Tot 1990 was er in de penningkunst nauwelijks sprake van een vooraf bedachte ondeelbaarheid van penning en foedraal, maar in toenemende mate verschijnen bij penningen foedralen die, als onlosmakelijk deel van het geheel, deel willen uitmaken van het kunstwerk. Met de blik op deze trend zijn het washandje waarin het object *Handwiel* wordt verpakt en het laboratoriumglaasje voor de worm in *Man is but a worm*, goede voorbeelden.

Vanwege het effect van de complementaire werking van een foedraal, ontstaat bij kunstenaars een steeds sterkere behoefte een twee-eenheid met de penning te ontwerpen. Rondom de penning win je dan een stukje gezag over een soort privé-domein dat het kunstwerk afbakent en tegelijk in zijn fysieke omvang vergroot. De speciaal hiervoor bedachte combinaties kunnen zeer geslaagd zijn. Het toepassen van 'onafscheidelijke' foedralen bij penningen is nieuw en niet per definitie een voorbode van enkel positieve ontwikkelingen binnen de penningkunst.

Hoofdfuncties

Grofweg kun je foedralen volgens vier functies indelen. Eén: voor veilige verzending, twee: voor beschermd bewaren, drie: voor aantrekkelijk opstellen in een presentatie, vier: voor het bewust deel laten uitmaken van een kunstwerk, soms met een omkering van denkrichting en af en toe integraal gecombineerd met een educatief doel. Uiteraard kent deze grove indeling een overlap van functies, vaak met een cumulatieve werking.

Het is logisch dat een op originele wijze verpakte penning extra de aandacht trekt. Voor verzending moet er toch al een foedraal komen en waarom zou die dan niet functioneel én aantrekkelijk mogen zijn. Dikwijls gebeurt dit ook. Incidenteel is een superstevige verpakking noodzakelijk, mede vanwege de kwetsbaarheid van de zending. Dat was het geval bij de keramische penning *Vrede* (VPK 2002) door Heleen Levano. De verpakking voor deze verzending was zonder meer functioneel. Eerst plastic beschermfolie om de penning, waarna die rammelvrij was verpakt in een houten doos met een schuifdeksel, van de soort zoals dozen voor schaak- en dominostenen worden geproduceerd. Doordat veel penningliefhebbers dit 'kistje' bij de Vrede-penning bewaren, kleeft er kennelijk een meerwaarde aan voor verzamelaars. Daarbij vraag ik mij af of hier sprake is van de combinatiegedachte als 'set' of dat het een gewaardeerd hulpmiddel is voor veilig bewaren. In het artikel over de penning in *De Beeldenaar* 2002-4 wordt in elk geval geen woord gewijd aan deze verpakking.

Vrede door Heleen Levano, 2002

Jampotdeksels als penningverpakking

Een minder bekende, maar oersimpele manier van verpakken is het gebruik van jampotdeksels. Jampotdeksels zijn stevig, compact, simpel, praktisch en kosteloos. De penning gaat in twee jampotdeksels tegen elkaar. Wanneer de penning dun genoeg is gebruik je twee maten deksels, een grote en een kleine, die tegenovergesteld in elkaar passen. Bij dikkere penningen gaan twee deksels van dezelfde maat op elkaar, rondom dichtgeplakt met tape. Ik ben verknocht aan deze foedraal-methode (pas bij een officiële uitreiking komt er een mooie verpakkingsdoos aan te pas, die ik per stuk verzin, opspoor of koop bij een juweliers). Er bestaat een grens aan het formaat van deksels van conservenpotten.

KNAW-penning door Christien Nijland, 2008

Dat is tegelijk een aardige aanduiding van een praktisch en werkbaar penningformaat. Ook bij deze methode voor verzenden en bewaren van penningen, blijkt dat sommige verzamelaars de verpakking bewaren.

Beschermen en bewaren

Veel penningen liggen bewaard in cassette-doosjes van de soort die iedereen wel kent. Ze vinden gretig aftrek en bestaan met fluweel of kunstzijde voering en zijn dikwijls binnenin voorgevormd. Een mooi voorbeeld van dit type is het foedraal gebruikt ter gelegenheid van het 200-jarig bestaan van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. De penning *KNAW 200 jaar* (2008) door Christien Nijland, moest een traditioneel uiterlijk krijgen en daar hoort een degelijk en scharnierend kunstleren doosje met zilveropdruk en bijsluiter bij. Talloze penningen zijn en worden op deze wijze verpakt en voor de eeuwigheid daarin bewaard. Eisen die opdrachtgevers stellen in verband met een ceremoniële overhandiging, zoals bij een prijsuitreiking, kun je moeilijk uitvlakken.

Niet alle penningen zijn tegenwoordig klein, plat, hard en rond. Tussen de afwijkende gevallen zitten vaak kwetsbare objecten, die vragen om een aangepast foedraal dat meteen goed is voor een 'inpandige' presentatie. Dat was bij-

voorbeeld nodig bij de penning *Een hommage aan Andries Copier* (VPK 1994) van Bruno Ninaber van Eyben. Bij zijn ontwerp begreep ik voor het eerst de relevantie van de onlosmakelijkheid van voorwerp en verpakking. De penning die de gelijknamige glaskunstenaar memoreerde, toont een perfectie in eenheid van 'verpakking en inhoud'. Daar zit een reden achter. Je kunt het geheel opvatten als een logisch gevolg van de kwetsbaarheid van het door hem gebruikte materiaal. De penning zelf bestaat uit twee stukken plaat van een zink-lood legering en een glazen knikker. Vanwege het gewicht van het materiaal en de samenstelling uit losse delen, voorzag Ninaber de penning van een stevige doos uitgevoerd in zeer dik antracietgrijs karton met in de onderste dooshelft een plasticschuimlaag. Als foedraal beschermt de doos werkelijk het penninggedeelte. De uitvoering en stijl harmoniëren op een smaakvolle wijze met de kleuren en de vormgeving van de inhoud. En de penning zit nagenoeg strak in het foedraal. Deze uitgifte kan je als een vanzelfsprekende combinatie van penning en verpakking beschouwen, waarbij ik aanteken dat ook hier in de bijsluiter daaraan geen woord wordt besteed.

Twee jaar voordat de penning van Ninaber verscheen, verzorgde Willem Noyons voor zijn *Reispenning* (VPK 1992) een geschikte verpakking. Zijn zilveren gelede en daardoor scharnierende penning kwam in opgevouwen toestand in een sober plastic hoesje in de verzendenvelop bij de ontvangers. De penning zat daarbinnen geklemd in een daarvoor exact gemodelleerde opening in een vierkante zwarte foamlaag, waarbinnen een losse cirkel van het foam omhooggeduwd kon worden om zo nodig de penning in variaties op te stellen. Over deze penning verschenen artikelen in *De Beeldenaar* 1993-1 en 1994-1.

Ontwerpers als Ninaber en Noyons zijn beiden praktiserende sieraadontwerpers en designers; ze zijn gewend hun werkstukken op adequate wijze te verpakken voor presentatie, opslag en vervoer. Hun foedralen dienen daartoe. Ze zijn een logisch gevolg van de vormgegeven penning en het gebruikte materiaal, gebonden aan de eigenheid en persoonlijke wijze van presenteren en beschermen van hun ontwerpen. Toch heeft het foedraal bij geen van beide kunstenaars een eigen status meegekregen, als zou het een onlosmakelijk deel van het kunstwerk uitmaken.

Hommage aan Andries Copier door Bruno Ninaber van Eyben, 1994

Reispenning door Willem Noyons, 1992

Nescio-penning door Da van Daalen, 2007

Aantrekkelijkheid voor presentatie

Een zeer recent voorbeeld van een opvatting over de integratie van object en verpakking tot één kunstwerk is het washandje met ingeweven informatie, dat hoort bij een aluminium replica van een brandslangkraan: *Handwiel* (VPK 2008) door Guido Geelen. Per 'setje' is de uitgifte genummerd (washand én wiel) en het geheel heet een penning te zijn. Ik ben wel in staat zulke dingen met de nodige humor te bekijken. Maar als ik er serieus over nadenk, dan is de functie van beide delen tezamen slechts grappig door die bijbehorende kiekeboe-washand, maar verder weinig overtuigend. Een dweil was waarschijnlijk meer op zijn plaats geweest. Je kunt nog zo'n prachtig verhaal erbij maken, zoals er reeds drie van zijn verschenen in *De Beeldenaar* 2008-5, 2008-6 en 2009-1, maar met deze combinatie blijft het wringen.

Geleidelijk aan valt het mij op hoe sommige penningmakers met het foedraalidee in hun achterhoofd, pogingen doen verpakking en penning met elkaar te verbinden. Een enkeling gaat met die gedachte aan de haal op een wijze die wat ver gezocht lijkt. Een voorbeeld hiervan is het omhulsel voor verzending van de penning *Nescio* (VPK 2006) door Da van Daalen. Het heet in de bijsluiter een 'vilten omslag', maar bij nader inzien ontving ik een lapje watteringsstof, samengesteld uit textielrestjes. Deze wattering wordt doorgaans gebruikt als tussenlaag; ook door stoffeerders en verzend-enveloppenfabrikanten. Het is natuurlijk leuk en praktisch dat een gerecycleerd lapje is gebruikt voor de bescherming van de Nescio-penning. Maar om dit lapje te brengen als iets origineels inclusief de naam van de bedenker (in dit geval was niet de penningmaker de ontwerper van het lapje) gaat mij te ver. De merknaam Jiffy-enveloppen zou dan eerder bij penningen deze aandacht verdienen. Ik vraag mij af of het verschil tussen het toegepaste lapje en 'vilt' een geintje is om de ontvangers van de penning op het verkeerde been te zetten. Om dit lapje te brengen als iets origineels gaat mij te ver. Dat leidt dan snel tot vervaging van het persoonlijke ontwerp.

Presentatie van presentatie

Elly Baltus haalt in wezen de beste grap uit. Haar concept, de *Dust to Dust* penning (BAMS 2007), zet de koper aan het werk. De penning moet je zelf per keer maken, want die is niet duurzaam. De penningklem waarmee je als bezitter de penning uit aarde perst, kun je zien als het foedraal en het geperste schijfje is het vergankelijke deel: de penning. De omgekeerde wereld. Haar concept bestaat uit de verwisselde presentatie. De productie van haar klem wordt uitgevoerd door een metaalbewerkingsbedrijf. Ik vind haar het meest origineel in haar streven de penningkunst door deze combinatie ter discussie te stellen. Foedralen zijn vaker dan voorheen het object op zich, waarbij het in dit geval afwezige kunstwerk de vergankelijke kern van het geheel vormt.

Combinatie met een boek

Twee penningen zijn om inhoudelijke redenen vervat in een foedraal met een bijzondere bedoeling. Bij de penning heeft het foedraal ook een functie als boek. Een klassiek voorbeeld daarvan is *Over het slingergieten*, een boekje van de hand van Eric Claus. Het geheel is smaakvol vormgegeven in zwart met

zilveropdruk. De bijbehorende penning is voor het slingergietprocedé ontworpen en uitgevoerd door Paul Grégoire. Boekje en penningkaft passen samen in de foedraalkaft. De uitgave vond plaats ter gelegenheid van het Vijftig-jarig jubileum van de Vereniging voor Penningkunst (VPK) en de zilveren *Jubileumpenning* (VPK 1975) zit strak gevat in een ronde uitsparing van de afzonderlijke zwarte binnenkaft van karton.

De tweede foedraalkaft, horende bij *Geboortepenning* (VPK 1996) door Guus Hellegers, heeft een andere charme. De penning is verpakt/verborgen binnenin een babylogboek waarin alle bladzijden een gat hebben. Tezamen vormen ze de uitsparing voor de penning. Dat boek hoort als gebruiksattribuut bij de penning. Hier heeft het foedraal, in de gedaante van het boek een aanvullende functie: de ouders kunnen daar de vorderingen van hun baby registreren. Het is een succesvolle combinatie gebleken. Het gaat dus duidelijk om boek én penning, zoals ook te zien is in *De Beeldenaar* 1997-2.

Presentatie door opdissen

Gaandeweg ontstaat bij mij de indruk dat sommige penningen worden gepresenteerd in verpakkingen van een nodeloze exclusiviteit. Het foedraal wordt besteld zonder dat de kwaliteit van het ontwerp en de uitvoering een dergelijke pronte entourage lijken te verdienen. Zo subtiel als de oplossing is bedacht met de twee bovengenoemde penningen in een boekfoedraal, elk vanwege een speciale functie, zo overdreven lijkt de verpakking van de aan elkaar verwante *Welkomstpenning* en *Verenigingsgevoelpenning* (VPK 1996), beide door Geer Steyn (zie *De Beeldenaar* 1996-5). Twee jaar na de Copier-uitgifte van Ninaber, en ietwat gelijkend op de wijze waarop Noyons zijn *Reispenning* in het foedraal klemde, blaast hier de verpakking een simpel penning-kleidrukje op tot een aanzienlijke, maar daardoor ook ongeloofwaardige status. Een mooi voorbeeld van het reeds eerder genoemde vergroten van de fysieke omvang. De penningdrukjes, bedoeld als aardige attenties met een doorsnede 3 cm, zitten gevat in een vernuftige designdoos met een overdaad aan styling van elkaar overlappende kartonflappen. Op die wijze komt het gebaar niet over dat het geheel een kleine attentie moest betekenen.

Dust to Dust door Elly Baltus, 2006

Een andere gezochte combinatie is de worm in het bakje. De penning *Man is but a worm* (VPK 2008) door Judith Pfaeltzer bestaat uit twee delen. Een deel is een vrij vertaald wormmodelé ter plastische verbeelding van Darwins grote boodschap aan de mensheid, het andere deel is een reeds bestaand laboratoriumschaaltje. Op de laatste staat een rand-

Welkomstpenning door Geer Steyn, 1996

schrift met de boodschap ‘Man is but a worm’. Bij het schaaltje hoort een deksel; tezamen zijn ze een zogeheten petrischaaltje. Dit glazen bakje is geen echt foedraal, want de worm glijdt alle kanten op in de ruime, harde en gladde behuizing. Het glazen bakje is deel van het kunstwerk. Tezamen zijn worm en bakje bedoeld als penning. In zijn artikel in *De Beeldenaar* 2008-3 beschouwt Frits Scholten het bakje als de verpakking van de worm, terwijl hij daar ook beweert dat het schaaltje staat voor de wetenschap. Dat lijkt gezocht en leidt in elk geval bij mij tot verwarring over noodzaak en betekenis (zie *De Beeldenaar* 2008-4).

Wat huist er in de hoofden?
De juweliersgedachte dat iemand niet 24 uur per dag zijn sieraden draagt is een juiste. Als kostbaar goed verlangen dure sieraden een bijpassende en veilige opbergmogelijkheid. Begrijpelijk. Ook voor penningen geldt dit als ze niet staan opgesteld, maar zijn opgeborgen. Toch is er meer aan de hand. Bij de penningkunst gaat de bijpassende – veelal niet zelf geproduceerde – verpakking een steeds belangrijkere rol spelen. Niet voor het opbergen, maar om het ‘penning-gebeuren’ aan te dikken of misschien nog wel erger het ‘verhaal te maken’ bij het omgeploegde begrip ‘penning’. Indien dit gebeurt met een artistieke kwaliteit en een goed gefundeerde inhoudelijke samenhang die deze vorm van imponeren zou kunnen verdragen, dan is dat tot daar aan toe. Het idee van Elly Baltus voldoet daar naar mijn idee aan. Maar als die samenhang het laat afweten, dan glijdt het ‘penningkunstwerk’ af naar een voorwerp voor een modeshow, waarbij het ontwerp enkel gemaakt is om te imponeren op de catwalk. De in het kunstwerk geïntegreerde foedraal als aankleding, vergroot het plastisch volume en soms ook de inhoudelijke denkrichting van de (samengestelde) combinatie, die tot vervelens toe ‘penning’ blijft heten. Dikwijls gaat het dan al over heel andere zaken die gepaard gaan met instructies over hoe de waarnemer het object moet beleven. Het gebrek aan een gevoelde eenheid tussen de persoonlijke waarneming en het bijgeleverde verhaal kan het besef verstoren dat men met een penning van doen heeft. De betekenis van het penning-object verspreidt zich over verscheidene delen, zoals het petrischaaltje bij de worm en de washand bij de brandkraan. Je gaat je steeds vaker afvragen of het oprekken van de aandacht voor dergelijke verpakkingen bijdraagt aan de penningkunst, aan de humor in de branche of dat er meer cruciale verwarring in het vakgebied uit voort zal komen. De vraag wordt dan: vult een foedraal een tekortschietende zeggingskracht van een penning aan? De verschillende object/penning-delen worden steeds vaker met een uitvoerig conceptueel betekenisverhaal aaneengelijmd. Voor wie het nog niet begrijpt: het omhulsel, foedraal of andere verpakking, krijgt een toenemende rol in alle ‘dictie’ over die combinatiepenningen. Kunnen we deze verhalen nog een plaats geven binnen de penningkunst? Want daar gaat het om. Daarom bezie ik de ontwikkelingen met gemengde gevoelens. Zeker wanneer kunstenaars met hun ideeën de functie van de enkelvoudige of solitaire penning doelbewust willen overschaduwen en als dit gebeurt op een manier die de reguliere penning zelf naar een artistieke achterstandspositie lijkt te manoeuvreren. ■

Aangezien in dit artikel de verpakking van de penning centraal staat, zijn de afgebeelde penningen niet op ware grootte afgebeeld.

Lucie Nijland is beeldhouwster en penningmaakster en tevens lid van de redactie van *De Beeldenaar*.

Onbekende ‘proefslag’ 5 sen 1951

KOEN HELLING

Onlangs kwam ik in een bakje met overwegend zeer eenvoudig materiaal plots een apart muntje tegen. Het betrof een 5-sen 1951 uit Indonesië. Niet de gebruikelijke aluminium munt, maar een variant van zink zonder de bij dit munttype gebruikelijke centrale doorboring. Ik heb dit muntje gekocht en later samen met een numismatische vriend aan een uitgebreide inspectie onderworpen.

Qua lay-out komt de munt geheel overeen met de aluminium 5-sen 1951 (KM-5) die bij ’s Rijks Munt te Utrecht geslagen is voor de Republiek Indonesië. Maar de munt is dus van een ander materiaal gemaakt (zink) en heeft bovendien geen centrale doorboring. Vermoedelijk is deze munt een proefslag, maar wat voor muntplaatje is er dan als basis voor de munt gebruikt? De Nederlandse zinken oorlogsmunten wijken qua maat te veel af, dus die kunnen het niet zijn. Met een goede loep is dit raadsel ontrafeld. Op de achtergrond zijn vaag de kenmerken van een Duits muntje te herkennen: de tekst ‘Deutsches Reich’, een klein stukje van de Duitse adelaar en het jaartal 1940. De letter die de muntplaats aangeeft was helaas niet te ontcijferen, maar bij vergelijking van de munt met exemplaren uit een verzameling Duitse munten blijkt uit maat en gewicht dat het oorspronkelijke muntje een 10 Reichspfennig 1940 is geweest (KM-101). In onderstaande tabel worden de drie munten met elkaar vergeleken.

Geconcludeerd kan worden dat het gevonden zinken muntje hoogstwaarschijnlijk een proefslag is voor de 5-sen 1951 met als basis een 10 Reichspfennig muntje (KM-101) uit 1940. Hiermee zijn echter nog niet alle vragen beantwoord. Door wie en wanneer werd dit muntje bij ’s Rijks Munt te Utrecht

	munt 1	munt 2	munt 3
omschrijving	5 sen 1951 (proefslag?)	5 sen 1951	10-Reichspfennig 1940
materiaal	zink	aluminium	zink
diameter	22 mm.	22 mm.	21,5 mm.
gewicht	3,46 gram	1,30 gram	3,45-3,53 gram
voorzijde	rijstaar rondom cirkel	rijstaar rondom centrale doorboring	adelaar boven swastika in krans
keerzijde	tekst rondom cirkel	tekst rondom centrale doorboring	waarde-aanduiding boven eikenbladeren
oplage	onbekend	200.000.000	446.000.000

geslagen? Is dit een uniek exemplaar of zijn er toen nog meer gemaakt? Bij het Geldmuseum in Utrecht is deze 'proefslag' onbekend. In de collectie van het museum schijnt zich wel een proefslag van een 5-senmunt met het jaartal 1950 te bevinden (zie *De Beeldenaar* 1994-2), maar een zinken proefslag zoals deze wordt niet genoemd in de artikelen van L.M.J. Boegheim (*De Beeldenaar* 1994-1 en 1994-2).

Wie kan mij helpen aan meer informatie over deze munt? Is er wellicht een oud-medewerker van 's Rijks Munt die mij verder kan helpen? Zijn er andere verzamelaars die een vergelijkbare munt in de collectie hebben? Mocht u andere relevante informatie hebben, dan houd ik mij van harte aanbevolen. U kunt contact met mij opnemen via de redactie of per email koenmunten@hotmail.com.

(advertentie)

GalerieGeurs
Hedendaagse kunst
en penningen

Nieuwezijds Voorburgwal 371a
1012 RM Amsterdam

Openingstijden:
donderdag, vrijdag, zaterdag
& 1e zondag vd maand 13—17 uur

www.galeriegeurs.nl

27 juni – 3 sept 2009

HET MIRAKEL VAN AMSTER-DAM

www.galeriegeurs.nl

Heesterburgh

Een bijzonder object in de discussie over de essentie van een penning

TOM SENDERS

Of het toeval is of juist passend in een regelmatig terugkerende cyclus, in *De Beeldenaar* 2009-3 is onlangs weer intensief, vanuit verschillende gezichtspunten, de discussie opgerakeld over de essentie van een penning. Over traditioneel of experiment en over hoever een en ander kan én mag gaan. Bij toeval volgde ik op het moment van verschijnen van dat nummer een workshop 'penning maken' bij Pier van Leest in Lage Zwaluwe. Daar bevond ik me in een afrondende fase met een, naar mijn mening, niet alledaagse penning. Omdat deze penning wellicht een bijdrage kan leveren aan de discussie, volgt hier een toelichting.

De penning heet *Heesterburgh* en verwijst naar het gelijknamige wooncomplex in het stadsdeel Haverleij aan de noordwest kant van 's-Hertogenbosch, waarvan ik als architect verantwoordelijk ben voor het ontwerp (zie kader). De penning is bedacht en gemaakt om te kunnen uitreiken aan de drie opdrachtgevers: vertegenwoordigers van de gemeente 's- Hertogenbosch, Bouwfonds en Heijmans Vastgoed.

Het 'kasteel' Heesterburgh is in het noordwesten van Haverleij gesitueerd, pregnant langs de Maas, op een hoogte zodanig dat alle woonlagen, boven een parkeerlaag, royaal uitzicht hebben op de rivier. Het complex heeft de vorm van een gelijkzijdige driehoek gekregen, ontstaan vanuit een reactie op de omgeving. De ligging langs de Maas en de oriëntatie op de zon waren daarbij van belang, waarbij uitzicht en bezonning, door de driehoekige vorm, voor nagenoeg alle woningen van Heesterburgh optimaal zijn. Een andere inspiratiebron voor de driehoekige vorm was de historische binnenstad van 's-Hertogenbosch met de drie hoekaccenten van de Orthen-, Hinthamer-, en Vughterpoort met daartussen de driehoekige Markt. De driehoekige vorm is bij het woningproject in veel onderdelen doorgevoerd.

Heesterburgh
Heesterburgh is een wooncomplex dat onderdeel is van Haverleij, een nieuw stadsdeel gelegen aan de noordwest kant van 's-Hertogenbosch, aan de Maas. Architect Soeters en landschapper Van Beek hebben op die locatie een stedenbouwkundig experiment ontworpen: het bijzonder compact bouwen van woningen en appartementen met de intentie om daaromheen veel landschap en zelfs een royale golfbaan over te houden, terwijl de bebouwingsdichtheid vergelijkbaar blijft met Vinex-locaties. Soeters bedacht daarbij de inspiratiebron 'Castle Air'om de negen compacte wooncomplexen vorm te geven. In zijn beeldkwaliteitsplan verwijst hij naar 'kastelen', waarbij hij ervan uitgaat dat deze onderling een afwijkende vorm krijgen. In de afgelopen vijf jaar zijn in Haverleij op die manier al vierkante, rechthoekige, achthoekige en amorf gevormde kastelen gerealiseerd, allemaal met onderling sterk afwijkende architectonische vormen. Heesterburgh is het op een na laatste kasteel dat gerealiseerd wordt.
Voor meer achtergronden: www.haverleij.nl

Tom Senders, Heesterburgh, 2009, brons

Het complex is opgebouwd uit woningen en appartementen met verschillende bouwmassa's: een keten van brede woningen in twee bouwlagen, afgewisseld met woningen in drie lagen en woningen in vier bouwlagen met een driehoekige kap. Op de hoeken zijn appartementen gesitueerd die daar in hoogte weer verder boven uit 'torenen' met als uiterste hoogte een echte torenkamer bij een penthouse, ook uitgevoerd met een driehoekige kap. Het geheel wordt voor het grootste deel licht, gebroken wit, geschilderd.

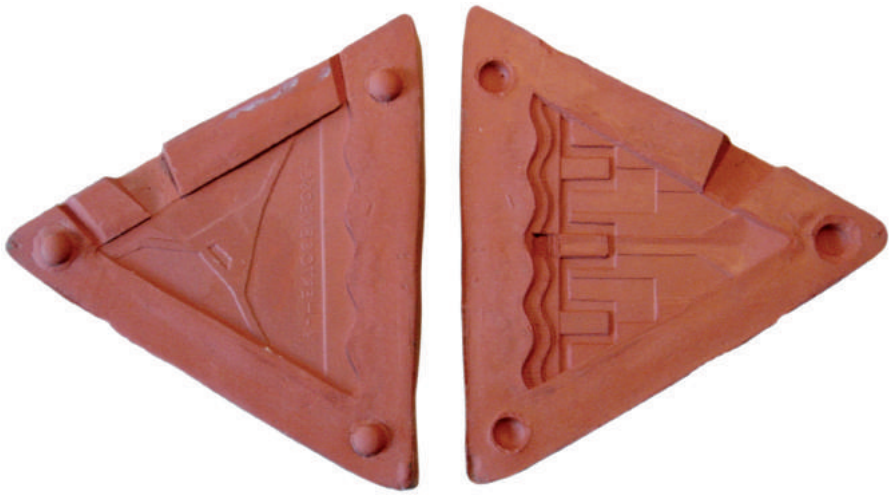
Penning

De vormgevende overwegingen voor het wooncomplex lagen ook ten grondslag aan die van de penning. Het vormenspel van bouwmassa's is, aan de 'ene kant' van de penning geabstraheerd weergegeven in plastisch opgebouwde lagen. De basis aan die kant is uitgevoerd in een golvende vorm waarmee de ligging aan de Maas wordt gesymboliseerd. In het diepste niveau staat de tekst HEESTER BURGH met daartussen een trap, verwijzend naar de royale trap die bij het complex een verbinding mogelijk maakt tussen de binnenhof van het kasteel en de uiterwaarden langs de Maas.

De penning wordt om de horizontale as gedraaid. De 'andere kant' toont op een abstracte manier de plattegrond van de driehoekige, historische binnenstad van 's-Hertogenbosch weergegeven met

Gipsmal

Rubbermal

de Orthen-, Hinthamer- en Vughterstraat met daarbinnen het historische centrum en de driehoekige Markt. De gegolfde vorm ligt nu aan de bovenkant van de penning, op de plaats waar de Zuidwillemsvaart langs de binnenstad stroomt. Daaronder de tekst 's-HERTOGENBOSCH.

De penning werd opgebouwd in laagjes van op elkaar gelijmd karton dat uiteindelijk behandeld is met fixatief om teveel vochtabsorptie in het karton te voorkomen. Zoals bij het wooncomplex de driehoekige vorm ver is doorgevoerd, is dat bij de penning ook gebeurd door zelfs de zijkanten driehoekig schuin af te snijden. Van het kartonnen origineel werd een gipsen mal gemaakt. Nadat daarin weer een gipsen model was afgegoten, bleek dat de zijkanten van het karton niet voldoende schuin waren weggesneden en het model niet helemaal 'lossend' was. Met hulp van Pier van Leest heeft het vervolgtraject toch geleid tot het gewenste resultaat. Vervolgens werden de teksten in het gipsen model uitgesneden en daarvan een flexibele rubberen mal gemaakt. In deze mal werden enkele modellen in was gegoten, die als basis hebben gediend voor de bronsgieter. Het gieten van de wasmodellen vergde veel oefening en tijd, omdat stollingslagen in de was zich voortdurend te sterk toonden om een fraai eindresultaat te kunnen krijgen. Het feit dat het oppervlak uiteindelijk niet volledig glad en strak is geworden, wordt niet als storend ervaren, omdat het goed past bij de beoogde perfectie van de penning. Een gerealiseerd gebouw is immers ook minder perfect dan het zich op de tekentafel of in de computer toont.

Drie penningen zijn in brons gegoten bij Eijsbouts in Asten en eigenhandig afgewerkt en gepatineerd in het atelier. Op drie verschillende manieren: het eerste patina door het brons in te smeren met een vloeistof om tin te verkleuren bij glas in lood waarna de penning flink werd verhit (resultaat: een meer nadrukkelijke, traditionele bronskleur), een andere door het verwarmde brons te behandelen met zinksulfaat (witachtig, verwijzend naar de kleur van het kasteel) en de derde met kopernitraat (groenachtig, verwijzend naar de riante natuurlijke omgeving).

Nadat de drie penningen waren afgewerkt, bleken, hoewel niet als zodanig ontworpen, de gescande afbeeldingen met behulp van Photoshop fraai combineerbaar te zijn tot een zeshoek.

Inmiddels is ook een kleinere variant van de penning in ontwikkeling die in klei kan worden geperst met behulp van een gipsen drukmal en die daarna gebakken

zal worden. Het is de bedoeling om bij de oplevering van de woningen aan de zeventig kopers de penning uit te reiken.

Discussie

Dit artikel begon ik met een verwijzing naar *De Beeldenaar* 2009-3. Het artikel van Linda Verkaaik als terugblik op 'Over the Edge' sprak me in eerste instantie aan door haar enthousiasme. Voor mij geheel onverwacht, heeft ze het haast fraaier verwoord dan Geer Steyn zou kunnen, ondanks het feit dat ze ook stelt dat de traditionele penning zich in een keurslijf bevindt (!) en de resultaten van destijds, naar mijn mening, inderdaad óver de grens zijn gegaan. Jan Willem Messer laat in zijn artikel over het *Handwiel* niets aan duidelijkheid te wensen over, terwijl Christien en Lucie Nijland in hun artikel voorzichtiger zijn en graag de discussie willen stimuleren.

Eerder hebben velen zich gewaagd aan een poging een penning te definiëren. Om een bijdrage te geven aan de discussie wil ik hier een voorzet doen. Niet om een sluitende definitie te geven, maar wel een opsomming van eigenschappen. Wie kan zich in de volgende omschrijving vinden, die is samengesteld en geïnterpreteerd uit eerder door anderen geleverde teksten: 'Een penning is een originele, artistieke, handzame sculptuur, van een duurzaam materiaal, relatief eenvoudig reproduceerbaar, bij voorkeur voorzien van beeld en tekst en waarbij het een gemiste kans is als niet alle zijden op elkaar betrokken zijn.'

Uiteraard mag u ook uw mening geven over de driehoekige vorm van de Heesterburgh-penning met zijn erg scherpe spitse punten. Is dit een handzame sculptuur en daarmee een penning in de woorden van Louk Tilanus? ■

Tom Senders is architect en zet zich zowel beroepsmatig als uit persoonlijke betrokkenheid in voor beeldende kunst. Hij is ruim dertig jaar VPK-lid en richt de laatste jaren zijn enthousiasme voor penningen meer op het voorwerp zelf dan op het verenigingsverband. Voor opmerkingen, kritiek, verbeteringen of aanvullingen: tomsenders@planet.nl

(advertentie)

DRINGEND GEZOCHT !!

Middeleeuws, Provinciaal en beter Koninkrijk

Wij kunnen U momenteel **zeer hoge** prijzen betalen voor dergelijke munten.
Bij ons betaalt U natuurlijk geen hoge veilingcommissies of hoge taxatiekosten,
zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt.
Let wel ! Wij berekenen **nooit** kosten en onze taxaties zijn **altijd** vrijblijvend.

MUNTHANDEL G.HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN
TEL.0343-430564 - FAX 0343-430542 - e.mail : info@henzen.org

Berichten uit het Geldmuseum

De Stichting Vrienden van het Geldmuseum

JANJAAP LUIJT

Bij de opening van het Geldmuseum in mei 2007 ontving toenmalig directeur Taeke Kuipers uit handen van de Vrienden van het Geldmuseum een zak met € 50.000 voor de uitbreiding van de collectie. Dit moment viel samen met het tienjarig bestaan van de stichting die ten doel heeft de binding met het museum te versterken en het museum te stimuleren. De Stichting Vrienden van het Geldmuseum brengt mensen bij elkaar, die het prettig vinden hun gemeenschappelijke belangstelling te delen, maar die bij tijd en wijle via hun jaarlijkse bijdragen ook financieel bijspringen voor de aanschaf van buitengewone objecten. De Vrienden van het Geldmuseum hebben gratis toegang tot het museum, recht op kortingen en op previews van tentoonstellingen. Bovendien hebben zij een eigen forum op de website van het museum en ontvangen zij de nieuwsbrief en een gewilde jaarpenning. De stichting telt nu ruim 650 donateurs; een aantal dat gedurende de sluiting van de collecties enigszins is afgenomen, maar nu weer een stijgende lijn vertoont.

Voorzitter van de Stichting Vrienden van het Geldmuseum is jhr. mr. J.P.H. Six, een telg uit een oud-Amsterdams geslacht, die in het dagelijks leven verantwoordelijk is voor de verankering van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen bij verzekeringmaatschappij Achmea. Hoewel hij veel affiniteit heeft met mensen die verzamelen, heeft hij zelf geen collectie munten of penningen. Desalniettemin ontdekte hij een relatie tussen munten en hemzelf: ‘Toen ik eenmaal voorzitter was van de vriendenstichting, ontdekte ik dat er wel enig “muntenbloed” door mijn aderen stroomt. Mijn ene betovergrootvader, ook een Jan Pieter Six, heette in de familie “de numismaat”. Hij had een grote collectie klassieke munten, die hij cadeau heeft gedaan aan het Koninklijk Penningkabinet. Naar ik heb begrepen, vormt zijn verzameling tegenwoordig een belangrijk deel van de collectie van het huidige Geldmuseum. Een andere betovergrootvader, via moeders kant, is Agnites Vrolik. Hij was muntmeester en later minister van Financiën . Dat is toch iets te toevallig, maar ook wel heel grappig.’

Activiteiten

De Stichting Vrienden van het Geldmuseum is de voortzetting van de in 1997 opgerichte Vrienden van het Nederlands Muntmuseum. Op initiatief van oud-muntmeester Chris van Draanen en de toenmalige conservator Albert Scheffers werd een stichting in het leven geroepen mede om de onderhandelingspositie van het Muntmuseum te versterken in de onderhandelingen over de samenvoeging met het Koninklijk Penningkabinet. Met behulp van het door De Nederlandse Munt verspreide periodiek *Muntpers* wist de stichting binnen drie jaar 1000 donateurs aan zich te binden. Een redelijk unieke prestatie in de museumwereld.

Tegenwoordig organiseren de Vrienden van het Geldmuseum eens per jaar een vriendendag waar een deskundige de aanwezigen een voordracht geeft. Het bijzondere van die dag is dat de donateurs vantevoren mogen aangeven welke speciale objecten zij uit de collectie graag 'live' zouden willen zien. Die worden dan van depot gehaald en door de conservatoren besproken. 'Dat is zo leuk. Dat ze met zoveel passie spreken over hun "dearest babies" die voor die dag uit de kluis komen', aldus Six. In 2009 vindt de vriendendag plaats op zaterdag 14 november en zal de nieuwe museumdirecteur Heleen Buijs vertellen over de nieuwe topstukken tentoonstelling die in de maak is.

Anekdotes

Zoals gezegd, verzamelt stichtingsvoorzitter Jan Pieter Six zelf geen munten of penningen. Toch probeert hij elke bestuursvergadering iets munt-gerelateerds bij zich te hebben, waarvan de overige aanwezigen zeggen: 'Hoe komt hij daar nu weer aan?' Six: 'Dat vind ik wel een mooie uitdaging en als je een beetje alert bent, kom je de gekste dingen tegen. Zo toonde ik ooit een sleutelhanger vervaardigd van een oude zilveren rijksdaalder met een kettinkje of een foto van een manshoge tulp vervaardigd van bankbiljetten uit alle werelddelen, die ik in Istanboel zag staan'.

Afgelopen najaar maakte Six een reis naar Patagonië en bezocht hij Ushuaia, de zuidelijkste plaats ter wereld in Vuurland. Zelfs daar deed hij inspiratie op voor een mooi verhaal: 'Tegenwoordig is Ushuaia een bloeiende havenplaats, waar de cruiseschepen naar Antarctica vertrekken, maar daarvoor is het een strafkolonie geweest. Daar in de buurt is ooit goud ontdekt en ik ontdekte dat de administrateur lang geleden muntjes van goud heeft gemaakt. Het zijn vliesdunne muntjes. Replica's kon je daar in de museumshop kon kopen. Ze waren redelijk duur en vandaar dat ik ze maar eens heb laten liggen. Ik dacht die hebben ze vast al in het Geldmuseum. Terug in Nederland kreeg ik te horen: nee, die hebben we niet. Had ze nu maar gekocht...' ■

Een geweldig ambacht

De eerste resultaten van een jaar Penning Werkplaats

CIL VAN INGEN SCHENAU

Op de tentoonstelling van *Kneulman, Esser en Hund* in Museum Beelden aan Zee (2006) lagen in een grote glazen vitrine allemaal witte 'plakjes'. Een groep beeldhouwers en boetseerders stond gebiologeerd te kijken in deze vitrine en om heel eerlijk te zijn begreep ik daar helemaal niets van. Ik vond het maar rare lelijke witte dingen. Een paar jaar later kan ik een dergelijke interpretatie van penningen bij mijzelf niet meer voorstellen. Bij mij is als deelneemster aan de Penning Werkplaats van Lucie Nijland en als regelmatig bezoekster aan de ateliers van beeldhouwers/penningkunstenaars georganiseerd door Maja Houtman en Henk van der Vorst een vergaande interesse ontstaan.

In februari 2008 startte beeldhouwster en penningmaakster Lucie Nijland haar Amsterdamse Penning Werkplaats. Op uitnodiging kan men hieraan deelnemen en met de ins-and-outs van de penningkunst kennis maken. Niet alleen het technisch maken van een penning wordt uitgebreid geoefend, ook het onderzoeken van het onderwerp van een penning krijgt uitgebreid de aandacht. Juist de kleine tunes kun je bedenken en verwerken in het ontwerp, nadat je jezelf in het onderwerp van de penning hebt verdiept. Op menige penning zal een penningliefhebber dergelijke kleine details kunnen vinden.

Een penning ontwerpen en maken kan op velerlei manieren. Tijdens de atelierbezoeken bij diverse beeldhouwers/penningkunstenaars zie je diverse soorten mallen, wasvormen en kleitabletten. Een eenduidige manier om een penning te maken is er niet. Er wordt gekrabbeld in klei en gips, gevormd in plastiline of mallen gemaakt van gips en rubber. En uiteindelijk kom je er achter dat er diverse legeringen van brons bestaan. Ook staal en zilver worden gebruikt om een penning in te gieten, ofwel 'voor de eeuwigheid' te fixeren.

Het maken van een penning gaat voor een beginnende penningmaker zeker niet over rozen. De kleine oppervlakte waarop gewerkt wordt vraagt een goede voorbereiding en indeling van het ontwerp. Eenmaal in klei uitgekrabd zijn er nog weinig mogelijkheden tot het aanbrengen van veranderingen. Ontwerpen in plastiline geeft hiertoe meer mogelijkheden. Het is leerzaam om te zien dat nu, ruim een jaar na de oprichting van de Penning Werkplaats al heel wat aardige penningen zijn ontworpen die door de deelnemers zelf bedacht en praktisch zijn uitgevoerd.

Leerproces

Op de Penning Werkplaats kregen de deelnemers de opdracht een herdenkingspenning te ontwerpen ter gelegenheid van de 200ste verjaardag van Darwin en

het verschijnen van zijn evolutietheorie in het boek *On the Origin of Species* 150 jaar geleden. Als deelnemers aan de werkplaats leren we veel van elkaar en natuurlijk vooral van elkaars fouten. Wel moet hierbij aangetekend worden dat de vakbekwaamheid van Lucie Nijland menige ramp aan de werktafel voorkwam of oploste. Wanhoop en schaterlachen om die vreselijke plastiline die in het begin niet wilde vormen zoals wij dat wilden. Met het maken van kleine lettertjes en cijfers werd menige diepe zucht geslaakt. En staan al die letters en cijfers echt wel recht onder of naast elkaar? Een gebroken kleitablet-penning werd door Lucie weer vakkundig in elkaar gezet, zodat de maakster weer verder kon met het uitwerken van de vergevorderde penning. Wat een opluchting! Voor een detail waar de maker geen oplossing voor kon vinden, bleek een kunstzinnige oplossing voor handen. Dan ervaar je de grens van wat amateurwerk is en op welk moment een kunstenaar aan het werk is. We leerden dat de penning altijd moest kunnen 'lossen' uit een mal, zodat er bij het in klei afdrukken van de penning minder problemen zouden ontstaan met de afdruktechniek in de gipsen mallen. Voor een penning waar wat verdachte lucht in de klei zat, werd een siliconen mal gemaakt zodat er een afdruk van de penning bestond voordat het origineel aan het bakrisico werd blootgesteld. En vooral de diepte en de schaduwwerking van het ontwerp wordt aan alle kanten bekeken en beoordeeld op zijn scherpte en waarde voor de compositie. Met veel nadruk op de 'stand' van de penning; die moet meteen duidelijk zijn.

Op dit moment wordt er wekelijks gewerkt op de Penning Werkplaats. We zijn op weg in het proces om een volwaardige penning te kunnen maken. Het leren hanteren van alle technieken rond de penning: het maken van het ontwerp, de keus voor het kunnen uitvoeren in diverse materiaalsoorten, het inschatten van de werking van gietwerk zoals brons en zilver. Er is nog een hele weg te gaan in deze bijzondere kunstvorm. Maar…wat een geweldig ambacht is dit om te leren.

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- **JAARBOEK**
- **DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT**
- **GRATIS TOEGANG** tot de gewone bijeenkomsten van al de aangesloten afdelingen
- **PRIJSVERMINDERING** op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog € 11 (buiten België € 17) op rekening 000-1614677-15 van het EGMP of contacteer Johnny Bosman, Spaarzaamheidstraat 8, 9330 Aalst; e-mail: JohnnyBosman@skynet.be

WWW.EGMP.be

Atelierbezoeken, een jaar later

MAJA HOUTMAN

Een jaar geleden begon een proef met maandelijkse bezoeken aan penningmakers voor lezers van *De Beeldenaar*. Nu, een jaar later, is het tijd om op deze bezoeken terug te kijken. Op 23 augustus 2008 beet Eric Claus het spits af. Hij had speciaal zijn atelier aan huis opgeruimd en zijn gehele penningœuvre voor ons uitgestald. Over het bezoek aan zijn atelier in Broek in Waterland schreef Herman Gerritsen in *De Beeldenaar* 2008-6 een verslag, zodat ik er hier verder niet bij stilsta.

De eerste klap was in elk geval een daalder waard, want de aanmeldingen voor het volgende atelierbezoek stroomden meteen binnen. In september bezocht een groep van bijna twintig personen Frank Letterie in zijn woonboerderij nabij Vorden. Aan de hand van een diavoorstelling in zijn huiskamer toonde hij zijn penningœuvre, waarbij Frank vertelde hoe hij het vlak van de penning zoveel mogelijk vult door altijd de rand te benaderen. Voor hem hoeft een penning niet persé rond te zijn, maar het moet wel als vertrekpunt dienen, zodat de ronde vorm voor hem altijd de uitdaging blijft. Na de dia's en de daaruit voortvloeiende vragen, bezochten we zijn atelier waar hij een uitstalling had gemaakt van circa dertig penningen. Slagpenningen, gietpenningen, gipsen en een siliconenmal. Aan de hand hiervan heeft hij zijn techniek uitgelegd.

Tijdens de volgende ontmoeting stelde Pier van Leest in Lage Zwaluwe zijn atelier open. Hij vertelde onder andere over zijn leermeester Niel Steenbergen en hij liet ons genieten van zijn zoektocht als kunstenaar naar de mogelijkheden van de penning. Over dit bezoek viel een uitgebreid verslag te lezen in *De Beeldenaar* 2009-1.

In november waren we twee uur lang te gast in het atelier van Willem Noyons in Utrecht. Willem begon met een kort overzicht van de geschiedenis van het atelier, waarna we werden ondergedompeld in een boeiend en flitsend verslag van ontwerpprocessen en ideeën. Het was verbazingwekkend te horen dat hij al 25 jaar penningen heeft ontworpen en uitgevoerd en dat zijn oeuvre circa 30 penningen telt. Sommige penningen, die er op het eerste gezicht uitzien als 'normaal', veranderen door een simpele

Atelierbezoek bij Frank Letterie

uitschuifbeweging of draaiing van de onderdelen tot een zelfstandig staand object. De grote gemeenschappelijke deler van zijn penningen zijn de geweldig doordachte ontwerpen en de perfecte technische uitvoering.

In het nieuwe jaar mocht de beeldhouwer-designer Willem Lenssinck in Langbroek de aftrap geven. Een groep van 24 deelnemers bezocht de galerie van Catherine Laimböck en het atelier van haar echtgenoot Willem Lenssinck. Willem heeft slechts twee penningen gemaakt, waarvan *De kleren van de keizer* de meest recente is. Hij vertelde de aanwezigen over de motivatie voor het maken van deze penning, liet tussenvormen zien en vertelde over de uitvoering en de afwerking. Uitvoerig vertelde hij ons over de ontwikkeling van het maken van gietmallen en de giettechnieken. Dit werd toegelicht met allerlei tussenstadia van het proces. Na een fantastische uitleg gelardeerd met anekdotes, werd onder het genot van een lunch uitvoerig door de deelnemers gediscussieerd over alles wat zij in het atelier en de galerie hadden gezien.

Op 28 februari was een groep penningliefhebbers bijeen in museum Kempenland te Eindhoven, waar beeldhouwer Niko de Wit een toelichting gaf op zijn werk. Penningen maken een klein, maar integraal deel van zijn werk uit. Het merendeel is in relatie tot zijn monumentale werk besproken in *De Beeldenaar* 2005-2. Karakteristiek voor zijn werk is het spelen met vormen, die vaak zijn ontleend aan waarnemingen uit zijn omgeving. Voorbeelden zijn een rijtje pakhuizen voor *Getrapt Blok* of een kerktoren als grondvorm voor het beeld *Merck toch hoe Sterck*. Niko vertelde over zijn voorkeur om wankele balansen in zijn beelden aan te brengen: ze lijken bijna om te vallen.

In absolute getallen was het gezelschap dat Mirjam Mieras in maart bezocht niet groot, maar wel groot genoeg om haar gehele atelier te vullen. In haar 'denkatelier' hield Mirjam een korte inleiding over de invloed van mensen in

Grote belangstelling voor het werk van Theo van de Vathorst

haar omgeving op haar werk. Ze vertelde over het ontwerp voor een munt die zij samen maakte met haar zus Hester. Nadat ze nog een uiteenzetting had gegeven over wat haar drijft en inspireert, hebben we haar penningen bekeken. Bij alles kregen we een uitgebreide uitleg over opdracht, ontstaan en problemen met materiaal. Naar aanleiding van een brainstormsessie die volgde, ontstond er een aangename discussie waarin we bij elkaar allerlei gelijkenissen en verschillen ontdekten. Tot besluit van het bezoek kregen alle bezoekers de *Bouwplaatpenning* van Mirjam.

Het atelier in de achtertuin van Maria van Gerwen in Zaltbommel was de plaats van onze ontmoeting in april. De stralende middag begon met een rondgang door haar tuin waarin enkele beelden staan opgesteld. In het atelier zelf vertelde de beeldhouwster en penningmaakster over de uitgestalde penningen en lichtte ze met veel enthousiasme haar penningoeuvre toe. Een oeuvre dat hoofdzakelijk bestaat uit in opdracht vervaardigde penningen voor overheden en bedrijven. Vooral de zeer fijne details van de beeltenissen maakten diepe indruk op de aanwezigen.

De reeks atelierbezoeken werd afgesloten met een bezoek aan het atelier van Theo van de Vathorst. Deze beeldhouwer en penningkunstenaar behoefde nauwelijks introductie, wat ook duidelijk bleek uit het aantal aanmeldingen: de bijeenkomst was ruim overtekend. In zijn Utrechtse atelier onderhield deze éminence grise van de Nederlandse penningkunst de aanwezigen ruim een uur met een selectie van zijn werk, waarna zij ruimschoots de tijd kregen alle penningen en beelden te bekijken en met de gastheer te spreken over zijn inspiratie, technieken en filosofie.

Van tevoren viel moeilijk in te schatten of bij lezers van *De Beeldenaar* behoefte zou bestaan aan dit soort bezoeken. Een jaar later blijken de bezoeken in een zodanige behoefte te voorzien, dat de serie ook komend jaar voortgezet zal worden met negen bijeenkomsten. Het eerste atelierbezoek van het nieuwe seizoen gaat naar Jos Reniers. Hij zal ons zaterdag 22 augustus ontvangen. Deelname staat open voor álle lezers van *De Beeldenaar*. Voor deze bijeenkomst is er plaats voor maximaal 20 deelnemers. ■

Aanmelden per e-mail: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam, adres en de datum van de bijeenkomst en naam van de penningmaker. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd en plaats van de bijeenkomst.

(advertentie)

MUNTHANDEL
G.HENZEN

Wij bieden U een ruim assortiment van

Grieks, Romeins en Byzantijns

Middeleeuws en Provinciaal

Koninkrijk en Overzee

Buitenlands en Archeologie

(wij verkopen geen euromunten)

Wij kopen ook graag goede munten aan en betalen zeer hoge prijzen !

Vraag onze rijk geïllustreerde prijslijsten aan !

E-mail : info@henzen.org
Postbus 42 NL-3958 ZT Amerongen
* Tel.0343-430564 * Fax 0343-430542 *
website: www.henzen.org

Boekbespreking

KAREL SOUDIJN

ELLY BALTUS *The architecture of the mind. Penningen van Elly Baltus* (Patina Publishing, Amsterdam 2009), 71 p., ISBN 978-94-90099-01-5. € 10 (excl. verzendkosten) via www.patinapublishing.nl.

De Amsterdamse beeldhouwer Elly Baltus maakte vijftien jaar geleden kennis met penningkunst. Sindsdien vervaardigde zij ongeveer twee dozijn penningen. Het woord 'ongeveer' is hier met opzet gebruikt, want Baltus houdt zich niet aan gangbare begrenzingen: men kan discussiëren over wat wel of niet moet worden meegeteld.

Baltus plaatst zich in de traditie. Vanouds gelden munten niet alleen als handelswaar, maar ook als communicatiemiddel: denk bijvoorbeeld aan propagandistische afbeeldingen op geldstukken uit het Romeinse Rijk. Penningen dragen ook boodschappen uit: ze verlenen betekenis aan personen of instituties, en aan gebeurtenissen. Vanaf het begin van de twintigste eeuw ging het niet meer alleen om de boodschappen die machtige en kapitaalkrachtige opdrachtgevers verkondigen; kunstenaars brengen ook hun privéopvattingen in beeld.

Wie iets wil verkondigen, kan gebruik maken van een ruime variatie aan communicatiemiddelen. Dit idee betrekt Baltus op de penningkunst. Waarom zouden we ons beperken tot goud, zilver of brons? Penningen kunnen - dank zij ontwikkelingen op elektronisch gebied - heel goed geluiden weergeven, of bewegingen. Een mooi voorbeeld van het laatste is de penning 'Respiration' die Baltus in 2006 maakte. Dit kunstwerk bestaat uit een schermpje en een video-opname van een imploderend stadion in Los Angeles. Wie de opname afspeelt, ziet het stadion in elkaar storten en weer opnieuw ontstaan. Implosie en herstel wisselen elkaar af op het ritme van de menselijke ademhaling. Baltus herinnert ons op een vrolijke manier aan de eigen vergankelijkheid.

Mensen kunnen gebruik maken van talrijke vormen van communicatie, maar dit betekent geenszins dat boodschappen eenduidig over komen. In 2005 maakte Baltus een penning met fragmenten van portretfoto's uit kranten. De foto's werden op aluminium geëtst; afbeeldingen zijn zodanig uitgesneden en met elkaar verbonden, dat men er een huisje van kan vouwen. Een wankel huisje waarvan de onderdelen slecht op elkaar aansluiten. Baltus kent hier symbolische waarde aan toe. Omdat zij de foto's zonder begeleidende tekst uitknipte, is de informatieve waarde sterk afgenomen. Geen enkele interpretatie deugt meer als we de fragmenten zo bij elkaar gezet zien.

Boodschappen komen vervormd over, maar weten we zelf altijd goed wat we bedoelen? Deze vraag illustreert Baltus

eveneens in haar penningkunst. Zij maakte bijvoorbeeld een reeks tekeningen van wat er in haar hoofd omgaat. Deze tekeningen zijn weer op aluminium plaatjes overgebracht, die men tot een harmonicaboekje kan samenvoegen. We kunnen het brein van Baltus dus in- en uitklappen. Daarmee blijft echter onduidelijk, of zij met behulp van haar tekeningen nu 'echt' te weten kwam wat zij denkt of voelt. Voor anderen is dit nog moeilijker.

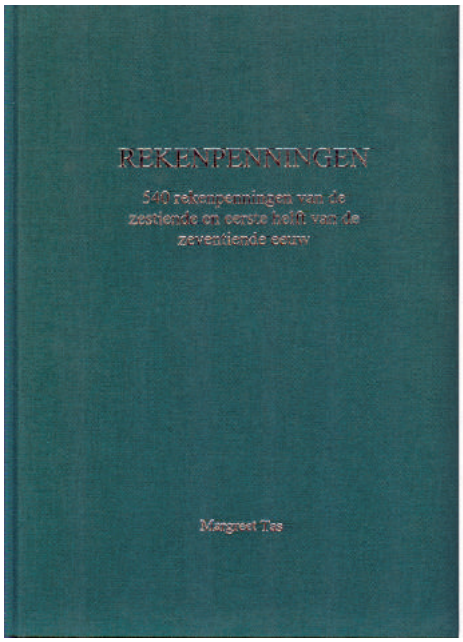
Penningen gelden per traditie als 'dragers' van boodschappen, maar het werk van Baltus bevat de boodschap dat deze dragers een meerduidige betekenis hebben, die over de tijd genomen ook nog eens veranderlijk is. In haar boek schrijft Baltus hier zakelijk en nuchter over. Ze brengt haar eigen mening zo helder onder woorden, dat ik meteen denk te begrijpen wat ze zegt. Bij het bekijken van de fraaie afbeeldingen realiseer ik me echter, dat er méér aan de hand is. Voorlopig heeft dit tweetalige boek (Nederlands en Engels) me het idee bijgebracht, dat Elly Baltus een van de belangrijkste Nederlandse penningkunstenaars van de laatste vijftien jaar is.

Karel Soudijn (1944) is psycholoog en verzamelaar van penningkunst.

BERT VAN BEEK

MARGREET TAS *Rekenpenningen, 540 rekenpenningen van de zestiende en eerste helft van de zeventiende eeuw* (Mevius Numisbooks International BV, 2009), 266 p., 30 x 21,5 cm, 266 p., ISBN 978-90-9023859-3. € 95 via www.mevius.nl.

In 1979 publiceerde Margreet Tas het boekje *53 rekenpenningen uit de 80-jarige oorlog*. Dat viel in de smaak van haar klanten en een van hen zei haar: 'waarom niet 530 rekenpenningen?' Hoewel dit natuurlijk bedoeld was als waarderend grapje, is die opmerking toch bij haar blijven hangen. Nu, dertig jaar later, verschijnt haar boek met 540 rekenpenningen. Oorspronkelijk zouden het er 530 moeten zijn, maar tien penningen extra kwam beter uit. Alle rekenpenningen heeft ze zelf in handen gehad, alvorens ze zo nauwkeurig mogelijk te beschrijven. Heel bijzonder is dat alle penningen in kleur zijn afgebeeld en dat Tas gebruik gemaakt heeft van de beste kwaliteiten die ze onder ogen heeft gehad. De beschrijvingen van de penningen van Karel V en Philips II worden voorafgegaan door een portrettengalerij.

De beschrijving is geheel nieuw en Tas heeft voldoende afstand kunnen nemen van het werk van Dugniolle met zijn slechte toeschrijvingen. Ook de vertaling van de omschriften is opnieuw en voorbeeldig gedaan met medewerking van Herman Gerritsen, waardoor dit boek een must is voor elke verzamelaar.

Het zwakste onderdeel in dit verder uitstekende boek vormt de wapenbeschrijving. Daarin valt nog veel te verbeteren. Ook hier weer een voorbeeld.

Penning 61 is gewijd aan Anna van Lotharingen, de weduwe van René van Chalon die later trouwde met Philips van Croy, eerste hertog van Aarschot. Het omschrift vermeldt haar als Anna van Lotharingen, hertogin van Aarschot, prinses van Oranje. Haar ruitvormige wapenschild bevat links het wapen CROY van haar tweede man en rechts het vereenvoudigde wapen LOTHARINGEN, zoals haar vader hertog Antoine dat voerde. Voor het volledige wapen van haar vader was op deze rechter ruithelft geen plaats. Dat is bijvoorbeeld wel terug te vinden op zijn ecu's. In de beschrijving van penning 61 wordt het wapen omschreven als AARSCHOT, LOTHARINGEN en ORANJE. Dit klopt in het geheel niet met het afgebeelde wapen, maar is waarschijnlijk ontleend aan de door Anna gebruikte titulatuur. Op de keerzijde staat een Grieks kruis in de vorm van vier letters T, met tussen de benen enkelvoudige Griekse kruisjes. Dit is een van de elementen uit het wapen van hertog Antoine van Lotharingen (waar op de voorzijde geen ruimte voor was) en dat door hem en enkele van zijn voorgangers in zijn grote wapen is gevoerd.

In haar inleiding zegt Margreet Tas: 'het beschrijven van rekenpenningen, al dan niet met politieke of historische achtergrond is niet eenvoudig.' Dat ben ik roerend met haar eens en als er inderdaad een tweede druk zou komen, kan het geen kwaad om nog eens met de stofkam door het hele werk te gaan. Als voorbeeld neem ik de penning nr. 10 uit 1512. Op de voorzijde is een volwassen keizer afgebeeld, zittend op een gotische troon. Het omschrift luidt: S KRE INTERCEDE PRO NOB, terecht vertaald als: Heilige Karel, bemiddel voor ons. Op grond van de combinatie van afbeelding en tekst moet hier Karel de Grote zijn afgebeeld, die inderdaad in de Middeleeuwen als een heilige is vereerd. In het boek wordt de afgebeelde figuur geduid als Karel V, maar die was in 1512 nog maar twaalf jaar en pas in 1519 volgde hij zijn grootvader Maximiliaan op als keizer van het Duitse rijk. De conclusie moet zijn dat op deze penning Karel de Grote is afgebeeld als de patroonheilige van de jonge Karel V en dat deze de voorspraak inroept van zijn naamheilige.

Helaas heeft er geen strakke eindredactie plaatsgevonden, waardoor er enkele storende foutjes in de tekst zijn blijven staan. Hiervan enkele voorbeelden: penning nr. 24 uit 1524 wordt toegeschreven aan landvoogdes Margaretha van Parma, maar dit moet haar oudtante Margaretha van Oostenrijk zijn en bij penning 61 wordt Willem van Oranje een achterneef van René van Chalon genoemd, terwijl hij een volle neef was.

Samengevat: het boek is niet volmaakt, maar wel een verademing, vergeleken met het werk van Dugniolle en daarom zeer aan te raden. Hopelijk komt er spoedig een tweede druk, zodat de onvolkomenheden niet langer hoeven voor te komen. ■

Euroruimte

De randschriften op de 2-euromunten

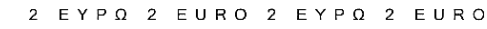
ROB KOOIJ

Bij de invoering van de euro heeft Nederland aangedrongen op een eigen randschrift op de munten van 2 euro, zodat het 'God zij met ons' behouden zou blijven. Diverse andere landen hebben ook aangedrongen op een eigen randschrift, terwijl een aantal landen heeft gekozen voor een gemeenschappelijk randschrift met daarin de twaalf sterren van de Europese vlag met het cijfer 2. Zodoende bestaat er een vrij groot aantal verschillende randschriften.

België, Frankrijk, Ierland, Luxemburg, Monaco, Spanje

Cyprus

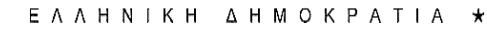
Duitsland

Finland

Griekenland

Italië, San Marino, Vaticaanstad

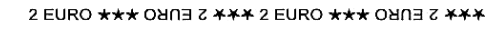
Malta

Nederland

Oostenrijk

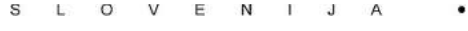

Portugal

(de zeven kastelen en vijf wapenschilden die ook op de voorzijden voorkomen)

Slovenië

Slowakije

Eenmalige randschriften

Naast de standaard randschriften die op alle munten van 2 euro voorkomen, heeft Finland er voor gekozen om op enkele herdenkingsmunten een afwijkend (eenmalig) randschrift te plaatsen. Ook de herdenkingsmunt 2009 van Malta heeft een afwijkend randschrift; mogelijk omdat deze munten bij de Koninklijke Nederlandse Munt in Utrecht zijn geslagen en men daar niet de beschikking had over rondellen met het standaard randschrift voor Malta. Of dit afwijkende randschrift een eenmalige zaak is, moet nog blijken.

Finland, 2-euro, herdenkingsmunt (2005)

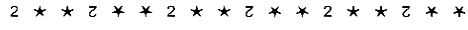
Finland, 2-euro, Verdrag van Rome (2007)

Finland, 2-euro, Tien Jaar EMU (2009)

Malta, 2-euro, Tien Jaar EMU (2009)

De rubriek Euroruimte bericht in kort bestek wederwaardigheden over euromunten. Is u iets opgevallen aan de circulatiemunten en wilt u die kennis delen met de samensteller van deze rubriek, dan kunt u die sturen naar euroruimte@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

Muntmelange

HANS
VERSCHOOR

Verwisselde munten

Iedereen die wel eens een veiling bezoekt kent het gevoel overboden te worden op een munt die je toch eigenlijk wel erg graag had willen hebben. Ook mij is dit gevoel niet vreemd. Zo had onlangs een aanbieder uit de Tsjechische Republiek op Ebay twee munten te koop die ik graag wilde kopen. Echter, bij de munt van Batenburg werd ik op het laatste moment zwaar overboden. Bij de andere munt was ik wel de winnende bieder. Zoals dat nu eenmaal gaat op internet moeten de aankopen wel vooraf betaald worden. Zo gedaan en een paar dagen later viel de enveloppe van deze aanbieder bij mij op de deurmat.

Uiteraard wist ik wat er in zou moeten zitten en ik begon al mijn files te openen en te typen. Wat schetste mijn verbazing, niet de munt die ik gekocht had tegen een veel lagere prijs, maar de door mij fel begeerde Batenburg munt zat in de enveloppe. Een cadeau dat zomaar binnen komt rollen. U begrijpt aan welke verleidingen ik bloot stond. Toch maar een emailtje verstuurd naar de verkoper dat ik de verkeerde munt had ontvangen. De koper van de Batenburg munt bleek ook iemand uit Nederland te zijn en bovendien een bekend lid van het Genootschap. We hebben de munten naar elkaar toegestuurd en zo zijn de munten met een omweg toch nog bij de rechtmatige eigenaars terecht gekomen.

Ik wil u de munt waar het eigenlijk allemaal om gaat hier toch nog even beschrijven.

Het betreft een Arendschelling van 4 stuivers zonder jaartal. Deze munt staat ook afgetekend in Verkade in het supplement 225.2 Aangezien op deze tekening diverse letters ontbreken, mag aangenomen worden dat de munt die Verkade in de hand heeft gehad niet al te best van kwaliteit kan zijn geweest. Bij de munt in deze bijdrage zijn alle letters wel goed leesbaar.

Voorzijde: MATHI . I . D . G . ELEC . RO . IMP . SEM . AVGV .

Keerzijde: rozet MAX . - CO . D . BRO . - BAT . L . B . I - N . BATENB . E . ST

Slechts een enkele keer eerder ben ik deze munt tegengekomen in een veiling catalogus. De aanduiding ‘zeer zeldzaam’ lijkt mij een understatement.

De rubriek Muntmelange biedt ruimte om één of meer opmerkelijke numismatische zaken in kort bestek te behandelen. Alle wetenswaardigheden die met antieke, middeleeuwse of moderne munten te maken hebben – bijvoorbeeld puzzelstukjes voor nader onderzoek – passen in deze rubriek. Suggesties, ideeën of kant en klare korte artikelen kunt u sturen aan de redactie van *De Beeldenaar*, Postbus 11, 3500 AA Utrecht of per e-mail naar redactie@debeeldenaar.nl.

Oproep rekenpenningen
De Staatliche Münzsammlung München zal binnenkort een tweede catalogus uitbrengen waarin een deel van zijn verzameling van ongeveer 10.000 rekenpenningen bijeengebracht is. Deel 2 wordt voorbereid door Freek Groenendijk (Nederland) en Robert A. Levinson (USA) en is gebaseerd op een manuscript van Arthur König.

Het eerste deel is in 1989 door Franz Stalzer opgezet en wordt in de wandelgangen derhalve kortweg *Stalzer* genoemd. Deel 2 zal betrekking hebben op de rekenpenningen van de familie Lauffer, die werkte van 1543 tot 1712, en tevens een supplement bevatten met rekenpenningen van de families Schultes, Koch en Krauwinckel die in deel 1 ontbreken. Ook rekenpenningen van andere Neurenbergse penningmakers uit die periode (ca 1500-1600) zoals Georg Diem, Jacob Werner en Christian Maler worden daarin opgenomen. De mogelijkheden van het internet hebben er voor gezorgd dat in de periode na het verschijnen van het eerste deel een omvangrijke uitwisseling van foto's en gegevens over rekenpenningen heeft plaatsgehad. Dat heeft heel veel informatie opgeleverd met name voor het supplement.

Lezers wordt gevraagd of zij rekenpenningen bezitten of kennen die niet in *Stalzer* staan, maar wel vervaardigd zijn in Neurenberg in de periode 1500-1600. Het gaat uitsluitend om rekenpenningen die gesigneerd zijn of duidelijk terug te herleiden zijn op de genoemde families Schultes, Koch en Krauwinckel. In het supplement worden overigens niet de rekenpenningen met de zogenoemde rijksappel opgenomen (daarvan zijn zo veel varianten dat dat ondoenlijk is).

Bij uw opgave is van belang dat er een scherpe digitale foto of scan beschikbaar is (600 dpi of hoger) en de vermelding van metaalsoort (koper of messing), diameter en gewicht. De Staatliche Münzsammlung München en beide auteurs zullen uw aanmeldingen met zorg behandelen en uitsluitend met toestemming uw naam in deel 2 vermelden.

U kunt uw bijdrage rechtstreeks zenden naar de beide auteurs:
Freek Groenendijk
(groenendijk.f@planet.nl) en
Robert A. Levinson
(rlevinson@laklawyers.com).

Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek
Het Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek beschikt sinds enige tijd over een website waarop niet alleen huishoudelijke informatie is te vinden. Dankzij de gedrevenheid van secretaris Jan Moens is de website in korte tijd uitgegroeid tot een buitengewoon informatief initiatief. Via de tab 'Wie zijn we?' raakt men bij de ledenlijsten waar door verder te klikken de lijst van numismatische publicaties van iedereen kan worden opgevraagd. Achter de tab 'Publicaties' gaat onder meer de volledige index van het *Belgische Tijdschrift voor Numismatiek en Zegelkunde = Revue belge de Numismatique et de Sigillographie* vanaf 1842 schuil en de bibliografie van publicaties met betrekking tot de Belgische numismatiek verschenen vanaf 1987. Het ligt in de bedoeling om binnen afzienbare tijd alle jaargangen van het *Tijdschrift* tot de jaren twintig van vorige eeuw on-line raadpleegbaar te maken. Een website om in het oog te houden.
www.numisbel.be

Penningnieuws

HENK VAN DER VORST

Ditmaal tien penningen. Allereerst zes penningen uit een groepsopdracht van de Penning Werkplaats. Van Henk Evertzen zag u reeds eerder dit jaar werk en ook Walter van der Horst en het echtpaar Frans en Truus van der Veld zijn geen onbekenden in deze rubriek. Beide laatste penningmakers werden geïnspireerd door een recent door Ron Geurs uitgeschreven penningopdracht met het thema 'Het Mirakel van Amsterdam'.

PENNINGWERKPLAATS
Groepsopdracht, terracotta

Het maken van penningen in een groep is leerzamer dan werken in je eentje. De

De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek nieuwe penningen onder de aandacht te brengen. Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's zenden aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Henk van der Vorst, Eekhoornlaan 9, 3951 AV Maarn. e-mail: penningnieuws@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

hier getoonde penningen vormen het resultaat van de eerste groepsopdracht in de Amsterdamse PenningWerkplaats. De voorzijden verbeelden de opgave: drie geometrische figuren. De keerzijden een geschikt monogram van de deelnemer en een zelf bedacht vignet voor de PenningWerkplaats. Voor alle deelnemers is dit de eerste penning die zij ooit maakten. Niet iedereen hield zich exact aan de opdracht. Dat maakte het nou net leuk. De deelnemers hebben de modelé's zelf afgegoten vanaf de plastiline. Daarna zijn met behulp van de gipsen negatiefkapjes de getoonde afdrukken in fijne chamotteklei gemaakt, die vervolgens bij 950°C tot terracotta zijn gebakken in de keramiekoven.

HENK EVERTZEN
Ode aan Laurens Janszoon Coster, brons, 2009, gegoten door Jan en Rene van Dort bij Gieterij Borcherts in Sappemeer

Henk Evertzen maakte deze penning uit fascinatie voor de letter in het bijzonder en de boekdrukkunst in het algemeen. Ooit werkend als boekverzorger/illustrator, werd hij gegrepen door de geweldige vondsten van letterontwerpers en de soms zeer fraaie boekverzorging (hij is in staat om puur op de vorm een mooi verzorgd boek te kopen).

In de discussie over de uitvinding van de boekdrukkunst, kiest hij voor Coster, niet omdat vast zou staan dat hij de uitvinder is (evenmin trouwens als Gutenberg, want de oorsprong ligt bij de Chinezen die omstreeks 770 na Chr. al spraken van 'blokdruk', wel hadden ze hun aandeel in de uitvinding van de losse letterdruk) maar uit chauvinisme, omdat hij Nederlander is en zichzelf een alibi wilde verschaffen een penning aan hem te wijden.

Bij de uitwerking is de linoleumsnede gebruikt dit in verband met de drukvorm. Deze is weer in siliconenrubber afgevormd waarin het wasmodel gegoten is. De penning komt zo uit de gietvorm en is alleen op de plaats waar de aangiet- en ontluchtingskanalen zaten geciseleerd en licht gepatineerd.

(2/3 ware grootte)

WALTER VAN DER HORST
Het Mirakel van Amsterdam, brons, 2009, gegoten door bronsgieterij De Kameleon te Haarlem

Geheel tegen zijn principes in, gaf Walter, na zachte aandrang, toch enige uitleg bij zijn penning: 'De aanleiding is zoals je weet de aanstaande tentoonstelling *Het Mirakel van Amsterdam* in galerie Geurs, kortom de penning is speciaal met dat thema in gedachten ontworpen. Het ware mirakel in Amsterdam is op dit ogenblik de Noord-Zuidlijn. Voor iemand die voor-, noch tegenstander is, maar als immer verbaasd aan de zijlijn staat, vond ik het wel een aardig idee dit te verbinden met de onbrandbare hostie & Alice's Adventures Underground, zoals Alice in Wonderland oorspronkelijk heet. Het haastige konijn als symbool voor de moderne mens die met een investering van miljarden, een tijdwinst van enkele minuten behaalt; het pilletje dat Alice neemt, waar EAT ME op staat, en waar ze kleiner of groter van wordt, de analogie met de stad die in ruimte uitdijt en in tijd krimpt. Bon, heb ik toch tegen alle principes het werk uitgelegd en blijk ik plots een politiek geïnspireerd werk te hebben gemaakt. De poëzie van deze penning zit, zoals altijd, in de associaties en de uitvoering.' Tot zover Walter van der Horst. Ik kan u aanraden uw eigen verhaal bij deze penning te verzinnen. De penning is gegoten in brons, in een door Walter zelf gemaakte mal.

FRANS EN TRUUS VAN DER VELD
Het Mirakel van Amsterdam, brons, 2009

De bij de voorgaande penning gememoreerde tentoonstelling inspireerde ook het echtpaar Van der Veld tot het maken van een penning. Zij gaven daar de volgende toelichting bij: 'de ronde penning laat aan de voorzijde een aantal figuren op de rug zien, die optrekken naar de Nieuwe Penning Galerie. De ballonnen die de kinderen loslaten vormen de bovenrand van de penning. De binnenzijde van de penning laat ingetekend de aankomende massa zien. De keerzijde geeft, gestileerd, een kijkje van binnenuit de galerie, met sokkels en kunstwerken. Boven in het raam in spiegelschrift: Galerie Geurs. De menigte duwt nieuwsgierig, handen tegen de ruit en handen voor de ogen om beter naar binnen te kunnen kijken. De voorpui wordt daardoor een beetje naar binnen gedrukt, geeft mee en gaat rond staan en is transparant. Dit alles bij elkaar zorgt ervoor dat deze drie-eenheid, het mirakel - en dat is het - kan blijven staan.' Zo nodig kan bij de penning een sokkeltje geleverd worden.

De Beeldenaar in kleur
Een omslag in kleur was u van De Beeldenaar al gewend en de omslag van het vorige nummer had ook al een gekleurde binnenkant. Maar een volledig nummer in kleur was in de 33 jaar dat het tijdschrift nu bestaat nog niet voorgekomen. Het tijdschrift dat u nu in handen heeft is dus een primeur. Voorlopig is de meerkleurendruk een proef voor de laatste drie nummers van de lopende jaargang. Als De Beeldenaar in kleur de lezers, de adverteerders en de redactie bevalt, dan was het vorige nummer het laatste in zwart-wit. Uw mening telt hier dus mee en vandaar dat de redactie en uitgever graag uw reactie op deze proef vernemen op info@debeeldenaar.nl.

Uit het welkomstwoord van de 84ste jaarvergadering van de Vereniging voor Penningkunst

GERRIT BOGAERS

Ik wil graag een inleiding houden over datgene waarmee wij ons als bestuur in 2008 hebben bezig gehouden. Op 24 mei 2008 zijn aan de algemene ledenvergadering de uit te geven penningen 2008 gepresenteerd. *Handwiel* van Guido Geelen als experimentele jaarpenning 2008 en de inschrijfpenning, c.q. de worm, van Judith Pfaeltzer en haar verwijzing naar Charles Darwin ('Man is but a worm' op het laboratoriumglaasje). Geelen hield een powerpoint-presentatie over zijn 'handwiel'.

De algemene vergadering stemde in met het besluit van bestuur om in de periode 2008-2010 aandacht te geven aan de vier aristotelische elementen aarde, water, lucht en vuur, en het geestelijke element en de verbindingen daartussen. Het experimentele handwiel van Geelen staat voor het water, de worm van Pfaeltzer voor de aarde. Pfaeltzer was niet bekend met het gegeven dat het bestuur dacht aan de voornoemde elementen. Haar ontwerp viel echter wonderwel samen met de aristotelische indeling. Dat heet toeval. De worm van Pfaeltzer is beschreven door Frits Scholten in *De Beeldenaar* 2008-3, het handwiel van Geelen kreeg een artikel van Mirjam Mieras in *De Beeldenaar* 2008-4. Het bestuur heeft op de penninguitgaven zowel afkeuring als adhesie ontvangen. De reacties op het handwiel zijn door mij samengevat en becommentarieerd in *De Beeldenaar* 2009-1.

De bekende beeldend kunstenaar en medailleur Eric Claus, bij wie het bestuur hartverwarmend te gast mocht zijn in het najaar van 2008, beschreef de penning van Geelen, evenals de eerdere VPK-penning van Bruno Ninaber van Eijben (*Andries Copier* (1994) tin/lood legering twee vierkante matrijzen met een glazen bol) als een kostbaar kleinood, dat hem heel veel deed. Alles gebaseerd, zoals hij dat zei, op dat ene rondje. Misschien, zo voegde hij eraan toe, is het tijd om een mooie noemer te vinden voor de VPK als uitgever van penningen en van kleinplastiek. Dat zal wellicht leden kosten, maar de VPK krijgt er ook weer nieuwe leden voor terug. De tijd en de ontwikkeling staan niet stil, aldus kort samengevat Eric Claus.

Andere leden zeiden, dat zij de Geelen zo mooi vonden, dat zij ledenverlies voor lief wilden nemen als het experiment in spiegeling met de traditie en de wisselwerking daartussen maar kan doorgaan. Het bestuur is conform het vaste beleid van de Algemene Ledenvergadering allesbehalve voorstander van een vereniging die geen spankracht heeft om het oude aan het nieuwe te paren. De VPK wil met respect voor traditie en experiment het schijnbaar onverenigbare met elkaar verenigen.

Minder gelukkig en niet vruchtbaar acht het bestuur het als de penning zou worden ingebed in een keurslijf of mal van vaste, uniforme vormen. De rampspoed die dat voor de ontwikkeling van de penningkunst betekent, kan men terug zien in het Musée de la Monnaie te Parijs, waar de hedendaagse Franse penning een slap aftreksel is geworden van een in vrijheid gemaakte vorm, zoals die daar bijvoorbeeld is te zien van de vader van Alexander de Grote, Philippus II, koning van Macedonië, wie hij zijn zoon Alexander als leraar gaf. Jawel, Aristoteles. Zij hadden het in hun tijd heel goed begrepen. Een ander voorbeeld van lelijke uniformiteit: de penningen van de USA Mint uit Philadelphia, die niet anders

zijn dan qua afbeelding van elkaar verschillende damstenen. Hoe het anders kan toont het Philadelphia Museum of Art met in vormentaal variërende Europese en Amerikaanse penningen.

Prachtige penningen - zoals die van Charlotte van Pallandt - zouden nooit het licht hebben gezien als de kunstenaar zich had laten leiden door enkel traditie. Ik geef maar één voorbeeld van een penning die zowel door traditionalisten als experimentalisten beiden zeer wordt gewaardeerd en gekoesterd.

Het bestuur wil gaarne met wat meer objectiviteit naar de penning laten kijken. Een toekomstige archeoloog, die een aangetroffen verzameling van de VPK ontdekt in een oud aardappelveld, zal bij de detectie van deze voorwerpen moeten concluderen, dat al deze voorwerpen een band met elkaar hebben. De ontcijferde letters VPK en het materiaal, meestal metaal en een handzame vorm, wijzen op een onderlinge band, een familieverwantschap. De jaartallen en het ontluikend besef wat er zich in de twintigste, begin 21ste eeuw in de wereld, in Nederland, heeft afgespeeld, zullen die toekomstige archeoloog tot het inzicht brengen, dat in de VPK in de jaren tachtig van de twintigste eeuw een nieuwe experimentele penningfamilie werd ontwikkeld onder invloed van zaken als de ontwikkeling van telegrafie, radio, televisie, computer, ruimtevaart, science fiction, uitdijend heelal, enz.

Waar het lot ons brengt, is een boeiende vraag. Het bestuur wil ruimte laten aan de verwondering en inspiratie. Tegelijkertijd wil en mag het bestuur niet te ver voor de troepen vooruit lopen. De reacties op *Handwiel* zijn in dit kader een referentiepunt. Het bestuur presenteert de leden voor het jaar 2009 als jaarpenning in de meer traditionele sfeer in het kader van de aristotelische 'lucht' in verbinding met spiritualiteit een tors met de woorden 'adem' en de Latijnse aanduiding 'per divinum inflatum' (door goddelijke inademing) van Eja Siepman van den Berg, beeldend kunstenares, bekend van haar torso's, en van Claudia Gravestijn, beeldend woordkunstenaar, bekend van beeld en inhoud gegeven woorden. Hoe fantastisch en tegelijkertijd ironisch als opvolger van de meer humanistische Pfaeltzer-penning van de worm van Charles Darwin.

Als experimentele penning voor 2009 presenteert het bestuur de inschrijfpenning van Pauline Hoeboer, die een porseleinen vuurpenning heeft gemaakt, met tal van verwijzingen naar de alchemie en de wording van water, lucht en aarde onder invloed van vuur. Bijzonder is daarbij als vondst (waar het bestuur pas later achter kwam) dat de daarop tevens afgebeelde ouroboros (het Chinese vuurdraakje van het leven) een frappante overeenkomst hebben met de naam van Hoeboer. De cirkel is ook hier weer rond. Toeval is aan de oppervlakte gekomen wetmatigheid van ontwikkelingen. Dat wordt mogelijk eens onze volgende reeks.

Breda, 18 april 2009.

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Jaarpenning 2009

De jaarpenning 2009 *Per divinum inflatum* ontworpen door Eja Siepman van den Berg is in bewerking.

Inschrijfpenning 2009

Tot 1 september 2009 kunnen leden van de VPK inschrijven op de inschrijfpenning 2009 *De alchemie van een penning* door Pauline Hoeboer door overmaking van € 140 (prijs inclusief verzendkosten) op ING-rekening 96820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst te Rijswijk, onder vermelding van 'inschrijfpenning 2009 / De alchemie van een penning'. Indien u elektronisch betaalt gelieve uw adres, postcode en woonplaats te vermelden.

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
E. de Jong
Park Hoornwijck 35
2289 CZ Rijswijk
tel. (070) 3867867
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
P.H. Bloemer
Kruithuisstraat 110
1018 WW Amsterdam
tel. (020) 6730180
bloemer@xs4all.nl

Na betaling ontvangt u een bevestiging van de bestelling. Toezending van de penning vindt plaats in het laatste kwartaal van 2009.

Geboortepenning en 2010

Het bestuur zal dit jaar een extra opdracht geven in verband met een nieuw uit te brengen geboortepenning. Tevens heeft het bestuur voor de penningopdrachten voor 2010 contact opgenomen met twee kunstenaars.

BIJEENKOMSTEN

Atelierbezoek Jos Reniers

Het eerste atelierbezoek van het nieuwe seizoen voor lezers van *De Beeldenaar* gaat naar Jos Reniers. Hij zal ons zaterdag 22 augustus ontvangen in zijn atelier te Eindhoven. Deelname staat open voor álle lezers van *De Beeldenaar*. Voor deze bijeenkomst is er plaats voor maximaal 20 deelnemers.

Aanmelden per email: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam, adres en de datum van de bijeenkomst en naam van de penningmaker. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd en plaats van de bijeenkomst en over eventuele kosten.

TENTOONSTELLINGEN

10 jaar aanwinsten

Tot 16 augustus is in het Geldmuseum in Utrecht de Nederlandse inzending voor de tentoonstelling bij het FIDEM-congres in Colorado Springs te zien. Daarnaast geeft de tentoonstelling gelegenheid aanwinsten uit de voorbije 10 jaar te bewonderen, waaronder alle uitgiften van de Vereniging voor Penningkunst (VPK). Maar ook een aantal particuliere schenkingen, waaronder de huwelijkspenning *Dreesmann* van Geer

Steyn en de penning van de *Universiteit van Tilburg* door Jos Reniers.

Tot en met 16 augustus in het Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht. di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur
www.geldmuseum.nl

Help, het geld is op!
Noodmunten van papier, tin of geconfisqueerd zilver uit de tijd van de Nederlandse onafhankelijkheidsoorlog, zorgden ervoor dat het geld bleef rollen. Na belegeringen bleven de munten populair als souvenir en daarom kwamen er al snel kopieën en vervalsingen. Deze en andere bijzondere munten en penningen zijn tot en met 27 september te zien in Teylers Museum in Haarlem. Naast de noodmunten zijn er penningen uit de tijd van de Opstand te zien, waarop voor- en tegenstanders de eerste pogingen om tot een wapenstilstand of zelfs een vrede te komen lieten afbeelden.

Tot en met 27 september in Teylers Museum, Spaarne 16, Haarlem. di.-za. 10-17 uur; zo. 12-17 uur
www.teylersmuseum.nl

Mirakel van Amsterdam
Tot en met 3 september vindt bij Galerie Geurs in Amsterdam een penningtentoonstelling plaats met als thema 'Amsterdam' in de breedste zin van het woord. Er zal onder andere werk te zien zijn van Dick Aerts en Peter Hoogerwerf, Elly Baltus, Judith Bloedjes, Manuel Claasen, Wien Cobbenhagen, Marieke Geerlings, Lina Hodoroaba, Pauline Hoeboer, Walter van der Horst, Catharina van Leeuwen, Adri van Rooijen, Linda Verkaaik, Shakiro Werleman en anderen.

Van 26 juni tot en met 3 september 2009 in Galerie Geurs, Nieuwezijds Voorburgwal 371, Amsterdam. do.-za. en 1e zondag van de maand 13-17 uur
www.galeriegeurs.nl

Faszination Arktis
Met een verwijzing naar de verovering van de Noordpool een eeuw geleden, wijdt de Geldgeschichtliche, Sammlung der Kreissparkasse in Keulen met 400 munten en penningen een expositie aan het thema 'poolonderzoek'. De uitgestalde voorwerpen tonen poolonderzoekers, schepen en veel penningen uit de jaren zeventig toen poolonderzoek 'hot' was. Zoals gebruikelijk verschijnt ook bij deze tentoonstelling een *Fenster* dat gratis is voor bezoekers aan de tentoonstelling en tevens valt te downloaden op de website van het museum.

Tot en met 25 september, ma.-vr. 9-18:30, za. 10-14. Kreissparkasse Köln am Neumarkt, Keulen.
www.geldgeschichte.de

Poen, Para, Doekoe, Floes
Geld en hoe iemand ermee omgaat zegt veel over hoe diegene in het leven staat. De waarde en de betekenis van geld is voor vaak cultureel bepaald. In de tentoonstelling 'Poen, Para, Doekoe, Floes. 50 nationaliteiten over hun geld', staan vijftig bewoners van de Utrechtse wijk Lombok centraal. De bezoeker leert hen kennen via hun geld en de manier waarop ze met geld omgaan.

Tot het voorjaar 2010 in het Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht. di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur
www.geldmuseum.nl

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten

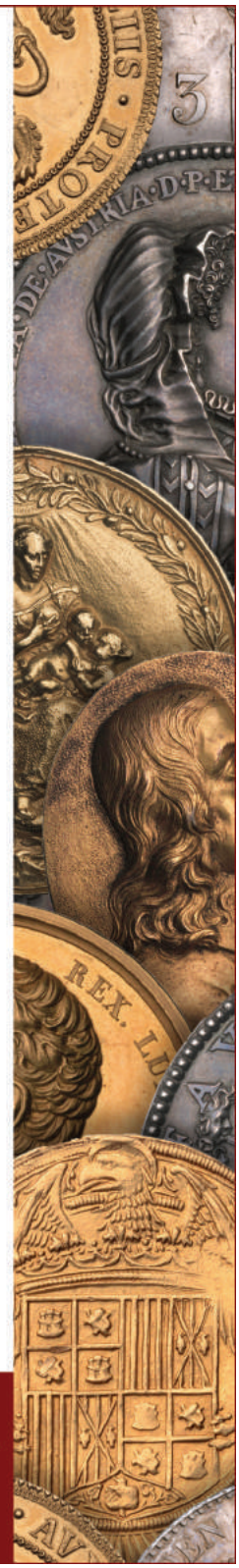
1787. DRAAGTEKEN VAN PRINS WILLEM V.

Vz. Binnen een versierde rand het opengewerkt
borstbeeld van Prins Willem V.
Omschrift: IK MIN PRINS WILLEMS BEELTENIS,
ZOOLANG ER ADEM IN MY IS.
Met meegegoten strik als draagoog.
Zilver, 39 x 58 mm.,12,67 gram.

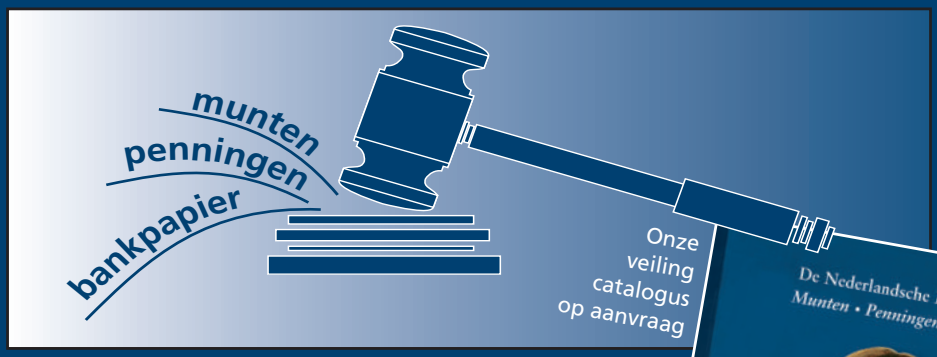
Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

www.nmv.nl

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

DE BEELDENAAR

SEPTEMBER/OKTOBER 2009, 33e JAARGANG NR. 5

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

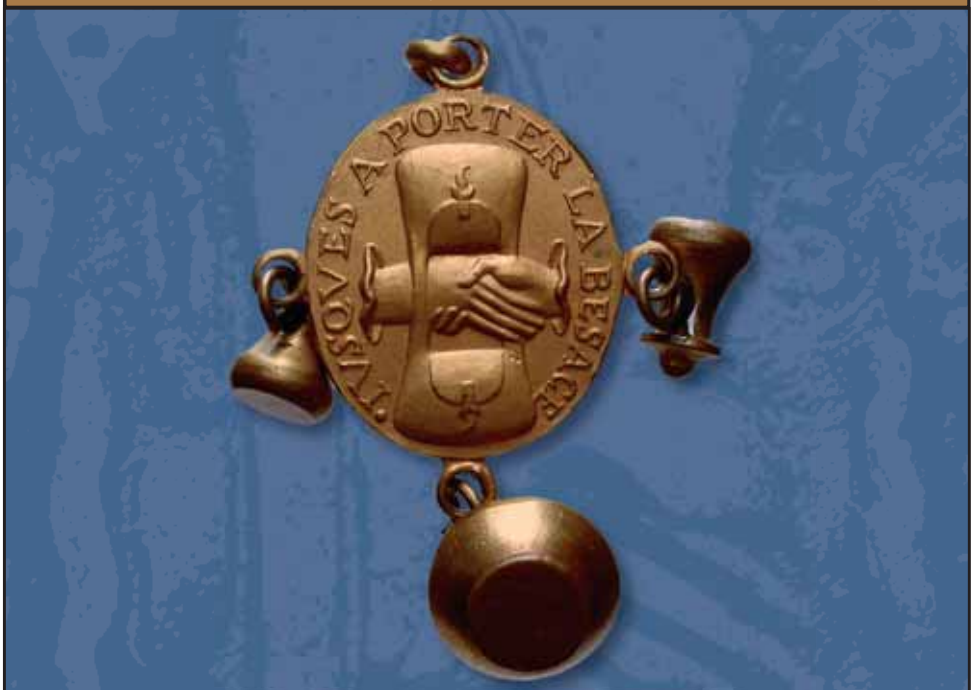

Karel de Geus
MUNTEN HANDEL

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

Met belangstelling zien wij steeds weer uit naar nieuw materiaal voor onze internationale veilingen.
U mag ons dan ook ten alle tijden consulteren voor een vrijblijvend advies.
Ook een kosteloze taxatie van uw collectie behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bekersstraat 1a **Tel.: 040-2123455** **numis@kareldegeus.nl**
5504 JA Veldhoven **Fax.: 040-2110845** **www.kareldegeus.nl**

Van der Dussen Numismatic Books
Tel.: 043-3215119 **www.vanderdussen.com**

Schulman b.v. Veilingen

Munten, Penningen & Papiergeld

Veiling 332 - 6 & 7 november 2009

Hotel Lapershoek, Utrechtseweg 16, Hilversum.

Rijksdaalder met de staande man (Zilveren Dukaat) geslagen in navolging van het oude provinciale type, speciaal voor de handel op de Oostzeelanden. De zeer verzorgde stempels zijn van de graveur D. van der Kellen Sr. Staande ridder met zwaard en aan een lint het gekroonde wapen van de provincie Utrecht met het stedelijk wapen als hartschild.

Omschrift MO. NO. ARG. PRO. CONFŒ. BELG. TRAI. Keerzijde. Gekroond wapen met verticale arcering en nog zonder blokken, tussen het jaartal 1815. Omschrift wapentje van Utrecht CONCORDIA RES PARVÆ CRESCUNT. Kabelrand.

1815. Slechts 12 proefstukken geslagen. Sch. 234. RRRR. ***Proof.***

Uw munten & penningen zijn welkom op onze veiling.

Bij Schulman b.v. verkrijgt u steeds zeer hoge resultaten.

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: dinsdag t/m vrijdag
Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - E-Mail: info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 33 (2009) nr. 5

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

De Beeldenaar
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

Stichting De Beeldenaar
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
ING Bank 5761252
bic: ingbnl2a
iban: nl10 ingb 0005761252

Redactie
redactie@debeeldenaar.nl
P.A.M. Beliën, L. Boezelijn, R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur), W.P.C. van den Nieuwenhof, L. Nijland, J.E.L. Pelsdonk, H.A. van der Vorst.

Jaarabonnementen
Nederland: € 25;
België en Luxemburg: € 27,50;
binnen Europa: € 37,50; buiten Europa: € 40,00
Losse nummers € 6.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

Aanwijzingen voor auteurs
Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

Advertenties
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

Zet- en drukwerk
Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

In the picture 212
Janjaap Luijt

Penningen van vilt 213
Lucie Nijland

De beeltenis van Europa 219
Peter Gommers

Muntstempel en muntschat 224
Jan Pelsdonk

Indrukken naar aanleiding van bezoeken aan penningateliers 227
Lex Veldhuizen

Medaillenieuws uit het Penningkabinet van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel 229
C. Arnould / R. Van Laere

Een schout uiteindelijk door een kleine munt ten val gebracht? 231
Kees Pannekeet / Alexander Moes

Werken met ponsoenen 236
Karel Soudijn

Berichten uit het Geldmuseum 239
DE HEREN XVII EN DE SHOGUN
Paul Beliën

Muntmelange 243
Oproep Bracteaten (Anton Cruysheer)
voc-penningen (Jan Pelsdonk)
Opsporing verzocht

Euro-ruimte 246

Penningnieuws 247
WALTER VAN DER HORST
MAJA HOUTMAN
MARINA VAN DER KOOI

Nieuws 257

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

In the picture

JANJAAP LUIJT

Soms is het schrijven van een anekdote wel erg gemakkelijk. Recent kreeg ik onderstaande brief:

'Hello Janjaap, Groeten van de Verenigde Staten! Dit is Thomas Jones, uitgever van de numismatiekgroep bij Publicaties Marino. Misschien bent u zich bewust van ons bedrijf. Wij hebben muntstuk geproduceerd en papiergeld die tijdschriften, boeken, gebeurtenissen, en websites meer dan 50 jaar verzamelen, die zowel de V.S. als belangen wereldwijd omvatten. Aangezien wij als media bedrijf en als beheerders voor de numismatische gemeenschap blijven evolueren, pogen wij onze aanwezigheid internationaal te kweken. Met producten zoals het tijdschrift van het Nieuws van het Muntstuk van de Wereld en de Standaardlijn van de Catalogus van van het wereldmuntstuk en papiergeld boeken, evenals onze website, zijn wij van mening dat wij de het verzamelen ervaring van knutselaars kunnen wereldwijd verrijken. Ik zou willen weten of is uw firma geinteresseerd in elk geval in partnering met van ons. Het vennootschap kon vele vormen overnemen: uitwisseling van artikelen, wederkerige bevordering, of eenvoudig het delen van ideeën en deskundigheid. Om zekere te zijn, zijn wij met uw firma in geen geval te concurreren van plan; u bent deskundigen in Nederlandse numismatiek - het gezag - en wij zouden niet pogen om uw positie te ondermijnen. Maar wij zouden willen toevoegen en aan over de hele wereld het plezier van collectoren, u helpen het zelfde doen, en door samen te werken wij kunnen enkel dat doen. Gelieve te laten me weten of zou u deze mogelijkheden willen in detail bespreken. Achting, Thomas Jones Uitgever, Numismatiek'

Ik zou zeggen: 'Dear mister Jones, you are welcome from the heart to press in our leaf *The Picture*'.

Bij de voorplaat

Rijksdaalder met de staande man (zilveren dukaat) geslagen in navolging van het oude provinciale type, speciaal voor de handel op de Oostzeelanden. De zeer verzorgde stempels zijn van de graveur D. van der Kellen sr. Met het jaartal 1815 zijn slechts 12 proefstukken geslagen.
Voorzijde: staande ridder met zwaard en aan een lint het gekroonde wapen van de provincie Utrecht met het stedelijk wapen als hartschild. Omschrift MO. NO. ARG. PRO. CONFŒ. BELG. TRAI.
Keerzijde: gekroond wapen met verticale arcering en nog zonder blokken, tussen het jaartal 1815. Omschrift: wapentje van Utrecht CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT; jaartal 1815.
Kabelrand.
Sch. 234. RRRR. Proof.
Schulman b.v. veiling 332,
6 & 7 november 2009.

Penningen van vilt

Voor een zachte hand van sturen

LUCIE NIJLAND

Dat het toepasselijk is dat Miek Vlamings haar atelier 'laboratorium van de verwondering' noemt, wordt meteen duidelijk als je er bent. Het ademt de sfeer van een werkruimte waar grondstoffen in en aan elkaar worden gebrouwen, gesmolten en geplakt op een wijze waar een leek geen weet, laat staan verstand van heeft. Je denkt dat het heel gewoon is dat Vlamings papier en vilt kan maken, maar oei, je doet het haar niet na, en daar zit de clou: haar kunstwerken zijn doordrenkt van een persoonlijke professionaliteit.

Miek Vlamings voert haar kunstwerken uit in door haarzelf geproduceerd materiaal, bijvoorbeeld papierpulp met diverse toevoegingen, in zeer ruime zin. Daarbij werkt ze ook in diverse vilttechnieken, vaak zijn het mengvormen van beide materiaalsoorten. Zij maakt objecten die u en ik onmogelijk hadden kun-

Miek Vlamings, Mediation-penning, 2009

Eerste proef

nen bedenken en voor het vervilten verft ze alle wol zelf met plantaardige ingrediënten die later weer als grondstof terugkeren in haar papierontwerpen.

In het voorjaar van 2009 toog ik naar Breda en bezocht op uitnodiging van Vlamings haar atelier. Ik wist dat het haar eerste penningproject betrof. Ze vertelde dat de ontwerpen eigenlijk waren ontstaan door vooruit te lopen op een toekomstige penninguitreiking, bedoeld als een eervolle onderscheiding in het vakgebied 'mediation'. Voor de ideeontwikkeling was zij in 2008 benaderd door twee penningmakers, die vonden dat haar werkwijze zich bij uitstek leende voor de verlangde eigenschappen van wat een mediation-penning zou kunnen inhouden. Met hen had ze een brainstorm-sessie over wat in essentie de taak van een mediator is en wat zo iemand wil bereiken. Het omzetten van het thema naar een penning beschouwde ze direct als een enorme uitdaging. Mediation is een vak, waarbij de juiste houding tijdens precaire bemiddelingszaken een rol speelt; dat moest in een penning te vatten zijn. Al snel ging ze aan de slag en wist ze de twee penningontwerpers binnen een paar maanden te overrompelen met een inmiddels vormgegeven vrucht van haar gedachten. Dat was precies waarop zij hadden gehoopt. Immers, Miek had kennis van technieken die zijzelf niet beheersten. Bij hen was de achterliggende gedachte dat juist zij, met haar ervaring in een ander artistiek gebied, een penning zou kunnen ontwerpen van een soepeler materiaal dan metaal of terracotta, maar toch met een 'solid' uiterlijk. Met andere woorden: uit haar atelier kan een zachte penning komen die in de hand toch aanvoelt als een stevige massa. Ik vond het spannend uitgenodigd te zijn om het resultaat te bekijken.

Mediation

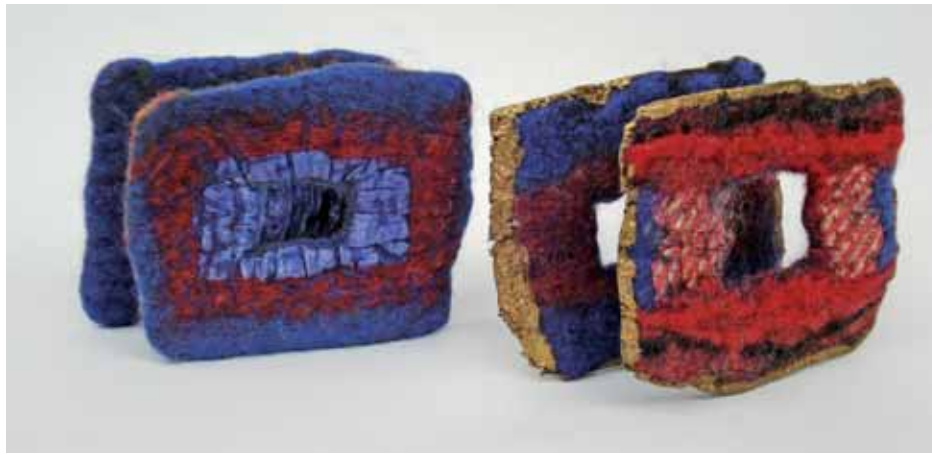
In de aanloop naar de mediation-penning moest Miek Vlamings zich vooraf verdiepen in de beroepsaspecten van mediation. Mediation is een recent verschijnsel in de advocatuur en veel advocatenpraktijken hebben tegenwoordig mediators in dienst. Die vervullen een prachttaak: zonder vooringenomenheid of partijdigheid 'samen' met de strijdende partijen te komen tot een oplossing voor een conflict. Dit betekent wel dat vooraf de partijen bereid moeten zijn

met elkaar tot overeenstemming te komen. Daarbij komen zij soms voor zeer moeilijke keuzen te staan, want - om alvast een opmerking van Vlamings te gebruiken - gaat het niet linksom, dan moet het rechtsom. Elke partij zal moeten inleveren om samen een brug te slaan, anders lukt het niet.

Vlamings heeft die gedachte gekozen als vertrekpunt bij het ontwerpen. Dat sluit goed aan bij de mediationpraktijk. Daar voert namelijk de cliënt zelf het woord (impliciet betekent dit: neemt zijn eigen verdediging ter hand) en de mediator creëert voor de overbrugging tussen de partijen een zo gunstig mogelijke overlegsituatie. Bijzonder aan deze werkwijze is dat de mediator vooraf niet de stukken van de partijen inziet, maar blanco begint. De betrokkenen doen zelf de voorstellen voor de oplossing. Een bijkomende voorwaarde is dat de partijen bereid zijn het conflict in juridische zin los te laten.

Tweede proef

Tastbare erkenning

Mediation leidt dikwijls tot een bevredigend resultaat, wat door de mediators gezien wordt als een positieve kant aan hun beroep. Net als bij elke beroepsgroep, bestaan er professionele uitblinkers. Vanwege de behoefte uitmuntende mediators eens in het zonnetje te zetten, ontstond het idee voor het instellen van een bijzondere en 'aangenaam tastbare' onderscheiding, gemaakt door een kunstenaar. Op de vraag daarnaar heeft Vlamings onmiddellijk ingespeeld zonder een concreet perspectief op het verkrijgen van die opdracht. Aan de twee penningmakers waarmee ze vorig jaar brainstormde presenteerde ze reeds haar vilten ontwerpen voor de penning en nu is de lezer van *De Beeldenaar* aan de beurt.

Vlamings vertelde mij dat ze haar vertrekpunt op een visuele manier uitwerkte. Eerst ging ze aan de slag met stukken papier voor haar greep op de logische werking van haar plastische plan. Daarna deed ze dit nog eens dunnetjes over met lapjes dikke stof, want een van haar voorwaarden was dat de penning 'lenig' moest zijn: 'Het ene deel van de penning moet redelijk soepel door de geplande opening in het andere deel heen getrokken kunnen worden, zowel linksom als rechtsom, en ook alleen aan de eigen zijde. Die buigzaamheid symboliseert mediation.' Het eerste ontwerp toont de opengelegde compositie in dun vilt ter verduidelijking van haar oorspronkelijke idee.

Volgens Vlamings moest de penning voldoende de mediation-inspanning verbeelden: met elkaar tot overeenstemming komen. De middenverbinding in de penning is de denkbeeldige overbrugging tussen de strijdende partijen. Vlamings: 'De penning moet het perspectief verbeelden van een naderende oplossing. Bij dat vooruitzicht vind ik ook een vrolijke uitstraling passen, vandaar dat de penningen in eerste instantie nogal kleurrijk zijn geworden.' Miek maakte een aantal proefjes van het meest geschikte model. Meteen waren dat oefeningen ter controle van haar idee over de buigbaarheid van een nogal dikke viltlaag en een test om te zien of die massa genoeg lekker in de hand zou liggen en plastisch goed zou overkomen. In het eerste ontwerp had Vlamings het idee te pakken in de potentiële vorm, maar het vervilte materiaal bleek nog te dun en daardoor slap. Latere proeven werden door een intensievere vervilting kleiner en steviger. En in de geest van wat ze wilde uitdrukken, werden de ontwerpen frivoler. Ze liet zich er helemaal in gaan. Toch waren die eerste penningontwerpen, hoewel een lust voor het oog, nog niet compact genoeg. De 'wilde haren' penning toont de aanzet voor de tekst aan beide zijden (in paars metallic

garen). De tekst moet apart opgeborduurd worden voor de gelegenheid.

Om te experimenteren met het effect van kleur, besloot Vlamings zich te richten op het maken van twee nagenoeg gelijke exemplaren. Dat werden dikkertjes: de ene met een blauwe, de andere met een rode kleurschakering. Tijdens het samenstellen werkte de kleur niet helemaal zoals verwacht en al gauw ontstond het gevoel dat blauw wel een portie rood kon gebruiken en dat de rode versie met wat minder blauw af kon. Daarmee kwam ze toevallig uit bij haar basisgedachte voor de penning: gaat het niet zus met rood-blauw, dan maar zo met blauw-rood. De penningen kregen elk een dominante kleur. Glanszijde en metallic (lurex) garens werden erin verwerkt. Bij nader inzien leken deze modellen toch veel op elkaar, wat leidde tot een lastige keuze. Op de rode penning bracht ze toen een goudkleurige soepele omranding aan. Hierdoor verdween het poezelige effect van de vilten rand en leek de rand van glazuur. Deze omranding gaf het ontwerp een andere aanblik, maar te weinig vooruitgang om tevreden mee te zijn.

De compacte penningen voelden stuk voor stuk lekker aan. Maar ze verschaften wat minder ruimte voor tekst. Naast de twee kleurrijke voorbeelden die samen te zien zijn op de foto, ontstond een derde penning in een meer gedekte kleur. Net als de frivole penning met de wapperende haren is ook deze niet het prototype voor de mediationpenning geworden. De uiteindelijke keus viel op de penning met de rode en bruine kleuren en een plastisch goed uitgekiende verschijningsvorm. Bovendien was die voldoende plat, maar hij kon ook rechtop staan. Deze penning voelde zeer plezierig aan, mede door het volume van de vilten bultjes net onder de opening, die de overwonnen hobbels aan weerszijden symboliseren. Er is genoeg plaats over op de bruine buitenste randen voor het opborduren van tekst. Het is heerlijk voelen met je vingers door de gaten en het naar weerszijden keren van de viltstof gaat, ondanks de dikte van het vilt bij dit model, heel soepel.

Met zwarte dopjes als voorlopers van de vilten bultjes

Eindresultaat in de hand

Vlamings' persoonlijke artistieke voorkeur blijft de penning met de wapperende haren, hoewel het eindontwerp, gezien het beoogde doel, in dezelfde mate haar instemming heeft.

Toekomst

Deze penningontwerpen betekenen voor de penningkunst meer dan alleen de aantrekkelijkheid van het werk van Miek Vlamings. Haar bijzondere aanpak is voor penningen baanbrekend, juist vanwege het gebruikte materiaal. Telkenmale wordt er in penningkringen min of meer schertsend gezegd dat het wachten is op de eerste gebreide penning (bijvoorbeeld Jan Willem Messer in *De Beeldenaar* 2009-3). De penningen van Vlamings in vilt brengen hopelijk de tegenstanders van textielpenningen in verwarring, op zo een wijze dat er beter over het verschijnsel penning als 'toegepaste kunst' wordt nagedacht. Nu de eerste vilten penning een feit is, kan naar mijn mening de gebreide penning volgen. ■

Lucie Nijland is beeldhouwster, penningmaakster en lid van de redactie van *De Beeldenaar*.

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op: www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

De beeltenis van Europa

2500 jaar op munten en penningen

PETER GOMMERS

Ons continent staat al meer dan 2500 jaar bekend onder de naam Europa. De beeltenis van Europa op munten en penningen gaat bijna evenveel jaren terug. Al in de vijfde eeuw v.Chr. wordt de Grieks-mythische Europa genoemd als naamgeefster van het betreffende continent. De Griekse Europa-mythe ontstond waarschijnlijk rond de elfde eeuw v.Chr. met de aankomst van Dorisch-Griekse stammen op Kreta. De oermythe vertelt hoe oppergod Zeus op een kust een jong, bevallig meisje ziet spelen met haar vriendinnen. Zeus wordt op slag verliefd. Hij spoedt zich naar de bewuste plek en benadert 'Europa' in de gedaante van een prachtige witte stier. Na de eerste schrik durven de meisjes de stier te naderen en zelfs met bloemenkransen te omhangen. De stier legt zich op zijn flank en Europa waagt het op zijn rug te gaan zitten. De stier staat langzaam op, doet enkele stappen in de golven en voordat Europa het merkt zijn zij in het diepe water. De stier zwemt met Europa naar Kreta, waar zij zouden zijn geland bij Gortyn. Aangekomen verandert de stier zich in de menselijke gedaante van Zeus en bedrijft hij de liefde met Europa. Zij schenkt hem de grote Minoïsche helden, Minos en Rhadamanthys, als zonen. Deze Kretensische mythe verspreidt zich over alle Griekse nederzettingen op het Griekse vasteland, de eilanden en de kust van Klein-Azië. Vijf eeuwen later krijgt Europa een Fenicische afkomst en Oosterse ouders. De Griekse beschaving in haar hoogtijperiode durft zich te meten met de nog oudere Oosterse beschavingen en ziet de Fenicische Europa als een brug tussen de culturen van Oost en West. Europa en haar beeltenis met de godstier groeien uit tot een symbool niet alleen van het geografische werelddeel, maar ook van een continentale macht.

De eerste munten met de Europa-afbeeldingen verschijnen in de vijfde eeuw v.Chr. als Alexandrië (Egypte) en Fenicië het middelpunt vormen van de Hellenistische beschaving. Munten met Europa verschijnen nog tot in de tweede eeuw na Chr. in verschillende stadstaten, alhoewel zij dan onder Romeins bestuur vallen.

Van Romeinse munten zijn geen voorbeelden bekend met de beeltenis van Europa. Ook uit de middeleeuwen

Tetradrachme van Gortyn (Kreta) in zilver, 450 v.Chr. (BNF Dep. des Monnaies)

Bronzen munt van Knossos (Kreta) van 220 v.Chr. (St. Münzsammlung München)

Bronzen munt van de Fenicische stadstaat Sidon, circa 40 v.Chr.

Onbekende maker, Padua, begin zestiende eeuw

André Vincento, 1530 (SMPK, Berlijn)

zijn geen munten gevonden, die het Europa-symbool van Europa en de stier weergeven. Niettemin bleven de Europa-mythe en haar symbolen ook in de christelijke middeleeuwen algemeen bekend.

In de renaissance ontstaat de gewoonte plaquettes (eenzijdige reliëfs) en gedenkpenningen uit te geven. Soms vertegenwoordigen ze pure uitdrukkingen van kunst, soms vormen ze manifestaties van het streven van politieke leiders naar Europese machtsuitoefening. Daarvoor wordt bij voorkeur Europa gebruikt als symbool. Uit Padua komt een plaquette van een onbekende artiest van begin zestiende eeuw. Een exemplaar in brons bevindt zich in het SMPK, Berlijn en een vergulde in de Kress-collectie in Washington. Europa heeft hier de stier volledig in bedwang. Met een hand trekt ze aan zijn hoorn zijn hoofd terug. De stier heft de linker voorpoot op alsof hij wordt tegengehouden. Europa houdt in de andere hand dreigend een stok omhoog. Een duidelijke omkering van de rollen.

Veel penningen werden geslagen om politieke gebeurtenissen te memoreren of machthebbers te eren. Guido Rangoni, commandant van de pauselijke troepen, probeerde paus Clemens VII uit het fort Angelo te bevrijden. In 1527 was de paus daarheen gevlucht tijdens de plundering van Rome door de troepen van Karel V. Paus Clemens verzette zich tevergeefs tegen een dominante rol van de Duitse keizer over Europa. Dit kwam hem duur te staan en in 1530 moest hij Karel V tot keizer van het Heilige Roomse Rijk kronen. Waarschijnlijk voor deze gebeurtenis werd Guido Rangoni op een penning afgebeeld door Andrea Vincentino tussen 1527-1530. Op de keerzijde wordt Europa rijdend op de stier gekroond door een engel met de lauwerkrans in de hand. De pauselijke droom van

Onbekende maker, Oostenrijk, 1709 (Numismatisch Kabinet Teylers Museum)

Nicolas Chevalier, Vrede van Utrecht, 1713 (Numismatisch Kabinet Teylers Museum)

Europese machthebber wordt hiermede levendig gehouden.

Het eind van de zeventiende eeuw en het begin van de achttiende eeuw worden gekenmerkt door de Spaanse Successieoorlog. De Franse koning Lodewijk XIV ziet zich tegenover een groot deel van Europa geplaatst: Engeland, Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, de keizer van Oostenrijk en vele Duitse staten. De geallieerden worden door Lodewijk XIV in de Oostenrijkse Nederlanden aangevallen. De Fransen boeken eerst vele successen, maar later keren de kansen. In 1709 wordt onder meer Doornik door de Geallieerden heroverd. Oostenrijk laat een zilveren penning slaan, met tweezijdig hoog-reliëf. De medailleur is onbekend. De voorzijde toont de Geallieerden in wapenuitrusting, onder het waakzame oog van Europa gezeten op de stier. Het Latijnse opschrift luidt 'VIRTUS ET CONCORDIA EUROPAM A GALLORUM TYRANNIDE VINDICAT' (= samenwerking en integriteit verloste Europa van de Gallische tirannie). Op de keerzijde blaast Vrede de hoorn van de overwinning met een lauwerkrans in haar hand. Banieren en slachtoffers liggen op de grond.

In 1713 wordt de oorlog beëindigd met de Vrede van Utrecht, tussen Frankrijk, Spanje, Engeland, De Zeven Provinciën, Savoye en Pruisen. Op de voorzijde van de tinnen penning biedt een goddelijke gezant vrede, in de vorm van een lauwerkrans aan Europa vergezeld van de stier. Het opschrift luidt: 'PAC DEUS AETERNOS PACEM PACISQUE MINISTROS' (= God heeft eeuwige vrede aangeboden en tot stand gebracht). De

Richter of Routiers, Quadruple Alliantie, 1720 (Numismatisch Kabinet Teylers Museum)

Georg Wrba, 150 Jahr Kunstacademie Dresden (Privé-collectie)

keerzijde van de penning hier in messing: boven 'PAX ADES' (= vrede moge jij aanwezig zijn) en aan de voet 'TRAIEC AD RHENUM PAX FACEA EST XI APRILUS MDCCXIII' (= vrede gesloten te Utrecht op 11 april 1713). Uiteindelijk gaat Philips V van Spanje niet akkoord met de vredesbepalingen en valt hij Sicilië en Sardinië aan. Engeland, Frankrijk, de Republiek en Oostenrijk sluiten onmiddellijk een verbond, de Quadruple Alliantie, en vallen in 1718 Spanje aan. Spanje wordt tot rede gebracht in het verdrag van Den Haag van 1720.

Vanwege de vorming van de Quadruple Alliantie wordt in Oostenrijk een penning geslagen met aan de voorzijde het borstbeeld van keizer Karel VI. De keerzijde toont Europa zittend op de stier met in haar hand een fasces. Haar schild toont de vier ineen gesloten handen van de vier staten. De penning is van zilver, 5,6 cm. De boventekst zegt: 'PRO QVIETE PVBLICA' (= Vrede in het publieke belang). De medailleur is Richter of Routiers.

Het is pas in het begin van de twintigste eeuw dat er weer penningen worden gemaakt waarbij het Europa-symbool opnieuw wordt gebruikt. Wederom zowel als kunstuitdrukking als symbool van een politiek Europa. Zo werd het 150-jarige jubileum van de Dresdner Kunstacademie in 1914 gememoreerd met een penning van Georg Wrba.

Europa verschijnt stralend in de opkomende zon en wordt gewenkt door de op de grond liggende man; de volgende gedaantewisseling van Zeus? De keerzijde toont de godin Athene met speer te paard, als beschermvrouwe van de Kunst.

De Eerste Wereldoorlog blijkt uit te lopen op een enorme moordpartij van Europeanen onderling. In 1917 geeft Karl Goetz de zelfmoord van Europa op plastische wijze weer, de penning is van ijzer. De stier springt met Europa op de uitgestoken bajonetten van de Europese legers: 'EUROPAS SELBSTMORT' De keerzijde heeft als tekst 'DIE LACHENDEN ERBEN', een Amerikaan en Japanner proberen een geldregen op te vangen.

In de tweede helft van de twintigste eeuw wordt het gebruik van de Europagroep als onderwerp van kunstuiting gecontinueerd. De zilveren penning van Hans Mettel (1903-1966) geeft met enkele subtiele lijnen een gestileerde Europa met stier weer en werd ontworpen voor de 'Grand Prix de la Chanson' van de Eurovision uitvoering van 1957.

Sinds het verdrag van Rome van 1958, basis van de huidige Europese Unie, wordt het beeld van Europa en de stier als politiek symbool bijna uitsluitend nog gebruikt als symbool van de

Karl Goetz, Europas Selbstmort, 1917 (Kunsthalle Hamburg)

Europese Unie. Dit komt in het bijzonder tot uitdrukking bij de vorming van een Europese munt. De betalingseenheid ECU, de administratieve voorloper van de euro, toont op vele verzamelmunten de Europa/stier afbeelding. In 2003, een jaar na de invoering van de euro, brengt Gibraltar een 2-crownmunt in omloop, geslagen door de Britse Munt. De munt is geslagen ter herinnering aan de introductie van de euro een jaar eerder. De munt bestaat uit twee metalen, zilver en koper en kent een oplage van 3500 stuks. Europa op de stier is in een ster geplaatst en in het veld staan de sterren van de Europese vlag. Toch een Britse hang naar de euro?

De invoering van de chartale euro geschiedt in 2002. De waarde van de euro op de voorzijde is uiteraard uniform Europees gehouden, maar de keerzijde wordt door elke lidstaat naar eigen goeddunken ingevuld. Afbeeldingen van grote kunstenaars, zoals Leonardo da Vinci op de Italiaanse euro's hebben zeker een Europese présence, maar het weergeven van tijdelijke nationale staatshoofden op euromunten is duidelijk een achterhoede gevecht van een overdreven nationalisme. Gelukkig geeft Griekenland ere aan wie ere (gezien haar 2500 jaar geschiedenis) toekomt. Het Europa-symbool siert de 2-euromunt. Dat de uitbeelding van de oude klassieke Griekse mythe is uitgegroeid tot het symbool van een politiek Europa blijkt uit het gebruik ervan in de schilderkunst, in de beeldende kunst, in de literatuur gedurende 2500 jaar in alle landen van Europa. Bovenstaand overzicht geeft eenzelfde ontwikkeling te zien van het gebruik van het symbool in de numismatiek. ■

Peter H. Gommers bestudeerde de impact van de naam Europa in de literatuur en de beeldende kunsten vanaf zijn oorsprong tot heden en schreef daarover het boek *Europe - What's in a name* (Leuven 2001) ISBN 978-90-5867149-3. Meer over zijn onderzoek op www.europesname.eu.

Hans Mettel, Grand Prix de la Chanson, 1957

2 crowns, Gibraltar, 2003

2 euro, Griekenland, 2002

De munten en penningen bij dit artikel zijn niet afgebeeld op ware grootte, maar voor in het belang van de duidelijkheid met een willekeurige vergrotingsfactor.

Munten uit schatvondst Dordrecht 2005

Edward I (1272-1307), penny, Canterbury (NUMIS 1088384)

Edward I (1272-1307), penny, Canterbury (NUMIS 1088385)

Edward I (1272-1307), penny, London (NUMIS 1088386)

Edward I (1272-1307), penny, London (NUMIS 1088387)

Edward I (1272-1307), penny, Canterbury (NUMIS 1088388)

Brabant, Jan II van Brabant (1294-1312), halve groot, geslagen te Antwerpen of Genappe. Oorspronkelijk 20mm (NUMIS 1088389)

Muntstempel en muntschat

De opgraving Dordrecht - Elfhuizen

JAN PELSDONK

Het uitvoeren van een opgraving is één ding, de uitwerking ervan is een tweede en dat neemt doorgaans een veelvoud aan tijd in beslag. De opgravingscampagne in het gebied 'Elfhuizen', midden in de Dordtse binnenstad, vond plaats tussen 9 mei en 15 juli 2005. Direct tijdens de opgravingen begon het conserveren van de gevonden voorwerpen, de beschrijving startte niet veel later. Zoals te verwachten viel, zijn tijdens de opgraving vele honderden voorwerpen gevonden. De numismatische objecten zijn in 2007 in het Geldmuseum beschreven en het uiteindelijke opgravingsverslag is in juni 2009 gepubliceerd. De gemeente Dordrecht besteedt veel aandacht aan de uitwerking van archeologie in de stad, zodat het verslag *Dordrecht Ondergronds 3* geen saaie opsomming is van gegevens, maar een boekwerk waar het vondstmateriaal rijkelijk is gelardeerd met historische beschrijvingen en afbeeldingen.

Alle numismatische vondsten zijn ontsloten in het muntvondstenbestand NUMIS (www.geldmuseum.nl -> collecties -> NUMIS), zodat ze voor toekomstig onderzoek laagdrempelig toegankelijk zijn. Er zijn wat kleine fouten ontstaan tussen het uitgeven van de lijst met vondstbeschrijvingen bij het Geldmuseum en de uiteindelijke publicatie. Zo is de kwart groot (vondstnummer 153, NUMIS 1058146) van Karel de Stoute niet uit Neurenberg, maar uit Brugge afkomstig. Spijtig is het ontbreken van een concordans tussen opgravings- en NUMIS-nummers, vandaar dat deze hier alsnog wordt gegeven.

Schatvondst Dordrecht 2005

Speciale aandacht verdient vondstnummer 599: een kleine muntschat met zes à zeven zilveren munten. De munten zaten aan elkaar gecorrodeerd en zijn helaas door de slechte bodemomstandigheden van abominabele kwaliteit. Daardoor is het oorspronkelijke aantal niet met zekerheid vast te stellen. In het verslag zijn de aantallen verdraaid en worden abusievelijk drie pennies uit Londen en twee uit Canterbury vermeld. De schat bestaat echter uit: twee pennies uit Londen, drie uit Canterburry en een Brabantse halve groot.

De laatst genoemde munt is tevens de jongste en levert voor deze schat het vroegst mogelijke verbergingsjaar. De munt is in Brabant geslagen tussen 1309 en 1312. Het is mogelijk – maar gezien de datering minder voor de hand liggend – dat de munt een in Kuinre geslagen korte ruitergroot (dubbele sterling) uit de periode van Jan van Kuinre (1317-1336) is. Gezien het gat in de datering tussen de munten in de vondst ga ik hier echter niet van uit. In NUMIS zijn alle munten nader beschreven.

Muntstempel

Het meest spectaculair is de vondst van een muntstempel van Filips de Schone (NUMIS 1085541). Het gebeurt maar heel zelden dat in de Nederlandse bodem zoiets wordt opgegraven. De stempel is bestemd voor dubbele stuivers uit de periode 1499-1506 van het type Van Gelder/Hoc 119-6. Het stuk heeft slechts een hoogte van 35 millimeter en was nauwelijks nog vast te houden. Dat zal de reden zijn geweest dat het stempel onbruikbaar is gemaakt door te 'bifferen' (het bewust inkerven van het stempeloppervlak). De stempel vertoont onder een hoek van 45° drie contemporaire – zij het niet erg diepe – voren. Wat is er daarna mee gebeurd?

De stempel zou op de locatie van de opgraving in principe niet voor kunnen komen, het munthuis lag elders in de stad. Was er indertijd een smid aan het werk? Voor de uitwerking van de opgraving is archiefonderzoek verricht waarbij is gekeken wie er in het verleden op het stuk grond hebben gewoond en gewerkt. Hieruit volgde een imposante lijst met bewoners en eigenaars van de panden door de eeuwen heen, indien bekend aangevuld met hun beroep. Helaas voor ons starten de registraties pas aan het einde van de zestiende eeuw. Genoemd worden onder meer een schrijnwerker, kuiper, bierbrouwer, lakenkoopman, zakkendrager en een volder. Er zijn relatief veel textielgerelateerde beroepen aangetroffen, maar geen beroepen die het voorkomen van de stempel kunnen verklaren. Ook de opgraving zelf biedt niet veel aanknopingspunten. Uit de periode 1400-1550 is een oven aangetroffen. Dit duidt op een ambacht, maar het is niet duidelijk geworden welk. Tegen het einde van de zestiende eeuw was er op deze locatie een lakenververij gevestigd. Is er in de tussentijd grond (met de stempel) van het terrein van de Munt gebruikt om dit terrein op te hogen? Er zijn geen goede antwoorden voorhanden, vooralsnog kan geen duidelijke verklaring voor deze specifieke vondst worden gegeven.

Aanvulling

De volgende voorwerpen zijn wel ter determinatie aangeboden maar ontbreken in de vondstlijst:

4 NUMIS 1058460, Frankrijk of Het Heilige Roomse Rijk, ondetermineerbare rekenpenning ±1475-1525.

505* NUMIS 1058458, Frankrijk of het Heilige Roomse Rijk, ondetermineerbare rekenpenning ±1475-1525.

1007* NUMIS 1058455, Huissen, bezittende vorsten (1609-1624), oord 1611, Purmer/vdWiel 1604.

1008* NUMIS 1058444 Neurenberg, rekenpenning ±1500-1525, Mitchiner 1069 en verder.

… NUMIS 1058395 rekenpenning eind vijftiende eeuw, Dugniolle 333.

Jan Pelsdonk (1971) is conservator van het Numismatisch Kabinet van Teylers Museum en bij het Geldmuseum werkt hij als onderzoeker van muntvondsten en beheerder van de collectiebestanden. Voor de Edelmetaal Waarborg Nederland is hij actief als keurmeester. Verder is hij secretaris van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en redacteur van *De Beeldenaar*.

LITERATUUR

T.H.L. HOS *Wouw! Ververijen! Onderzoeksgebied Elfhuizen. Dordrecht Ondergronds 3* (Zwolle, 2009) ISBN 978-90-8932-13-1

Concordantie vondstnummers en NUMIS

nr	NUMIS	nr	NUMIS	nr	NUMIS	nr	NUMIS	nr	NUMIS
34	1058450	153	1058457	329	1058150	479	1058151	587	1058452
36	1058145	248	1058148	331	1085541	479	1058445	599	1088383
48	1058451	280	1058149	335	1058459	492	1058443	608	1048187
67	1058462	281	1058448	368	1058442	503	1058461	612	1058465
105	1058144	297	1058456	369	1048188	506	1048186	614	1058143
138	1058441	317	1058447	379	1058153	537	1058439		
152	1058446	317	1058453	380	1048185	558	1058152		
153	1058146	320	1058463	452	1058147	587	1058449		

Indrukken naar aanleiding van bezoeken aan penningateliers

LEX VELDHUIZEN

Tussen de spullen die ik bezit, bevinden zich twee voorwerpen. Ze zijn rond, handzaam, duidelijk herkenbaar, voor een bepaalde gelegenheid geproduceerd en er staat een tekst op. De eerste is gekocht naar aanleiding van de 650 jaar stadsrechten van Monnickendam. Op de voorzijde staat de kerk van de stad met de tekst '650 jaar stadsrechten Monnickendam' en op de keerzijde staat de afbeelding van een middeleeuws figuur met de jaartallen 1355-2005. De tweede heb ik gekocht op een antiekmarkt in België voor 1 euro. Op de voorzijde staan vijf afbeeldingen van diverse takken van atletiek en op de keerzijde een afbeelding van laurierbladen met de tekst 'Champignonat Brabant Atletisme 1961'. Deze objecten hebben uiterlijk de kenmerken van een penning. Welnu, behoren zij tot de (toegepaste) kunst? Of kunnen zij dit worden?

Het afgelopen jaar ben ik in de gelegenheid geweest een aantal atelierbezoeken mee te maken bij Frank Letterie, Pier van Leest, Willem Lensinck en Maria van Gerwen. Voor de goede orde, ik ben geen penningmaker, geen penningverzamelaar, maar zo langzamerhand wel een belangstellende buitenstaander en ik mag wel zeggen dat deze bezoeken daaraan hebben bijgedragen. Mijn indrukken als kijker en luisteraar zijn daar het resultaat van.

Het allereerste dat mij opviel (en dat kan toch niemand zijn ontgaan) is dat er al helemaal geen eenduidige opvatting bestaat van wat een penning eigenlijk is. Gezien de lopende discussie in *De Beeldenaar* geen onlogische observatie; kennelijk worstelen meer personen met dit probleem. Allerlei voorwerpen zijn gepasseerd, waarbij ik als enige conclusie kan trekken, een penning kan kennelijk alles zijn. Ze hebben geen vaststaande vorm, geen vaststaande omvang, wel of geen tekst, een afbeelding die wel of niet voor zich spreekt, gemaakt in opdracht of vrij werk en zo kan ik nog wel even doorgaan.

Dat alles een penning kan zijn en er kennelijk intrinsiek geen onderscheidend vermogen bestaat, doet denken aan de discussie rondom de Brillo-doos van Andy Warhol in 1964, waarbij het onderscheid van wat wel en wat geen kunst is, niet meer in het object zelf gevonden kan worden. Kennelijk moeten we dit onderscheid situeren in ons zelf, de toeschouwer.

Einde van de penning?

Als een penning alles kan zijn, is dit begrip dan niet zo langzamerhand geëvolueerd naar het begrip klein kunstobject? Tegen de achtergrond van het feit dat een kunstenaar het uiteraard vrij staat te maken wat hij wil en altijd de grenzen opzoekt, is dit natuurlijk geen probleem. Voor mij als kijker naar kunstvoorwerpen echter wel. Voor mij is een penning een deelverzameling van de verzameling kleine kunstobjecten en dient derhalve nader omschreven te worden om als penning herkenbaar te zijn.

Ik vond de gelegenheid kennis te maken met de wijze waarop het productieproces van ontwerp tot en met eindproduct zich voltrekt uniek. Het aardige was dat de aandacht voor al deze aspecten over de verschillende bezoeken gespreid was: wat is de achtergrond bij het maken van een ontwerp, welke vooronderstellingen en gedachten zitten daar achter, welke technieken worden toegepast,

welke problemen spelen er bij een opdracht (de vrije ruimte en de beperkingen). Wat mij vooral opviel was het feit dat elke kunstenaar een eigen methodiek hanteert en er op geen enkele wijze sprake is van onderling contact om tot een optimale productiewijze te komen. Volgens mij zou dergelijk contact tot een tijdbesparing kunnen leiden, maar zelfstandig werken zal wel eigen zijn aan het kunstenaarschap. Al de onderwerpen sloten erg goed aan bij mijn beleving dat een kunstwerk nooit los staat van zijn context.

Het materiaal, de vorm en de kwaliteit en oorspronkelijkheid zijn zichtbare eigenschappen van het kunstobject en dragen bij aan de context. Met name geldt dit voor wat ik gemakshalve vakmanschap noem als onderdeel van de kwaliteit. De wel eens beleden overtuiging dat kunst en vakmanschap niets met elkaar te maken hebben, werden voor mij weer eens door deze bezoeken gelogenstraft. En dan gaat het niet alleen om de kennis van techniek, maar ook om het vermogen en inzicht om op een klein oppervlak iets te produceren.

Tenslotte heb ik de gastvrijheid en de open wijze van communiceren van de diverse gastheren en -vrouwen als zeer stimulerend ervaren en hebben zij mij een beter inzicht gegeven in de achtergrond van wat ik gemakshalve zal noemen 'de penningkunst'. Ik zou zeggen: ga zo voort met deze bezoeken.

Lex Veldhuizen heeft belangstelling in de penningkunst en nam in het afgelopen jaar een aantal maal deel aan de atelierbezoeken voor lezers van *De Beeldenaar* (zie pagina 251).

(advertentie)

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog €11 (buiten België €17) op rekening 979-5427368-29 van het EGMP (IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22)

WWW.EGMP.be

Medaillenieuws uit het Penningkabinet van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel

C. ARNOULD /
R. VAN LAERE

Tijdens de jaren zeventig van vorige eeuw waren in België, naast de Koninklijke Munt, drie private medailleproducenten actief: De Greef, Fibru en Mauquoy-Tramaux. Hoewel deze bedrijven op zakelijk vlak elkaars concurrenten waren, hadden ze door de band genomen goede onderlinge contacten en werkten ze meer dan eens samen aan concrete projecten. Die goede samenwerking mondde trouwens uit in de oprichting van de vereniging Promotie van de Medaille, de Belgische tegenhanger van de Vereniging voor Penningkunst. Maar bij het begin van de 21ste eeuw is de situatie drastisch gewijzigd. De Brusselse firma's De Greef en Fibru hebben hun productie stopgezet en de belangstelling van de Koninklijke Munt om medailles te slaan is tot onder het nulpunt gedaald. Er is één relatieve nieuwkomer: de firma Van Ranst. Aanvankelijk gespecialiseerd in de productie van juwelen, is dit bedrijf vanaf de jaren negentig op een discrete wijze ook actief als fabrikant van medailles.

Het staken van de medailleproductie bij De Greef en Fibru had tot gevolg dat plots voor een grote hoeveelheid modellen, stempels, persen en ander slagmateriaal een nieuwe bestemming gevonden moest worden. Gelukkig kon het Penningkabinet van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel een oplossing bieden.

In 2007 schonk de firma De Greef haar metalen archief aan het Penningkabinet. In totaal betreft het ongeveer 5.000 patrijzen, matrijzen en ponsen, samen goed voor ongeveer 9 ton staal. Het inventariseren van deze massa unieke werktuigen zal nog een tijdje op zich laten wachten.

In 2006 gebeurde er een al even spectaculaire aanwinst. Het Erfgoedfonds van de Koning Boudewijnstichting verwierf van mevr. Marie-Louise Dupont ongeveer 1.400 bas-reliëfs, die tussen 1850 en 1970 gerealiseerd werden als model voor medailles uitgegeven door de firma's Fonson, Fibru en aanverwante bedrijven. Het geheel werd in langdurige bruikleen gegeven aan het Brusselse Penningkabinet. De fraaiste stukken uit deze aanwinst waren van maart tot juni 2008 te bewonderen in de tentoonstellingszaal Naster van het Penningkabinet. In de fraaie brochure die bij die gelegenheid gepubliceerd werd, staat een lijst van 137 kunstenaars van wie werk voorhanden is. Bijna alle Belgische en verschillende buitenlandse, waaronder Nederlandse medailleurs die tijdens de late negentiende eeuw en de twintigste eeuw de 'taille douce' beoefenden, zijn met één of meerdere werken vertegenwoordigd. De imposante afmetingen van de bas-reliëfs in brons of ijzer (ze hebben vaak een doorsnede van rond de 30 cm, maar soms ook meer dan 50 cm) nodigen uit om klassieke composities op een andere manier te bekijken en te ontdekken hoe 'monumentaal' deze kleine meesterwerken zijn.

Beide aanwinsten tonen op een zeer tastbare manier het hoge artistieke niveau van de Belgische medailles van de negentiende en twintigste eeuw aan. Maar omdat het medaillelandschap in België zich in grote mate afzijdig heeft gehouden van experimenten is de kunstkritische belangstelling ervoor minder groot. Heel wat medailleurs, die in hun tijd tot de artistieke toppers behoorden, zijn inmiddels naar het achterplan

verdwenen. Afgelopen jaren groeit echter het besef dat velen ten onrechte verguisd zijn. Hun werk wordt opnieuw naar waarde geschat en verzameld, ook buiten het milieu van de medailleverzamelaars. Tegen deze achtergrond leek het een goed idee een on-line inventaris te starten om ook de Belgische medailles uit de eerste helft van de negentiende eeuw beter bekend te maken bij de verzamelaars en het grote publiek. Sinds februari van dit jaar kan men via de website van de Koninklijke Bibliotheek een databank met de geïllustreerde beschrijving van meer dan 3.000 medailles raadplegen. Voorlopig spitst de aandacht zich toe op de jaren 1795-1860, een periode die naadloos aansluit bij het Fonds Marie-Louise Dupont, dat vooral materiaal uit de daaropvolgende periode bevat. De Belgische medailles uit deze jaren bevatten essentiële informatie over een periode die rijk is aan politieke en artistieke revoluties: de Franse Revolutie, de Belgische Omwenteling en de eerste decennia van de wording van de Belgische natie. Zij getuigen ook van de 'medaillomanie' van de Belgen en van de vele meesterwerken door uitstekende graveurs, zoals Joseph-Pierre Braemt (1796-1864) en Léopold Wiener (1823-1891). De klassieke medailles worden aangevuld met jetons, draagtekens en enkele onderscheidingen die vaak direct verwijzen naar politieke gebeurtenissen. De beschrijvingen – gewicht, afmetingen, materieel, productietechniek – zijn vooral door stagiairs en studenten opgesteld en zijn aangevuld met werkfoto's.

In afwachting van een uitbreiding van deze databank voor de oudere periode is besloten de Franse versie van het alom gekende standaardwerk door Gerard van Loon *Histoire métallique des XVII provinces des Pays Bas, depuis l'abdication de Charles Quint jusqu'à la Paix de Bade, 1716* digitaal ter beschikking te stellen. Er werd bewust gekozen voor de Franse versie omdat deze beter toegankelijk is voor een internationaal publiek. Gerard van Loon (1683-1758) wijdde het grootste deel van zijn leven aan twee grote passies: geschiedenis en numismatiek. Dit reusachtige werk in vijf volumes getuigt van zijn opmerkelijke kennis en eruditie op het vlak van de numismatiek. Na bijna drie eeuwen blijft het nog steeds dé referentie. Het geeft informatie over meer dan 3.000 medailles waarvan de meeste geïllustreerd zijn. Door de chronologische aanpak worden alle stukken in hun historische context geplaatst. Het eerste volume, waarvan de Franse editie in 1732 in Den Haag uitgegeven werd bij P. Gosse, J. Neaulme en P. de Hondt is on-line raadpleegbaar en heeft betrekking op de periode van 1555 tot 1603. Het bevat medailles uit een cruciale periode voor de geschiedenis van de Nederlanden met figuren, zoals keizer Karel V, Maria van Hongarije, Margaretha van Parma en belangrijke gebeurtenissen zoals de expeditie van de onoverwinnelijke Armada in 1588.

De databanken zijn bereikbaar via http://belgica.kbr.be/, waarbij men best bovenaan het scherm klikt op 'Uitgebreid zoeken in Belgica'. Er verschijnt dan een formulier waarin een vraag geformuleerd kan worden.

LITERATUUR

C. ARNOULD / F. DE CALLATAŸ / M.-L. DUPONT / J. VAN HEESCH, *Van ijzer en brons. Bas-reliëfs van de Marie-Louise Dupont-collectie* (Brussel, 2008).

Een schout uiteindelijk door een kleine munt ten val gebracht?

KEES PANNEKEET / ALEXANDER MOES

Het Drents Archief bezit een archiefstuk met betrekking tot een opmerkelijk geval van valsmunterij in Coevorden.[1] De tekst luidt: 'Alsoo laet Ed. Mog. De heeren Gedeputeerden Staten der Landtschap Drenthe de schults van Covorden Roeloff Camerlingh hebben voor gehouden, dat de Borgemesteren ende Sworenen van gemeente over hem hadden geklaeght, dat hij tot Covorden olt koper, ketels en potten opkogte, voor weinich gelt, en hetselve plat de slaen, ende als dan nae Harderwijck dede senden an sijn swager de muntmr. van Gelderlandt, om daer duijten van te slaen, die hij schults met geheele tonnen vol wederom binnen Coevorden brochte, waer an hij wel twie derde parten profijt maeckte, so wordt de Heer schults van Dalen Jannes Bottichius mit desen versocht om werk Burgem. van Coevorden gerichtelijck af te vragen, off sij bij sodanige clachte, en woorden willen persisteren en daer op cathegoris antwoort geven, waer nae sich als dan de schults van Coevorden sal hebben te reguleren Coevorden den - 31 - decemb. 1684.

Desen an de Heer Comijs van Thijnen geinsinueert ende versocht Copia om desen an de Magistraet van Covorden bekent te maecken Covorden den 31 - december 1684 /:Onderstondt:/ J: Bottichius Schults 1684'

Uit het stuk blijkt dat de schout Roelof Camerlingh koper opkocht en dit liet brengen naar zijn zwager, de muntmeester op de Gelderse munt te Harderwijk. Die sloeg er vervolgens duiten van, welke met tonnen vol naar Coevorden werden teruggezonden en door de schout blijkbaar werden uitgegeven. Met deze transactie zou hij een winst van wel 66% hebben gemaakt. Er kwamen klachten, zodat de schout van Dalen en Oosterhesselen, Joannes Bottichius, werd ingezet om verhaal te halen en een uitspraak te verkrijgen waaraan de schout van Coevorden zich vervolgens moest houden. Omdat het stuk is gedateerd op 31 december 1684 zal het Gelderse duiten met het jaartal 1684 betreffen. Duiten van eerdere datum dateren namelijk uit 1681 en latere zijn pas in 1690 geslagen.

Het stadsbestuur zal de schout over zijn handelen hebben aangesproken en vervolgens een verzoekschrift hebben gestuurd aan Elbert Antonie baron van Pallant, telg uit een Gelders-Overijssels adellijk geslacht en sinds 1685 drost van Drenthe, om in verband met de circulatie van vervalsingen de invoer van duiten in Coevorden te verbieden. Enkele maanden later besloot hij dat bepaalde duiten niet in Coevorden (eigenlijk het Landschap Drenthe) gebruikt mochten worden als betaalmiddel. In zijn brief aan de stad Coevorden schreef Van Pallant: 'Burgemeester en Geswooren Ingesetene der Stadt Coevorden ter komen getrouwe sijnd, dat alsiwe binne Covorde quaden doijts obwelke in anderen provinties, Stads en Lands niet ganckbaer en sijn en door enigen baetsoekende ingezetenen in vremden plaetse ingekost werden gevonden voor 14 en 16 een stuiver, alswir binnen Covorden gebracht werden en onder den gemeenten werden uijtgegeven werden door de ingesetenen van dese plaetsen komen ten lijden en den Stadt met en van meest met Roermondse vervult daerom ten gedienstig verzoeke dat u sodaenige voorsieningen te doen dat sodanigen Doijts alshier binnen Covorden niet gebruikt moge worden in sulx bij seeckeren poene daer op stellen.'

In het antwoord van de drost valt te lezen dat de stad moest voorkomen dat er duiten werden binnengebracht die in andere provincies, steden en landschappen niet gangbaar waren. Deze duiten waren blijkens het schrijven zo slecht dat er 14 tot 16 in een stuiver dienden te gaan en dat vooral duiten uit Roermond de stad bleken binnen te komen. Over de Gelderse duiten en de schout wordt niets gezegd. Dit werd blijkbaar door de stad Coevorden zelf verder afgehandeld.

Familiebanden

Wie waren de personen die te maken hadden met deze affaire en wat valt er over hen te vertellen? Schout Roelof Camerlingh was een zoon van Gerrit Roeloffs Camerlingh en Grietjen Thomas. Gerrit was luitenant en samen met zijn broers Hermen en Jan afkomstig uit Coevorden, maar woonachtig te Zwolle, waar zij lid waren van het Sint Nicolaasgilde.[2] Roelof Camerlingh was te Zwolle geboren, waar hij op 8 maart 1627 werd gedoopt. Hij werd in 1656 als schrijversolliciteur genoemd in de compagnie van de Drentse drost Rutger van den Boetzelaer en in 1669 in de compagnie Lohn en als pachter van de tol van Coevorden, de plaats waarvan hij sinds 12 april 1664 burger was. Op 28 februari 1660 volgde hij Christiaan Mensingh op als schulte van Coevorden. Die droeg 'wegens impotentie ende swackheit' het schultambt voor 2000 Carolusguldens aan hem over. Op zijn beurt deed Camerlingh afstand van het schultambt van Diever en Wapserveen ten behoeve van Pierre Ketel.[3] Camerlingh bekleedde het schultambt van Coevorden tot hij op 17 maart 1685 door de gedeputeerde staten voor drie maanden werd geschorst. Hij keerde daarna nog voor korte tijd terug in zijn ambt, maar droeg dit voor 21 december 1685 over aan zijn zoon.[4]

De brief van de stad Coevorden van 31 december 1684 vermeldt dat Roelof Camerlingh het koper naar zijn zwager, muntmeester te Harderwijk, liet brengen. Op dat moment was dat Paulus Sluysken die het ambt van Gelders muntmeester bekleedde van 1653 tot 1687. Roelof was getrouwd met Hester van Sonsbeeck en muntmeester Sluysken met Janneken van Sonsbeeck, de zuster van Hester. Zij waren de dochters van Pieter van Sonsbeeck en Jenneken Wijntgens en zusters van Roelof Sonsbeeck, muntmeester van Overijssel (1659 tot 1668). Overigens was Jenneken Wijntgens op haar beurt weer een dochter van Johan Wijntgens, muntmeester van Overijssel (1611-1635) en Gelderland (1635-1653), en Hester Buffkens.

Roelof Camerlingh was door zijn ambt als schout reeds een hoog geplaatste figuur. Door zijn huwelijk met Hester van Sonsbeeck ging hij ook deel uitmaken van een zeer omvangrijke

Duit, Gelderland, 1684 (2x ware grootte)

kliek van muntmeesters, waardijnen, generaalmeesters van de munt, handelaren, burgemeesters, advocaten, schouten etc., die, al dan niet door huwelijken, aan elkaar verwant waren. Binnen een zo belangrijke groep personen met veel connecties moet het niet moeilijk zijn geweest elkaar gunsten te verlenen of elkaar te dekken bij moeilijkheden. Toch moet de affaire met de duiten de druppel zijn geweest, die de emmer deed overlopen in de relatie tussen de schout en het stadsbestuur van Coevorden. Het Drents Archief bezit namelijk meer stukken waaruit blijkt dat de schout een aparte en moeilijke persoon was. Zo bestaan er stukken over geschillen tussen hem en de stad over de bevoegdheid tot het afkondigen van vrije marktdagen, over de bevoegdheid van het stadsbestuur de schulte een boete op te leggen wegens verstoring van de openbare orde, over het dichtspijkeren van de buitendeur van de burgemeesters- en schultenbank in de kerk, over de bevoegdheid van het stadsbestuur de schulte een boete op te leggen wegens ontheiliging van de zondag, over verspreiding van een pamflet met een voor het stadsbestuur beledigende inhoud, over een klacht van het stadsbestuur tegen de schulte wegens berekening van te hoge tarieven voor rechtshandelingen en de klacht van het stadsbestuur van Coevorden bij de drost van Drenthe over gepleegde verkrachting door Rutger Camerlingh, zoon van de schulte.

Duitenkwestie

De munten in kwestie waren koperen Gelderse duiten met het jaartal 1684, geslagen onder het muntmeesterschap van Paulus Sluysken. De duiten komen voor in zijn vijfde muntbus die liep over de periode 19 april 1684 tot en met 17 januari 1687. Er is toen circa 3756 mark koper vermunt tot duiten. Dit komt, uitgaande van de uiterste remedie, overeen met ca. 450720 stuks (waarvan 627 stuks in de muntbus zijn gevonden). Een Troois mark woog ongeveer 246 gram, zodat 3756 mark overeenkomt met circa 925 kilo koper. Is het mogelijk dat de gehele emissie is geslagen van het koper dat door de schout in de omgeving van Coevorden is opgekocht? Het gaat hier om bijna een ton koper wat ons in eerste instantie erg veel leek om in de omgeving te kunnen opkopen. Echter het blijkt dat ook de muntmeester van Kampen dit ergens tussen 1664 en 1672 heeft gedaan om duiten te kunnen slaan.[5] Men maakte in die tijd veel gebruik van koperen ketels, bekers, kannen en pannen, dus het zou mogelijk kunnen zijn. Het is ook opmerkelijk dat er juist in 1684 weer duiten werden geslagen, terwijl de koperprijs toen weer licht aan het stijgen was en tegen de 60 gulden per 100 pond lag.[6] Voor het laatst waren te Gelderland in 1681 duiten geslagen, toen de koperprijs met circa 52 gulden per 100 pond, laag stond. Daarna is in 1690 en 1691 geprofiteerd van een zeer lage koperprijs van rond de 40 gulden per 100 pond door zeer grote hoeveelheden duiten te slaan.

De Gelderse munt had het juist in deze periode erg moeilijk. De besprekingen tussen de provincies onderling over de invoer van nieuwe Statenmunten, gebaseerd op de gulden, waren zeer moeizaam verlopen. Vervolgens wilde de wisselbank te Amsterdam ze niet bestellen en door grote handelaren werden zij geweigerd. Het grootste struikelblok voor een verdere aanmunting en voor een normale muntslag was ook de hoge prijs van het zilver. Na beloftes om de zilverprijs en handel aan te pakken heeft Gelderland in 1682 enkel de Statendrieguldens geslagen, echter op beperkte schaal. Het zilver bleef duur en werd maar steeds duurder. Bij de wisselbank speelden zich onfrisse praktijken af tussen muntmeesters en zilverhandelaren. Sommige muntmeesters konden nog zilver kopen, maar het bedrag dat zij daarvoor moesten betalen maakte het nagenoeg onmogelijk om goede munt-

soorten van te slaan. Andere muntmeesters konden vanwege de hoge prijzen helemaal niet aan voldoende zilver komen om de munt aan het werk te houden. Het lijkt mij aannemelijk dat muntmeester Sluysken toen samen met zijn zwager de aankoop van koper heeft bekostigd, dat zij onder de marktprijs bij particulieren opkochten in de vorm van waardeloos geworden huisraad. Op deze wijze kon Sluysken de munt wat aan het werk houden en deelde zijn zwager mee in de winst.

Opbrengst

Wat waren de verdiensten bij de aanmunting van deze partij duiten? Er van uit gaande dat Sluysken en zijn zwager net als de muntmeester van Kampen destijds gemiddeld ongeveer 10 stuivers per pond koper hebben gegeven, betekent dat 50 gulden per 100 pond (de officiële prijs te Amsterdam lag op circa 60 gulden per 100 pond). Het aantal gemunte marken bedraagt 3756 wat overeenkomt met 1878 pond koper (1 pond = 2 mark). Voor de partij koper hebben zij dan een bedrag van 939 gulden betaald. Het voorschrift betreffende de muntslag van duiten was vastgelegd in de resoluties van het Hof van Gelderland van 7 maart 1663 en 12 november 1678 en stelde het aantal duiten uit de snede vast op 116.[7] De remedie was vastgesteld op 4 stuks en de sleischat was in zijn geheel voor de muntmeester. Ervan uitgaande dat de muntmeester de volle remedie benutte, zal hij 120 stuks uit een mark hebben geslagen. Theoretisch heeft hij dan 450.720 stuks duiten uit deze partij koper geslagen. In het betalingsverkeer had de gulden een waarde van 160 duiten, zodat de partij vermunt koper een waarde had van 2817 gulden. Na aftrek van de aankoopkosten leverde dit dus een winst van 2817 - 939 = 1878 gulden. Hiervan moesten nog wel allerlei kosten af, zoals de vervoerskosten en de lonen van de munters en stempelsnijder. Toch zal er een aardig bedrag zijn overgebleven om te verdelen tussen de muntmeester en de schout. Door meer duiten uit een mark koper te slaan konden zij de winst nog wat meer vergroten. Blijkens de gewichten van de mij bekende exemplaren hebben zij dat ook gedaan. Dit was geen uitzondering, want bij de duiten van alle overige provincies en steden kom ik slechts af en toe exemplaren tegen die op hun volle gewicht zijn geslagen. Het gemiddelde gewicht van 12 stuks mij bekende exemplaren van 1684 bedraagt 1,65 gram, terwijl dat 2,12 gram moest zijn. Aangezien hier vondstexemplaren tussen zitten met slijtage en corrosie zal dit gemiddelde gewicht naar boven moeten worden bijgesteld, maar zal dan nog altijd ruim onder de 2,00 gram blijven.

Epiloog

De affaire met de duiten was de zoveelste stok voor het stadsbestuur om mee te slaan in hun moeizame relatie met de schout. Schout Roelof Camerlingh werd op 17 maart 1685 voor drie maanden geschorst. Interessant is echter dat de drost van Drenthe in zijn schrijven alleen de duiten verbood die niet in de overige provincies en steden gangbaar waren. Daar hoorden de duiten van Gelderland niet bij, hij vermeldt in zijn schrijven alleen duiten uit Roermond die blijkbaar voor overlast zorgden. Eind 1685 overleed Roelof Camerlingh en werd zijn zoon Rutger vermeld als zijn opvolger.[8] Roelof is begraven in de Nederlands hervormde kerk te Coevorden.

Uit de hele affaire valt ook op te maken dat muntmeesters er af en toe niet vies van waren om particulier koper tot duiten te vermunten, al dan niet door hen zelf ingekocht. ■

Kees Pannekeet is gespecialiseerd in het kopergeld geslagen in de periode 1500-1800. Van zijn hand verschenen diverse publicaties over provinciale munten en recent een inleiding in de Romeinse numismatiek. Alexander Moes schreef voor de Lerarenopleiding Geschiedenis

(Windesheim, Zwolle) een scriptie met de titel *Munt slaan uit de Zilvervloot, een onderzoek naar de leeuwendaalder van 1629.*

NOTEN

1. Drents Archief, Coevorden, Stad en Heerlijkheid (toegang 0116), Stukken betreffende een klacht van het stadsbestuur tegen de schulte Roelof Camerlingh wegens het laten slaan en in Coevorden invoeren van koperen duiten, 1684; met verzoekschrift van het stadsbestuur aan de drost om toestemming tot een verbod op de invoer van duiten in Coevorden in verband met de circulatie van vervalsingen, 1685 (inv. 692)
2. LYDIE VAN DIJK De Toutenburg te Vollenhove, een schilderij van een onbekende schilder? *Overijsselse Historische Bijdragen* 119 (2004) 133-139.
3. G.L. MEESTERS Camerling *Gens Nostra* 45 (1990) 153-157; J.M. VAN KUIJK Grafschriften, wapens enz., voorkomende in eenige kerken van Drenthe (vervolg) *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* 1891, 140-152.
4. J.A.R. KIJMMEL Iets over het schultambt in Drenthe en de Schulten van 1600-1795 *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* 1902, 129-199.
5. H. ENNO VAN GELDER *De munthervorming tijdens de Republiek 1659-1694* (Amsterdam 1949) 26-27.
6. NICOLAAS WILHELMUS POSTHUMUS *Nederlandsche prijsgeschiedenis* (International Scientific Committee on Price History, 1943).
7. H. ENNO VAN GELDER *De munthervorming tijdens de Republiek 1659-1694* (Amsterdam 1949) 34.
8. J.A.R. KIJMMEL (1902): de definitieve aanstelling door Ridderschap en Eigenerfden vond plaats 7 januari 1686. Het laatst als schulte aangetroffen op 25 oktober 1693.

(advertentie)

Werken met ponsoenen

Lessen uit een workshop

KAREL SOUDIJN

Elk jaar houdt de British Art Medal Society (BAMS) een weekendconferentie waarbij de deelnemers op zondagochtend iets met hun handen moeten doen, ongeacht of ze kunstenaar, conservator of verzamelaar zijn. Eind april 2008 confereerde de BAMS in Falmouth (Cornwall). De zondagochtend was gewijd aan het werken met ponsoenen.

Heel beknopt zijn ponsoenen stempeltjes om een stempel mee te maken. Ponsoenen zijn positief vormgegeven; onderdelen van een stempel voor een munt of penning kunnen ermee in enkele hamerslagen worden aangebracht. Dit bespaart stempelsnijders veel tijd. In de negentiende eeuw maakte de reduceerbank echter het gebruik van ponsoenen veelal overbodig.

Als aanloop tot de workshop in Falmouth hield David Holland een lezing over de wijze waarop stempelsnijders eeuwenlang werkten. Holland is oprichter van de Bigbury Mint, een fabriek die niet alleen penningen slaat, maar ook replica's van oude munten. De fabrikant bestudeert een na te maken munt zorgvuldig. Vervolgens vervaardigt hij een stempel 'in oude trant', met behulp van ponsoenen. In het stempel komt overigens wel een eigen muntteken te staan, en vaak bevat de tekst van de nagebootste munt een verwijzing naar Bigbury. Op die manier hoopt men beschuldigingen van bedrog te ontlopen.

David Holland nam in de loop der jaren ongeveer duizend ponsoenen over van drie andere fabrikanten. In Falmouth mochten we er mee werken, onder leiding van zijn zoon Matthew. Om het ons gemakkelijk te maken, liet Matthew Holland ons in stukjes aluminium slaan (zachter dan staal). Blanco stempels, op tafel rechtop neergezet, fungeerden als aambeeld. Eigenlijk zou er nog een zakje zand onder dat aambeeld moeten liggen om de klap te dempen, maar in plaats van zandzakjes deelde Matthew Holland stukken vilt aan ons uit. Met hamers mochten we zo hard en zo vaak slaan als we wilden, maar we kregen wel het vriendelijke verzoek om de ponsoenen niet te beschadigen, want: 'Het kost een dag werk een nieuwe te maken.'

In zijn inleiding liet David Holland ons met behulp van een power-point-presentatie gericht kijken naar eeuwenoude munten. Hij wees ons er onder meer op, hoe efficiënt het gebruik van ponsoenen kan zijn. Wie bijvoorbeeld een lange lijn door een muntstempel wil trekken, heeft in principe slechts één ponsoen met een kort lijnstukje nodig. Door dit na elke hamerslag iets te verschuiven, is het mogelijk de lijn te verlengen. Uiteraard heb ik tijdens de workshop ook geprobeerd op deze manier een lijn te trekken. Mij ontbrak het echter aan technisch vernuft en vaardigheid: het lijnstuk waggelde als een dronkaard over het aluminium. Sommige andere deelnemers slaagden er wel in.

David Holland benadrukte, dat stempelsnijders bij het slaan van teksten helemaal niet het volledige alfabet tot hun beschikking hoeven te hebben. Wel is het belangrijk om een ponsoen met hoofdletter I bij de hand te hebben. Om een P te maken, heb je slechts een I nodig en een ponsoen met een boogje. Een B is een I met twee keer dat boogje. Een L is een I met een zijstukje; een T maak je door tweemaal een I in het muntstempel te slaan. En zo verder.

Sommige stempelsnijders beschikten ongetwijfeld over ponsoenen voor alle letters en voor verschillende formaten, maar David Holland maakte ons vooral duidelijk hoe weinig materiaal een stempelsnijder eigenlijk nodig had om efficiënt te kunnen werken.

Overigens gaf hij ook een advies aan degenen die een goed lopend omschrift in hun stukje aluminium wilden slaan. Om een mooie ruimtelijke verdeling te krijgen, verdient het aanbeveling de letters 'om en om' in het stempel te slaan. Sla telkens een letter over en vul later pas de lege plaatsen op. Zou deze truc kunnen verklaren waarom we op oude munten soms letteromkeringen zien? Wie bij het ponsen eerst letters moet overslaan, vergist zich gemakkelijk in de juiste volgorde.

Economisch werken

Tijdens de workshop lukte het lang niet iedereen een toonbaar stempel te vervaardigen. Mijn eigen product – een losse verzameling bloemmotieven, kroontjes en streepjes – is niet om aan te zien. Bovendien bleek ik de ponsoenen tijdens het slaan nogal eens scheef te houden.

Thuisgekomen uit Falmouth herlas ik numismatische literatuur. Indertijd kocht ik de Duitse editie van een rijk geïllustreerd boek van Philip Grierson over middeleeuwse munten. Aan het begin van een hoofdstuk over de teloorgang van het Karolingische muntwezen in de tiende eeuw schrijft hij dat stempelsnijders er in de voorafgaande eeuwen reeds toe overgingen letters samen te stellen met behulp van ponsoenen. Bij muntbeelden die overwegend uit tekst bestonden, was het volgens Grierson verleidelijk deze arbeidsbesparende techniek ook toe te passen om andere elementen weer te geven. Wie de illustraties in het boek van Grierson bekijkt, ziet echter dat het gebruik van ponsoenen niet pas opkwam toen er veel tekst op munten werd gezet. Ruim vóór de tiende

Kistje met ponsoenen

eeuw is al te zien hoe met punten en streepjes portretten in muntstempels werden geslagen. Veel van die portretten kunnen we primitief noemen, of verbasterd. Dan passen we een artistiek gezichtspunt toe. Het is ook mogelijk vroegmiddeleeuwse munten in een ander perspectief te bekijken. Eigenlijk zijn veel van die muntstempels heel 'economisch' tot stand gekomen. Om een stempel met een profielportret te maken, volstaan twee ponsoenen: één met een streepje en één met een punt. David Holland wees er al op: een streepje is al voldoende om een lijn verder door te trekken. Wie in het boek van Grierson bladert, kan ook zien hoe weinig er bijvoorbeeld nodig is om een mond in een profielportret aan te brengen. Een mond bestaat soms uit twee streepjes, maar vaak ook uit twee boven elkaar geplaatste puntjes.

Numismatisch raadsel

Door de workshop in Falmouth ben ik anders gaan denken over een numismatisch raadsel dat me al enige tijd bezighoudt. In het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 90 (2003) beschrijven W. op den Velde en D.M. Metcalf een reeks sceatta's uit de periode 690-715. Op sommige varianten is een portret te zien dat sterk afwijkt van andere muntportretten uit deze periode. De auteurs denken dat dit muntportret opzettelijk onherkenbaar is gemaakt om de rechten van een machthebber niet te schenden. Misschien bestond er een verwijdering

Sceatta (2x ware grootte)

tussen deze machthebber en de stedelijke gemeenschap van handelaren die over geld beschikte.

Vorig jaar heb ik deze veronderstelling besproken in de Van Gelder-lezing. Ik bracht toen een andere verklaring naar voren: misschien is er sprake van imitaties van imitaties van bestaande portretten. In een reeks van imitaties verdwijnen geleidelijk allerlei elementen van het oorspronkelijke voorbeeld. Wanneer een bepaalde muntvorm zeer afwijkend lijkt, kan dit betekenen dat er tussenvormen zijn geweest die wij nu niet meer kennen.

Na de workshop in Falmouth wordt echter nog een andere verklaring aantrekkelijk (één die overigens de bovenstaande verklaringen niet uitsluit): misschien is een stempelsnijder aan het werk geweest die in technisch opzicht tekort schoot, maar die wel over enkele ponsoenen beschikte. Wie geen goed portret kan maken, komt in de verleiding het stempelvlak dan maar flink op te vullen met behulp van de beschikbare ponsoenen: streepjes, punten en boogjes. Een volgehamerd stempelvlak geeft de illusie van een 'waarmerk', ook bij een onduidelijke betekenis van de afbeelding.

Is deze laatste verklaring vergezocht? Ik moet denken aan een anekdote uit de twintigste eeuw. Theo Sontrop vertelde eens, hoe hij als uitgever zijn boeken in de toenmalige DDR liet drukken. Om indruk te maken op Oost-Duitse autoriteiten, zette Sontrop niet alleen zijn handtekening onder brieven: hij gaf zijn epistels ook een officieel karakter door er stempels op te plaatsen. Wat voor stempels? Dat deed er volgens hem niet toe. Op het Amsterdamse Waterlooplein vond hij een stempel met de tekst 'Croquetten vijfentwintig cents'. Volgens hem was dit uitstekend geschikt om Oost-Duitsers gezag in te boezemen.

Kortom, misschien moeten Op den Velde en Metcalf zich niet verbazen over mislukte portretten. De stempelsnijder liet in elk geval zien dat hij over ponsoenen beschikte. Voldoende om gezag uit te stralen. ■

Karel Soudijn is psycholoog en verzamelaar.

LITERATUUR

PH. GRIERSON *Münzen des Mittelalters* (München, 1976).

W. OP DEN VELDE / D.M. METCALF The monetary economy of the Netherlands c. 690 - c. 715 and the trade with England. A study of the sceattas of series D *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 90 (2003) 1-211.

K. SOUDIJN *Naar het u lijkt. Munten, penningen en waarnemingspsychologie* (Utrecht, 2008).

(advertentie)

www.sipiro.nl

lid NVMH

Berichten uit het Geldmuseum

De Heren XVII en de Shogun

Tentoonstelling over 400 jaar handel Japan – Nederland

PAUL BELIËN

De voc is een bedrijf dat altijd tot de verbeelding heeft gesproken door de spectaculaire verhalen over verre landen, lange reizen en exotische producten. Driehonderd jaar geleden kenden veel mensen wel iemand die voor de voc werkte en zag men in winkels en op markten porseleinen kommen, zakjes peper en kistjes thee die door schepen uit Azië waren aangevoerd. Op de werven, in de pakhuizen en kantoren waren duizenden mensen in dienst van dit wereldbedrijf. Het aantal Compagniedienaren in Azië was nog vele malen groter. In de zeventiende en achttiende eeuw is een miljoen man naar de Oost vertrokken, sommigen daarvan kwamen terecht in Japan op het eilandje Deshima in de baai van Nagasaki. Dit is een van de voc-handelskantoren die nu het meest tot de verbeelding spreken, maar waar het voc-personeel zich het grootste deel van het jaar enorm verveelde, omdat zij Deshima, dat ongeveer zo groot was als de Amsterdamse Dam, slechts zelden mochten verlaten. Zij waren zo'n tweehonderd jaar lang de enige westerlingen in Japan, omdat de shogun ervoor had gekozen zijn land af te sluiten van de buitenwereld. Dat de voc dit kantoor zo lang heeft aangehouden en zich de vele lastige regels en beperkingen van de Japanse overheid heeft laten welgevallen, heeft alles te maken met de grote winsten die hier lange tijd vielen te behalen. Toen de handelspost in Japan minder winst en op een gegeven moment zelfs verlies opleverde, zijn de Nederlanders toch gebleven, omdat zij hun unieke positie niet wilden opgeven.

De eerste contacten met Japan zijn nog vóór de oprichting van de voc in 1602 aangeknoopt, toen de bemanning van het schip *Liefde* in 1600 strandde op de kust van Japan. De opvarenden zagen goede commerciële mogelijkheden, maar desondanks duurde het nog tot 1609 voordat de Nederlanders van de shogun de zo felbegeerde handelspas ontvingen waarmee ze officieel toestemming kregen handel te drijven in Japan. Het is deze gebeurtenis die in Nederland en Japan wordt gevierd met tentoonstellingen, lezingen, sumo-demonstraties, concerten, een speciale euromunt en zelfs een whiskyfestival.

Zilveren achtreaalstuk, Holland, 1601, 40 mm, 27,1 g. Deze munt is geslagen voor de Verenigde Amsterdamse Compagnie en heeft hetzelfde gewicht en gehalte als Spaanse achtreaalstukken. Dergelijke munten werden gedurende korte tijd vóór de oprichting van de voc geproduceerd vanwege een gebrek aan Spaanse munten in Nederland.

Gouden koban, Japan, 1601-1695, 73 x 39 mm, 17,7 g. Deze munt is in 1690 te Batavia voorzien van een klop met Hollandse leeuw. De geklopte Japanse kobans circuleerden eind zeventiende eeuw voor tien rijksdaalders in gebieden waar de VOC actief was.

Het Geldmuseum laat zich met een kleine tentoonstelling over het handelsverkeer tussen beide landen ook niet onbetuigd.

Vóór de oprichting van de voc werden door verschillende handelsondernemingen schepen naar Azië gestuurd om peper en specerijen te halen. Deze voorcompagnieën beconcurreerden elkaar, wat leidde tot hogere inkoopprijzen in Azië. Aan deze ongunstige gang van zaken werd in 1602 een eind gemaakt door de handelscompagnieën te fuseren tot de Verenigde Oost-Indische Compagnie (voc). De voc kreeg van de Staten-Generaal het alleenrecht om in Azië handel te drijven en mocht uit naam van de Staten-Generaal personeel werven, handelscontracten aangaan, forten bouwen, oorlog voeren en vrede sluiten.

De voc kocht producten in Azië en verkocht die in Nederland en hiernaast opereerde het bedrijf ook als een handelsonderneming binnen Azië. Door deze intra-Aziatische handel verwierf de voc goederen en edelmetalen waarvoor ze weer producten kon kopen om naar Nederland te verschepen. De artikelen waar de meeste winst op werd gemaakt waren peper en fijne specerijen zoals nootmuskaat, foelie, kruidnagelen en kaneel. Later kwamen er nieuwe producten bij, zoals katoenen stoffen, zijde, porselein, koffie en thee. Japan leverde vooral zilver, goud en koper in ruil voor producten uit Azië, zoals katoenen stoffen, zijde en roggevellen. De metalen uit Japan bezorgden de voc in de zeventiende eeuw een groot voordeel en een commerciële kracht die geen enkele van haar concurrenten kon evenaren.

In de tweede helft van de zeventiende eeuw voerde de Japanse overheid een aantal maatregelen door om te voorkomen dat te veel edelmetaal het land zou verlaten door handel met het buitenland. Zo was het vanaf 1668 verboden nog langer zilver uit te voeren uit Japan,

Zilveren chogin, Japan, 1837-1858, 95 x 33 mm, 180 g. Deze gegoten zilverbaartjes werden niet gemaakt op een vast gewicht en moesten bij iedere transactie worden gewogen. (collectie Wereldmuseum, Rotterdam)

Zilveren rijder, Holland, 1730, 43 mm, 32 g. Voor de handel in Azië liet de VOC verschillende munthuizen in de Republiek zilveren munten slaan zoals deze zilveren rijder.

wat betekende dat de voc voortaan al het zilver uit Europa moest aanvoeren. De voc kon nog wel de hand leggen op Japanse gouden kobans, maar het gehalte en gewicht werden verlaagd, terwijl de prijs waarvoor de voc ze moest aanschaffen gelijk bleef. Zo bleef uiteindelijk alleen koper voor de voc over als aantrekkelijk exportproduct.

Verdere Japanse handelsrestricties, concurrentie en corruptie van voc-personeel zijn belangrijke oorzaken voor de steeds kleiner wordende winstmarges, die uiteindelijk leidden tot het failliet van het bedrijf. In 1799 nam de Nederlandse staat de failliete boedel over en kwam er officieel een eind aan het bestaan van wat ooit 's wereld grootste handelsonderneming was geweest. Dit betekent echter niet het einde van de Nederlands-Japanse handelsbetrekkingen. Het kantoor op Deshima blijft bestaan en de in 1824 opgerichte Nederlandse Handel Maatschappij krijgt de opdracht om de handel met Japan opnieuw leven in te blazen. De Nederlanders zijn dan nog steeds de enige westerlingen met een basis in Japan. In de tweede helft van de negentiende eeuw komt de Japanse regering echter steeds meer onder druk staan van buitenlandse mogendheden die met Japan willen handelen en eisen dat er een einde komt aan het zelfgekozen Japanse isolement. In 1854 bezweek de Japanse overheid onder de buitenlandse druk en was het gedaan met de unieke positie van de Nederlanders.

Om het risico te vermijden gekoloniseerd te worden door een westerse mogendheid ziet de Japanse regering in dat ze het land snel moet moderniseren. De Japanse samenleving wordt dan ook in rap tempo naar westers model ingericht. Het oude muntsysteem, waarvan de basis was gelegd in 1601 werd in 1871 vervangen door een modern stelsel gebaseerd op de yen (¥), de munteenheid die nog steeds in Japan wordt gebruikt. Vierhonderd jaar nadat de voc de handelspas van de shogun ontving, vindt er nog steeds een druk handelsverkeer plaats tussen Nederland en Japan. Het totale handelsvolume is, in vergelijking met dat van andere handelspartners van Japan, relatief bescheiden. In 2007 is

In de rubriek 'Berichten uit het Geldmuseum' leveren medewerkers van de afdeling Collectie en Onderzoek van het Geldmuseum bij toerbeurt een korte bijdrage om zo het onderzoek dat verricht wordt bij het Geldmuseum voor het voetlicht te brengen. De onderwerpen variëren van nieuwe aanwinsten tot een kijkje achter de schermen.

Acht stuivers, Nederlands Indië, 1803, 113 x 21 mm, 155,1 g. Voor dit stuk is een deel van een Japanse koperen staaf gehakt. Koper was een belangrijk exportproduct van Japan in de achttiende en negentiende eeuw, het metaal werd verhandeld in de vorm van staven.

voor 7 miljard euro van Japan naar Nederland geëxporteerd en 2,5 miljard van Nederland naar Japan. De belangrijkste goederen die tegenwoordig worden verhandeld zijn machines, transportmiddelen (auto's) en chemische producten.

In de tentoonstelling is te zien waarom Japan zo belangrijk is geweest voor de voc en welke metalen in de vorm van baren en munten een rol speelden in het handelsverkeer. Ook is te zien met welk geld de Hollanders en Japanners in eigen land betaalden. De gouden kobans en dukaten, zilveren rijders en Japanse schuitjes en nog veel meer zijn tot en met 15 februari 2010 te zien in het Geldmuseum aan de Leidseweg 90 in Utrecht (www.geldmuseum.nl). ■

Paul Beliën (1967) is conservator antieke munten en gesneden stenen bij het Geldmuseum. Hij werkt aan een proefschrift over de Romeinse en Keltische munten afkomstig van het Kops Plateau te Nijmegen. Aan de Universiteit Leiden geeft hij onderwijs in antieke numismatiek. Daarnaast is Paul Beliën redacteur van *De Beeldenaar*.

(advertentie)

Civitat
Munt- en edelmetaalhandel

GROOT ASSORTIMENT:
- Provinciale munten
- Koninkrijks munten o.a. topkwaliteit
- Gouden munten
- Bankbiljetten

LUTTEKESTRAAT 31 8011 LP ZWOLLE
TEL: 038-422 33 68 FAX 421 66 43

☞ Doorlopend te koop gevraagd:
Munten en muntverzamelingen

BEZOEK GEHEEL VRIJBLIJVEND ONZE WINKEL DINSDAG T/M ZATERDAG VAN 10.00 TOT 17.30 UUR

Muntmelange

Oproep Bracteaten

ANTON CRUYSHEER

In het kader van een nationaal wetenschappelijk, numismatisch onderzoek naar bracteaten ben ik op zoek naar alle vondstmeldingen en literatuurgegevens van deze bijzondere muntjes. Met bracteaten wordt hier bedoeld: dunne koperen (of biljoen) muntjes uit de periode ca. 1475- 1575, die enkelzijdig geslagen zijn, bijna altijd voorzien zijn van een adelaar en vaak met een bijteken als een wapenschild. Ze hebben veelal een opstaande rand en de keerzijde drukt door aan de voorzijde. De muntjes zijn overgekomen uit Duitsland en in enkele steden (vermoedelijk in opdracht van de kerk) geslagen of uitgegeven als armenpenning of offerpenning en mogelijk gebruikt als wisselgeld in het dagelijkse, lokale geldverkeer. Met het onderzoek wordt geprobeerd meer informatie over deze opmerkelijke, enkelzijdig geslagen muntjes naar boven te halen. Hierbij valt te denken aan: nieuwe exemplaren, verspreidingsgebied, nieuwe steden die aan de munten gekoppeld kunnen worden (naast bijvoorbeeld Groningen, Deventer en Nijmegen), functie, datering, vondstcontext, etc. Ook wordt een zo volledig mogelijke literatuurlijst over deze muntjes samengesteld.

Als u een bericht stuurt naar cruysheer@gmail.com, wordt contact met u opgenomen en verzocht een aantal vragen te beantwoorden (zoals vondstcontext als akkervondst, stadsafval, etc., naam vinder/eigenaar collectie, wel/niet bij Numis aangemeld, etc.). Aanmelden kan tot 1 juli 2010. Nadat de gegevens verwerkt zijn tot een publicatie, zullen deze worden overgedragen aan het Geldmuseum te Utrecht ten behoeve van NUMIS.

VOC-penningen

JAN PELSDONK

Af en toe worden er in Nederland loden penningen gevonden met het voc-monogram. In 2008 vond de heer Von Héjjas er een aan de Westelijke Oude Havendijk in Middelburg. Een jonge detectorpiloot vond er op dezelfde dijk in 2009 nog eens drie. Eerder - in 1972 - zijn tijdens een noodopgraving in de Sarphatistraat te Amsterdam ook twee dergelijke voc-penningen gevonden. Al deze penningen zijn met veel ijver door Von Héjjas nagetekend. Bij zijn speurtocht naar meer informatie kwam hij terecht bij de heer Mevius, die hem vertelde dat het legitimatiepenningen waren, bestemd voor scheepslui of matrozen. Von Héjjas vertelt: Ze mochten

De rubriek Muntmelange biedt ruimte om één of meer opmerkelijke numismatische zaken in kort bestek te behandelen. Alle wetenswaardigheden die met antieke, middeleeuwse of moderne munten te maken hebben – bijvoorbeeld puzzelstukjes voor nader onderzoek – passen in deze rubriek. Suggesties, ideeën of kant en klare korte artikelen kunt u sturen aan de redactie van , Postbus 11, 3500 AA Utrecht of per e-mail naar redactie@debeeldenaar.nl.

voc-kamer
Middelburg
vz: voc-m monogram
zonder jaar
kz: onbewerkt

voc-kamer
Middelburg
vz: voc-m monogram
1740
kz: onbewerkt

voc-kamer
Middelburg
vz: voc-m monogram
1732
kz: onbewerkt

voc-kamer
Amsterdam
vz: voc-a monogram
zonder jaar
kz: onbewerkt

voc-kamer
Middelburg
vz: voc-m monogram
173.
kz: onbewerkt

wic-kamer
Middelburg
vz: gwc-a monogram,
letters A I A,
zonder jaar
kz: onbewerkt

Tekeningen: Ds J.A. von Héjjas

van de betaalmeester alleen hun schip verlaten als ze een permissiepenning hadden. Eenmaal van boord kon zo worden gecontroleerd of iemand met toestemming zijn schip had verlaten. Wie ongeoorloofd van boord was, riskeerde lijfstraffen. Na terugkeer op het schip moest de penning weer worden ingeleverd.

Net als veel andere loden penningen zijn ook deze stukken met raadsels omgeven. De ongedateerde penningen zijn aan de hand van de exemplaren mét jaartal in de achttiende eeuw te plaatsen. Echter, als we naar parallellen zoeken bij de bakenloden is de productie mogelijk al in de tweede helft van de zeventiende eeuw begonnen. De koppeling met de voc is overduidelijk aanwezig, niet alleen vanwege het monogram, maar ook door de vindplaatsen Middelburg en Amsterdam.

In Nederland monsterden de opvarenden af en hoefden zich niet te legitimeren. Een administratieve functie zullen ze vermoedelijk wel hebben gehad, maar welke? Zijn de penningen overzee gebruikt in de plaatsen waar een schip voor anker ging? Op de manier zoals hierboven is beschreven? Waarom zijn ze niet ingeleverd? Of werden ze juist in de Nederlanden gebruikt om de eigenaar - in dienst van de voc - een jaar lang te vrijwaren van het betalen van een veerpont of tolgeld? Wie het weet, mag het zeggen…

foto Geldmuseum

LITERATUUR

j.a. von héjjas Over een loden 'matrozenpenning' *munten-nieuws* (oktober 2008).

j.a. von héjjas Over drie 'matrozenpenningen' *munten-nieuws* (juni 2009).

Opsporing verzocht

Een prijspenning die te zien zou moeten zijn in de tentoonstelling in Keulen, is tijdens het transport verdwenen. Het betreft een bronzen penning met het jaartal 1866 met op de voorzijde het portret van de geoloog Sir Roderick I. Murchison en op de keerzijde fossielen en een geologenhamer met het omschrift 'SILURIA'. Uniek voor het verdwenen exemplaar is het gegraveerde randschrift 'ERIK NORDENSKIÖLD 1900...'. Mocht u de betreffende penning ergens tegenkomen, dan wordt u verzocht contact op te nemen met Kreissparkasse Köln, Neumarkt 18-24, 50667 Köln, Duitsland.

(advertentie)

MUNTMANIFESTATIE 2009

Zaterdag 19 September - Hotel Van der Valk Assen

Met afstand de grootste Nederlandse Muntenbeurs en met een groeiend aanbod papiergeld en penningen & meer dan 100 deelnemers uit tenminste 10 landen. Een evenement dat u niet mag missen !

Euroruimte

ROB KOOIJ

Goed nieuws voor verzamelaars

Voor veel verzamelaars van euromunten is het vaak moeilijk om aan de euromunten van de ministaatjes Monaco, San Marino en Vaticaanstad te komen en bij de muntenhandel zijn deze doorgaans behoorlijk prijzig. Maar er breken waarschijnlijk betere tijden aan. De Europese Commissie heeft een voorstel gedaan de ministaatjes een groter aanmuntingquotum toe te kennen. Kort gezegd komt het voorstel op het volgende neer: De ministaatjes krijgen een nieuw aanmuntingquotum dat uit twee delen bestaat: Eén deel is afhankelijk van het aantal inwoners, het andere is een gefixeerd aantal dat voor alle drie de staatjes gelijk is. In de onderstaande tabel wordt een vergelijking gemaakt voor 2009 indien het nieuwe voorstel al zou zijn aangenomen, met de situatie zoals deze momenteel nog bestaat.

Het is nog onzeker of het voorstel nog dit jaar zal worden aangenomen. Maar anders toch zeker volgend jaar. ■

Rekenvoorbeeld voor de bepaling van het plafond op basis van de gegevens van 2009

land	bevolking	variabele deel € 3,61/inwoner	gefixeerd deel	conform voorstel	werkelijke oplage 2009
Monaco	32.965	119.004	2.100.000	2.219.004	221.094
San Marino	30.324	109.470	2.100.000	2.209.470	2.183.112
Vaticaan	826	2.952	2.100.000	2.102.952	1.074.000

De rubriek Euroruimte bericht in kort bestek wederwaardigheden over euromunten. Is u iets opgevallen aan de circulatiemunten en wilt u die kennis delen met de samensteller van deze rubriek, dan kunt u die sturen naar euroruimte@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

Penningnieuws

HENK VAN DER VORST

WALTER VAN DER HORST
Het Mirakel van Amsterdam (2), 2009, 60 x 60 mm, brons, gegoten bij De Kameleon te Haarlem.

In de vorige aflevering van Penningnieuws is door een misverstand slechts één penning van Walter over het Mirakel-thema afgebeeld. De doornenkroon met hostie, waar in de tekst sprake van is, krijgt u nu. Deze tweede penning refereert in feite naar het pilletje 'eat me' uit Alice in Wonderland (op de eerste penning) en legt de verbinding van het Mirakel van de Noord-Zuid Metrolijn naar het oorspronkelijke Mirakel van Amsterdam. De penning is gegoten in brons, in een door Van der Horst zelf gemaakte mal.

De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek nieuwe penningen onder de aandacht te brengen. Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's zenden aan de redactie van De Beeldenaar of aan redacteur Henk van der Vorst, Eekhoornlaan 9, 3951 AV Maarn. e-mail: penningnieuws@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

MAJA HOUTMAN

Ron Geurs 1946-2009, 51 x 41 mm, terracotta, uitgevoerd bij de Penningwerkplaats Amsterdam.

Maja ziet zichzelf als leerling-penningmaker en worstelt in die hoedanigheid altijd met het onderwerp van een penning. Het overlijden van galeriehouder Ron Geurs voelde zij als een diepe schok. Al heel snel wilde ze dat gevoel omzetten in de meest geëigende vorm die bij Ron paste: een penning. Ze nam niet veel tijd, het kwam recht uit het hart. Aan de ene zijde Rons beeldmerk: een veld met ruiten. Aan de andere zijde 'Ron Geurs 1946 2009'. Alles uitgevoerd in reliëf met schaduwwerking, dat vond ze bij Ron passen. Een vrolijke, gedreven, inspirerende man met schaduwen over zijn gezondheid op de achtergrond. Niet te strak, niet te glad, zijn leven was nog lang niet af. Velen zullen de vrolijke en inspirerende bezoeken aan Rons galerie zeer missen.

MARINA VAN DER KOOI
EHRA – *Einthoven*, 2009, Ø 100 mm, brons, gegoten bij Argentor, oplage 10.

EHRA is de afkorting van European Heart Rhythm Association en heeft tot doel 'to improve the quality of life of the European population by reducing the impact of cardiac arrhythmias and reduce sudden cardiac death'. Via de cardiologische afdeling van het Leids Universitair Medisch Centrum kwam de opdracht bij Marina om voor EHRA een penning te maken met de kop van Willem Einthoven erop. Nu had zij zich al eens in de man verdiept voor een penning van de Nederlandse Vereniging voor Cardiologie (NVVC) waarover een artikel verscheen in *De Beeldenaar* 2007-6. Willem Einthoven (1860-1927) is een van de 'godfathers of cardiology', omdat hij de snaargalvanometer uitvond waarmee het hartritme kon worden opgetekend. Hij maakte dus de eerste electrocardiogrammen, die nog steeds op zijn manier worden gemaakt, al is de techniek natuurlijk verder ontwikkeld. Hij was opgeleid als fysioloog en het was indrukwekkend dat hij zo'n apparaat zelfstandig met zijn technische staf heeft ontwikkeld. In 1924 heeft hij er de Nobelprijs voor gekregen. Het originele apparaat is in het museum in Leiden te bezichtigen. Marina van der Kooi vond het wel een sympathiek ogend ding en gebruikte het voor de keerzijde van de

penning. Op dit moment is de voorzitter een Griek, vandaar de vraag om een Griekse tekst in de penning op te nemen: ‘ΚΑΛΛΙΟΝ ΤΟ ΠΡΟΛΑΜΒΑΝΕΙΝ ΠΑΡΑ ΤΟ ΘΕΡΑΠΕΥΕΙΝ’ (= voorkomen is beter dan genezen), een uitspraak ontleend aan Hippocrates.

De meeste tijd ging zitten in de reconstructie van het portret op grond van een paar oude fotootjes die elkaar leken tegen te spreken. Het duurde een flinke tijd, maar toen kreeg zij het juiste gevoel. Ze boetseerde nog een ruimtelijk portretje van hem en had tenslotte

het gevoel dat ze begreep hoe de kop in elkaar stak en welke psychologische geaardheid in hem stak. Waar hij haar in het begin doodsaai leek, ging ze hem steeds aardiger vinden, met zijn zachte kwetsbare kant en zijn diepe ernstigheid. Je gaat van zo'n man houden, al klinkt dat misschien gek, maar het zal andere portrettisten aanspreken.

EHRA – Medal of excellence, 2009, 8 cm, gegoten door Argentor, oplage 3.

Intussen kreeg Van der Kooi een tweede verzoek van EHRA om binnen drie weken een penning te leveren die als 'medal of excellence' kon worden uitgereikt, tja weten zij veel. Je kunt het altijd vragen natuurlijk. Zij heeft met de bronsgieter overlegd, en vervolgens ja gezegd. Ze had vier dagen tijd om hem te maken, heeft 12 uur per dag gewerkt en een nacht doorgehaald, zodat ze op een goede vrijdagmorgen bij Argentor op de stoep stond met het gipsen ontwerp: een record voor Marina.

De vraag was om enerzijds de kop van Asclepius te maken en op de andere kant het logo van *EHRA* met de tekst 'medal of excellence'. Nu was zij niet zo geporteerd van het idee om een Griekse god af te beelden, zo'n nietszeggend hoofd met baard. Het leek haar kitscherig om een namaak oude griekse munt te maken, dus stelde zij voor om zijn symbool te gebruiken, de esculaap. ■

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Jaarpenning 2009

De jaarpenning 2009 ontworpen door Eja Siepman van den Berg is in bewerking.

Inschrijfpenning 2009

Tot 1 september 2009 konden leden van de VPK inschrijven op de inschrijfpenning 2009 door Pauline Hoeboer. Toezending van de penning vindt plaats in het laatste kwartaal van 2009.

Geboortepenning en 2010

Het bestuur zal dit jaar een extra opdracht geven in verband met een nieuw uit te brengen geboortepenning. Tevens heeft het bestuur voor de penningopdrachten voor 2010 contact opgenomen met twee kunstenaars.

Oproep penningmakers

De VPK organiseert in samenwerking met het Landelijk Kunstenaarsgenootschap en galerie de Ploegh een grote penningtentoonstelling. Doel van deze tentoonstelling is de penningkunst brede bekendheid te geven en interesse te wekken bij nieuwe verzamelaars. De tentoonstelling is in galerie de Ploegh te Soest van 13 december 2009 tot 16 januari 2010.
Kunstenaars, lid van de Ploegh, lid van de VPK en/of makers van een penning in opdracht van de VPK worden opgeroepen om met één of meerdere penningen deel te nemen. Wij willen de penningen tegen de wanden van de galerie – op nog te ontwerpen richels – exposeren, liefst van elke penning twee exemplaren, zodat de voor- en achterzijde getoond kan worden.
De eigen bijdrage voor deelname aan de tentoonstelling is € 25. Wij zullen een grote advertentie plaatsen in het Museumtijdschrift, een uitnodiging/affiche verzorgen en een mailing van 3500 uitnodigingen verzenden.

Aanmeldingen per e-mail of schriftelijk kunt u zenden aan Linda Verkaaik: l.verkaaik@planet.nl of Nautenaseweg 4, 3861 PH Nijkerk.

BIJEENKOMSTEN

Atelierbezoek

In september wordt in de reeks atelierbezoeken een bezoek gebracht aan de graveur en stempelsnijder Lei Lennaerts. Hij zal ons zaterdag 26 september ontvangen in het atelier van ontwerper en

Adressen verenigingen

Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde
J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl

Vereniging voor Penningkunst
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
E. de Jong
Park Hoornwijck 35
2289 CZ Rijswijk
tel. (070) 3867867
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
P.H. Bloemer
Kruithuisstraat 110
1018 WW Amsterdam
tel. (020) 6730180
bloemer@xs4all.nl

goudsmid Eelco Veenman in 's-Hertogenbosch. Lei zal uit de doeken doen hoe een slagpenning wordt gemaakt, penningstempels en kopergravures laten zien en ons zelf de burijn ter hand laten nemen. Het atelierbezoek voor oktober zal ons voeren naar de veelzijdige Utrechtse kunstenaar Henk Evertzen. Hij zal ons zaterdag 24 oktober een kijkje gunnen in zijn atelier en uitleg geven over zijn manier van werken. Deelname staat open voor álle lezers van . Voor deze bijeenkomsten is er plaats voor maximaal 20 deelnemers.

Aanmelden per e-mail: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam, adres en de datum van de bijeenkomst en naam van de penningmaker. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd en plaats van de bijeenkomst en over eventuele kosten.

TENTOONSTELLINGEN

Help, het geld is op!

Noodmunten van papier, tin of geconfisqueerd zilver uit de tijd van de Nederlandse onafhankelijkheidsoorlog, zorgden ervoor dat het geld bleef rollen. Na belegeringen bleven de munten populair als souvenir en daarom kwamen er al snel kopieën en vervalsingen. Deze en andere bijzondere munten en penningen zijn tot en met 27 september te zien in Teylers Museum in Haarlem. Naast de noodmunten zijn er penningen uit de tijd van de Opstand te zien, waarop voor- en tegenstanders de eerste pogingen om tot een wapenstilstand of zelfs een vrede te komen lieten afbeelden.

Tot en met 27 september in Teylers Museum, Spaarne 16, Haarlem. di.-za. 10-17 uur; zo. 12-17 uur
www.teylersmuseum.nl

Penningtentoonstelling Erasmus Universiteit

Dit najaar is in Rotterdam een penningtentoonstelling te bezichtigen met als titel . Karel Paul van der Mandele (1880 - 1975) was in het Rotterdam van de vorige eeuw een belangrijk bankier en bestuurder. Hij speelde met name een centrale rol in de ontwikkeling van handel, haven en culturele instellingen van de stad. Tientallen jaren was hij voorzitter van de Kamer van Koophandel van Rotterdam en later van de Unie van Rijnkamers die na de oorlog op zijn initiatief is opgericht. Ook was hij in 1913 medeoprichter van de Nederlandse Handels Hogeschool, later overgegaan in Nederlandse Economische Hogeschool. Vanaf het begin in 1913 gaf hij er als bestuurder mee vorm aan. Na bijna 20 jaar nam hij in 1964 (als 84 jarige!) afscheid als haar president-curator. Aanleiding voor de tentoonstelling is de penningcollectie Van der Mandele bestaande uit 125 penningen, die het Nederlands Economisch PenningKabinet van de Erasmus Universiteit Rotterdam in 2008 in bruikleen heeft ontvangen. De collectie bevat bijna 25 penningen op naam die Van der Mandele voor zijn verdiensten zijn uitgereikt, naast tientallen andere penningen op economische en culturele activiteiten en instellingen waarbij hij tussen 1913 en 1970 betrokken was. Ook bevat ze een groot aantal penningen uitgegeven door de Vereniging van Penningkunst, die Van der Mandele tijdens zijn lidmaatschap ontvangen heeft. De tentoonstelling toont een goede doorsnede van de deze bijzondere bruikleencollectie.

Tot en met 8 november 2009, ma.-vr. 8:30-22:30, za. 9-17. Universiteitsbibliotheek, Erasmus Universiteit Rotterdam, Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam.
www.eur.nl/kunst.

Faszination Arktis

Met een verwijzing naar de verovering van de Noordpool een eeuw geleden, wijdt de Geldgeschichtliche Sammlung der Kreissparkasse in Keulen met 400 munten en penningen een expositie aan het thema 'poolonderzoek'. De uitgestalde voorwerpen tonen poolonderzoekers, schepen en veel penningen uit de jaren zeventig toen poolonderzoek

'hot' was. Zoals gebruikelijk verschijnt ook bij deze tentoonstelling een dat gratis is voor bezoekers aan de tentoonstelling en tevens valt te downloaden op de website van het museum.

Tot en met 25 september, ma.-vr. 9-18:30, za. 10-14. Kreissparkasse Köln am Neumarkt, Keulen. www.geldgeschichte.de

Italianisanten in de Nederlandse penningkunst

In het penning- en prentenkabinet van museum Beelden aan Zee is een bijzondere tentoonstelling ingericht, gewijd aan de Italiaanse invloed op de naoorlogse Nederlandse penningkunst. De expositie is een gezamenlijk initiatief van Beelden aan Zee en het Geldmuseum in Utrecht. Beide musea hebben het beste uit hun collecties bijeengebracht om de esprit en de beeldende kracht van de penningkunst uit deze periode te tonen. De penningmakers uit jaren vijftig en zestig zijn sterk beïnvloed door de nieuwe Italiaanse beeldhouwkunst zoals deze zich op allerlei tentoonstellingen in Nederland manifesteerde.
Enkelen van hen studeerden ook bij de grote meesters zelf. Zo namen Jan Wolkers en Theresia van der Pant deel aan Manzù's Sommerakademie in Salzburg en studeerden Bram Roth, Arthur Spronken en Felix van der Linden enige tijd bij Marini. Voorts is in de tentoonstelling werk te zien van onder andere Johan Sterenberg, Loekie Metz, Piet Esser en Henk Dannenburg.

Tot en met 1 november, di.-zo. 11-17. Museum Beelden aan Zee, Harteveltstraat 1, Den Haag. www.beeldenaanzee.nl

NUMISMATISCHE KRINGEN

Nieuw adres Twente

De Numismatische Kring Twente heeft een nieuw adres: Molenstaete 18, 7622 NK Borne, tel. (06) 20615007; email: 0620615007@planet.nl.

OPROEP UIT BELGIË

Het Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek wenst over te gaan tot het gratis aanbieden van een toegang tot de digitale versie van via internet (www.numisbel.be) voorzover die ouder zijn dan 25 jaar. Om in regel te zijn met de wet op de bescherming van de auteursrechten, verzoeken wij alle auteurs of hun rechthebbenden, die een bijdrage hebben geleverd tot het betrokken tijdschrift (dus vóór 1985) en die bezwaar zouden maken tegen een digitale heruitgifte, contact op te nemen met de voorzitter van het Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek, p/a Penningkabinet van de Koninklijke Bibliotheek van België, Keizerslaan 4, 1000 Brussel, België. De betrokken bijdragen zullen dan niet in digitale vorm worden aangeboden.

Thomas Lautz 1951-2009

Ons bereikte het bericht dat Thomas Lautz na een tragisch ongeval op een reis naar China om het leven is gekomen. Lautz was hoofd van de Geldgeschichtliche Sammlung der Kreissparkasse in Keulen. Gedurende 25 jaar bouwde hij de collectie uit en ontwierp hij dan 50 numismatische tentoonstellingen.

MUNTEN- EN POSTZEGEL ORGANISATIE

Veilingen & Taxaties

Munten, postzegels, bankpapier, etc.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

Grootste klantengroep, dus hoogste opbrengst

- Bij verkoop hoogste prijs
- Bij veiling laagste commissie
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

MPO, Energieweg 7, 3401 MD IJsselstein

Tel. 030-6063944 www.mpo.nl Fax 030-6019895

Auctions 158-162 in Osnabruck, September 28 to October 2, 2009

scaled down

Great Britain, United Kingdom
William III, 1694-1702. 5 guineas 1701 (13th year of reign), London. Very rare. Extremely fine.

1,25:1

Netherlands, Dorestad
Denar in the name of Charlemaene. Very rare. Extremely fine.

scaled down

Roman Empire
Valens, 364-378. Medaillon 375/378, Rome. Extremely rare. Probably unique. Extremely fine.

scaled down

Netherlands, Kingdom of Holland
Ludwig Napoleon, 1806-1810. Reichstaler 1809, Utrecht. Very rare. Nearly uncirculated.

KÜNKER

Coin and Gold Trading
Auction House for Coins and Medals

Catalogue 158: Coins of the Ancient World (1,100 lots)

Catalogue 159: Coins and Medals from Medieval to Modern Times (2,300 lots)

Catalogue 160: 1000 Gold Coins (1,000 lots) • German Coins since 1871 (550 lots)

Catalogue 161: Russian Coins and Medals (850 lots)

Catalogue 162: Orders and Decorations (1,400 lots)

Interested in receiving our Auction Catalogues? Simply contact us!

Call: +49 541 96 20 20
Email: service@kuenker.com
Visit us online: www.kuenker.com

Profit from our Experience – consign your Coins and Medals!

More than 10,000 clients worldwide place their trust in us. Our company's first auction was held in 1985, and we can look back on a positive track record of over 150 auctions since that time. Four times a year, the Künker auction gallery becomes a major rendezvous for numismatic aficionados. This is where several thousand bidders regularly participate in our auctions.

Fritz Rudolf Kuenker GmbH & Co. KG
Gutenbergstrasse 23 · 49076 Osnabruck
Germany · www.kuenker.com
Osnabruck · Berlin · Munich · Zurich

NIEUW

2010

Schulman-nummering toegevoegd
Bataafse republiek toegevoegd (1795-1806)

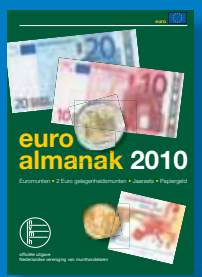
Op 9-9-2009 verschijnt weer de nieuwe (27e jaargang) **NVMH-Muntalmanak**. Te verkrijgen bij uw NVMH-handelaar, kijk op **www.nvmh.nl** voor de actuele ledenlijst.

27e editie

munt-almanak 2010

Bataafse Republiek • Koninkrijk Holland • Franse inlijving
Koninkrijk der Nederlanden • Euromunten Nederland
Curaçao • Nederlandse Antillen • Aruba
Nederlands West-Indië • Suriname
Nederlands-Indië
Nederlandse munt- en bankbiljetten
Euromunten • Eurobankbiljetten

officiële uitgave
Nederlandse vereniging van munthandelaren

inclusief eurocatalogus

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten

1697. VREDE VAN RIJSWIJK. Door G. Hautsch.

Vz. Pax met in haar rechterhand een palmtak, in haar linker houdt ze de wapens van de betrokken landen: Duitsland, Oostenrijk, Engeland, Holland en Frankrijk verbonden door een lint en gegroepeerd rond het wapen van Zweden.
Omschrift: CONCORDI PACE LIGABO.
Kz. Het paleis re Rijswijk met in de verte gezicht op Delft erboven zwevende Faam die de vrede rond bazuint. In de afsnede: PAX RYSVICCEN./ SIS.
Kantschrift: ❀ ET PACEMET OTIVM DABO IN ISRAEL. PARALIO.XXII.
v.L.208.5; M.I. 168.451; Pax.372; zilver, 37 mm., 18.70 gram.

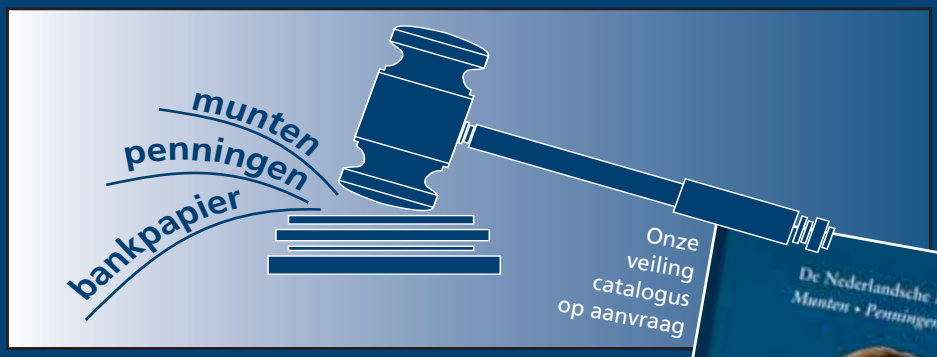
Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

www.nmv.nl

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

DE BEELDENAAR

NOVEMBER/DECEMBER 2009, 33e JAARGANG NR. 6

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Karel de Geus
MUNTEN HANDEL

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

Met belangstelling zien wij steeds weer uit naar nieuw materiaal voor onze internationale veilingen.
U mag ons dan ook ten alle tijden consulteren voor een vrijblijvend advies.
Ook een kosteloze taxatie van uw collectie behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bekersstraat 1a **Tel.: 040-2123455** **numis@kareldegeus.nl**
5504 JA Veldhoven **Fax.: 040-2110845** **www.kareldegeus.nl**

Van der Dussen Numismatic Books
Tel.: 043-3215119 **www.vanderdussen.com**

Schulman b.v. Veilingen

Munten, Penningen & Papiergeld

Overweegt u uw verzameling te verkopen?

Wij beschikken over in meer dan 100 jaar verzamelde kennis en ervaring waar u uw voordeel mee kunt doen.

Wij hebben naast de zeer grote numismatische bibliotheek ook het uitgebreide archief in huis dat in 1880 door Jacob Schulman is opgezet.

Deze kennis en ervaring is een belangrijke reden dat onze veilingcatalogi en prijslijsten door de numismatische wereld gebruikt worden als naslagwerk.

Wij staan u graag ten dienst

Voor meer informatie, veel kijkplezier en ruime keus om uw verzameling aan te vullen, ga naar www.schulman.nl

Uw munten & penningen zijn welkom op onze veilingen.

Bij Schulman b.v. verkrijgt u steeds zeer hoge resultaten.

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: maandag t/m vrijdag
Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - E-Mail: info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 33 (2009) nr. 6

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

De Beeldenaar
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

Stichting De Beeldenaar
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
ING Bank 5761252
bic: ingbnl2a
iban: nl10 ingb 0005761252

Redactie
redactie@debeeldenaar.nl
P.A.M. Beliën, F. Biesiot, L. Boezelijn, R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur), W.P.C. van den Nieuwenhof, L. Nijland, J.E.L. Pelsdonk, H.A. van der Vorst.

Jaarabonnementen
Nederland: € 25;
België en Luxemburg: € 27,50;
binnen Europa: € 37,50; buiten Europa: € 40,00
Losse nummers € 6.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

Aanwijzingen voor auteurs
Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

Advertenties
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

Zet- en drukwerk
Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Dubbelslag 260
Janjaap Luijt

Een andere kijk op duiten van Elburg 261
Kees Schilder

Handzame sculptuur 263
Rook Kamsteeg

Uitbreiding bibliotheek Geldmuseum dankzij Boekenfonds SNP 268
Ans ter Woerds / Michiel Purmer

Onbekende bekende arendschellingen van Batenburg 269
Toon Opdam

Double Eagle 1933 272
Janjaap Luijt

Een zeldzame penning op het ontzet van Leiden 274

Westfriese museumvondsten 275
Kees Pannekeet

Kretensische munten in de moderne tijd 278
Ben Rogmans

Penningen en gevelstenen 279
Lucie Nijland

Een schout uiteindelijk door een kleine munt ten val gebracht? Een reactie 281
Ronald Wientjes

De Penning, kleinplastiek van formaat 285
Linda Verkaaik

Foute determinatie van halve leeuwendaalder 287
Kees Pannekeet

Oproep 288

Nieuws uit het Geldmuseum 289
Jaco Zuijderduijn

Van wederdoper tot TwentseWelle 291
Michiel Purmer

Euroruimte 293

Penningnieuws 295

Muntmelange 298

Nieuws 300

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Dubbelslag

JANJAAP LUIJT

Begin september kwamen ruim 700 mensen uit alle delen van de wereld in Glasgow bijeen om het gedurende vier dagen over munten te hebben. De eerste dag werd het congres geopend in de Wellington Church. Deze formele zitting begon met een welkomstwoord door de deken van de universiteit, die allen van harte welkom heette, gevolgd door een dankwoord van de voorzitter van de International Numismatic Commission. Daarna werden de aanwezigen vergast op een luchtige lezing over de muntslag van Schotland, gegeven door professor Nicholas Mayhew, Deputy Director van het Ashmolean Museum, Oxford, en 'president-elect of the Royal Numismatic Society'. Tegen het einde van het openingsritueel kreeg de voorzitter van de Numismatic Society of Slovenia de gelegenheid de medal of honour van zijn vereniging aan te bieden aan het Hunterian Museum and Art Gallery als blijk van waardering voor het organiseren van het congres. Achter het spreekgestoelte verscheen een man op leeftijd zonder stropdas in een schipperstrui en een kaki broek met minstens acht broekzakken op de pijpen. Hij zag er uit alsof hij meteen na de ceremonie de Highlands in zou trekken op jacht naar het monster van Loch Ness. Deze man beviel mij wel: hij had blijkbaar lak aan het protocol en durfde voor een internationaal gezelschap een statement te maken. Rondom mij werd gesmoesd, waarbij het duidelijk ging over zijn outfit.

Toen ik later die dag de Sloveen op straat weer tegenkwam, sprak ik hem mijn waardering uit voor zijn moed en eigengereide keuze. Zijn antwoord: 'I'm really ashamed for the situation. Last night I arrived at 0:15 and my suitcase is still in London'. Zijn vrouw die de penibele situatie doorgrondde, probeerde het gesprek te redden met een neutraal gespreksonderwerp: 'We're from Slovenia. We live in Ljubljana. Have you ever been there?' Nog niet helemaal bekomen van mijn eerste blunder, antwoordde ik: 'Yes, I've been in Slovak Paradise, and once visited Bratislava. That is really a very nice town...'

Bij de voorplaat

J.N. Landré, pentekening van een grafsteen in de Jacobikerk te Utrecht met de naam van Joan van Romond, muntmeester van de Munt te Utrecht (nr. 507). De tekening is onderdeel van een serie van 23 gemaakt in 1883 (collectie: Het Utrechts Archief).

Jan van Romond (Emden 1642 - 1710 Utrecht), zoon van Diederik van Romond (muntmeester te Emden en Westfriesland) en Pietertje Petersdr Schuurmans, stamde uit een groot muntmeestersgeslacht. Hij was de eerste van drie generaties uit dit geslacht, die in Utrecht als muntmeester diende. Jan trouwde in Amsterdam op 8 november 1672 met Maria Siwaerts Out (Amsterdam 1649 - 1722 Utrecht), dochter van Sieuwert Jansz (essayeur bij de Wisselbank). Na het overlijden van Jan mocht Maria blijven munten totdat er een opvolger was aangesteld. De opvolger werd hun zoon Sibertus (Utrecht 1684 - 1732 Utrecht).

Een andere kijk op duiten van Elburg

Nieuwe gegevens uit het archief

KEES SCHILDER

Al vele jaren ben ik bezig met het toegankelijk maken van registers uit het rechterlijk archief van Kampen over de periode 1438-1810. Inventarisnummer 24 van dat archief bevat getuigenissen uit de jaren 1618-1623. Daarin trof ik twee getuigenissen aan die op verzoek van de Gezworen Gemeente van Elburg werden gegeven door twee muntgezellen. Beide getuigenissen zijn gedateerd 29 februari 1620.

De eerste getuigenis werd gegeven door de Overijsselse muntgezel Roelof Benier, oud ongeveer 33 jaar. Hij verklaart dat hij in Elburg met de muntmeester Hendrik Wijntges en enkele andere Overijsselse muntgezellen van 2000 mark koper een hoeveelheid duiten heeft geslagen. In opdracht van de muntmeester had hij de boekhouding van het munten bijgehouden om aan de hand daarvan het loon te kunnen berekenen. Toen de gezellen het munten aanvingen, werden zij getrakteerd op wijn en van de kerkmeesters kreeg de jongen een zilveren bel met daarop het stadswapen van Elburg om aan de narrenkap te bevestigen. Op de duiten stond het wapen van Elburg (drie torens). De getuige wist niets te zeggen over het schroeven of munten van andere duiten, miters of andere munten.

De tweede getuigenis werd gegeven door Hans van Nuerenberch, oud 34 jaar. Hij verklaarde dat hij in Elburg op het muntwerk had gewerkt met schroefwerk en een hoeveelheid munten had gemaakt met daarop het cijfer 16 (in de originele tekst staat achter 16 een krabbeltje dat lijkt op een geschreven letter n). Hij had ook andere munten vervaardigd, waarop aan de ene zijde het wapen van de stad Elburg stond en op de andere zijde het romeinse getal twee: II. Van een hoeveelheid koper (200 mark) had hij deze munten vervaardigd. Hij wist echter dat de muntmeester deze munten niet had uitgegeven, maar het koper weer had laten verwerken tot andere munten.

Van de in de eerste getuigenis genoemde hoeveelheid koper konden 424.000 duiten worden geslagen als we uitgaan van duiten waarvan er 212 in een Troois mark gingen, zoals wordt aangegeven in het artikel van H. J. van der Wiel.[1] Hoeveel munten er zijn geslagen uit de 200 mark die in de tweede getuigenis wordt genoemd, kan niet worden aangegeven, omdat het misschien muntjes waren van een afwijkend type, die zonder opdracht van de kerkmeesters zijn geslagen.

2 x ware grootte

Omdat ik mij niet kan voorstellen dat er ondanks het verbod van de Generale Staten en de Staten van Gelderland na januari 1620 nog in Elburg werd gemunt, veronderstel ik dat de Elburgse penningen van 1621 (waarvan Van der Wiel zegt dat het cijfer 2 op een 1 lijkt) de in de laatste getuigenis genoemde niet uitgegeven munten zijn, waarvan er toch een aantal in omloop zijn geraakt. Er zou dus geen jaartal maar de cijfers 16 II op de munten zijn aangebracht.

Beide getuigenissen suggereren dat het muntwerk in Elburg eind februari 1620 reeds voorbij was. Het zou trouwens dom zijn geweest van muntmeester Wijntges om, hoewel de muntslag op last van de Staten in januari 1620 reeds werd verboden, toch nog munten te slaan met het jaartal 1621. Daaruit zou direct zijn minachting voor de overheid blijken.
Hans van Nuerenberch verklaarde dat hij had gewerkt met schroefwerk. Of dit betekent dat er in Elburg werd gewerkt met een schroefpers is mij niet duidelijk. In de numismatische literatuur is te lezen dat schroefpersen in de Nederlanden pas in de laatste helft van de zeventiende eeuw in gebruik werden genomen. Misschien weet iemand anders hier een afdoende verklaring voor te geven.

De narrenkap van de muntjongen, waaraan een zilveren bel gehangen werd, is geen op zichzelf staand fenomeen. Zo toont een schilderij uit 1581 de Bergse muntmeester Clemens van Eembrugge en zijn gezellen met op de achtergrond een jongen met een soortgelijke narrenkap op zijn hoofd.[2]

Kees Schilder is amateur-historicus en weet nagenoeg alles over de geschiedenis van Kampen. Als vrijwilliger is hij werkzaam in het gemeentearchief Kampen.

NOTEN
1. H.J. VAN DER WIEL De munten van Elburg *De Beeldenaar* (1979) 249-252.
2. *Encyclopedie van Munten en Bankbiljetten* deel 2 letter M - 119.

(advertentie)

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:
- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog €11 (buiten België €17) op rekening 979-5427368-29 van het EGMP (IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22)

WWW.EGMP.be

Handzame sculptuur

Relaas van een penningverzamelaar

ROOK KAMSTEEG

Misschien een slecht idee een artikel over penningen en het plezier van het verzamelen daarvan te beginnen met plagiaat. *Handzame Sculptuur* is namelijk de titel van een uiterst boeiend en goed leesbaar boek door Louk Tilanus, waarin hij de penningen van de Vereniging voor Penningkunst (VPK) beschrijft. De titel vind ik echter zo goed en treffend, dat ik geen betere omschrijving zou weten voor een penning: een stukje hanteerbare kunst, dat je kunt beetpakken, betasten, voelen en ruiken. Dat je mee kunt nemen en neer kunt leggen waar je maar wilt. De meeste penningen passen in een broekzak, maar het formaat is weer niet zo klein dat je er behoedzaam mee moet omspringen of dat je optische hulpmiddelen moet gebruiken om de schoonheid van het kunstwerkje tot je door te kunnen laten dringen. Kortom, een 'handzaam kunstwerkje', waaraan ik de afgelopen twintig jaar veel plezier heb beleefd.

Zoals voor de meeste zaken, geldt ook voor het verzamelen van penningen, dat je er op een bepaalde manier mee in aanraking moet komen. Voor mij waren de dames Carla en Nicolette Schulman mijn leermeesters. Sinds 1975 verzamelde ik al munten. Dat was begonnen met een potje met oude koperen muntjes dat mijn vader eind jaren zestig mee naar huis nam. Een wat oudere dame die boven de garage woonde waar hij werkte, had het hem gegeven voor zijn hulp bij een verhuizing. Bij het verplaatsen van een oud bureautje was het potje met oude muntjes uit een 'geheim laatje' te voorschijn gekomen. Een ware schatgraverssensatie. Helaas bleek de villa in Saint Tropez niet haalbaar, want navraag leerde dat de muntjes duiten waren; weliswaar oud, maar met nauwelijks een waarde. Een desillusie van de bovenste plank. Op menige verjaardag werden de kleinoden te voorschijn gehaald en gingen ze van hand tot hand. Door deze muntjes, kwam ik op een verzamelbeurs in mijn woonplaats terecht en al snel werd ik gegrepen door al die mooie munten uit vroeger tijden. Met de jaren groeide mijn verzameling gestaag en op een moment kwam de dag dat ik voor het eerst een veiling bezocht. Daardoor kwam ik ook in aanraking met hét muntenveilinghuis van Nederland: de firma Schulman. Toen nog gevestigd aan de Keizersgracht in Amsterdam. Later, nadat het bedrijf domicilie in Bussum had gekozen, ging ik ook regelmatig langs om de altijd gevarieerde voorraad van de firma door te spitten. Helaas moet je als muntenverzamelaar accepteren dat er op een gegeven moment een discrepantie ontstaat tussen je wensen voor aanschaf en je beschikbare budget. Of in meer regulier taalgebruik: 'Wat je niet hebt, is voor jou niet te betalen.' Dit vormde voor mij de aanleiding na te denken over een ander terrein van de numismatiek. Het werd de penningkunst. Tijdens mijn bezoeken hadden de dames Schulman regelmatig

Overbrenging Louis XVI naar Parijs, 1789, gebronsd tin ($^1/_2$ ware grootte)

Jan Toorop, Herdenkingspenning Oud-Dordrecht, 1897 (1/2 ware grootte)

allerlei penningen laten zien, die zij onlangs verworven hadden. Vaak werd ik geboeid door de prachtige voorstellingen, de schitterende detaillering van de ontwerpen en vooral de sublieme kwaliteit waarin de meeste stukken waren overgeleverd. Aangezien een penning geen betaalmiddel is en dus niet circuleert, slijt een penning niet of nauwelijks en blijft de oorspronkelijke kwaliteit dus in veel gevallen redelijk behouden. Bovendien wordt een penning weinig of in elk geval zeer zorgvuldig beetgepakt, waardoor veel stukken in de loop van de tijd een prachtige patina krijgen. Zilver kan een prachtige, gekleurde of zelfs veelkleurige patina krijgen, die de voorstelling vaak nog meer accentueert.

Op zekere dag kocht ik een penning uit 1866, die herdacht dat prins Frederik, broer van koning Willem II, vijftig jaar lid was van een vrijmetselaarsloge. De voorstelling vond ik zo pakkend en de penning was zo ravissant gepatineerd, dat ik de verleiding niet kon weerstaan deze aan te schaffen. Dit stuk vormde het begin van mijn penningverzameling waaraan ik tot aan de dag van vandaag veel plezier beleef. Laat ik voorop stellen dat elke vorm van verzamelen een vorm van gekte is. Vaak wordt het omschreven als een virus, waar je al dan niet mee besmet bent. Ik ben altijd met het virus besmet geweest. In mijn jeugd verzamelde iedereen wel iets. Allerlei plaatjes kon je verzamelen, bij thee, koffie of tabak, sleutelhangers waren rond 1970 een rage en ieder zichzelf respecterend kind spaarde postzegels, suikerzakjes of op zijn minst sigarenbandjes. Meestal verzamel je iets totdat het compleet is en je alles hebt. Dubbele exemplaren vormen ruilmateriaal. De penningenwereld is zo uitgebreid, dat elke optie om tot een compleet of afgerond geheel te komen slechts op een illusie gebaseerd kan zijn. Maar, de wereld van de penningen schept hierdoor ook een scala aan mogelijkheden. Je kunt penningen met een bepaald onderwerp of thema verzamelen. Geliefde thema's zijn: het koningshuis, luchtvaart, treinen, beroemdheden, scheepvaart, universiteitspenningen, architectuur, medische penningen, bepaalde steden of streken en ga zo maar door. Het aantal mogelijkheden is vrijwel onbeperkt. Op bijna elk terrein zijn er penningen vervaardigd. Je kunt penningen uit een bepaalde tijd verzamelen. In de zeventiende eeuw zijn waarlijk sublieme penningen vervaardigd, soms met prachtige zeeslagen erop, gewijd aan mannen van naam en faam zoals De Ruyter en Tromp. Daarnaast heb je fenomenen, zoals de

Maarten Pauw, Ontwerp Louis d'or, zilver, 1955 (1/2 ware grootte)

'rekenpenning', van oorsprong een penning waarmee werd gerekend op een rekenbord. De rekenpenninkjes werden ook vervaardigd in de tijd van de tachtigjarige oorlog met Spanje en toonden toentertijd actuele gebeurtenissen. Vrijwel elke veldslag of bijzondere gebeurtenis werd door de penningmakers gedocumenteerd, zodat een prachtig geschiedkundig verhaal ontstaat uit de meest woelige periode uit onze vaderlandse geschiedenis. Ook dat is een penning: een mogelijkheid om een gebeurtenis uit het verleden, een persoon, een beroepstak of een kunstenaar beter te leren kennen. Niets heeft zo'n bijdrage geleverd aan mijn algemeen kennisniveau, niets heeft mij zoveel geleerd als mijn zoektochten in de wereld van de penningen.

Elke penning is een stuk kunstgeschiedenis. De stijl van het ontwerp vertelt ons iets over de opvatting van wat mooi werd gevonden in een bepaalde periode. Vaak werden bekende kunstenaars aangezocht het ontwerp voor een bepaalde penning te leveren. Rond 1900 brengen deze kunstenaars ons in aanraking met het zwierige en sierlijke lijnenspel van de art nouveau. De golvende, ornamentele lijnen komen vaak terug in de vorm van gestileerde planten. Johan C. Wienecke, de ontwerper van het muntgeld in de periode van koningin Wilhelmina, is hier een bekend representant van. Ook Jan Toorop, onder andere bekend geworden door de affiche uit 1894 voor de Delftsche Slaoliefabriek, heeft penningen ontworpen. Rond 1920 nemen C.J. van der Hoef en een ondergewaardeerd kunstenaar als Leendert Bolle ons mee naar een wereld die we nu kennen als de art deco. Ook de buitengewoon veelzijdige ontwerper Hildo Krop heeft schitterende penningen ontworpen in deze stijl. Het verzamelen op kunstenaar of kunststroming is een prachtige mogelijkheid om de tijd beter te leren kennen. Ook ik ben, kortere of langere tijd, door enkele van

Salvador Dali, zilver

deze thema's gegrepen geweest, maar elk thema vormt door de aard ervan zijn eigen beperking. Ik kwam tot de conclusie dat ik het meeste plezier beleef aan het verzamelen van penningen die ik simpelweg 'mooi' vind of boeiend, dan wel interessant. Op mijn bureau zet ik regelmatig een nieuwe opstelling van penningen neer, die ik, als ik 'dik wil doen', mijn wisseltentoonstelling noem. Zoals een ander plezier beleeft aan een mooie prent, plaat of schilderij, beleef ik veel vreugde bij het aanzien van mijn kleine handzame kunstwerkjes, mijn 'handzame sculpturen'.

Koopjes

Het zoeken en speuren in winkeltjes, op veilingen en beurzen vormen een aangenaam onderdeel van mijn hobby. Helaas ben ik niet het type dat prachtige, zeldzame en kostbare penningen tegenkomt in doosjes op rommelbeurzen. Ik verzamel nu bijna vijfendertig jaar en het aantal echte vondsten is op de vingers van één hand te tellen. U moet zich ook realiseren dat het penningbezit in Nederland niet zeer wijdverbreid is. Penningen werden vroeger meestal uitgereikt om een bepaalde gebeurtenis te memoreren en Jan de knecht en Mien de dienstmeid hoorden niet tot de gegadigden. De families die ze bezaten waren in de regel de meest aanzienlijke en verkoop voor het bekende appel en ei komt daarom weinig voor. Ik wil drie kleine anekdotes vertellen met betrekking tot de verwerving van stukken.

Van Goor, Ramp SS. Berlin, 1907, zilver

Ongeveer tien jaar geleden vond ik tijdens een korte vakantie in Keulen een munt-en penningwinkeltje. Op de vraag in mijn beste Duits of de beste man ook 'etwas aus Holland' kon laten zien, haalde de winkelier een prachtige zilveren penning uit 1907 te voorschijn met op de ene zijde prins Hendrik en de scheepsramp met de SS Berlin op de andere. Een uiterst geliefde en bijzonder zeldzame penning in zilver. De vraagprijs van 125 mark was aan de zeer lage en dus uiterst schappelijke kant. De vorige eigenaar had gemeld dat hij de penning in 1958 voor 160 dollar had gekocht, een voor die tijd aanzienlijk bedrag. Bij veiling van een soortgelijk stuk uit de collectie van de vermaarde verzamelaar Bemolt van Loghum Slaterus moest maar liefst 1400 gulden zonder opgeld neergeteld worden.

Leendert Bolle, Federatie Werkgevers in Boekdrukkersbedrijf, 1924, goud

Op een van mijn tochten door het historische centrum van Dordrecht, kon ik bij een penningwinkeltje aan de Voorstraat een 'moderne penning' op goudwaarde kopen. De gouden penning lag in de bak met gouden tientjes en andere munten die klaarlagen om omgesmolten te worden. Hoewel ik de stijl toentertijd niet herkende, sprak de zogenaamde moderne penning mij meteen aan. Het moderne ontwerp bleek te stammen uit 1924, revolutionair voor die tijd, ontworpen door art-deco kunstenaar Leendert Bolle voor de Federatie der Werkgeversorganisaties in het Boekdrukkersbedrijf. Een fenomenaal ontwerp, in goud vermoedelijk uniek, en door mij gered van de smeltkroes.
Tot slot kende mijn broer, via het uitlaten van de hond, een oudere dame in Bilthoven die volgens het roddelcircuit, een onechte dochter zou zijn van prins Hendrik. Zij bewoonde een schitterende villa in het buitengebied, die volgens de overlevering door de prins in de jaren twintig voor de moeder was aangeschaft om haar en het kind te huisvesten. Ik hecht altijd weinig waarde aan dit soort verhalen, maar op een dag kwam het verhaal op verzamelen en penningen en op enig moment toonde de dame mijn

Chris van der Hoef, Derde Utrechtse jaarbeurs, 1919, zilver, ($^1/_2$ ware grootte)

broer een penning 'uit de familie'. Toen hij vertelde een broer te hebben die zulke penningen zeer kon waarderen en waarschijnlijk ook graag wilde overnemen, mocht hij de penning voor een klein symbolisch bedrag van haar overnemen. Het betreft een zeer zeldzame penning voor de derde Utrechtse Jaarbeurs uit 1919, ontworpen door Chris van der Hoef. Het handboek van Jintes/Pol vermeldt dat er enkele exemplaren in brons bekend zijn. Mijn exemplaar is echter van zilver. Het kan toeval zijn, maar laat nu net prins Hendrik in 1919 namens H.M. de Koningin de opening van de derde jaarbeurs hebben verricht...

Als dit artikel uw belangstelling heeft kunnen opwekken of verhevigen, dan is het schrijven van dit verhaal over kleine handzame en niet te vergeten betaalbare kunstwerkjes geen vergeefse moeite geweest.

Rook Kamsteeg verzamelt onder andere duiten, maar ook penningen. Hij is door Nicolette en Carla Schulman hiermee in aanraking gekomen. Inmiddels bezit hij een aardige verzameling met nadruk op de art deco en art nouveau. Op verschillende plaatsen in huis heeft hij een wisselende opstelling ingericht.

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op: www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Uitbreiding bibliotheek Geldmuseum dankzij Boekenfonds SNP

ANS TER WOERDS / MICHIEL PURMER

De Stichting Nederlandse Penningkabinetten (SNP) heeft begin 2009 het Boekenfonds opgericht. Doelstelling van dit fonds is vooral het ondersteunen van de bibliotheek van het Geldmuseum, de belangrijkste bibliotheek op numismatisch gebied in Nederland. Door geldgebrek is er de afgelopen jaren een achterstand ontstaan bij het aankopen van nieuwe publicaties, waardoor de boekencollectie van het Geldmuseum dreigt te verouderen. Een bijkomend probleem is dat numismatische vakliteratuur vaak in een kleine oplage verschijnt, zodat als niet direct bij uitgave een exemplaar wordt aangeschaft, de kans bestaat dat het later niet meer verkrijgbaar is. Een en ander kan er toe leiden dat de bibliotheek van het Geldmuseum haar vooraanstaande plek als numismatisch kenniscentrum verliest. En dat kan en mag natuurlijk niet gebeuren!

De SNP heeft als doelstelling het bevorderen van de numismatiek. Dit doet de stichting met name door twee soorten activiteiten. Allereerst ondersteunt de SNP numismatische aankopen door musea. Vooral in het verleden heeft de stichting de aanschaf van vele munten en penningen voor openbare collecties mogelijk gemaakt. Daarnaast bevordert de stichting kennisuitwisseling op het gebied van de numismatiek door het verzorgen van lezingen en publicaties. De Van Gelderlezing, georganiseerd in nauwe samenwerking met het Geldmuseum, is inmiddels een bekend fenomeen in numismatisch Nederland. Dit jaar vindt de achtste Van Gelderlezing plaats op donderdag 26 november (zie pagina 300).

Het op niveau houden van de bibliotheek van het Geldmuseum past binnen de doelstelling van ondersteuning van numismatische aankopen. Daarom is het Boekenfonds opgericht. Bij aanvang heeft de stichting € 500 in het fonds gestort en een oproep onder genootschapsleden werd beantwoord: met nog eens ruim € 650 aan giften bestemd voor het Boekenfonds. Door deze gulle donaties konden in overleg met het Geldmuseum de eerste twaalf boeken worden aangeschaft. Het gaat bijvoorbeeld om het tweedelige werk van John Graham Pollard over Renaissance-penningen in de collectie van The National Gallery of Art of *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland*, *deel 6* van Holger Komnick. Dit deel handelt over het aan Nederland grenzende Nordrhein-Westfalen. Verder werden drie prachtige delen van Walter Miselli over de pauselijke penningen gedurende de periode 1605 tot 1730 verworven. Ten slotte, als illustratie van de diversiteit van onderwerpen, *Greek imperial denominations, ca 200-275: a study of the Roman provincial bronze coinages of Asia Minor* van Ann Johnston.

U begrijpt dat het Geldmuseum de SNP zeer erkentelijk is voor de geldelijke bijdragen, waardoor de bibliotheekcollectie weer aangevuld kan worden met onmisbare publicaties. Natuurlijk hoopt de stichting de bibliotheek van het Geldmuseum te kunnen blijven steunen en mede daarom blijven giften voor het Boekenfonds zeer welkom!

Bijdragen zijn welkom op ING-rekening 538 2308, ten name van Stichting Nederlandse Penningkabinetten te Utrecht onder vermelding van 'Boekenfonds'. Zij die een minimale bijdrage van 500 euro doneren, ontvangen een exemplaar van de Van Gelderpenning.

Michiel Purmer is penningmeester van de SNP. Ans ter Woerds werkt als bibliothecaris bij het Geldmuseum.

Onbekende bekende arendschellingen van Batenburg

TOON OPDAM

Onlangs wees een bevriende verzamelaar mij op een 'Adlerschilling' van Batenburg die op e-Bay Duitsland werd aangeboden. Omdat arendschellingen nauwelijks worden aangeboden en vierstuiverstukken in Duitsland vrijwel altijd als arendschelling worden aangeboden (waarschijnlijk vanwege de prominent aanwezige adelaar op de keerzijde) verwachtte ik een vierstuiverstuk aan te treffen. In eerste instantie was ik er dan ook helemaal op gericht om te zien welke vierstuiver-variant deze keer werd aangeboden.

Van de vierstuiverstukken van Batenburg bestaan vier varianten. Drie daarvan hebben de waardeaanduiding op de wapenzijde, die wordt aangegeven als 'IIII ST' of 'IV ST' in het omschrift of als '4 - ST' in het veld ter weerszijden van het wapen. Daarnaast kan de waarde ook op de keerzijde worden aangegeven als 'IV' in de rijksappel op de borst van de rijksadelaar. Aangezien ik bij het zien van de afbeelding op e-Bay geen van deze waardeaanduidingen aantrof, drong het al snel tot mij door dat het deze keer wel een echte arendschelling betrof.

Arendschellingen en vierstuiverstukken lijken sterk op elkaar. Op het eerste gezicht is dit inderdaad het geval: op de voorzijde van beide munten staat een gekroond wapenschild binnen een parelcirkel met daaromheen tekst en op de keerzijde van beide munten staat een gekroonde dubbelkoppige adelaar binnen een parelcirkel met ook daar omheen tekst. Bij nadere beschouwing komen de verschillen aan het licht. Bij de arendschelling zijn het wapen en de kroon geheel binnen de parelrand geplaatst terwijl bij de vier stuiver alleen het wapen, dat bovendien anders is samengesteld, binnen de parelcirkel valt en de kroon het omschrift doorbreekt. Bij goed kijken is ook waarneembaar dat het wapen bij de arendschelling op een rijk versierd stokkenkruis rust waarvan de uiteinden het omschrift doorsnijden. De dubbelkoppige arend heeft op de keerzijde van de vier stuiver een rijksappel op de borst terwijl deze appel niet voorkomt op de arendschelling.

Het omschrift op de voorzijde van de arendschelling van e-Bay luidt: <rozet> MAX • CO.D.BRO • BAT.L.B.I • N.BATENB • E.ST (Maximiliaan graaf van Bronkhorst-Batenburg vrijheer in Batenburg en Stein). De tekst op de keerzijde luidt: • MATHI • I.D.G • ELEC • RO • IMP • SEM • AVGV (Mathias I dank zij God gekozen en altijd verheven keizer van het Roomse Rijk). Hoewel de munt ongedateerd is, valt uit het omschrift af te leiden dat hij onder Maximiliaan van Bronkhorst-Batenburg (1602-1641) is geslagen en uit het muntmeesterteken rozet valt af te leiden dat dit gebeurde onder muntmeester Jacob de Mey die van 1616 tot

Batenburg, arendschelling (exemplaar e-Bay)

Batenburg, vier-stuiver foto: de Nederlandse Muntenveiling

Batenburg, arendschelling. Verkade 225.2

1618 muntmeester te Batenburg was. Dit is in overeenstemming met de vermelding van keizer Matthias I op de keerzijde die tot 1619 keizer was van het Heilig Roomse Rijk. Met deze verwijzing naar de Duitse keizer wilde men nog eens benadrukken dat de heren van Batenburg hun muntrecht aan de Duitse keizer ontleenden en daarmee onder zijn jurisdictie vielen. De Batenburgse munten hoefden daardoor niet te voldoen aan de normen van de Bourgondiërs of aan die van de Republiek.

Nieuw type?

Nadat het duidelijk werd dat het inderdaad een arendschelling betrof die op e-Bay werd aangeboden, kwam natuurlijk de vraag of deze in de literatuur al bekend was. Verkade beschrijft onder nr. 225.2 een arendschelling waarvan hij het omschrift op de voorzijde niet helemaal heeft kunnen lezen. Het omschrift, dat linksboven begint, luidt voorzover Verkade het kon lezen: MO.AR.M.. • … L. BA • IN.BATE • ET.STEIN (de laatste 'N' retrograde).

De Voogt vermeldt onder nummer 7 het exemplaar van Verkade en noemt onder nummer 7b een stuk dat hij in de catalogus Reichel heeft gezien. Daardoor kan het bij Verkade ontbrekende deel worden ingevuld: MO.AR.MAX. • D:BR.L.BA • IN.BATE • ET.STEIN (zilvergeld van Maximiliaan van Bronkhorst vrijheer in Batenburg en Stein). Gezien het afwijkende omschrift beschrijven Verkade en De Voogt een ander type dan het type van e-Bay.

Batenburg, arendschelling (exemplaar Laurens Schulman)

Voorzover ik kon nagaan is het type Verkade een keer in een veiling voorgekomen en wel bij Laurens Schulman in veiling 14 onder nummer 240 waar hij ook wordt afgebeeld. Het exemplaar van Laurens Schulman wordt ook door Passon (CNM) en Purmer genoemd en afgebeeld. Door De Jonghe wordt een ander exemplaar beschreven en afgebeeld. De variant van e-Bay heb ik alleen bij Pannekeet kunnen vinden maar daar wordt de variant van Verkade weer niet genoemd. Volgens Pannekeet is het type van e-Bay twee keer eerder in de handel voorgekomen: in de elfde veiling van Van der Dussen onder nummer 252 en bij Gijs Henzen in zijn verkooplijst van februari 1991 onder nummer 168.

Er blijken dus wel degelijk twee verschillende varianten arendschellingen te bestaan: Verkade 225.2, De Voogt 7b, Purmer Ba32 en CNM 2.04.67 enerzijds en Pannekeet BAT 22 anderzijds. Dat beide varianten uiterst zeldzaam zijn moge blijken uit het zeer spaarzame voorkomen in veilingen en verkooplijsten.

Waarde

Wat destijds de waarde van een Batenburgse arendschelling was, blijft vooralsnog een grote vraag. Officieel had een arendschelling een waarde van zes stuivers zoals de 'voorbeelden' van Nijmegen, Kampen, Zwolle en Friesland die alle 6 gram behoorden te wegen met een gehalte van 0,500. In de zuidelijke Nederlanden komt dit muntype voor en ook in Thorn. Gezien de aard van de genoemde muntplaatsen werd er ook voor de Duitse markt geslagen. Daar werd het type zelfs zo populair dat het in de zeventiende eeuw op

grote schaal werd nagevolgd onder andere in Jülich-Kleve. Aangezien het exemplaar van e-Bay slechts 4,90 gram weegt, en daarmee nauwelijks meer weegt dan de Batenburgse vierstuiver uit mijn collectie (4,46 gram), maar toch een beoogde circulatiewaarde van zes stuivers had, zal het voordeel voor de muntmeester dan wel de opdrachtgever van de muntslag, aanzienlijk zijn geweest. Toch zijn er, gezien de hoge mate van zeldzaamheid, waarschijnlijk niet veel van geslagen. Wellicht is dit het gevolg van het plakkaat dat weldra na de hervatting van de muntslag, namelijk al op 28 mei 1616, verschijnt en waarin Batenburgse schellingen en duiten worden verboden. Blijkbaar moet het effect van een plakkaat in die tijd niet onderschat worden. Illustratief is in dit geval het plakkaat dat op 21 juni 1622 verschijnt aangaande de Batenburgse roosschellingen van vijf stuivers. Vlak na het aanmaken van deze schellingen wordt de zoon (Isaac) van de Batenburgse muntmeester Laurens Rassiere in Den Haag door de Generaal van de Munt verhoord naar aanleiding van de klachten die binnen komen over de Batenburgse munten. Dit verhoor vindt plaats op 28 juni. Uit dit verhoor blijkt dat er op dat moment voor slechts 17 mark, dit komt overeen met ongeveer 1100 stuks, aan roosschellingen is geleverd aan de opdrachtgever, een Joodse varkenshandelaar uit Meurs die de munten liet slaan voor een transactie in Westfalen. De druk die op zowel de muntmeester en de handelaar als op de muntheer wordt uitgeoefend, is blijkbaar voldoende om van een verdere aanmaak van roosschellingen af te zien waardoor het aantal, net als dat van de arendschellingen, zeer gering is gebleven. Wanneer het plakkaat van 1616 net zo effectief is geweest als het plakkaat voor de roosschelling dan is dit er wellicht de oorzaak van dat er zo weinig arendschellingen zijn geslagen. ■

Toon Opdam is verzamelaar van Nederlandse munten uit de periode van De Opstand en heeft een voorliefde voor de z.g. hagemunten.

LITERATUUR

B. DE JONGHE Quelques Monnaies de Batenbourg *Revue Belge de Numismatique* 74 (1922) 5-17.

A.O. VAN KERKWIJK Munten van Batenburg *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* (1923) 58-67.

C.J.G. PANNEKEET *Gelderse heren en steden* (Slootdorp 2002).

T. PASSON *Catalogus van de Nederlandse Munten geslagen op naam van Philips II tot en met de Bataafse Republiek (1555-1805)* (Apeldoorn 2006).

D. PURMER *Handboek van de Nederlandse Provinciale Muntslag 1568-1795 II* (S.I. 2009).

P. VERKADE *Muntboek* (Schiedam 1848).

W.J. DE VOOGT *Bijdragen tot de Numismatiek van Gelderland, 2de stuk* (Arnhem 1869).

Double Eagle 1933

De duurste munt ter wereld

JANJAAP LUIJT

Tot het einde van de achttiende eeuw kenden de Noord-Amerikaanse staten nog geen gemeenschappelijke munt. Er circuleerde voornamelijk buitenlandse valuta, zoals Spaanse dubloenen, Portugese joe's en Franse Louis d'ors. Daarnaast sloeg een aantal staten zijn eigen munten. Op instigatie van het Congres kwamen vanaf 1795 de eerste gemeenschappelijke dollars in omloop. Aanvankelijk alleen munten in zilver, maar later ook van goud. In 1849, ten tijde van de Gold-rush, voegde de Munt in Philadelphia aan het assortiment een nieuwe gouden munt toe. Zij begon met de productie van een gouden munt met een nominale waarde van twintig dollar, die de naam 'double eagle' kreeg. De nieuwe munt had hetzelfde uiterlijk en goudgehalte als de reeds bestaande 'golden eagle' van tien dollar, maar woog tweemaal zoveel. Van de double eagle zijn uiteindelijk zoveel exemplaren geslagen, dat deze ongetwijfeld Amerika's bekendste gouden munt is. Er is echter een buitengewoon zeldzaam exemplaar van: dat met het jaartal 1933. In dat jaar verliet Amerika de gouden standaard en staakte de overheid, om de economische recessie het hoofd te kunnen bieden, voorlopig de aanmunting van gouden munten. Daarmee kwam na ruim tachtig jaar ook een einde aan de aanmunting van de double eagle.

Vlak voordat de regering van president Roosevelt besloot de gouden standaard te verlaten en daarmee het gebruik van gouden munten afschafte, had de US Mint al double eagles geslagen met het jaartal 1933. Deze munten waren nog niet in omloop gebracht en de regering beval ze te vernietigen. Een aantal exemplaren wist echter aan de smeltkroes te ontsnappen en belandde bij particulieren. Aanvankelijk miste de overheid deze exemplaren niet, totdat de Treasury in het voorjaar van 1944 een vergunning verstrekte voor de export van een double eagle 1933 ten behoeve van de verzameling van de Egyptische koning Faroek. De vergunning werd verleend, maar alarmeerde ook het Department of Justice. Men realiseerde zich opeens dat niet alle double eagles 1933 de smeltkroes hadden bereikt en stelde een onderzoek in. Het ministerie van Justitie concludeerde dat het tien exemplaren moest betreffen. Aangezien de munt nooit officieel was uitgekomen, beschouwde de overheid deze munten als vervalsingen waarvan het bezit strafbaar was. Gedurende de daaropvolgende

20 dollar, Verenigde Staten, 1933

tien jaar volgde een klopjacht en de Amerikaanse Secret Service dacht daarbij alle overige exemplaren te hebben achterhaald en vernietigd.

In 1954 dook het nog ontbrekende exemplaar uit de muntcollectie van de Egyptische koning Faroek op in de veiling. De Amerikaanse regering eiste dat de munt uit de veiling werd teruggetrokken, maar wist er niet de hand op te leggen. Na de veiling dook de munt voor meer dan veertig jaar onder, totdat in 1996 de Amerikaanse overheid de munt alsnog confisqueerde. De Engelse muntenhandelaar Stephen Fenton had getracht de munt in New York te verkopen aan twee agenten van de Secret Service die zich voordeden als verzamelaar. De muntenhandelaar spande een proces aan tegen de Amerikaanse overheid en kreeg na vijf jaar procederen uiteindelijk een forse schadevergoeding. Al die tijd lag de laatste double eagle 1933 in de kluizen van Fort Knox.

In tegenstelling tot de eerder aangehouden exemplaren besloot de Amerikaanse regering in 2002 dit unieke exemplaar niet te versmelten, maar te verkopen aan de meest biedende. Daartoe moest zij zich wel in allerlei bochten wringen om het bezit van de munt - officieel nog altijd verboden - te legaliseren. De oplossing daarvoor was eenvoudig, maar minstens zo bespottelijk: de regering stemde in met een eenmalige officiële uitgifte van die ene munt. Om dit juridisch allemaal te verantwoorden werd na de veiling de afgeslagen prijs verhoogd met twintig dollar (de nominale waarde van de munt) ten behoeve van de U.S. Treasury. Een schijntje als men bedenkt dat de munt $ 7.590.000 opbracht. Om het geheel een extra officieel tintje te geven, kreeg de nieuwe eigenaar samen met de munt een verklaring waarin de Amerikaanse overheid het wettelijk eigendom bevestigde.

In 2005 zijn echter nog tien exemplaren van de double eagle 1933 opgedoken in de nalatenschap van een munthandelaar en juwelier uit Philadelphia. Deze gelegenheidshandelaar, Israel Swift genaamd, lijkt betrokken bij alle tot nu toe bekende exemplaren van de double eagle 1933, dus ook het exemplaar uit de collectie van koning Faroek. Zijn dochter Joan Langbord en haar twee zonen ontdekten de munten tussen zijn spullen en stuurden ze voor echtheidsonderzoek naar de US Mint. Die verklaarde de munten voor echt, maar hield ze onder zich en schakelde justitie in. Sindsdien procedeert de Amerikaanse overheid tegen de erfgenamen, waarbij de centrale vraag luidt in hoeverre de munten in 1933 legaal het munthuis hebben verlaten. Beide partijen bestoken elkaar sindsdien met pakken papier. Het proces loopt nog en zal naar alle waarschijnlijkheid wel een tijdje voortduren.

Janjaap Luijt (1966) verricht archiefonderzoek in opdracht van notarissen, bedrijven en particulieren. Zijn eigen interesse ligt daarbij bij de gouden zilversmeden van de zeventiende en achttiende eeuw en de geschiedenis van de Munt te Utrecht. Hij is hoofdredacteur van *De Beeldenaar*.

Een zeldzame penning op het ontzet van Leiden

Recent verwierf de Stichting tot Instandhouding van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden een zeldzame gouden penning op het ontzet van Leiden. Gedurende twee maanden is de penning te zien in de vestibule van het Paleis.

Eind mei 1574 werd de stad Leiden door Spaanse troepen ingesloten en van de buitenwereld afgesloten. Een langdurig beleg volgde. Begin augustus inundeerden watergeuzen onder leiding van admiraal Boisot het rond de stad gelegen land, waarna zij er op 3 oktober 1574 in slaagden met een vloot de stad definitief te ontzetten. Naar aanleiding van het ontzet, besloten de Staten van Holland op 1 november 1574 om ter herinnering gouden penningen te laten slaan. Op de penningen, waarvoor Gerard van Bylaer als stempelsnijder van de Hollandse Munt te Dordrecht de stempels sneed, wordt de aftocht van de Spaanse troepen vergeleken met de mislukte belegering van Jeruzalem door de Assyrische koning Sanherib. Op de voorzijde wordt Sanheribs leger door een engel uit het tentenkamp verjaagd. De keerzijde toont het silhouet van de stad Leiden, een weergave in vogelvlucht van de Spaanse troepen die het beleg afbreken en de schepen van de naderende watergeuzen.

Niet alleen de Staten van Holland, maar ook de burgemeesters en de universiteit van de stad Leiden reikten gouden exemplaren van Van Bylaers penning uit. Daarnaast maakten ook de Staten-Generaal gebruik van de penning op het ontzet van Leiden. Tot 1598 schonken zij dergelijke triumphpenningen aan een gouden ketting aan buitenlandse ambassadeurs die naar hun vaderland terugkeerden.

Tot en met 6 december in de Vestibule van Paleis, di.-zo. 10-17 uur. Paleis Het Loo Nationaal Museum, Koninklijk Park 1, Apeldoorn. www.paleishetloo.nl

Westfriese museumvondsten

KEES PANNEKEET

Om de in eigen beheer uitgegeven catalogus Westfriese munten te actualiseren, heb ik in nauwe samenwerking met een bevriende verzamelaar een bezoek gebracht aan diverse musea met een ruime collectie Westfriese munten. Het doel was het bestaan van diverse geclaimde jaartallen en munttypen te bevestigen. Aan de hand van onze bezoeken konden wij enkele stukken inderdaad bevestigen, maar moesten wij constateren dat er stukken bij zaten die verkeerd zijn gelezen of verkeerd zijn ingevoerd in het registratiesysteem van het betreffende museum. Deze verkeerd gelezen gegevens zijn wel terecht gekomen in diverse catalogi, waardoor een onjuist beeld is ontstaan van wat werkelijk geslagen is.

Voordat ik onze bevindingen bespreek, wil ik het Geldmuseum te Utrecht, het Westfries Museum te Hoorn, het Amsterdams Historisch Museum en Teylers Museum te Haarlem bedanken voor de inzage in hun collecties. Speciale dank gaat nog uit naar Teylers Museum voor het mogen publiceren van de afbeelding van een bijzondere hybride munt.

Geldmuseum

In het Geldmuseum konden wij een nieuw jaartal bijschrijven van de dubbele stuivers: het jaar 1633 als normale uitvoering.[1] Dit jaartal was eerder opgedoken als vierkante afslag bij munthandel G. Henzen.[2] Daarnaast kon het bestaan worden bevestigd van een duit met het jaartal 1659.[3] Dit jaartal is nooit in de handel aangetroffen en voorzover ik weet ook niet bij bodemvondsten. Verder bleken enkele munten een jaartalwijziging te zijn over een ouder jaartal. In het verleden werd hier niet altijd de aandacht aan gegeven, die het mijns inziens verdient waardoor de munten onder het veranderde jaartal in het registratiesysteem werden opgenomen. Zo blijken drieguldens met het jaartal 1786 veelal de jaartalwijziging 1786/65/64 te zijn zonder dat dit ergens wordt vermeld.

Westfries Museum

In het Westfries museum te Hoorn wilden wij graag de halve stuiver zien van het type Verkade 73.3 met jaartal 1598 of 1599 die daar geclaimd werd in een oude collectiecatalogus.[4] Deze bleek niet aanwezig. De wel aanwezige munten bleken allen stuivers van het type Verkade 73.2. Overtuigende exemplaren van de halve stuiver zijn tot nu niet opgedoken. Recent is wel een goede kandidaat voor dit munttype in een particuliere collectie aangetroffen. Dit exemplaar draagt waarschijnlijk het jaartal 1599, is duidelijk kleiner dan de stuivers en weegt ca. 1,26 gram. Het meest opvallende aan dit stuk is dat de waardeaanduiding geheel ontbreekt.

Stuiver 1599 en de halve? Stuiver van waarschijnlijk 1599, beiden in particulier bezit.

Zilveren hybride van dubbele dukaat en halve zilveren rijder, collectie Teylers museum.

Voor aanmunting van deze halve stuivers zal net als voor de stuivers 'consent' zijn gegeven door de Westfriese steden of door de Staten van West-Friesland. Volgens welke muntvoet is mij niet precies bekend. Toen de stad Groningen in 1594 terugkeerde in de unie werd het geldstelsel aangepast aan wat toen algemeen in de verenigde provinciën gold. Voor de halve stuivers werd in 1604 een gehalte voorgeschreven van 0,177 en een gewicht van 1,17 gram. In de periode 1582-1588 was dat nog een gehalte van 0,187 en een gewicht van 1,44 gram. De Westfriese halve stuivers zijn mogelijk op een dergelijke voet geslagen.

Teylers Museum

Bij Teylers museum te Haarlem vonden wij ook diverse munten die een jaartalwijziging bleken. Helaas moesten wij daar ook de Westfriese duit 1664 schrappen. Dit bleek een verkeerd gelezen exemplaar van 1604 te zijn. Ook moest daar de piedfort 1697 van de driegulden naar het rijk der fabelen worden verwezen. Dit bleek het jaartal 1696 te zijn die dus verkeerd in de registratie was gezet. Wel vonden wij hier enkele leuke exemplaren, zoals een halve prinsendaalder 1593 over 92. De florijn 1687 bleek ook een jaartalwijziging: 1687 over 86. In de handel blijken deze florijnen van 1687 allen gewijzigd uit het jaartal 1686. Ook blijken nu de in de grote musea aanwezige exemplaren te zijn gewijzigd uit 1686. Het echte jaar 1687 bestaat volgens ons dan ook niet en hebben wij laten vervallen.

Bij Teylers vonden wij een opmerkelijke munt die de aanleiding vormde om dit artikel te schrijven. Het is een hybride die achteraf ook aanwezig blijkt te zijn in de collectie van het Geldmuseum te Utrecht. Albert Scheffers had deze munten reeds ontdekt in zijn inventarisatie, maar heeft ze niet verder beschreven.[5] De voorzijde draagt de afbeelding van een dubbele dukaat met het jaartal 1663. In 1663 zijn echter geen dubbele dukaten geslagen, in elk geval is dit jaartal nog niet terug gevonden. Na goed kijken blijken onder de laatste twee cijfers een 0 en een 6 te staan, zodat dit oorspronkelijk een stempel was van 1606. Ook in dat jaar zijn te West-Friesland geen dubbele dukaten geslagen, het eerst bekende jaartal van de dubbele dukaten is 1660.

De keerzijde heeft de afbeelding van een halve rijder met het jaartal 1664. Van dit munttype bestaan legio exemplaren met dit jaartal. Het lijkt er op dat het stempel van de dubbele dukaat alleen is gebruikt om deze vreemde hybride munt te maken, waarvan tenminste twee exemplaren bestaan. Blijkbaar heeft men in 1606 wel een stempel gemaakt voor dubbele dukaten maar is het nooit tot aanmunting gekomen. Het stempel is blijven liggen, waarna in 1663 het jaartal is gewijzigd. Ook in dat jaar is het niet tot aanmunting van dubbele dukaten gekomen, althans zij zijn nog niet teruggevonden. Waarom het stempel vervolgens is gebruikt om deze opmerkelijke hybride munten te maken is vooralsnog een

raadsel. Mogelijk zijn ze gemaakt als speciaal presentje voor hoogwaardigheidsbeklederds.

Kees Pannekeet heeft een brede interesse in de numismatiek en is gespecialiseerd in het kopergeld geslagen in de periode 1500-1800. Van zijn hand verschenen diverse publicaties over provinciale munten en recent een inleiding in de Romeinse numismatiek.

NOTEN

1. Inv. MU 00458. Het exemplaar weegt 1,198 gram.
2. Juli lijst 2001 van munthandel G. Henzen, onder nummer 1152 vermeld en afgebeeld. Het exemplaar is een vierkante afslag met een gewicht van 6,00 gram.
3. Inv. NM 04006. Het exemplaar weegt 1,560 gram en is aan het patina te zien een bodemvondst geweest.
4. J.C. KERKMEIJER *Catalogus der munten etc. aanwezig in het West-Friesch museum te Hoorn* (Hoorn 1932) nr. G307.
5. A.A.J. SCHEFFERS *Doctoraalscriptie De West-Friese munt 1652-1704 (Voorburg 1992).*

(advertentie)

Kretensische munten in de moderne tijd

BEN ROGMANS

Alleen wie de roerige geschiedenis van Kreta een beetje kent, kan het begrijpen. De ene veroveraar na de andere liet zijn oog vallen op dit strategisch gelegen eiland. Na 'bezetting' door Rome, Byzantium en Venetië kwam het begin zeventiende eeuw geleidelijk in handen van de Ottomaanse Turken. Opstanden waren aan de orde van de dag, maar de Turken wisten ze telkens te onderdrukken. Tot in 1898, toen zij met hulp van de Europese grootmachten van die tijd werden verdreven. Kreta kreeg een autonome status onder een Hoge Commissaris, prins Georgios, tweede zoon van koning Georgios I van Griekenland. Zijn minister van Justitie werd de toen 25-jarige Eleuthérios Venizélos (in 1864 op Kreta geboren), revolutionair en staatsman, waaraan Griekenland veel te danken heeft. Reeds na vier jaar wist deze zich van de Griekse prins te ontdoen, omdat hij het niet eens was met zijn beleid. In 1900 werd de autonome status van het eiland bevestigd met een eigen muntslag naar voorbeeld van Griekse munten uit 1893-1895. Het eiland kende slechts twee jaren met eigen munten: 1900 en 1901.[1] Zij werden alle geslagen in Parijs.

Een aantal jaren geleden heb ik de vier kleinste denominaties uit 1901 verworven op Kreta. Ze zijn niet zeldzaam, gewoonlijk echter wel van matige kwaliteit. Voor een goed speurende toerist-numismaat (of op een veiling) zijn ze wel te vinden. Zijn er lezers die meer bijzonderheden weten of wellicht de grotere denominaties in bezit hebben?

Reacties: rogma020@planet.nl

NOTEN

1. *Standard Catalog of World Coins 1901- 2000* (editie 2009) 592.

jaar	1 Lepton	2 Lepta	5 Lepta	10 Lepta	20 Lepta
	Brons	Brons	Koper-nikkel	Koper-nikkel	Koper-nikkel
1900	289.000	703.000	4 mln.	2 mln.	1,2 mln
1901	1,7 mln.	700.000	—	—	—

jaar	50 Lepta	1 Drachma	2 Drachmai	5 Drachmai
	Zilver	Zilver	Zilver	Zilver
1900	—	—	—	—
1901	600.000	500.000	175.000	150.000

Penningen en gevelstenen

Twee ambachten in beweging

LUCIE NIJLAND

Je kunt het nauwelijks toeval noemen dat hedendaagse kunstpenningen en moderne gevelstenen in een vergelijkbare artistieke positie verkeren. Beide heten toegepaste kunst', maar daar zijn kanttekeningen bij te zetten. Tijdens de uitvoering van opdrachten, als penningmaker en gevelsteenhakker, viel het mij op dat telkens weer de vraag rijst of je wel met kunst bezig bent. Naar mijn idee is het kunst, maar door twijfel ga je nadenken, vooral als mensen met wie je daarover van gedachten wisselt, vaker dan je lief is, een andere mening zijn toegedaan.

Ik heb er geen gedegen onderzoek naar gedaan, maar als ik tijdens open atelier manifestaties voor de Amsterdamse stadswijk waarin mijn atelier zich bevindt het onderwerp aansnijdt bij bezoekers, dan blijkt dat penningen en gevelstenen wel degelijk 'kunstzinnig' worden gevonden. Beide ambachten krijgen tijdens de gesprekken een bepaalde artistieke erkenning. Ondertussen is mij duidelijk geworden dat de gevelsteen vooral leuk gevonden wordt vanwege de decoratieve aspecten; penningen kent men slechts in de medaillevorm als een ceremonieel product voor evenementen, uitgereikt na bijvoorbeeld een grote sportprestatie. Het idee penning blijft bij het publiek voor mij zorgelijk dicht bij de begrippen medaille en hondenpenning. Dat producten als penningen en gevelstenen worden uitgevoerd door kunstenaars, wordt zonder morren geaccepteerd als 'mooi (betaald) werk voor ze'.

Gevelstenen gelden voor mij als weliswaar exclusieve, maar openbare kunstwerken. Kunstpenningen genieten minder blootstelling aan het publiek dan moderne gevelstenen. De toepassing van een gevelsteen leent zich voor het kijkgenot van voorbijgangers in de openbare ruimte, naast een hint naar de identificatie van de opdrachtgever/koper en/of het pand. De laatste decennia valt een penning, naar de aard van zijn uitvoering, steeds vaker onder het begrip 'autonome kunst', waarmee die zijn status binnen de de toegepaste kunst kan zijn ontgroeit. Ik durf daarom te beweren dat beide ambachten, elk op een eigen wijze, in beweging zijn in de richting van meer artistieke en persoonlijke exclusiviteit.

De moderne gevelsteen is een eenmalig product van (meestal) een opdracht voor deze uiting van toegepaste kunst. Toch krijgt die minder gauw het etiket 'kunst' opgeplakt dan moderne designpenningen. Er ontwikkelt zich een tegenstelling in de penningkunst zelf, en ook tussen beide artistieke ambachten. Terwijl het beroep penningmaker plaats maakt voor dat van 'ontwerper', verandert de penning in een conceptueel kunstwerk dat in toenemende mate uitleg behoeft. De moderne gevelsteen doet het rustiger aan, behalve in taalkundig opzicht. Door

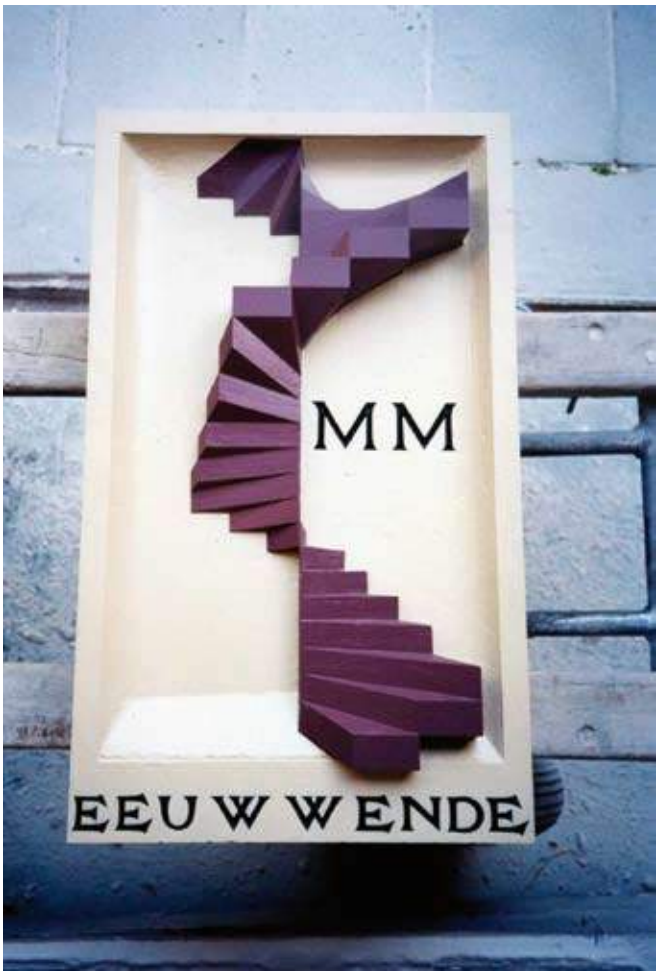
Gevelsteen door Hans 't Mannetje

een vergaande originaliteit in de teksten, dikwijls met een vertaalslag naar een diepere betekenis, vaak met humor, steekt de moderne gevelsteen de penningkunst tekstueel de loef af. Ook in de kwaliteit van de belettering.

Vergeleken met kunstpenningen heeft de gedaante van de moderne gevelsteen een minder opvallende verandering ondergaan. De straatnummering heeft lang geleden zijn taak als adres-ijkpunt al overgenomen. Het nut is vervangen door meer kijkgenot. Dat laatste is ook het streven bij de penningkunst, geuit als kunstobject. De penning is geen saai ding meer dat in een grote oplage geproduceerd wordt, maar eerder een exclusief object - zowel in materiaal als uitvoering – dat steeds vaker belandt in museale vitrines of design collecties.

Beide ambachten horen in wezen nog steeds tot wat wij verstaan onder 'toegepaste kunst', waaronder wordt begrepen: een esthetische vormgeving voor voorwerpen met een praktisch nut. Door hun toegenomen exclusiviteit, is bij beide ambachten een kentering gaande. Moderne gevelsteen-beeldhouwers acht ik beeldhouwer-kunstenaar, met een duidelijk behoud van het ambacht. Voorheen waren dat vaak gevelsteenhakkers die in het steenhouwersvak zaten en meestal geen kunstenaars genoemd werden. Penningmakers laten in toenemende mate het ambacht links liggen, ruimte gevend aan ontwerpers/designers van objecten om de ceremoniële functie over te nemen. Wat daarbij opvalt is de beperkte en zeer selectieve verspreiding van de (exclusieve) werken als 'highbrow art', zeker in vergelijking met sommige penningoplagen van voorheen.

Gevelsteen door Hans 't Mannetje

Naast het afzwaaien van beeldhouwers die het penningvak de rug toekeren of ermee stoppen vanwege hun hoge leeftijd, is het boeiend om te zien hoe de penningwereld een toename kent van ontwerpers die gebruik maken van de nog bestaande instanties voor de financiering en promotie van wat voorheen penningkunst heette. Naar mijn mening is 'penningkunst' een aantrekkelijk begrip geworden voor objecten die op zoek zijn naar onderdak. Mijn voorzichtige conclusie is dat, ondanks de ontwikkelingen van beide soorten toegepaste kunst naar autonomere en exclusievere kunstuitingen, de moderne gevelsteen binnen de toegepaste kunst blijft, terwijl de penningkunst moeite heeft zich daarbinnen te handhaven. Wellicht dat vergelijking tussen moderne gevelstenen en penningkunst een bijdrage levert aan de discussie over de toekomst van de laatste.

Dit artikel verscheen in een verkorte versie eerder in *De Gedachtenis, tijdschrift voor moderne gevelstenen* 11 (september 2009).

Een schout uiteindelijk door een kleine munt ten val gebracht? Een reactie

RONALD WIENTJES

In *De Beeldenaar* 2009-5 verscheen een artikel van Kees Pannekeet en Alexander Moes met de titel *Een schout uiteindelijk door een kleine munt ten val gebracht?* Enerzijds geeft hun bijdrage een interessante kijk op de miserabele kleingeldcirculatie in de Republiek aan het einde van de zeventiende eeuw. Anderzijds schetst die een incident uit een kennelijk lange reeks strubbelingen tussen de magistraat van het Drentse stadje Coevorden en de schout van die plaats, Roelof Kamerling. Maar werden de minderwaardige duiten die rond 1684 in Coevorden in omloop kwamen de schout werkelijk fataal? Het spreekwoord zegt de vraag stellen is haar beantwoorden en de auteurs suggereren dan ook dat in de titel het antwoord al besloten ligt. Ik ben een andere mening toegedaan. Om die te staven wil ik aan de hand van het tot nu toe bekende archiefmateriaal de zaak reconstrueren. Als bijlage bij dit artikel geef ik een bronnenpublicatie van de stukken in het archief van de stad en heerlijkheid Coevorden die hierop betrekking hebben.

In feite betreft het in deze niet één zaak, maar twee verschillende zaken die met elkaar te maken hebben. Allereerst is er de klacht van de burgemeesters en de gezworen gemeente van Coevorden bij de gedeputeerden van de landschap Drenthe over de schout. Hij zou in Coevorden oud koper hebben opgekocht, er op de Munt in Harderwijk door zijn zwager duiten van hebben laten slaan en die vervolgens met tonnen vol in Coevorden in circulatie hebben bracht. Hij zou daarmee een winst van ongeveer 67% gemaakt hebben. Men moet zich terdege realiseren dat het hierbij om een klacht en niet om een bewezen feit gaat.

Jannes Bottichius, schout van Dalen, werd door Gedeputeerde Staten op 31 december 1684 afgevaardigd om de burgemeesters te vragen of zij in rechte bij hun bewering bleven. Hun antwoord had juridische consequenties voor beide partijen. Er was schijnbaar nogal wat aarzeling in Coevorden, want pas in derde instantie kwam er op 7 januari 1685 een antwoord. Toen lieten de burgemeesters en gemeenslieden de schout van Dalen op het stadhuis dagvaarden. Daar verklaarden de aanwezige leden van het stadsbestuur dat ze niets wisten van het opkopen door de schout van Coevorden van oud koper om het naar de muntmeester van Harderwijk te sturen. Met andere woorden, ze lieten dit deel van hun aanklacht vallen. Wel hielden zij vol dat de Coervordense schout massaal duiten importeerde, waarvan een groot aantal op de stadstafel uitgestald lag. Wat voor soort duiten dit waren, vermelden de stukken niet. Nog dezelfde dag is schout Bottichius op verzoek van Kamerling nogmaals naar het stadhuis gegaan met de vraag hoeveel duiten er op de stadstafel lagen. Hierop antwoordde vice-president Henderick ten Poorten dat hij er honderd had zien tellen en dat dit naar schatting een kwart van de hele partij zou zijn. In totaal zou het ongeveer vierhonderd duiten betreffen, die door één man gebeurd waren en vervolgens aan het stadsbestuur waren overhandigd. De man verklaarde dat hij er nog meer had en dat Coevorden ermee werd overstroomd. Daarom was het voor het stadsbestuur ondoenlijk al dit soort duiten op te sporen en te tellen. Kamerling had Bottichius kennelijk

ingefluisterd te vragen om welke hoeveelheden duiten het eigenlijk ging.

Van de schout van Coevorden als importeur van deze duiten is in het tweede antwoord van 7 januari 1685 geen sprake meer. Stukje bij beetje lijken de Coevordense magistraten hun aanklacht tegen Roelof Kamerling te hebben ingeslikt. Ook blijkt uit het definitieve antwoord niet dat het hier Gelderse duiten betrof. Een actie van de stad Coevorden tegen deze legale munten van een lid van de Unie had bovendien weinig kans van slagen gehad. Welk soort duiten het dan wel betrof, liet Bottichius in het midden, maar het waren zeker duiten van buiten de Republiek. Hierbij is men op de eerste plaats geneigd te denken aan het beruchte munthuis van Reckheim, toentertijd een enclave in de onder Spaans gezag staande Zuidelijke Nederlanden. Tegen deze buitenlandse munten kon men makkelijker stappen ondernemen, hoewel dit pas aan het einde van 1685 handen en voeten kreeg. Op 16 december van dat jaar richtte de stad Coevorden namelijk een verzoekschrift aan Elbert Anton baron van Pallant, drost van Coevorden en Drenthe, om de import van minderwaardige duiten te mogen verbieden en de overtreders te straffen. Het betrof toen duiten die in andere provincies, steden en landen (lees in de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën) niet gangbaar waren. Ze werden door enige ingezetenen van Coevorden, die op winstbejag uit waren (namen noemen we niet) in buitenlandse plaatsen voor 14 à 16 stuks per stuiver ingekocht en in Coevorden en omgeving voor hele duiten van 8 stuks per stuiver in omloop gebracht. De brutowinst bedroeg in het gunstigste geval 50%. Dit komt aardig in de buurt van het al eerder genoemde winstpercentage van 67%. Het rekest vermeldt nog dat het vooral Roermondse duiten waren.

Roermond, duit

De drost beschikte gunstig op het verzoekschrift en de stad kreeg toestemming een ordonnantie tegen de minderwaardige duiten uit te vaardigen. Het is echter niet bekend of dit ook daadwerkelijk gebeurd is. Een gedrukte ordonnantie mag men in het Coevorden van het einde van de zeventiende eeuw misschien niet verwachten, maar een verbod tegen de kwade duiten zou van de kansel verkondigd en in een register van publicaties, dat nu verloren is, opgetekend kunnen zijn.

Toen Coevorden toestemming kreeg stappen tegen de import van minderwaardige duiten te nemen, was Roelof Kamerling waarschijnlijk al overleden. Pannekeet en Moes schrijven dat hij eind 1685 overleden is, maar zij maken niet duidelijk of hij toen nog in functie was. In ieder geval werd hij op 17 maart 1685 voor drie maanden geschorst. Aangezien zijn zoon Rutger, nota bene door de magistraat van Coevorden bij de drost van Drenthe voor verkrachting aangeklaagd, hem opvolgde, mag aangenomen worden dat Roelof bij zijn overlijden gewoon weer als schout van Coevorden in zijn ambt was hersteld. Sterker nog, het lijkt wel alsof het schoutambt tot het tafelzilver van de familie Kamerling behoorde.

Naar mijn mening zijn de duiten Roelof zeker niet fataal geworden. De aanklacht van de magistraat over de aanmaak en import van minderwaardige duiten dient gezien te worden in een lange reeks van pogingen de schout zwart te maken. De animositeit tussen het stadsbestuur en de schout zal niet alleen gelegen hebben aan het eventueel slechte karakter van Kamerling, maar ook aan structurele politieke, economische en sociale tegenstellingen. Dit neemt echter niet weg dat er een kern van waarheid in de aanklacht kan liggen,

maar om te beoordelen wat er precies van waar is laat ik graag over aan de volgende onderzoeker.

BIJLAGEN

Transcripties van stukken betreffende een klacht van het stadsbestuur tegen de schulte Roelof Camerlingh wegens het laten slaan en in Coevorden invoeren van koperen duiten, 1684; met verzoekschrift van het stadsbestuur aan de drost om toestemming tot een verbod op de invoer van duiten in Coevorden in verband met de circulatie van vervalsingen, 1685 (Drents Archief, Archief Coevorden, stad en heerlijkheid (toegang 0116), inv. nr.692).

31 december 1684, no. 495

Alsoo haer Edel Mogende de Heeren Gedeputeerden Staten der Landtschap Drenthe de schùlts van Covorden Roeleff Camerlingh hebben voor gehouden, dat de Borgemesteren ende Sworen gemeente over hem hadden geklaeght, dat hij tot Covorden olt koper, ketels ende potten opkofte, voor weinich gelt, en hetselve plat de slaen, ende als dan nae Harderwijck dede senden an sijn swager de mùntmester van Gelderlandt, om daer doijten van te slaen, de hij schults met geheele tonnen voll wederom binnen Coevorden brochte, waer an hij wel twie derde parten profijt maeckte, Soo wordt de Heer Schùlts van Dalen Jannes Bottichiùs mit desen versocht, om verschreven Burgemesteren van Coevorden gerichtelijck afte vragen, off sij bij sodanige Clachte, en woorden willen persisteren en daerop Cathegoris antwoort geven, waer nae sich als dan de Schùlts van Coevorden sal hebben te regùleren Covorden den –31– december 1684

Desen an de Heer Comijs van Thijnen geinsinueert ende versocht Copia om desen an de Magistraet van Covorden bekent te maecken Covorden den .31- December i684

Onderstondt Jan Bottichius Schults 1684

31 december 1684

Alsoo haar Edel Mogende de Heeren Gedepùteerden Staten der Landtschap Drenthe de Scholts van Covorden Roleff Camerlinck hebben voorgehouden, dat de Borgemesteren en Swoorn Gemeente over hem hadden geclacht dat hij tott Covorden Olt Coper Ketels ende Potten opkofte, voor weinich gelt ende Hetselve pladt dede slaan, ende als dan naar Harderwijck dede senden aen syn swager de Mùntmeijster van Gelderlandt om daar doeitten van te slaan, die hij Scholts met heele tonnen voll wederom binnen Covorden brochte, waar van hij wel twie darde parten profijt maackte, Soo wordt de Heer Scholts van Dalen Joannes Bottichius mits desen versocht om voorschreven Borgemesteren van Covorden gerichtelijck aff te vragen, off sij bij sodanige clacht ende woorden willen persisteren, en daar op Categoris antwoordt geven waar na sich als dan de Scholts van Covorden sal hebben te reguleren Covorden den .31. december i684

Desen an de Heer Comijs van Thijnnen geinsinùeert ende versocht copia om desen an de Magistraat van Covorden bekent maken Covorden den 3i december i684

3 januari 1685

Desen antwoordt wederom versocht op den .3. Janùary 1685 an Borgemester van Thijnnen, die hem tott antwoordt heeft gegeven, dat Borgemester Walderick (?) nu president was, den selven oock desen geinsinueert ende tott antwoordt becommen als voornoemt -onderstondt- J. Bottichius Schults 1685

7 januari 1685

Eindelijck is het antwoordt op den .7 Januari i685 als hijr na volcht in gebracht

Attestere ick onderschreven Schults, dat op de bovenstaande afvraginge, die

Borgemesteren en Meensluiden op haar Stadts huis mij hebben bode gesonden, ende: hebben daar op generaallick dien daar doemaals waren als Comijs van Thijnnen, Kock, Poortman ende Beerlinck ende meer anderen, daar op hebben geantwoordt, dat sij van geen olt opcooppen van Coopper van de Scholts van Covorden - tott Covorden: - nieet weten te seggen, dat na die Mùntmester van Harderwijck soude gesonden wesen, maar wel weten vastelijck dat de Schults van Covorden bij Hoopen die doeiten in Covorden coomt inte brengen, gelijck sij mij op Stadts hùis bij menichte op de stadtstaaffel hebben vertoont, enseide dat sùlcke doeiten waren dien de Schults van Covorden in Covorden coomt inte voorren, en op wat wijsse is haar onbewùst Covorden den –7– Janùari 1685 onder stondt J: Bottichius Schults

Waar op ick opnije bij de Heeren Borgemesteren van Covorden als Comijs Thijnnen ende Henderick ten Poorten op versoock van de Schùlts van Covor(den) ben geweest ende afgevracht, hoe veelle doeitten op de stadts taaffel dan wel gelegen hebbe, waa(r) op vice president Henderick ten Poorten antwoorde, dat hij daar van hondert heefft sien tellen, ende dat hij doomaals sustineerde dat het de veerde part wel conde sijn, en niet beterder weet off daar sijn wel na gissinge veerhondert doeiten geweest, dien bij een man opgeboort is, ende over gelanget heeft, dien daar bij hadde geseit wel meerder van de soorte hadde, ende dat de stadt van Covorden over al daarmede waren vervult, ende dat haar onmogelijcken waar alle die doeitten van de soorte opte soocken ende te tellen, Aldus voor mij Schults verclaart gelijck ick verclare mit mijn onderteikend handt Covorden den –7– Januari i685 -onderstondt:- J: Bottichiùs Scholts 1685

16 december 1685, no. 148.

Reqùest voor de Stadt Coevorden vande quade Dùyten mit Approbatie van Drost Pallant vanden 16 December 1685

Welgeboren Gestrenge Heer, Mijn Heer,

Elbart Anton, Baron van Pallant Heer tot Ham, Voorst Batinge en Oosterveen, Drost tot Coevorden, en der Landtschap Drenthe,

Borgemeesteren en Geswooren Gemeente der Stadt Coevorden ter kennis gekomen sijnde, dat alhier binnen Coevorden veele qùade doijten -: welcke in ander Provintien, Steden en Landen niet ganckbaer en sijn en door eenige Baetsoeckende ingesetenen in Vremde plaetsen Ingekoft worden, gevende voor .14. a 16. een stùijver- alhier binnen Coevorden gebracht worden; en onder de gemeente worden ùijtgegeven waer door de Ingesetenen van dese plaetse groote schade komen te lijden, en de gantsche Stadt met qùade, en meest met Roermontsche doijten vervùlt wort,

Is daerom t'gedienstigh versoeck dat ù welgeboren Gestrenge haer Achtbare gelieft te Aùthoriseren om sodaene voorsieninge te doen, dat sodaene doijten alhier binnen Coevorden niet gebracht mogen worden en sùlx bij seeckere poene op te stellen, Dit doende

De Magistraet der Stadt Coeverden wort geaùthoriseert den invoer van die duiten te beletten, op soodaniege peene ende boeten als de selve tot weeringe van dien noodich sùllen oordeelen. Actum dwingelo den 16 december 1685
E. van Pallant

De Penning, kleinplastiek van formaat

Tentoonstelling bij *De Ploegh*

LINDA VERKAAIK

In de beeldende kunst is anno 2009 de penning bijna een uitgestorven begrip. Vanuit een lange traditie waarbij bedrijven of gemeenten zich wilden profileren met een apart relatiegeschenk of bijzondere gebeurtenis wilden gedenken, was de penning een zeer geschikt object: handzaam, eventueel voorzien van tekst en van waardevol materiaal gemaakt. Mooi om te overhandigen, bijzonder om te ontvangen. Binnen de gestelde randvoorwaarden kon de kunstenaar zichzelf onderscheiden met een ontwerp in zijn eigen handschrift en als het ontwerp het toeliet, kon het in een grote oplage, niet al te kostbaar, geproduceerd worden. Dat de penning in onbruik raakte, heeft waarschijnlijk te maken met de ouderwetse uitstraling die het woord penning oproept. Maar de tijden veranderen en de penning verandert mee.

De Vereniging voor Penningkunst (VPK) beijvert zich al jaren om de penningkunst gelijke tred te laten houden met de beeldende kunst in het algemeen. Onder invloed van de tijdgeest en de veranderende visies geeft de VPK ook hedendaagse ontwerpen uit. Inmiddels reikt de veelzijdigheid in vorm en materiaal tot aan een klein kunstobject toe. Jaarlijks verleent de VPK twee penningopdrachten aan beeldend kunstenaars/ontwerpers en probeert opnieuw academies te benaderen om het vak weer nieuw leven in te blazen.

Van 13 december 2009 tot en met 16 januari 2010 organiseert de VPK in samenwerking met het *Landelijk Kunstenaarsgenootschap de Ploegh* een penningtentoonstelling in *galerie de Ploegh* te Soest. Met deze tentoonstelling beoogt de vereniging traditionele en actuele, experimentele penningkunst onder de aandacht te brengen. Naast alom bekende beeldhouwers en penningmakers zoals Eric Claus, Fons Bemelmans, Bruno Ninaber, Geer Steyn, doet ook een nieuwe lichting penningmakers zijn intrede. Daarnaast zijn enkele leden van de Ploegh geïnspireerd geraakt om, soms voor het eerst, de uitdaging een penning te ontwerpen aangegaan. Met bijna vijftig deelnemers laat de expositie een keur van zoveel mogelijk verschillende uitingen van penningkunst zien. Zo zijn er naast het bekende brons ook penningen van glas, steen, vilt, ceramiek. Zelfs de nieuwe media vindt er zijn weg

Anki van de Kamp

Fons Bemelmans

Elly Baltus

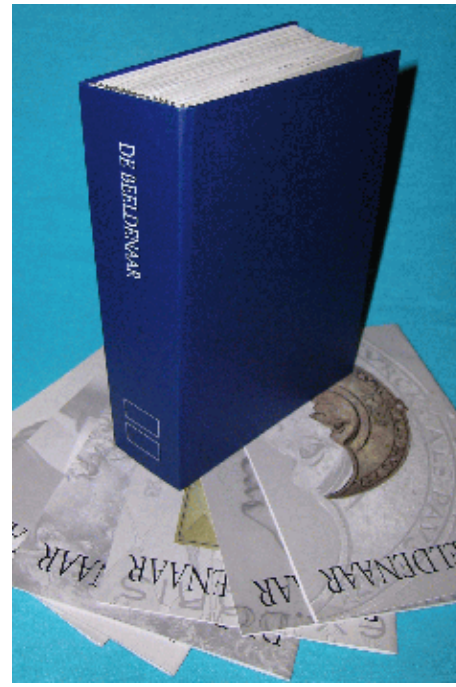
in het werk van Elly Baltus: een penning met video en geluid. Daarnaast wordt een selectie van de door de VPK uitgegeven penningen tentoongesteld. Niet alle leden van de vereniging zijn blij met de nieuwe ontwikkelingen. Voor velen gaan de eigentijdse vindingen een brug te ver of de wereld op zijn kop. In verband met de gaande discussie binnen de VPK over 'wat is een penning', kan dit een betekenisvolle expositie worden.

Galerie de Ploegh, Pimpelmees 3, 3766 AX Soest, tel: (035) 6090411
Openingstijden: wo. t/m vr. van 11 tot 17 uur, za. van 10 tot 16 uur.

Opbergband voor De Beeldenaar

Wie *De Beeldenaar* bewaart, bouwt aan een waardevol naslagwerk. Voor het bewaren van het tijdschrift bestaat een opbergband met een harde balacron kaft en de rugtekst DE BEELDENAAR.
Met jaartalstickers kan worden voorzien van het jaar van uitgifte. Deze luxe band is geschikt voor twee complete jaargangen.

De opbergband kost € 14,90 (incl. verzending) en is te bestellen door overmaking van op Postbank 5761252 van 'penningmeester De Beeldenaar' te Utrecht.

Foute determinatie van halve leeuwendaalder

KEES PANNEKEET

Bij het nog eens doorlezen van het artikel *The circulation of Dutch leeuwendaalders in 17th century Ottoman Palestine: new evidence from two unpublished hoards* door Robert Kool in het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde (JMP)* ben ik op een fout gestuit.[1] In de Jarishe vondst wordt een leeuwendaalder van West-Friesland beschreven met het jaartal 1691. Dit is volgens het artikel een ongepubliceerd jaartal. Dit jaartal is inderdaad niet bekend, maar als ik de afbeelding bekijk, dan zie ik dat het derde cijfer in het jaartal slecht leesbaar is en dat de munt het muntmeesterteken lelie draagt. In 1691 vervulde echter Gerrit Schuijrmans het muntmeesterambt en hij gebruikte een rozet en een rund als muntmeesterteken en niet de lelie.

Bij nadere beschouwing ben ik daarom van mening dat de gemelde halve leeuwendaalder is geslagen in 1631 onder de in dat jaar aangetreden muntmeester Nicolaas Wijntgens. Op halve leeuwendaalders is de lelie als muntmeesterteken voor het laatst gebruikt in 1648 dus kan de munt onmogelijk van later datum zijn.

Overigens is het jaar 1631 ook een interessant jaartal, omdat mij tot nu alleen een jaartalwijziging 1631 over 1628 bekend was met het muntmeesterteken rozet. Deze is naar mijn mening nog geslagen onder Hans Sweers. Van hem zijn bekend de jaren 1627 over 26, 1627, 1629 over 28, 1629 en 1631 over 28. Het stuk met uitsluitend het jaar 1628 is nog niet teruggevonden en bestaat mogelijk niet. Dit kan de veranderende stempels verklaren met dit jaartal. Zij zijn er wel geweest maar nooit of slechts zeer weinig gebruikt waarna zij in later jaren zijn herbruikt.

Toen Hans Sweers in 1631 werd opgevolgd door Nicolaas Wijntgens, heeft ook deze in dat jaar halve leeuwendaalders aangemunt met het volle jaar 1631 en voorzien van zijn muntmeesterteken lelie, exemplaren zoals afgebeeld in het artikel in *JMP* 2002. Omdat het jaartal 1691 de jongst voorkomende in de vondst was, is de sluitdatum van de vondst verkeerd genomen. Deze moet zijn 1668, het jaartal op de leeuwendaalder van Kampen.

Kees Pannekeet heeft een brede interesse in de numismatiek en is gespecialiseerd in het kopergeld geslagen in de periode 1500-1800. Van zijn hand verschenen diverse publicaties over provinciale munten en recent een inleiding in de Romeinse numismatiek.

NOTEN

1. ROBERT KOOL The circulation of Dutch leeuwendaalders in 17th century Ottoman Palestine: new evidence from two unpublished hoards *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 89 (2002) 47-68. De halve leeuwendaalder: afbeelding 37.

Halve leeuwendaalder 1631 (detail)

Halve leeuwendaalder 1631 over 1628 (detail)

Oproep Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek

Sinds 1981 reikt het Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek (www.numisbel.be) eens in de vier jaar de *Prijs van het Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek* uit voor een wetenschappelijke verhandeling over een numismatisch onderwerp aan een persoon onder de 35 jaar. Voor de eerstkomende uitreiking roept het genootschap kandidaten op een bijdrage in te sturen. Het volledige reglement voor deelname luidt:

1. Het Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek, v.z.w., onder de Hoge Bescherming van Z.M. de Koning heeft een prijs ingesteld, die de naam draagt *Prijs van het Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek*. De prijs wordt in principe om de vier jaar toegekend. De jury is nochtans niet verplicht deze uit te reiken indien zij van oordeel is dat geen enkele ingezonden verhandeling een bekroning verdient. De prijs werd het eerst uitgereikt in 1981 en voor de laatste maal in 2006.

2. De prijs wordt toegekend aan de auteur van een wetenschappelijke, oorspronkelijke en onuitgegeven verhandeling over een numismatisch onderwerp in de breedste zin van het woord (munten, medailles, penningen, munttechnieken, ...) of over zegelkunde. Deze verhandeling moet tenminste 75 getikte bladzijden tellen, met 33 regels van 60 aanslagen per bladzijde. Ze mag in één van de volgende talen gesteld zijn: Nederlands, Frans, Duits, Engels, Italiaans of Spaans.

3. De verhandelingen moeten, in tweevoud, aangetekend gestuurd worden naar de zetel van het Genootschap, t.a.v. de Ondervoorzitter van het Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek, p/a Koninklijke Bibliotheek van België (Penningkabinet), Keizerslaan 4, B-1000 Brussel. Zij moeten er vóór 1 december 2009 aankomen. De teksten moeten getikt en volledig afgewerkt en verzorgd zijn. Hetzelfde geldt voor de eventuele afbeeldingen.

4. De Jury gelast met de beoordeling van de inzendingen, is samengesteld uit de leden van de directie van het *Belgische Tijdschrift voor Numismatiek en Zegelkunde*, eventueel aangevuld met specialisten ter zake. Hun beslissing is onherroepelijk.

5. De deelnemers mogen de leeftijd van 35 jaar niet overschreden hebben op de dag waarop de inzendingstermijn afgesloten wordt. De deelneming is aan geen enkele voorwaarde van diploma, titel of nationaliteit verbonden. De leden van de jury en van de Raad van Bestuur van het Genootschap zijn echter van deelname uitgesloten.

6. De prijs bedraagt € 1.250 en wordt uitgekeerd in speciën. Hij wordt uitgereikt tijdens de Algemene Vergadering, die het Genootschap in maart houdt.

7. Het Koninklijk Belgisch Genootschap houdt zich het recht voor om aan de auteur voor te stellen de bekroonde inzending te publiceren in het *Belgisch Tijdschrift voor Numismatiek en Zegelkunde*.

8. Elke betwisting betreffende de interpretatie of de toepassing van onderhavig reglement behoort uitsluitend tot de bevoegdheid van de Raad van Bestuur van het Genootschap.

Nieuws uit het geldmuseum

Numismatiek en wetenschap

JACO ZUIJDERDUIJN

Mijn eerste kennismaking met de numismatiek was waarschijnlijk tijdens mijn studietijd, tijdens het vak paleografie. Voordat ik als Leidse geschiedenisstudent met archiefonderzoek mocht beginnen, diende ik eerst de kneepjes van het vak te leren. Daar maakte men geen half werk van: er waren maar liefst twee verplichte vakken die de aankomend historici voorbereidden op de hanenpoten, ondoorgrondelijke afkortingen en krabbels in de marge waaraan historische bronnen zo rijk zijn. Om laat-middeleeuwse bronnen te kunnen doorgronden, was kennis van het schrift natuurlijk vereist, net als vaardigheden op het gebied van oorkondenleer, tijdrekenkunde en numismatiek. Daar kwamen overigens geen daadwerkelijke munten aan te pas: numismatiek was een 'hulpwetenschap', een soort eerste hulp in het geval de bronnen onverwijld rekenmunten zouden vermelden; of erger nog: obscure middeleeuwse munten als de botdrager, het vuurijzer of de mijt. Veel verder dan dit ging de informatieuitwisseling niet.

Tegenwoordig is het nauwelijks beter gesteld: er is weinig sprake van interactie tussen numismaten en historici. Zelfs de populariteit van het interdisciplinair onderzoek, al jarenlang een belangrijke wetenschappelijke methode die aanleiding heeft gegeven tot allerlei kruisbestuivingen, heeft niet geleid tot toenadering. Tenzij er nauwelijks andere bronnen beschikbaar zijn, zoals voor de oudheid en middeleeuwen, worden numismatische collecties maar weinig gebruikt als historische bron. Dat wil zeggen: er wordt weinig onderzoek gedaan dat in hoofdzaak is gebaseerd op numismatische collecties. Het Geldmuseum wil hier verandering in aanbrengen en de kloof tussen numismatiek en andere wetenschappelijke disciplines dichten.

Ik vermoed dat ik u als lezer niet hoef te overtuigen van de waarde van munten voor historisch onderzoek. Maar misschien moet ik eerst ingaan op de vraag waarom numismaten zich druk zouden moeten maken om interdisciplinair onderzoek. Waarom zou de numismatiek immers geen onafhankelijke positie kunnen innemen? Om met het meest verheven argument te beginnen: interactie

Munten, de schrik van menig historicus (foto RMO Leiden)

veroorzaakt dynamiek, het roept vragen op en geeft zo een impuls aan wetenschappelijk onderzoek. Vandaar de enorme nadruk die tegenwoordig door de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en andere geldschieters wordt gelegd op interdisciplinair onderzoek. Met die constatering komen we aan bij een meer pragmatisch argument: er is de afgelopen decennia sprake van een snelle schaalvergroting in de academische wereld. Tegenwoordig zijn grote onderzoeksprojecten de norm; projecten die zijn ingebed in de theorievorming van de sociale wetenschappen, die een brug slaan tussen verschillende disciplines en die aanhaken bij internationaal onderzoek. Om onderzoek te kunnen blijven doen is het noodzakelijk om als kleine discipline samenwerkingsverbanden aan te gaan. Tenslotte is het academische klimaat de laatste decennia veranderd: het adagium 'wetenschap omwille van de wetenschap' gaat steeds minder op. In plaats daarvan wordt er - impliciet dan wel expliciet - een prestatiemodel gehanteerd, gebaseerd op 'impact' op wetenschappelijk onderzoek en de vraag naar kennis vanuit het publiek. We vinden menig kleine zelfstandige discipline onder de slachtoffers van dit beleid.

In het licht van deze ontwikkelingen heeft het Geldmuseum zich ten doel gesteld te bouwen aan een interdisciplinair platform dat een impuls zal geven aan onderzoek naar geld en geldcultuur. Om dit te realiseren zullen de muntencollectie en de numismatische expertise beter in de academische markt gezet moeten worden. Ik noem hier drie mogelijke strategieën. Het is allereerst zaak buitenstaanders inzicht te verschaffen in de mogelijkheden die numismatische collecties de onderzoeker bieden. Aan één van de belangrijkste vereisten daarvoor (de toegankelijkheid van de numismatische collectie via het internet) wordt hard gewerkt. Daarnaast zal er ook een vertaalslag gemaakt moeten worden om de numismatiek onder de aandacht te brengen. Daarbij gaat het in feite om 'numismatiek voor dummies': het op een rijtje zetten van de kenmerken die munten hebben en het aanreiken van methoden waarmee munten onderzocht kunnen worden. Dit is onder historici al heel gebruikelijk: het beschrijven van de mogelijkheden die een brontype de onderzoeker biedt en zo een impuls geven aan het brongebruik (de serie 'Broncommentaren' van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis is het voorbeeld bij uitstek).

Daarnaast is ook de manier waarop gegevens beschikbaar worden gesteld van belang. In de sociale wetenschappen zijn datasets met eindeloze reeksen kwantitatieve gegevens één van de belangrijke pijlers van onderzoek. Door numismatische gegevens, zoals het edelmetaalgehalte van munten, denominaties en vindplaatsen op zo'n manier beschikbaar te maken, wordt interdisciplinair onderzoek vergemakkelijkt. Bovendien is het ook van groot belang om 'common ground' te creëren, bijvoorbeeld met een discipline als de economische geschiedenis. Dit zou kunnen door gegevens van de omvang van de muntproductie in de vorm van een dataset te gieten. Het resultaat is een gegevensreeks die een brug kan vormen tussen numismatiek en economische geschiedenis.

Tenslotte zal het Geldmuseum interdisciplinair onderzoek vooral ook zelf moeten initiëren, door contacten te leggen met andere disciplines en met onderzoeksvoorstellen te komen. Op deze wijze ontstaat een uitwisseling van ideeën, waarbij de numismatiek niet langer als 'hulpwetenschap' fungeert, maar een actieve gesprekspartner is. In *De Beeldenaar* zult u op de hoogte worden gehouden van de vorderingen die het Geldmuseum hiermee maakt.

Jaco Zuijderduijn werkt als senior onderzoeker bij de afdeling Collecties en Onderzoek van het Geldmuseum.

Van wederdoper tot TwentseWelle

Het Genootschap bezoekt Enschede

MICHIEL PURMER

Een recordaantal van 121 leden heeft op 25 april jongstleden een zeer geslaagde voorjaarsvergadering gemist! Wel aanwezig waren een kleine zestig leden met introducées, alsmede een tiental leden van zustervereniging de Verein der Münzfreunde für Westfalen und Nachbargebiete. De relatief geringe opkomst kan verklaard worden door de voorjaarsvakantie en een aantal concurrerende numismatische activiteiten. De aanwezigen hebben een mooie dag meegemaakt met het traditionele prima voorjaarsweer.

Plaats van handeling was deze keer Enschede. Aanleiding om naar de textielstad te komen, vormde de uitnodiging van Jan de Vries. Hij is secretaris van de Numismatische Kring Twente en sterk betrokken bij het nieuwe museum TwentseWelle. De uitnodiging stamde al uit 2007, maar nu was ook het museum gereed om ons te ontvangen. Bij deze wil het genootschap Jan nog eens hartelijk danken voor zijn vele werk dat heeft geresulteerd in deze geslaagde dag.

De ontvangst, ledenvergadering en lezingen vonden plaats in het nieuwe complex Prismare naast het eveneens gloednieuwe museum TwentseWelle. Beide gebouwen bevinden zich op de plaats van de voormalige wijk Roombeek, die tijdens de vuurwerkramp van 13 mei 2000 vrijwel geheel werd vernietigd. Het was zeer boeiend om te zien hoe negen jaar na dato een geheel nieuw stedenbouwkundig complex op de rampplek verrezen is met behoud van oude structuren en gebouwen.

De algemene ledenvergadering van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde verliep soepel. De bekende agendapunten als jaarrekening, *De Beeldenaar* en Jaarboek werden vlot behandeld. Gelukkig konden er 11 nieuwe leden worden verwelkomd door de voorzitter. Na de ledenvergadering werd snel begonnen aan de lezingen. Zo was daar eerst een uitgebreide lezing door dr. Gerd Dethlefs met als titel: *Die Wiedertäufer zu Münster im Spiegel von Münzen und Medaillen*. Hij vertelde het verhaal van de wederdopersstaat die kort bestaan heeft in de stad Münster. Aan de hand van munten en penningen die op deze periode betrekking hebben werden we meegenomen naar de roerige tijden van het Münster van 1534/1535. De bisschop van Münster

Textilia in numis

maakte op bloedige wijze een einde aan het bestuur van de wederdopers, maar de heer Dethlefs toonde ons de vele numismatische herinneringen aan deze geschiedenis.

Aperitief en prima lunch in Prismare volgden. Nadat de inwendige mens zo versterkt was, volgden nog twee lezingen. Allereerst was daar het verhaal van voorzitter Jan van der Wis. Hij gaf een bloemlezing van de vele munten, penningen en bankbiljetten die een relatie hebben met textiel. Onder de toepasselijke titel: *Textilia in numis* passeerden vele stukken van de collectie de revue, die later ook in het museum Twentse Welle in het echt bekeken konden worden. Van bankbiljet uit Afrika tot munten uit de oudheid, de variatie was enorm. De derde lezing vormde een introductie op het museum TwentseWelle. In de nieuwbouw zijn allerlei oude structuren en gebouwen verwerkt, waarbij delen van een oude textielfabriek terugkeren in de museumnieuwbouw.

Na de thee was het tijd TwentseWelle met eigen ogen te aanschouwen. Dat museum biedt onderdak aan een zeer uiteenlopende collectie. Rode draad is het verhaal van de mens in Twente sinds deze zich hier vestigde na de laatste ijstijd. Zo zijn oude textielmachines te zien, maar is ook veel aandacht voor het dagelijks leven in het Twente van vroeger en een uitgebreide archeologische en geologische collectie. Opvallend is een oude Twentse boerderij, die in zijn geheel in het museum is ondergebracht.

In het museum waren een tweetal bijzondere tentoonstellingen te zien: de munten en penningen betreffende wederdopers in Münster en de tentoonstelling *Textilia in Nummis* met de collectie op textiel betrekking hebbende munten, penningen en bankbiljetten. Van veel genootschapsleden kreeg een interactief spel bijzondere attentie, waarbij de bezoeker voor de Twentenaar door de eeuwen allerlei keuzes moest maken. Bij voldoende goede keuzes kon fictief geld worden verzameld, wat kon resulteren in een echte penning voor de collectie. En die mag natuurlijk in geen verzameling ontbreken…

Na het museumbezoek konden de liefhebbers na een stadswandeling dwars door Enschede aanschuiven voor het aperitief en diner in Rodenbach. Hier hebben ruim twintig leden en Münzfreunde genoten van een prima diner. Tijdens dit diner kreeg ons Genootschap van onze zustervereniging nog een prachtige penning en een publicatie aangeboden, als dank voor de uitnodiging. De banden met onze Duitse vrienden zijn met deze bijeenkomst dan ook weer stevig aangehaald.

Euroruimte

ROB KOOIJ

De rubriek Euroruimte bericht in kort bestek wederwaardigheden over euromunten. Is u iets opgevallen aan de circulatiemunten en wilt u die kennis delen met de samensteller van deze rubriek, dan kunt u die sturen naar euroruimte@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

NIEUWE 2 EURO GELEGENHEIDSMUNTEN 2010

Hoewel het jaar 2009 nog niet is afgelopen, zijn 2-euromunten voor Duitsland, Slovenië en Spanje voor 2010 al aangekondigd.

Duitsland
Sinds 2006 geeft Duitsland jaarlijks een 2-eurogelegenheidsmunt uit die gewijd is aan de deelstaat die in het betreffende jaar voorzitter is van de Duitse Bondsraad. In 2010 is Bremen aan de beurt. De munt toont het raadhuis van Bremen met de daarvoor geplaatste Rolandszuil. De oplage bedraagt 30 miljoen exemplaren verdeeld over de vijf Duitse Munthuizen. De uitgiftedatum is 29 januari 2010 en het ontwerp is van Bodo Broschat. Om de munt meer in overeenstemming te brengen met de nieuwe Europese richtlijnen is het omschrift 'Bundesrepublik Deutschland' vervangen door een enkele D.

(1 1/2 ware grootte)

Slovenië
In 2010 geeft Slovenië een 2-eurogelegenheidsmunt uit ter gelegenheid van de 200ste verjaardag van de Botanische tuin in Ljubljana. Het op de munt schijnbaar onooglijke plantje is een echte zeldzaamheid die al dateert van vóór de ijstijden. De Hladnikia komt uitsluitend voor in Slovenië en dan nog slechts op enkele rotsachtige bergweiden. De plant werd in het begin van de negentiende eeuw ontdekt door de botanicus Franc Hladnik, die tevens de stichter was van de Botanische tuin in 1810. De munt krijgt een oplage van 1.000.000 stuks en is ontworpen door Gorazd Uèkar.

(1 1/2 ware grootte)

(1 1/2 ware grootte)

Spanje
Met ingang van 2010 gaat Spanje jaarlijks een 2-eurogelegenheidsmunt uitgeven die gewijd is aan een locatie die voorkomt op de UNESCO Werelderfgoedlijst. De munt voor 2010 toont het interieur van de oude moskee, thans Mezquita Catedral in Córdoba, Andalucía. Nadere bijzonderheden over deze munt worden nog bekend gemaakt.

KLEINE AANPASSINGEN

In 2010 zal ook Spanje de algemene euromunten meer in overeenstemming brengen met de nieuwe Europese richtlijnen. De wijzigingen zijn niet zo groot. Op de hoogste waarden wordt het jaartal verplaatst vanuit de rand naar het veld. En op alle waarden verdwijnt het verhoogde deel van de rand.

Penningnieuws

HENK VAN DER VORST

Ditmaal twee penningen in deze rubriek: de eerste gerelateerd aan de op 25 juni 2009 overleden Ron Geurs. Hij was een van de weinige galeriehouders in Nederland die regelmatig speciaal aandacht besteedde aan penningen en nodigde zelfs twee maal penningmakers uit penningen te maken rond een door hem gekozen thema. De laatste maal was dat 'het Mirakel van Amsterdam', waarvan al eerder resultaten in deze rubriek te bewonderen waren. De tweede penning werd vervaardigd ter gelegenheid van een 65ste verjaardag.

MANJA HAZENBERG
Het Mirakel van Amsterdam, 80 x 80 mm, lood en bladgoud, 2009.

Als maker van ruimtelijke objecten was Manja nauwelijks op de hoogte van de penningkunst. Ze werd door Ron Geurs op het spoor gezet toen hij haar uitnodigde deel te nemen aan de penningtentoonstelling *Ruimte verbeeld*. Ze ontwierp destijds een penning in brons en maakte een paar variaties in zink. Ze vond het geweldig om op zo'n kleine schaal een idee te verbeelden en aarzelde dan ook geen moment toen Ron haar vroeg opnieuw een penning te maken over 'het Mirakel van Amsterdam'. Ze koos niet voor het veertiende-eeuwse wonder zelf als uitgangspunt, bedacht na enige reflectie dat voor haar de multiculturaliteit van Amsterdam het werkelijke wonder van deze stad is. Denk aan de talrijke verschillende culturen die in Amsterdam door de eeuwen heen een plaats vonden en konden vinden. Haar ontwerp bestaat uit een vlechtwerk van verschillende banden die de integratie van de verschillende culturen symboliseert. Samen vormen deze banden de drie Andreaskruisen uit het wapen van de stad. De penning is uitgevoerd in bladlood en bladgoud.

www.manjahazenberg.nl

De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek nieuwe penningen onder de aandacht te brengen. Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's zenden aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Henk van der Vorst, Eekhoornlaan 9, 3951 AV Maarn. e-mail: penningnieuws@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

NICO SMIT
Marijke 65, 2008, Ø 57 mm, eerste gehalte zilver, gegoten bij de Zilverwerkplaats Bert Slaman, Westzaan.

Deze penning heeft Nico Smit gemaakt voor zijn collega/vriendin Marijke. Zij waren docenten aan dezelfde school. Op 6 juni 2008 nam zij afscheid van haar schoolloopbaan en een dag later werd zij 65. De voorzijde is daarmee duidelijk. Op de keerzijde staat een vijzel met daarin een stamper, daarboven liggen twee pillen. De man van Marijke was apotheker in Utrecht en is een paar jaar geleden overleden. Hij nam zijn werk zeer serieus. Als je echter naar de pillen kijkt en bedenkt dat het ook ogen kunnen zijn, dan kijk je opeens naar een heel olijk gezicht. Zo was hij ook, zeker buiten zijn werk. Op deze zijde staan ook de initialen van de penningmaker: NS. Dit is Nico's tweede penning. Hij heeft hem eerst als keramische penning uitgevoerd en die aan Marijke aangeboden. Daarna heeft hij op haar verzoek in de Zilverwerkplaats van Bert Slaman in Westzaan zelf dit zilveren exemplaar gegoten

JOOST JEUKEN (Meerssen, 1958)

Oud geld, gietpenning, brons, 2009, bronsgieterij Art en Craft Vroenhoven (België), Ø 75 mm.

Joost Jeuken, die al eerder een penning in deze rubriek had, komt nu met een penning die wel heel toepasselijk is voor *De Beeldenaar*: een bronzen penning ontworpen met gebruikmaking van ons oude wettige betaalmiddel uit het florijnentijdperk. De penning geeft echter ook een knipoog naar het eurotijdperk. Aan de voorzijde van deze penning zijn namelijk in de vorm van de eurocirkel

de oude munten ingelegd oplopend in diameter, van een halve cent tot een gulden. Samen met de twee opgelegde horizontale balkjes slaan zij een brug naar de euro. Op de keerzijde is een oude rijksdaalder uit 1929 ingelegd en staat het opschrift ‘munt van het Koninkrijk der Nederlanden’. Op deze zijde is tevens het monogram van de penningmaker te vinden.

Zelfportret, bronzen gietpenning, 2009, roestbruin/zwart genuanceerde patina, bronsgieterij Art en Craft Vroenhoven (België), Ø = 75mm.

Je komt er in deze rubriek zelden achter hoe de betreffende penningkunstenaar er uitziet. Joost Jeuken heeft hier nu in voorzien met een penning die op de voorzijde zijn zelfportret toont; volgens de maker goed gelijkend. De achterzijde toont zijn in reliëf opgelegd zwierige handtekening en zijn gestempelde monogram..

Muntmelange

JO JAMAR

Marca anglo Brabantica

Een aantal mensen is bezig een achttiende eeuwse bron over het klooster Kloosterrade, nu beter bekend onder de naam *Rolduc*, te vertalen en van commentaar te voorzien. Deze bron is geschreven door een abt van het klooster en is een voortzetting van de twaalfdeeeuwse *Annales Rodenses*, die in 1995 in transcriptie en met vertaling uit het Latijn zijn uitgegeven. De voorzetting gaat verder waar de oude annales ophouden, nl. 1157 en loopt door tot het jaar 1700. Bij het jaar 1280 staat dat er een overeenkomst gesloten is tussen de inwoners van Aken en het huis Gulik. Letterlijk staat er: 'ita res composita est ut Aquenses domui Juliacensi 15000 marcarum anglo Brabanticarum exsolverent'.

'Marcarum anglo Brabanticarum' kan vrij vertaald worden met 'Brabantse marken sterling'. In dat geval wordt verwezen naar de sterling van het Brabantse type. De sterling is een van oorsprong Engelse munt die op het Europese continent veel werd nagevolgd. Rond 1277 is Brabant begonnen met de productie van een eigen type sterling, die later bekend is geworden onder de naam 'Brabantinus'. Dit type munt was in 1280 nog nieuw en mogelijk moest de later gangbare term nog worden uitgevonden. De auteur van de *Voortzetting* heeft waarschijnlijk gezocht naar een omschrijving om verwarring met de kleine penningen die maar een derde van de sterling waard waren, te vermijden. Het woordje 'anglo' maakte dat verschil duidelijk.

Na overleg met Jos Benders hebben de bewerkers van de bron gekozen 'marcarum anglo Brabanticarum' te vertalen met Brabantini.

C.G.J. PANNEKEET

Duit Gelderland 1631

In *De Beeldenaar* 2009-2 schreef ik in mijn artikel *Feestduiten uit de munt van Gelderland?* dat ik nooit een duit met het jaartal 1631 had gezien of ergens had teruggevonden. Naar aanleiding van dit artikel is nu een duit gemeld, die onmiskenbaar het jaartal 1631 draagt. De huidige eigenaar heeft het stuk verworven toen het werd verkocht uit een oude collectie. Uit de archieven blijkt dat de aanmunting van dit jaartal alleen in december 1631 heeft plaatsgevonden, waardoor het een uiterst zeldzaam jaartal is. Met de vondst van dit stuk kan de serie nu met zekerheid worden uitgebreid met dit jaar.

De rubriek Muntmelange biedt ruimte om één of meer opmerkelijke numismatische zaken in kort bestek te behandelen. Alle wetenswaardigheden die met antieke, middeleeuwse of moderne munten te maken hebben – bijvoorbeeld puzzelstukjes voor nader onderzoek – passen in deze rubriek. Suggesties, ideeën of kant en klare korte artikelen kunt u sturen aan de redactie van *De Beeldenaar*, Postbus 11, 3500 AA Utrecht of per e-mail naar redactie@debeeldenaar.nl.

Sparen als een centenkwestie

LUCIE NIJLAND

Aan de spaarzin van mijn familie begon ik onlangs sterk te twijfelen. Dat komt door het legen van een keramisch spaarvarken dat ik maakte op 16-jarige leeftijd in een pottenbakcursus. Na het overlijden van mijn moeder in 2003 kwam het ding bij mij terug. De inhoud zat muurvast, vanwege een dwars geklemde munt voor de opening. Onlangs heb ik met een fruitmesje en engelengeduld die munt kunnen verschuiven en kantelen. Dat was een uur durende klus en de tweede en derde cent volgden al even moeilijk. Geleidelijk aan kwam er ruimte om de gespaarde inhoud eruit te werken. En wat bleek? De inhoud van de spaarpot bestond uit 513 guldencenten en één dubbeltje.

Wie centen spaart...

JANJAAP LUIJT

Koninginnedag 2009 bezocht ik op een van de vele Utrechtse vrijmarkten de uitstalling van een zeer jeugdige ondernemer. Uitstalling is eigenlijk nog te veel eer voor het kleedje met allerhande afgedankte tweedehands goederen. Van allerlei zaken die hij op grootmoeders zolder had bijeengeraapt, had de jongen 'kunst' gemaakt en vandaag zou hij die verkopen. Gespitst op numisraria (de term waarmee in het verleden numismatische rariteiten werden aangeduid) stuitte ik op twee 'wandtegeltjes' met een numismatische lading. Het waren kleine lijstjes met daarin een guldencent en een opvoedende spreuk. De eerste luidde: 'Geef geen <cent> uit voor gij het hebt'. De andere luidde: 'Die centen spaart, wordt guldens rijk'...

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Tentoonstelling

In samenwerking met het *Landelijk Kunstenaarsgenootschap en galerie de Ploegh* organiseert de VPK een grote penningtentoonstelling. Doel van deze tentoonstelling is de penningkunst brede bekendheid te geven en interesse te wekken bij nieuwe verzamelaars. De tentoonstelling is in galerie de Ploegh te Soest van 13 december 2009 tot 16 januari 2010. Zie pagina 285.

BIJEENKOMSTEN

Van Gelder-lezing

Op donderdag 26 november 2009 wordt de eerstvolgende Van Gelder-lezing gehouden, gezamenlijk georganiseerd door de Stichting Nederlandse Penningkabinetten (SNP) en het Geldmuseum. De Van Gelder-lezing is vernoemd naar dr. H. Enno van Gelder (1916-1998), Nederlands meest productieve en invloedrijke numismaat van de twintigste eeuw. Als directeur van het Koninklijk Penningkabinet (1949-1980) en later als hoogleraar numismatiek en geldgeschiedenis in Leiden (1976-1983), verbond hij de numismatiek met andere disciplines.

Van Gelder-lezing, donderdag 26 november 2009. Geldmuseum, Leidseweg 90 te Utrecht. Voor vragen of een uitnodiging kunt u een e-mail sturen naar aanmelding@geldmuseum.nl onder vermelding van 'Van Gelder-lezing 2009'. www.geldmuseum.nl

Atelierbezoek

Lezers van *De Beeldenaar* kunnen zich aanmelden voor het laatste atelierbezoek van 2009, dat gepland staat op 28 november. We zijn die dag te gast bij INEA bv te Weesp. Dit bedrijf heeft muntpersen staan en zal ons het moderne muntfabricageproces laten zien. Naast een aantal ambachtelijke processen maakt dit bedrijf veel gebruik van computergestuurde reduceer- en graveermachines. We worden rondgeleid door Patrick Onel, die voor ons ook een verrassing in petto heeft.

Aanmelden per e-mail: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam, adres en 'bezoek INEA'. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd en plaats van de bijeenkomst en over eventuele kosten.

TENTOONSTELLINGEN

Dinant d'or et d'argent

Van de zevende tot de zeventiende eeuw sloeg Dinant zijn eigen munten. Een tijdelijke tentoonstelling biedt een over-

Adressen verenigingen

Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde
J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl

Vereniging voor Penningkunst
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
E. de Jong
Park Hoornwijck 35
2289 CZ Rijswijk
tel. (070) 3867867
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
P.H. Bloemer
Kruithuisstraat 110
1018 WW Amsterdam
tel. (020) 6730180
bloemer@xs4all.nl

zicht van de geschiedenis van de Dinantse munt en belicht daarmee meteen de economische historie van het Maasgebied gedurende de middeleeuwen. Zij geeft een kijk op de politieke en economische evolutie van de streek en biedt inzicht in de relaties die bestonden van Frankrijk tot de Baltische Zee.

Tot en met 8 november 2009, di.-zo. 10-18. Maison du patrimoine médiéval mosan, Place du Bailliage 16, Bouvignes (Dinant), België.
www.mpmm.be

Penningtentoonstelling Erasmus Universiteit
In Rotterdam is een penningtentoonstelling te bezichtigen met als titel *Mr Dr. K.P. van der Mandele - zijn leven en werken in penningen*. Karel Paul van der Mandele (1880 - 1975) was in het Rotterdam van de vorige eeuw een belangrijk bankier en bestuurder. Ook was hij in 1913 medeoprichter van de Nederlandse Handelshogeschool, later overgegaan in Nederlandse Economische Hogeschool. Aanleiding voor de tentoonstelling is de penningcollectie Van der Mandele bestaande uit 125 penningen, die het Nederlands Economisch Penningkabinet van de Erasmus Universiteit Rotterdam in 2008 in bruikleen heeft ontvangen. De collectie bevat bijna 25 penningen op naam die Van der Mandele voor zijn verdiensten zijn uitgereikt, naast tientallen andere penningen op economische en culturele activiteiten en instellingen waarbij hij tussen 1913 en 1970 betrokken was. Ook bevat ze een groot aantal penningen uitgegeven door de Vereniging van Penningkunst, die Van der Mandele tijdens zijn lidmaatschap ontvangen heeft. De tentoonstelling toont een goede doorsnede van deze bijzondere bruikleencollectie.

Tot en met 8 november 2009, ma.-vr. 8:30-22:30, za. 9-17. Universiteitsbibliotheek, Erasmus Universiteit Rotterdam, Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam.
www.eur.nl/kunst.

De Penning, kleinplastiek van formaat
In samenwerking met het *Landelijk Kunstenaarsgenootschap en galerie de Ploegh* organiseert de VPK organiseert een grote penningtentoonstelling (meer informatie op pagina 285).

Van 13 december 2009 tot 16 januari 2010, wo.-vr. 11-17 uur, za. 10-16 uur. Galerie de Ploegh, Pimpelmees 3, Soest.
www.penningkunst.nl / www.deploegh.nl

Teylers oudste collectie
Pieter Teyler (1702-1778) bezat een voor zijn tijd aanzienlijke verzameling penningen en munten. Het zwaartepunt van zijn collectie ligt bij de penningen tussen 1540 en 1764. Een deel van het materiaal was bij aankoop nog maar recent vervaardigd. De tentoonstelling toont de hoogtepunten uit Teylers bijzondere collectie, die bovendien de grootste bewaard gebleven achttiende-eeuwse particuliere numismatische collectie van Nederland is. De vaste opstelling besteedt ook aandacht aan de geschiedenis van de penningkunst. Verder komen in de themavitrines onder meer onderwerpen aan bod zoals: Numismaten op de penning, de geschiedenis van de muntslag, Gelderse munten, de collectie Roodenburg en de aankopen van Pieter Teyler in 1755.

Tot en met 7 maart 2010, di-za. 10-17 uur; zo. 12-17 uur. Teylers Museum, Spaarne 16, Haarlem.
www.teylersmuseum.nl

Grootste gouden munt Geldmuseum
Het Geldmuseum in Utrecht toont zijn grootste gouden munt. Het betreft de Oban, een Japanse gouden munt uit de periode 1725-1837, die werd gebruikt voor speciale beloningen, grote betalingen en ceremoniële doeleinden. De gouden munt wordt getoond als onderdeel van de tentoonstelling *De Heren XVII en de Shogun-400 jaar handel Japan-Nederland*. Die tentoonstelling vertelt het verhaal van de VOC in Japan en laat zien waarom dit land zo belangrijk was voor de VOC. Duidelijk wordt dat goud,

zilver en koper in de vorm van baren en munten een aanzienlijke rol speelden in het handelsverkeer. Ook laat de tentoonstelling zien met welk geld de Hollanders en Japanners in eigen land betaalden.

Tot en met 15 februari 2010, di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.
www.geldmuseum.nl

Poen, Para, Doekoe, Floes
De tentoonstelling *Poen*, *Para*, *Doekoe*, *Floes* toont het geld van 50 nationaliteiten. In deze tentoonstelling vertellen vijftig bewoners van de Utrechtse wijk Lombok over het geld van hun land van oorsprong. Aan de hand van hun geld en de manier waarop ze daarmee omgaan, leert de bezoeker hen kennen. Ontdekt welke waarde en betekenis zij aan geld geven en hoe ze daar mee omgaan.

Tot en met voorjaar 2010, di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.
www.geldmuseum.nl

GRATIS PUBLICATIES
Digital Library Numis
De afgelopen maanden heeft Thijs Verspagen weer hard gewerkt aan de Digital Library Numis (DLN). Een groot aantal publicaties is toegevoegd en de structuur van DLN is aangepast, zodat het nu ook mogelijk is te zoeken via een auteur/index weergave. Tot slot zijn er weer een aantal correcties en verfijningen aangebracht in de indeling van de rubrieken.

http://members.ziggo.nl/tverspag/NUMIS/

Rectificatie
Op raadselachtige wijze is in het vorige nummer van *De Beeldenaar* bij een aantal artikelen cursief gezette tekst verdwenen. In de meeste gevallen zal dit de lezers niet zijn opgevallen en was het wegvallen niet echt storend. Echter door het wegvallen van de gecursiveerde tekst worden op pagina 253 auteurs van een niet nader genoemd tijdschrift gevraagd toestemming te verlenen voor digitale herpublicatie. Het betreffende tijdschrift is de *Revue belge de Numismatique*.

(advertentie)

MUNTHANDEL
G.HENZEN

Wij bieden U een ruim assortiment van

Grieks, Romeins en Byzantijns

Middeleeuws en Provinciaal

Koninkrijk en Overzee

Buitenlands en Archeologie

(wij verkopen geen euromunten)

Wij kopen ook graag goede munten aan en betalen zeer hoge prijzen !

Vraag onze rijk geïllustreerde prijslijsten aan !
E-mail : info@henzen.org
Postbus 42 NL-3958 ZT Amerongen
* Tel.0343-430564 * Fax 0343-430542 *
website: www.henzen.org

NIEUW

2010

Schulman-nummering toegevoegd
Bataafse republiek toegevoegd (1795-1806)

Op 9-9-2009 verschijnt weer de nieuwe (27e jaargang) **NVMH-Muntalmanak**. Te verkrijgen bij uw NVMH-handelaar, kijk op **www.nvmh.nl** voor de actuele ledenlijst.

27e editie

munt-almanak 2010

Bataafse Republiek • Koninkrijk Holland • Franse inlijving
Koninkrijk der Nederlanden • Euromunten Nederland
Curaçao • Nederlandse Antillen • Aruba
Nederlands West-Indië • Suriname
Nederlands-Indië
Nederlandse munt- en bankbiljetten
Euromunten • Eurobankbiljetten

officiële uitgave
Nederlandse vereniging van munthandelaren

inclusief eurocatalogus

MUNTEN- EN POSTZEGEL ORGANISATIE

Veilingen & Taxaties

Munten, postzegels, bankpapier, etc.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

Grootste klantengroep, dus hoogste opbrengst

- Bij verkoop hoogste prijs
- Bij veiling laagste commissie
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

MPO, Energieweg 7, 3401 MD IJsselstein
Tel. 030-6063944 www.mpo.nl Fax 030-6019895

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten

1746. VERDRAG TUSSEN NEDERLAND, ENGELAND EN DUITSLAND.
Door M. Holtzhey

Vz. Nederlandse maagd met speer en vrijheidshoed.
Omschrift: BELGIVM-FOEDERATVM
Kz. Twee vaandels en standaard op waterkruiken waarop RHENO, THAMASI en SCALDI. Eronder het jaartal MDCCXLVI.
Omschrift: FERT-REGIBVS-OPEM. Goud, 21 mm. 2.75 gram.

Dit verdrag heeft betrekking op de onderhandelingen in Breda die zouden leiden tot de vrede van Aken in 1748

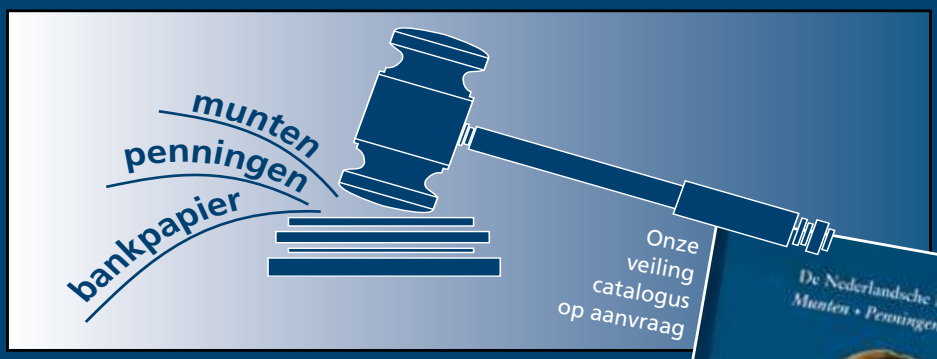

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

www.nmv.nl

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur